

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

MEVSİMLİK TARIMDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GELECEK
PLANLAMASINDA VE ÇOCUK İŞÇİSİZ TARIM KONUSUNDA
EBEVEYNLERİN DÜŞÜNCELERİ İLE BUNA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Gülşah EREN

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ANKARA
2024

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Doktora Tezi

MEVSİMLİK TARIMDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN GELECEK PLANLAMASINDA VE
ÇOCUK İŞÇİSİZ TARIM KONUSUNDA EBEVYNLERİN DÜŞÜNCELERİ İLE BUNA
ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Gülşah EREN

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Bu tez çalışmasının ana amacı; tarım işçisi çocukların geleceklerine ilişkin olarak ebeveynlerinin düşüncelerini ortaya koymak, beklenti ve kaygılarını saptamak ve de çocuk işçisiz tarımsal üretim planlamasının nasıl olabileceğini analiz etmektir. Bu kapsamda, çalışan çocuk ve ebeveynleri olan bireylerin algı, tutum ve kültürleri üzerine yapılan araştırmaların ışığında bu çalışmayla tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşünceleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra, TÜİK tarafından 2019 yılında yayınlanan anket sonuçları incelenmiştir. Bu anket sonuçlarına göre, bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 720 bin kişi olup, çalışan çocukların yüzde 30,8'i tarım sektöründe bulunmaktadır. 2019 yılında İl Çocuk İşçiliği Mücadele Birimi ve Kalkınma Atölyesi tarafından hazırlanan rapor ve 2021 yılında Çocukla ilgili bilgileri içeren çalışma göz önünde bulundurulduğunda mevsimlik tarım işçilerinin çalışma amacıyla en fazla ikame ettiği ilk üç kent içerisinde yer alması nedeniyle çalışmada Ankara ve Adana illerinde alan çalışması yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara ve Adana ilinde tarımsal üretimde faaliyette bulunmak için ikame eden mevsimlik tarım işçisi ebeveynler ve 12-18 yaş arasındaki çocukları oluşturmaktadır. Bu çocuklar tarımda çalışan çocuklar olarak belirlenmiştir. Çalışma için örneklemede kartopu yönteminden yararlanılmıştır. Buna göre, çadırlarda yaşayan hane halklarını temsilen 80 mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveyn ve bu hanelerin hem çalışan hem de çalışmayan çocuklarından izin verilenleri ile görüşülmüştür. Ebeveynlere ve çocuklara yönelik yapılan anket çalışmasında bazı temel sorulara cevap aranmıştır. Ebeveynlerin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında düşünce ve tutumlarında neler etkili olmaktadır? Çalışan çocuklar hangi koşullarda çalışmakta ve eğitim hayatlarına devam etmektedirler? Çalışmada nicel ve nitel veriler elde edilmeye çalışılmış ve analiz edilmiştir. Çalışmada mevsimlik tarımda ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım konusunda etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon modeli analizine göre, modele dahil edilen 7 değişkenden sadece 2 tanesi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım konusunda gelecek beklentileri indeksi açıklamada mevsimlik tarım işçilerinin eğitim durumu, çadırdaki /evde yaşama durumu, aylık gelir, kaç yıldır tarım işçiliği yaptığı gibi faktörler anlamsız faktörler olduğunu, aile gelirine katkı yapanların sayısındaki artış ve çocuk sayısındaki artış ise anlamlı faktörler olarak bulunmuştur.

Eylül 2024, 202 sayfa

Anahtar Kelimeler: Çalışan Çocuk, Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği, Aile, Ebeveyn Düşünceleri

ABSTRACT

PhD Thesis

PARENTS' THOUGHTS ON THE FUTURE PLANNING OF CHILDREN WORKING IN
SEASONAL AGRICULTURE AND AGRICULTURE WITHOUT CHILD LABOR AND
FACTORS AFFECTING THIS

Gülşah EREN

Ankara University,
Graduate School of Natural and Applied of Science
Department of Agricultural Economics

Advisor: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

The main purpose of this thesis is to reveal the thoughts of parents about the future of agricultural worker children, to determine their expectations and concerns, and to analyze how agricultural production planning without child labor can be possible. In this context, in the light of research on the perceptions, attitudes and cultures of working children and their parents, this study examined parental thoughts on the future planning of children working in agriculture. In addition, the survey results published by TÜİK in 2019 were analyzed. According to the results of this survey, the number of children in the 5-17 age group working in an economic activity is 720 thousand and 30.8 percent of working children are in the agricultural sector. Considering the 2019 report prepared by the Provincial Child Labor Struggle Unit and Development Workshop and the 2021 study containing information on children, fieldwork was carried out in Ankara and Adana provinces, as these provinces are among the top three cities where seasonal agricultural workers reside for work. The population of the study consists of seasonal agricultural worker parents and their children between the ages of 12-18 who reside in Ankara and Adana provinces to engage in agricultural production. These children were identified as children working in agriculture. The snowball method was used in sampling for the study. Accordingly, 80 seasonal mobile agricultural worker parents representing the households living in tents and the permitted children of both working and non-working children of these households were interviewed. The survey of parents and children sought answers to some basic questions. What influences parents' thoughts and attitudes about the future of their working children? Under what conditions do working children work and continue their education? In the study, quantitative and qualitative data were tried to be obtained and analyzed. In the study, multiple linear regression analysis was conducted in order to determine the factors that are effective on parents' child labor-free agriculture in seasonal agriculture. According to the regression model analysis, only 2 of the 7 variables included in the model were found statistically significant. In explaining the future expectations index of parents regarding child labor-free agriculture, factors such as education level of seasonal agricultural workers, living in tents/houses, monthly income, number of years of agricultural work were found to be insignificant factors, while the increase in the number of contributors to family income and the increase in the number of children were found to be significant factors.

September 2024, 202 pages

Keywords: Working Child, Child Labor in Agriculture, Seasonal Migrant Agricultural Work, Parental Thoughts

TEŞEKKÜR

Karanlıkları aydınlığa dönüştüren, akademinin dipsiz kuyusunda bana feneri tutan, dualiteyi her zaman, her koşulda gülümsemesiyle ışığa dönüştüren, hem akademik yaşam hem de sosyal yaşamımda gerçekten “Doktora Babam” olan, akademideki varlığı çok kıymetli olan ve yaşam boyu duruşunu örnek aldığım ve alacağım doktora danışman hocam Saygıdeğer Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK’a (Ankara Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı) ve Hocamın bana doktora babası olarak akademik, insani ayırdığı tüm vakitlerde desteğinin hiç esirgemeyen Hocamın Kıymetli Eşi Saygıdeğer Belkız GÜLÇUBUK’a,

Hem yaşamdaki hem de bilim dünyasındaki duruşunu hep örnek aldığım, akademisyen nasıl olunurun ete kemiğe bürünmüş hali olan ve yaşamımdaki dokunuşu her anlamda sonsuzca olan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki danışman hocam Saygıdeğer Prof. Dr. Ayşegül MENGİ’ye (Ankara Üniversitesi Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı),

Kentin duayeni, biz öğrencilerinin baş tacı ve Mülkiye’de, zatı için “Başka Bir Aşka Gerek Yok” kitabı ile kendisine atıf yapılarak öğrencisi tarafından yazılan kitaptaki ifade edilen akademik, sosyal yaşamındaki tüm öğretileri birden fazla kuşaktaki öğrencilerine aktaran ve nasıl olgun insan olurun neredeyse bir asırdır yaşayan hocası, akademideki duruşunu sonsuzca örnek aldığım ve alacağım Saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ruşen KELEŞ’e (Ankara Üniversitesi Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı),

Doktora TİK ve Jürimde en başından beri yer alan, hem anlayışlı ve yol gösteren hem de bilimsel olduğu kadar insani yönden de destekleyen tutumları ile kıymetli olan TİK Üyeleri hocalarım Saygıdeğer Prof. Dr. Ahmet YILDIZ (Ankara Üniversitesi Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı) ve Doç. Dr. Özdal KÖKSAL’a (Ankara Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı),

Doktora Savunma Jürimde yer alan yapıcı ve destekleyici yorum ile katkıları olan hocalarım Saygıdeğer Prof. Dr. Cennet OĞUZ’a (Selçuk Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı) ve Prof. Dr. Mustafa KAN’a (Ahi Evran Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı),

Bilim dünyasında zaman zaman insanlık sınavları verilir ve belki de bir akademisyenin en zorlandığı sınavdır ve ünvanı yoktur. Öğrencileriniz, mesai arkadaşlarınız; akademik, idari personel fark etmeksizin, size öncelikle ve aslında tek gerçek olan kişiliğinizden, insanlığınızdan dolayı saygı duyarlar. Akademinin yaşam pınarıdır onlar. Böyle bir akademisyen hocamız olan Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Eski Müdürü Prof. Dr. Özlem YILDIRIM’a (Ankara Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Anabilim Dalı),

Doktora eğitimim süresince, destekleyen ve üzerimde emeği olan/olmayan Ankara Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı öğretim üyeleri ve idari personelinin tümüne,

Her öğrenciye destek olan, yönlendiren, işini severek ve özveriyle yaptığı için insani yönüne ve duruşuna sonsuzca sevgi ve saygı duyduğum Saygıdeğer Ayşegül ULUSOY'a (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Özel Kalem) ve her öğrenci için her daim babacan tavrıyla kıymetli olan Saygıdeğer Mevlüt ERTEKİN'e (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Sekreterliği), her öğrenciyi gülümsemesi ve çözümleyici yaklaşımlarıyla karşılayan Saygıdeğer Nurcan USLU'ya (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Öğrenci İşleri Birimi) ve Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tüm çalışanlarına,

İlim ve Bilimi bir araya getirerek kurduğu RAD Akademi'de, simya öğrencisi olduğum, üzerimdeki emeği sonsuzca olan, insani yanımı geliştirebilmeyi ve akademideki az kolay süreçlerde hep öğrettikleri ve destekleriyle yanımda yer alan -ve bir simyacı olarak birden fazla mesleği olan- Simya Hocam Saygıdeğer Mahmut YILDIRIM'a,

Akademik çalışmalarımın her anında yanımda olan ve bir gün bile desteğini maddi manevi esirgemeyen Kıymetli Canlarım ANNEM VE BABAM'a ve diğer yarılarım kardeşlerim Kerem EREN, Nagihan EREN, İsmet EREN, Gözde EREN'e,

Akademik yaşamın içerisinde olabilmem için beni destekleyen, yüksek lisans sürecinde evlerinin kapısını sonsuzca açan Kıymetli teyzem Nilüfer EROĞLU ve eniştem Hamza EROĞLU'na,

Bana hep inanan, güvenen ve destekleyen Can Dostum Gülce OLGUN SUSTA'ya,

Doktora çalışmamın saha kısmında canı gönülden yanımda olan Sevgili Hocam Gülçin AKDOĞAN'a, Kardeşim Recep Ali GÜNDÜZ'e, Dostlarım Habibe ASLAN ve Kübra ASLAN'a,

Doktora eğitimim süresince çalışmalarımı destekleyen herkese çok teşekkür ederim.

Gülşah EREN
Ankara, Eylül 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	
ETİK.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
ÇİZELGELER DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	18
3. MATERYAL VE YÖNTEM	25
3.1 Materyal	25
3.2 Yöntem	28
4. ÇALIŞAN ÇOCUK KAVRAMLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	33
4.1 Çalışan Çocuk Kavramı	33
4.1.1 Çocuk emeği bağlamında çalışan çocuk kavramı	33
4.1.2 Çocuk emeği bağlamında çalışan çocuk kavramına bakıştaki tarihsel gelişim	34
4.2 Çalışan Çocuk ve Mevsimlik Tarım	38
5. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ.....	45
5.1 Mevsimlik Tarım Göçü.....	45
5.1.1 Mevsimlik tarım göçüne katılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynler	49
5.1.2 Mevsimlik tarım göçünün çalışan çocuklar üzerindeki etkisi	60
5.2 Mevsimlik Tarım İşçisi Ebeveynlerin Çalışma ve Yaşam Koşulları	61
6. ARAŞTIRMA BULGULARI	70
6.1 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelere İlişkin Sosyo- Demografik Bulgular	70
6.1.1 Mevsimlik tarım işçisi hanelerin devamlı ikamet ettiği yerler.....	70
6.1.2 Mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyeti	72
6.1.3 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaşları.....	72
6.1.4 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin medeni durumu.....	73
6.1.5 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitim durumu.....	75
6.1.6 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin meslekleri.....	78
6.2 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Yaşam Koşullarına İlişkin Bulgular	79
6.2.1 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çalışmak için göç ettikleri yerler	79
6.2.2 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin barınma durumu.....	85
6.2.2.1 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin barındıkları çadırların nitelikleri.....	88
6.2.2.2 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin barındıkları çadır/ev alanlarında elektrik ve suya erişim durumları	95
6.3 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Çalışma Koşullarına İlişkin Bulgular	97
6.3.1 Mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlamada aracı olan /etkisi olan kişiler	97

6.3.2 Mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlama yaşı	99
6.4 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Çalıştıkları Tarımsal İşler ile Ürünler ve Çalışma Saatlerine İlişkin Bulgular	101
6.5 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Günlük Ücretlerine İlişkin Bulgular	103
6.6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Sosyal Güvenlik Durumu	106
6.7 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelere İlişkin Ekonomik Bulgular	109
6.7.1 Mevsimlik tarım işinden gelir elde edilen ay sayısı.....	109
6.7.2 Hanehalkı içerisinde mevsimlik tarım işine katkısı olanların sayısı	111
6.7.3 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin hane halkı geliri	112
6.8 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Ebeveynlerin Mevsimlik Tarım İşini Devam Ettirme ile İlgili Düşünce ve Memnuniyetleri.....	113
6.9 Mevsimlik Tarımda Çalışan Çocukların Geleceklerinin Planlanması ve Çocuk İşsiz Tarımda Ebeveyn Düşünceleri ve Bunu Etkileyen Faktörlerin Rolünü Gösteren Bulgular	114
6.9.1 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki beklentileri	115
6.9.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki planları	117
6.9.2.1 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerinin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında plan durumuna etkisi	117
6.9.2.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaşlarının çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında plan durumuna etkisi	119
6.9.2.3 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimlerinin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında plan durumuna etkisi	121
6.9.2.4 Mevsimlik tarım işçisi haneler bazında çadırda/evde yaşayan kişi sayısının çalışan çocuklarının gelecekleri hakkındaki plan durumuna etkisi	125
6.9.2.5 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ikamet ettikleri illerin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkındaki plan durumuna etkisi	127
6.9.2.6 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yıllık ortalama gelir durumlarının çalışan çocuklarının gelecekleri hakkındaki plan durumuna etkisi	129
6.9.3 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin rolü hakkındaki düşünceleri.....	131
6.9.4 Çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında kimler neler yapabilir?	132
6.9.4.1 Kamu kurum ve kuruluşları	132
6.9.4.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynler	133
6.9.4.3 Tarım araçları	134
6.9.4.4 İşverenler/ Toprak sahipleri	135
6.10 Mevsimlik Tarım İşçisi Ebeveynlerin Çalışan Çocuklarının Çalışma Durumu ve Çocuklarının Çalışması Hakkındaki Düşünceleri	137
6.10.1 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının çalışma nedenleri	137
6.10.2 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının çalışmaya başlamasında aracı olan kişiler	138
6.11 Mevsimlik Tarım İşçisi Ebeveynlerin Çalışan Çocuklarının Eğitimleri Hakkındaki Düşünceleri	145
6.11.1 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ilk çocuklarının eğitim durumu	146
6.11.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimi bırakan çocuklarının okulu bırakma nedeni	148

6.11.3 Çocukları eğitimi bırakan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerinin devam edebilme durumları hakkındaki düşünceleri	149
6.11.4 Çocukları eğitimi bırakan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerine devam etmesi için yapılması gerekenler hakkındaki düşünceleri	150
7. TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	153
7.1 Tartışma	153
7.2 Öneriler	166
KAYNAKLAR	179
EKLER.....	192
EK 1 Başbakanlık METIP Genelgesi	192
EK 2 ÇSGB Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği	195
EK 3 Ankara Üniversitesi Alt Etik Kurulu Karar Örneği.....	199
ÖZGEÇMİŞ.....	200

KISALTMALAR DİZİNİ

BM	Birleşmiş Milletler
COVID-19	Koronavirüs Hastalığı
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
İK	İş Kanunu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	İş ve İşçi Bulma Kurumu
KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
METİP	Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SKH	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TİAY	Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	United Nations Children's Fund - Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu-

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1	Sektörlerdeki istihdamda çocuk işçisi olarak çalışan çocukların dağılımı, 5-17 yaş grubu (Anonymous 2012-2016).....	5
Şekil 1.2	Sektörlerdeki istihdamda çocuk işçisi olarak çalışan çocukların dağılımı (milyon), 5-17 yaş grubu, 2020 (Anonymous 2021a)	7
Şekil 5.1	Mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücret (Anonim 2023c)	65
Şekil 6.1	Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Şanlıurfa İlinde ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler	83
Şekil 6.2	Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Diyarbakır İlinde ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler	84
Şekil 6.3	Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Kahramanmaraş İlinde ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler	84
Şekil 6.4	Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Suriye’de ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler	85
Şekil 6.5	Araştırma yapılan bölgedeki çadır yerleşimleri.....	88
Şekil 6.6	Birden fazla çadırı olan hanelerin çadırları	89
Şekil 6.7	Araştırma bölgesi METİP çadır yerleşimindeki çadırlar.....	91
Şekil 6.8	METİP çadır yerleşimindeki çadırlarının içinden bir görünüm	91
Şekil 6.9	Çadır bölgesinde atık suların tahliyesinde yeterli altyapının olmadığını gösteren bir görünüm.....	92
Şekil 6.10	Araştırma alanlarından Adana İli Yüreğir İlçesinde çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin kaldıkları evler	93
Şekil 6.11	Adana İli Yüreğir İlçesindeki çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin kaldıkları evlerin önünde Suriyeli mülteci tarım işçilerinin kaldıkları çadırlar	94
Şekil 6.12	Adana İli Yüreğir İlçesindeki çalışan daimi tarım işçisi hanelerin kaldıkları evlerin girişi	94
Şekil 6.13	Çadır alanlarında şebeke suyuna erişim için tarım işçileri tarafından boru hattı döşemede kullanılan borular.....	96
Şekil 6.14	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin aileleri bazında gelire katkısı olan kişi sayısı.....	112
Şekil 6.15	Çocuklarını çalıştıran mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının tarımda ve ev işlerinde yaptıkları işler	142

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1 Dünya’da cinsiyet ve yaş gruplarına göre çocuk istihdamı, çocuk işçiliği ve tehlikeli işlerde çocuk işçiliği, 2012 ve 2016 yılları (Anonymous 2012-2016)	4
Çizelge 1.2 Dünyada cinsiyete ve yaş gruplarına göre çocuk işçiliği ve tehlikeli işlerde çocuk işçiliği (Anonymous 2021a).....	6
Çizelge 1.3 Dünya’da 5-17 yaş aralığındaki çocuk işçilerin ve tehlike işlerde çalışan çocuk işçilerin sayısı (milyon), 2000-2020 (Anonymous 2021a).....	7
Çizelge 1.4 2019 yılı çocuk işgücü anketine göre çocuk nüfus, cinsiyet, yerleşim yeri, göstergeleri (5-17 yaş Grubu) (Anonim 2019c).....	12
Çizelge 1.5 2019 yılı çocuk işgücü anketine göre yaş grubu, cinsiyet ve sektöre göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar - IV çeyrek: Ekim-Aralık 2019 (Anonim 2019c)	13
Çizelge 1.6 2019 yılı çocuk işgücü anketine göre yaş grubu, cinsiyet ve işteki duruma göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar (%) IV çeyrek: Ekim-Aralık 2019, (Anonim 2019c)	13
Çizelge 3.1 Türkiye’de çocuk nüfusun yarısını oluşturan en yüksek çocuk nüfusuna sahip illerin sıralaması, 2021 (Anonim 2021a)	25
Çizelge 3.2 Türkiye’de çocuk nüfusunun yarısını oluşturan en yüksek çocuk nüfusuna sahip illerdeki 5–17 yaş gruplarındaki çocukların sayısı, 2021 (Anonim 2021a)	26
Çizelge 3.3 Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçilerinin en fazla olduğu geçici çadır yerleşimlerinin illere göre sayısı (Anonim 2021b)	27
Çizelge 4.1 Türkiye’de 2017-2023 yıllarında 15-17 grubundaki çocukların işgücüne katılma oranları (Anonim 2017-2023b)	42
Çizelge 6.1 Araştırmanın yapıldığı il/ilçelerde çalışan mevsimlik tarım işçisi ailelerin ikamet ettiği illere göre sayısı	71
Çizelge 6.2 İl/İlçelere göre mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyet dağılımı	72
Çizelge 6.3 Mevsimlik tarım işçilerinin yaş aralıklarındaki cinsiyet dağılımları	73
Çizelge 6.4 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre medeni durumları	74
Çizelge 6.5 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitim durumu.....	75
Çizelge 6.6 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre eğitim durumları	77
Çizelge 6.7 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre yaptıkları ikinci meslekleri	78
Çizelge 6.8 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çalışmak için göç ettikleri il/ilçe.....	80

Çizelge 6.9 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin ikamet ettiği bölgelere göre çalışmak için göç ettikleri iller	81
Çizelge 6.10 Çadır yerleşimindeki çadır/ev sayısı	86
Çizelge 6.11 Çadır yerleşimdeki çadırlarda/evlerde kalan kişi sayısı	87
Çizelge 6.12 Çadır bölgelerin de şebeke suyuna erişim durumu	95
Çizelge 6.13 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetine göre mevsimlik tarım işçiliğine başlamada etkili kişiler	98
Çizelge 6.14 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyete göre mevsimlik tarım işçiliğine ortalama başlama yaşı	100
Çizelge 6.15 Yaş grubuna göre mevsimlik tarım işçiliğine ortalama başlama yaşı	100
Çizelge 6.16 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin yaptığı tarımsal işler	101
Çizelge 6.17 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin günlük çalışma saatleri	102
Çizelge 6.18 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin ortalama günlük ücretleri ...	104
Çizelge 6.19 Çalışılan İl/İlçe'ye göre mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin ortalama günlük ücretleri	104
Çizelge 6.20 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin aldıkları ücretten memnuniyet durumu	105
Çizelge 6.21 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin sosyal güvenlik durumu	109
Çizelge 6.22 Yılda mevsimlik tarım işinden gelir elde edilen ay sayısı	110
Çizelge 6.23 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin haneleri bazında gelire katkısı olan kişi sayısı	111
Çizelge 6.24 Ortalama hane halkı gelirlerinin gelir gruplarına göre dağılımı	112
Çizelge 6.25 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki beklentileri .	115
Çizelge 6.26 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerinin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı	117
Çizelge 6.27 Cinsiyetlerine göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı	118
Çizelge 6.28 Yaş dağılımlarına göre sınıflandırılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı	119
Çizelge 6.29 Yaş dağılımlarına göre sınıflandırılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı	120
Çizelge 6.30 Eğitim durumlarına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı	122
Çizelge 6.31 Eğitim durumlarına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı	123

Çizelge 6.32	Hane bazında çadırdada/evde yaşayan kişi sayısına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı	125
Çizelge 6.33	Hane bazında çadırdada/evde yaşayan kişi sayısına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı	126
Çizelge 6.34	İkamet ettikleri iller baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı.....	127
Çizelge 6.35	İkamet ettikleri iller baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı	128
Çizelge 6.36	Hane halkında yıllık ortalama gelir baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı.....	129
Çizelge 6.37	Hane halkında yıllık ortalama gelir baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı	130
Çizelge 6.38	Çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisi ..	131
Çizelge 6.39	Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının çalışma nedenleri.....	137
Çizelge 6.40	Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının çalışmaya başlamasında aracı olan kişiler	139
Çizelge 6.41	Mevsimlik gezici tarım işinde çalışan çocuk sayısı	140
Çizelge 6.42	Mevsimlik tarım işinde çalışan çocukların çalışmak zorunda kalmayacağı durumlar.....	140
Çizelge 6.43	Çocuklarını çalıştırmayan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını çalıştırmama nedeni	141
Çizelge 6.44	Çalışan çocukların çalışma şartlarına ilişkin sorunları	144
Çizelge 6.45	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ilk çocuklarının eğitim durumu	147
Çizelge 6.46	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimi bırakan çocuklarının okulu bırakma nedeni.....	149
Çizelge 6.47	Mevsimlik tarımda ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım konusunda etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik regresyon analizi.....	152

1. GİRİŞ

Tarım, çocukların hem ücretli hem ücretsiz aile işçisi olarak yaygın çalıştıkları sektörler içerisinde ilk sırada gelmektedir (Anonim 2018a).

Gülçubuk’a göre, başta tarım sektöründe olmak üzere çocuk işçiliğine neden olan temel unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür (Gülçubuk 2012): “göç, bozuk gelir dağılımı, yetersiz eğitim, eğitimde fırsat eşitsizliği, nüfus artışı, işsizlik, yoksulluk, yetişkinlerin işsizliği, mevzuatın eksikliği ve etkin uygulanamaması, işverenlerin çocuk işgücü talebi, ücretsiz aile işçiliği ve tarımda istihdam çocuk işçiliğini belirleyen temel unsurlardır”.

Çocuklar aile emeği ile yapılan küçük ölçekli tarımsal üretim faaliyetlerine çok küçük yaşlarda yavaş yavaş entegre olmaya başlarlar. Bu nedenle çocuk emeği özellikle kırsal alanlarda yaşayan eğitim ve gelir seviyesi düşük ailelerde, yoksullukla mücadele stratejisi olarak görülmektedir. Zamanla kırsal nüfusun farklı nedenlerle kentlere yönelmesi ile birlikte tarımsal üretimde ücretli işçilik yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle mülksüz ve tarımsal üretimle geçinen yoksul aileler bu ücretli işçiliğin asıl aktörleri halini aldıklarında da çocuk emeğinin kullanımında büyük dönüşümler olmamıştır. Çocuklar bu sefer de ücretli işçiler olarak tarlalarda, bahçelerde çalışır hale gelmiştir (Anonim 2018a).

Tarımsal üretimde ortaya çıkan ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinde önemli bir yere sahip olan, mevsimlik gezici tarım işçisi olarak tarımda çalışmak isteyen aileler tarımsal üretimin çeşitli aşamalarında sürekli yaşadıkları yerlerden bu ürünlerin üretiminde çalışmak için göç etmektedirler. Çoğunlukla tarımsal üretim faaliyetlerinde çalışmak için bütün aile fertleri ile göç eden mevsimlik tarım işçilerinin bu çalışma şekli nedeniyle, çalışmak için gidilen yerlerde çocuklar da çok büyük oranda ücretli işçiler olarak sürece dâhil olmaktadır. Bu süreçte mevsimlik tarım işçisi aileler ne kadar çok aile üyesini çalışma sürecine dâhil edebilirlerse haneye gelen gelir de o kadar artmaktadır. Ve nihayetinde çocuk işçiliği ailelerin geçimlerinde önemli bir araç olmaya devam etmektedir (Anonim 2018a).

Tarımda çocuk işçiliğinin tarım işçisi ailelerinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları nedeniyle, zorunluluktan doğmuş olduğu açıklaması sonrası, asıl çalışma konum olan tarımda çalışan çocukların geleceklerinin planlamasında tarım işçisi ebeveynlerin düşüncelerinin etkisi ve bunu etkileyen faktörlere geçmeden önce Dünya’da ve Türkiye’de tarımda çocuk emeği ve işçiliğinin mevcut durumu ile bu alandaki yasal düzenlemelerin çocuk işçiliğini nasıl tanımladığını incelemek gerekmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’ne göre çocuk 18 yaş altındaki tüm bireyler olarak adlandırılmıştır. ILO’nun 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi’ne göre ise 15 yaş altı çalıştırılan tüm çocuklar çocuk işçi olarak kabul edilir (Anonim 2018a).

Çocukların tarımsal üretimde çalışması ise belirli özel koşullara bağlanmıştır ve ILO’nun 184 No’lu sözleşmesi çocukların tarımsal üretimde istihdam edilebilmeleri için asgari yaşı 16 olması gerektiğini ve çocukların çalışmasının eğitimlerine engel teşkil etmeden bütün sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanması koşulu ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir.

Çocuk İşçiliği İle Mücadele de Tarihsel Süreç kronolojik olarak incelendiğinde ise; 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’yi kabul etmiştir (Anonim,2018a). Yine Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve ILO’nun 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’ne göre (Anonymous 1999);

Madde 1: Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

Madde 2: Bu Sözleşmenin amaçları bakımından “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” ifadesi çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak

kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini; çocuğun, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar (Anonymous 1999).

Küresel düzeyde ise Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündeminin insana yakışır iş ve ekonomik büyüme ile ilgili sekizinci hedefini de içeren Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), Hedef 8.7 ile 2025 yılına kadar her türlü çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için çağrıda bulunmakta olduğu görülmektedir (UNDP 2015). Aynı zamanda Birleşmiş Milletler bu hedefe hiç kimsenin geride bırakılmamasıyla ulaşılabileceği vurgusu ile 2021 yılını “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı” ilan etmiş ve küresel düzeyde bir hareket başlatmıştır (Anonim 2021-2025).

Çocuk işçiliği yıllara göre azalsa da toplumsal bir sorun olarak halen devam etmektedir. ILO’nun 2017 yılında yaptığı çalışmaya göre (Çizelge 1.1); Dünyada 64 milyonu kız ve 88 milyonu erkek çocuk olmak üzere 152 milyon çocuk işçi çalışmaktadır (Anonymous 2012-2016). Bu rakam dünya çapındaki tüm çocukların yaklaşık 1/10’ini oluşturur. Çocuk işgücünün neredeyse yarısı – 73 milyon çocuk- doğrudan onların sağlığını, güvenliğini ve ahlaki gelişimini tehdit eden tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Yine çizelge 1.1’den anlaşılacağı üzere dünyada çocuk işçi sayısı 2012 yılında 168 milyon iken azalma eğilimine girerek 2016 yılında 152 milyona düşmüştür. Tehlikeli işlerde çalışan çocuklar ise 2012 yılından 2016 yılına kadar 12 milyon azalarak 83 milyona düşmüştür (Anonymous 2012-2016). Fakat, bu sayının “tespit edilebilen” çocuklarla sınırlı olduğu bilgisinden yola çıkarak emek gücü piyasalarındaki her çocuğun “çocuk işçi” sayılmadığı gerçeğini yadsımamak gerekir. Ayrıca bu veriler, çalıştırılan çocuk sayısının gerçek boyutlarını yansıtmaktan uzaktır. Dışarıdaki işlerin dışında ev içinde çalıştırılan çocukların varlığı, kimi ülkelerde asgari yaş sınırı altındaki çocukların

istatistiklere yansıtılmaması, ve az gelişmiş ülkelerdeki yaygın enformel sektör çalıştırılan çocuk sayısının gerçek rakamlarını gizleyen nedenler olarak sıralanabilir. Bununla birlikte, Ortadoğu'daki savaşın yıkıcı etkileri nedeniyle ağırlaşan mülteci sorunu çocuk işçiliğinin gerçek boyutu kadar koşullarını da doğru belirlemeyi mümkün kılmamaktadır (Tunçcan Ongan 2017).

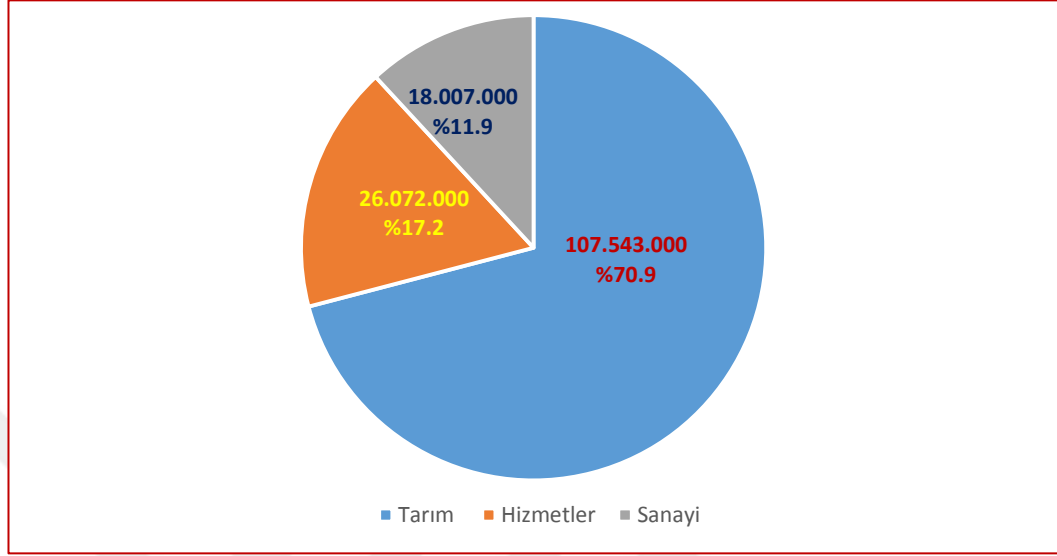
Çizelge 1.1 Dünya’da cinsiyet ve yaş gruplarına göre çocuk istihdamı, çocuk işçiliği ve tehlikeli işlerde çocuk işçiliği, 2012 ve 2016 yılları (Anonymous 2012-2016)

Yaş Grupları ve Cinsiyet			İstihdam Edilen Çocuklar		Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	
			2012	2016	2012	2016	2012	2016
Dünya (5-17 yaş)		Sayı (bin)	264 427	218 019	167 956	151 622	85 344	72 525
		%	16.7	13.8	10.6	9.6	5.4	4.6
Yaş Grubu	5-14 yaş grubu	Sayı (bin)	144 065	130 364	120 453	114 472	37 841	35 376
		%	11.8	10.6	9.9	9.3	3.1	2.9
	15-17 yaş grubu	Sayı (bin)	120 362	87 655	47 503	37 150	47 503	37 149
		%	33.0	24.9	13.0	10.5	13.0	10.5
Cinsiyet (5-17 yaş)	Erkek Çocuklar	Sayı (bin)	148 327	123 190	99 766	87 521	55 048	44 774
		%	18.1	15.0	12.2	10.7	6.7	5.5
	Kız Çocuklar	Sayı (bin)	116 100	94 829	68 190	64 101	30 296	27 751
		%	11.8	10.6	9.9	9.3	3.1	2.9

Dünyadaki çocuk işçiliğinin sektörel bazdaki dağılımına bakıldığında ise, en çok tarım sektöründe yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir (Şekil 1.1) (Anonymous 2012-2016).

Tarımın, büyük bir oranla çocuk işçiliği için en önemli sektör olduğu görülmektedir. Çocuk işçisi olarak çalışan çocukların % 71’i tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım da çocuk işçiliği öncelikle ticari tarım ve hayvancılıkla ilgilidir ancak tarım sektörü aynı zamanda balıkçılık, ormancılık ve su ürünleri yetiştiriciliğini de içermektedir. Tarımsal işlerde çalışan çocukların çoğu aile içinde ve ücretsiz olarak çalışır. Aynı zamanda tarımsal işler doğası gereği tehlikelidir. Tarımın göreceli önemi, sektördeki çocuk işçiliğinin %59’unu oluşturduğu 2012’den sonra önemli ölçüde artmıştır, bu büyük olasılıkla çocuk işçiliğinin bölgesel dağılımının tarımda çocuk işçiliğinin baskın olduğu

Afrika'ya doğru kaymasını yansıtan bir değişiklikten kaynaklanmıştır (Anonymous 2017).

Şekil 1.1 Sektörlerdeki istihdamda çocuk işçisi olarak çalışan çocukların dağılımı, 5-17 yaş grubu (Anonymous 2012-2016).

Dünyada tarım sektöründe çalışan çocuk işçi sayısı 107 milyon ile ilk sırada yer almaktadır. Hizmet ve sanayi sektöründe ise, çocuk işçisi olarak çalışan çocukların sayısı sırasıyla yaklaşık olarak 26 milyon ve 18 milyondur (Şekil 1.1). Bu zamana kadar yapılan çalışmalardan da anlaşılabacağı üzere, Çocuk işçiliği günümüzde de önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Çocuk işçiliği ile ilgili ILO'nun 2000 yılından itibaren dört yılda bir yayınladığı tahmini verileri sunan raporlar bunu doğrulamaktadır. ILO'nun konu ile ilgili en son 2020 yılında yaptığı çalışmaya göre (Çizelge 1.2) ise Dünyada 63 milyonu kız ve 87 milyonu erkek çocuk olmak üzere 160 milyon çocuk işçi çalışmaktadır (Anonymous 2021a).

ILO ve "Birleşmiş Milletler Çocuk Koruma Fonu"nun (UNICEF) en son yayınladığı yeni rapora göre, çocuk işçi olarak çalışan çocukların sayısının son dört yılda 8,4 milyon artarak dünya genelinde 160 milyona yükseldiği görülmektedir. Bununla ilgili raporda, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik kaydedilen ilerlemenin 20 yıldır ilk kez durduğu, 2000 ile 2016 yılları arasında çocuk işçilerin sayısında yaşanan 94 milyonluk azalma ile sağlanan düşüş eğiliminin de tersine döndüğü konusunda uyarılar

yer almaktadır. Bu yükselişin büyük ölçüde Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) salgınının etkileri nedeniyle olduğu da raporda ifade edilmektedir (Anonymous 2021a).

Bununla birlikte raporda vurgulanan bir diğer husus ise, Küresel salgın nedeniyle yaşanan ekonomik sarsıntılar ve okulların kapanmasının, hâlihazırda çocuk işçi olarak çalışan çocukların daha uzun saatler boyunca veya daha da kötüleşen koşullar altında çalışacak olmasına ve çok daha fazla çocuğun ise kırılğan ailelerin yaşadığı iş ve gelir kayıpları nedeniyle en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine zorlanacağı üzerinedir. Eğer ki acil önlemler alınmaz ise, COVID-19 krizinin milyonlarca çocuğu daha fazla çocuk işçiliğine sürüklemesinin olası olduğu raporda vurgulanmaktadır (Anonymous 2021a).

Çizelge 1.2 Dünyada cinsiyete ve yaş gruplarına göre çocuk işçiliği ve tehlikeli işlerde çocuk işçiliği (Anonymous 2021a)

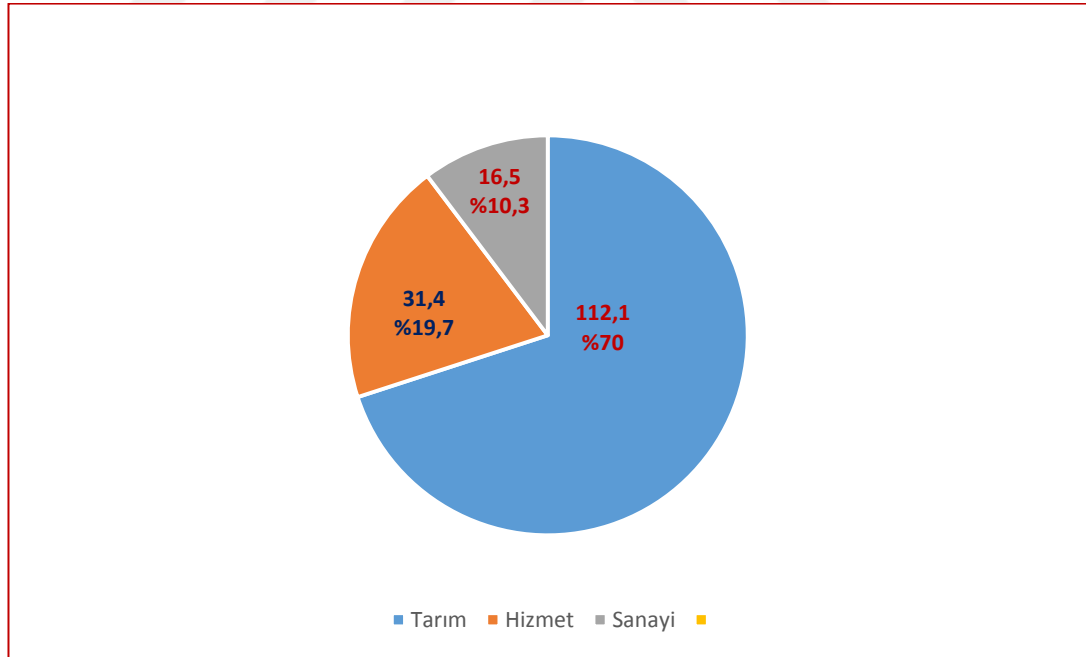
Yaş Grupları			Çocuk İşçiliği		Tehlikeli İşlerde Çocuk İşçiliği	
			2020	2016	2020	2016
Dünya (5-17 yaş)		Sayı (bin)	160 000	151 600	79 000	72 525
		%	9,6	9,6	4,7	4,6
Yaş Grubu	5-11 yaş grubu	Sayı (bin)	89 300	72 600	25 900	19 000
		%	9,7	8,3	2,8	2,2
	12-14 yaş grubu	Sayı (bin)	35 600	41 900	18 100	16 425
		%	9,3	11,7	4,8	4,6
	15-17 yaş grubu	Sayı (bin)	35 000	37 100	35 000	37 100
		%	9,5	10,5	9,5	10,5
Cinsiyet (5-17 yaş)	Erkek Çocuklar	Sayı (bin)	97 000	87 500	50 200	44 774
		%	11,2	10,7	5,8	5,5
	Kız Çocuklar	Sayı (bin)	62 900	64 100	28 800	27 751
		%	7,8	8,4	3,6	3,6

Çizelge 1.2 incelendiğinde, 2016 yılındaki çocuk işçiliğine ilişkin rakamlarla kıyaslandığında çocuk işçilerin mutlak sayısının 8 milyonun üzerinde artış gösterdiği görülmektedir. Benzer şekilde, tehlikeli işlerde çalışan çocukların da mutlak sayısı 6,5 milyon kadar artmıştır. Bir diğer ifadeyle, Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik dünya genelinde kaydedilen ilerlemelerin 2016 yılından beri stabil seyrettiği söylenebilir (Anonymous 2021a).

Çizelge 1.3 Dünya’da 5-17 yaş aralığındaki çocuk işçilerin ve tehlike işlerde çalışan çocuk işçilerin sayısı (milyon), 2000-2020 (Anonymous 2021a)

Yıllar	Çocuk İşçi Sayısı (milyon)	Tehlike İşlerde Çalışan Çocuk İşçi Sayısı (milyon)
2000	245,5	170,5
2004	222,3	128,4
2008	215,2	115,3
2012	168,0	85,3
2016	151,6	72,5
2020	160,0	79,0

Çizelge 1.2 ve çizelge 1.3’de görüldüğü üzere, çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar verebilecek işler olarak tanımlanan tehlikeli işlerde çalışan 5 ila 17 yaşlarındaki çocukların sayısı ise 2016 yılından bu yana 6,5 milyon artarak 79 milyona yükselmiştir. Bir diğer ifadeyle, tüm çocuk işçilerin neredeyse yarısı sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerini doğrudan riske atan tehlikeli işlerde çalışmaktadır (Anonymous 2021a).

Şekil 1.2 Sektörlerdeki istihdamda çocuk işçisi olarak çalışan çocukların dağılımı (milyon), 5-17 yaş grubu, 2020 (Anonymous 2021a)

ILO’nun son yayınladığı raporda (2021), Dünyadaki çocuk işçiliğinin sektörel bazdaki dağılımına bakıldığında ise 2016 yılındaki verilerle büyük ölçüde yakın olduğu

görülmektedir. Çocuk işçisi olarak çalışan çocukların yüzde 70'i tarım sektöründe, yüzde 19,7'si hizmet sektöründe ve yüzde 10,3'ünde sanayi sektöründe çalışmaktadır (Şekil 1.2). Buna göre çocuk işçiliğinde en çok tarım sektöründe yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Ayrıca Dünya'daki 5-17 yaş grubundaki çocuk işçilerin dağılımına bakıldığında; kırsal alanlarda yaşayan çocuk işçilerin sayısı 122,7 milyon iken, bu sayı kentsel alanlardaki çocuklarda 37,3 milyondur (Anonymous 2021a). Bu verilere göre, çocuk işçiliğinin kırsal alanlarda görülme sıklığının, kentsel alanlardakinden neredeyse üç kat yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca tarım sektöründe çalışan küçük çocukların sayısı ve oranı tarım sektörünün çocuk işçiliğinin başlangıç noktası olduğunun da göstergesidir. 5-11 yaş aralığındaki çocukların yüzde 70,3'ü tarım sektöründe, yüzde 17,3'ü hizmet sektöründe, yüzde 5,5'i sanayi sektöründe ve yüzde 6,9'u da aile işlerinde çalışırlar (Anonymous 2021a). Bir başka ifadeyle 5 ila 11 yaşları arasındaki tüm çocuk işçilerin yaklaşık dörtte üçü tarımsal alanda çalışmaktadır denilebilir.

Türkiye'de ise çocuk işçiliği “en temelde eğitim hakkı olmak üzere çocuğun diğer haklarına da sahip olmasını engelleyen; sağlığına, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar veren bir çalışma biçimi” olarak ifade edilmektedir (Karakaş ve Çevik 2016). Bu çerçevede ILO'ya göre çocuk işçiliğinin başlıca niteliği, çalıştırılan çocukları çocukluktan ve eğitim hakkından mahrum bırakmasıdır. İstanbul İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi verilerine bakıldığında ise Türkiye'deki çocuk işçilerin sadece çocuk olma veya eğitim değil, yaşam hakkından da mahrum bırakıldığını göstermektedir (Tunçgan Ongan 2017).

Ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve kalabalık aileler çocuk işçiliğinin nedeni olarak gösterilmektedir. Çocuk işçiliğini etkileyen diğer bir faktörün de geleneksel bakış açısı olduğu söylenebilir. Ülkemizde kırsal yerleşim birimlerinde yetişen çocuklar, geleneksel yaşam biçimine göre hayatlarını sürdürmektedir. Bu çocuklar tarım sektöründe aileleri ile birlikte çalışmaktadır. Tarım toplumunun bakış açısına göre çocuk işçiliği normal karşılanmaktadır (Tor 2010).

Çocuk işçiliğın diğerk nedenleri ise ailelerin tutum, algı ve değerkler sistemidir. Özellikle mevsimlik gezici ve geçici tarım işçiliğı yapan aileler için 11 ve 12 yaşında bireyler çocuk olmaktan çıkmaktadır. 14 ve 15 yaşındaki çocuklar tarım işini asıl yapacak kişiler olarak algılanmaktadır (Anonim 2018a).

Tarım işine çok erken yaşlarda başlanması aile içinde erkenden işi bırakma isteğı olması da çocukların çalışmalarında bir etkindir. Çocukları disipline etme, işe alıştırma, meslek öğretime, kötü çevreden ve alışkanlıklardan uzak tutma gibi sebeplerle çocuklar tarlada çalışarak aileler tarafından gözetimde tutulmaktadır (Anonim 2018a). Tarım aracılarının birçoğunun çocukken tarım işçiliğı yapmış olmaları, onların çocukların çalışmasının normal bir pratik olduğunu kabul etmelerine sebep olmuştur ve çocuk işçiliğının ailelerin yoksullukla mücadelesinin en önemli araçlarından biri olduğu söylenebilir (Anonim 2018a).

Türkiye’deki hukuki metinler incelendiğinde, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. Maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır (Anonim 2003). Bununla birlikte, aynı kanun ile 14 yaşını doldurmuş çocukların belirli koşullarda çalıştırılabileceğı de düzenlenmiştir. Bir diğerk ifadeyle, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitimine devam edenlerin okula gitmelerine engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılmalarına izin verilir (İş Kanunu, mad.71). Bu kapsamda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Yönetmeliğı’nde de yaş gruplarına göre çocukların çalıştırılabilecekleri işler ve çalışma koşulları belirlenmiştir. Buna göre, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocuk işçiler, tarımsal faaliyetlerde, düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç, meyve, sebze, çiçek toplama işlerinde çalışabilmektedirler (Anonim 2004). O halde şöyle diyebiliriz; yasalarla bir taraftan çocukların çalıştırılamayacağı yaş aralğı belirlenirken diğerk taraftan yasa koyucu yürürlüğe koyduğu diğerk yasal belgelerle istisna olan işleri hariç tutarak çocukların çalıştırılmasını yasallaştırmaktadır (Anonim 2018a). Yine Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik 15 yaşını tamamlamamış ve ilköğretimi tamamlamış kişiyi çocuk işçi, 15 yaşını tamamlamış fakat 18 yaşını tamamlamamış kişiyi de genç işçi olarak tanımlar (mad.4) (Anonim 2004).

Birleşmiş Milletler (BM) ise, “genç”i, 15 ila 24 yaş arasındaki kişiler olarak adlandırmaktadır (Anonymous 2016a).

İş Kanunu kapsamı dışında olan ve özel düzenlemelere tabi olmayan işlerde uygulanan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 173.maddesinde ise, 12 yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat ve maden işlerinde amele ve çırak olarak çalıştırılması ve ayrıca 12 ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocukların günde azami 8 saatten fazla çalıştırılması yasaklanmıştır. İş Kanunu ile Umumi Hıfzıssıhha Kanununda yer alan çocukların asgari çalıştırılma yaşına ilişkin farklılık bulunmakta olup uygulamada İş Kanunu hükümleri geçerli olmaktadır (Anonim 2017-2023a).

Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ise, mevsimlik tarım işçiliğinde asgari yaşı 18 olduğunu ve çocuk işçiliğin en kötü biçimi olduğunu kabul etmiştir. Fakat, Türkiye’de tarım da dâhil olmak üzere birçok sektörde kötü koşullarda, kayıt dışı olarak çalışan ve sömürüye maruz kalan birçok çocuk işçi bulunmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi çocuklar ise günde sekiz saatten fazla sürede aşırı sıcak altında ve uzun süre ayakta çalışmaktadırlar (Anonim 2017-2023a). Özellikle mevsimlik tarım işçisi aileler akrabalarıyla birlikte göç ettikleri için; eğitimine devam etmesi gereken çocuklarını bırakacak akrabalar bulunamadığından çocukların okuldan alınarak üretim sürecine dâhil olmasında zorlama faktörü net bir şekilde görülmektedir (Yiğit vd. 2017). Yine ataerkil ilişkilerle iç içe geçen çalışma ilişkilerinin bir sonucu olarak özellikle aileleri tarafından çocuklar çalışmaya zorlanmaktadır (Çınar 2012).

Aileleri tarafından gelir getirici işlerde çalışan çocuklar maddi destek sağladığından çalışmaları aile geçimi için bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocuğa atfedilen ekonomik değer hanelerdeki çocuk sayısının çok olmasının nedenidir(Çelik 2019).

Mevsimlik işlerde çalışan çocuk işçiler açısından yetersiz beslenme, fiziksel acı, duygusal şiddet, yorgunluk ve kaza riski mevcut olduğu görülmektedir (Anonim

2018b). Ucuz işgücü olarak görülen çocuklar aynı zamanda yasal belgelerde belirtilenin çok üzerinde uzun saatler çalıştırılmaktadır (Boyacı 2022).

TÜİK'in yaptığı Çalışan Çocuklar adlı çalışmaya göre 6-17 yaş grubu ekonomik işlerde çalışan çocukların %46,7'sinin haftalık fiili çalışma süresi 40 saatin üzerindedir (TÜİK 2013). Okula devam etmeyen çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 54,3 saat iken, okula devam eden çocuklarda bu süre 25,6 saattir (TÜİK 2013).

Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının okula devam oranları ise sadece tarlada çalışmadıkları zamanlardadır. Kalkınma Atölyesi'nin 2019 yılında yaptığı araştırmaya göre; 6-14 yaş grubundaki kız çocuklarının %17'si öğrenci iken, %47,8'i tarım işçisidir. 15-17 yaş arasındaki kız çocuklarının ise hemen hemen hepsi tarım işçisi olarak çalışmaktadır (Anonim 2019a).

Türkiye'de çalışan çocukların hangi sektörde ve hangi çalışma konularında çalıştıklarını; sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK tarafından 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında Çocuk İşgücü Anketi uygulanmıştır (Anonim 2017-2023a). Hanehalkı İşgücü verileri sadece 15-17 yaş grubunun ekonomik faaliyetleri ile ilgili bilgi içerirken, TÜİK'in Çocuk İşgücü İstatistikleri toplandıkları yıllarda 6 ile 17 yaş arasındaki çocukların Türkiye'de çalışma durumlarına ilişkin bilgi vermektedir (Memiş ve Kaya 2019). Fakat 2019 yılında yayınlanan çocuk işgücü anketi, Çocuk İşgücü Araştırmaları ile kapsam ve yöntem bakımından farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar; 2014 yılı itibarıyla Hanehalkı İşgücü Araştırması yapısında gerçekleştirilen düzenlemelerden ve ILO'nun çocuk işgücü araştırmalarında temel aldığı 5-17 yaş grubunun kapsanmasından kaynaklanmaktadır (Anonim 2019b).

Türkiye'de TÜİK tarafından çocuk işgücünün durumunu ortaya koyan anket sonuçları bir nebze olsun konunun önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda çalışmada 2019 çocuk işgücü anket sonuçları da değerlendirilmiştir. En son 2019 yılında yayınlanan çocuk işgücü anket sonuçlarını ayrıntılı olarak açıklanmadan önce genel bir bilgi verilmesi gerekirse, anket sonuçlarına göre Türkiye genelinde 5-17 yaş grubundaki

çocuk sayısı 16 milyon 457 bin kişi olarak tahmin edilmiş olup, bu yaş grubundaki çocuklar, kurumsal olmayan nüfusun %20,3'ünü oluşturmuştur. Yaş grupları itibarıyla, 5-11 yaş grubundaki çocuk sayısı 9 milyon 12 bin, 12-14 yaş grubundaki çocuk sayısı 3 milyon 796 bin, 15-17 yaş grubundaki çocuk sayısı ise 3 milyon 649 bin kişi olarak tahmin edilmiştir. Bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı ise 720 bin kişi olup çalışan çocuklar arasında 5 yaşında çocuk gözlenmemiştir. 5-17 yaş grubunda çalışan çocukların aynı yaş grubundaki çocuklar içinde payını gösteren istihdam oranı ise %4,4 olmuştur (Anonim 2019b). 2019 yılı verileri içerisinde ekonomik faaliyette bulunan çocukların kent ve kırsaldaki sayı ve oranlarına dair ise bilgi bulunmamaktadır.

Çizelge 1.4 2019 yılı çocuk işgücü anketine göre çocuk nüfus, cinsiyet, yerleşim yeri, göstergeleri (5-17 yaş Grubu) (Anonim 2019c)

Göstergeler	2019 (Ekim-Kasım-Aralık)	
	Sayı (bin)	%
5-17 yaş grubu nüfus	16 457	-
Ekonomik faaliyette çalışan (5-17 Yaş)	720	100,0
Yaş grubu		
5-11	32	4,5
12-14	114	15,8
15-17	574	79,7
Cinsiyet		
Erkek	508	70,6
Kız	212	29,4
İstihdam Oranı (5-17 yaş) (16.547.000 toplam çocuk sayısı)		4,4
5-11	-	0,4
12-14	-	3,0
15-17	-	15,7

Çizelge 1.4'te görüldüğü gibi, 720 bin çalışan çocuk vardır. Bu çocukların %29,4'ü kız işçilerden oluşmaktadır.

Çizelge 1.5 2019 yılı çocuk işgücü anketine göre yaş grubu, cinsiyet ve sektöre göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar - IV çeyrek: Ekim-Aralık 2019 (Anonim 2019c)

Sayı (Bin)		Tarım		Sanayi		Hizmet	
5-17 yaş grubu	Toplam Sayı (bin)	Sayı (bin)	%	Sayı (bin)	%	Sayı (bin)	%
Toplam	720	221	30,8	171	23,7	328	45,5
5-14	146	94	64,1	17	11,7	35	24,2
15-17	574	128	22,3	153	26,8	292	51,0
Erkek	508	143	28,2	141	27,8	223	43,9
5-14	101	58	57,2	15	15,1	28	27,7
15-17	407	85	21,0	126	31,0	195	48,0
Kız	212	78	36,8	29	13,7	105	49,4
5-14	45	36	79,6	2	4,0	7	16,4
15-17	167	42	25,4	27	16,4	97	58,3

Türkiye’de en fazla çocuk işçiliği hizmet sektöründen sonra tarım alanında görülmektedir. Çizelge 1.5’te görüldüğü gibi, Türkiye’de çalışan çocukların ağırlıklı olarak hizmet ve tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir.

Çizelge 1.6 2019 yılı çocuk işgücü anketine göre yaş grubu, cinsiyet ve işteki duruma göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar (%) IV çeyrek: Ekim-Aralık 2019, (Anonim 2019c)

(Bin)		Ücretli veya Yevmiyeli		Kendi Hesabına		Ücretsiz Aile İşçisi	
5-17 yaş grubu	Toplam	(Bin)	%	(Bin)	%	(Bin)	%
Toplam	720	455	63,3	4	0,5	261	36,2
5-14	146	35	23,8	2	1,0	110	75,2
15-17	574	421	73,3	2	0,4	151	26,3
Erkek	508	319	62,9	3	0,5	186	36,6
5-14	101	25	24,5	2	1,5	75	74,0
15-17	407	295	72,4	1	0,3	111	27,3
Kız	212	136	64,2	1	0,5	75	35,3
5-14	45	10	22,2	-	-	35	77,8
15-17	167	126	75,5	1	0,6	40	23,9

Çizelge 1.6 incelendiğinde, 15-17 yaş grubundaki çocukların ağırlıklı olarak ücretli veya yevmiyeli olarak çalıştığını görmekteyiz. 5-14 yaş grubundaki çocuklar ise ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Üzerinde düşündürücü olan bir rakamla (35 bin) kız çocuklarında bu yaş grubu için ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı 2019 yılı itibarıyla %77,8’dir (Çizelge 1.6).

Türkiye’de tarımsal alanda çalışma biçiminin ücretsiz aile işçiliği, sürekli ve geçici tarım işçiliği olarak sınıflandırılması, tarımsal çalışma şekillerinin geleneksel aile yapısıyla özdeşleşmesi ve mevsimlik tarım işçilerinin aileleriyle birlikte göç etmesi bu alanda çocuk işçiliğini arttırmıştır.

Sonuç olarak Dünyadaki çocuk işçiliğinin %72,1’i ve 5 ile 11 yaşları arasındaki çocuklarda görülen çocuk işçiliğinin ise %82,6’sı, öncelikli olarak aile çiftliklerinde, aile içinde gerçekleşmektedir. Yaygın olarak görülen aile temelli çocuk işçiliği, aileler tarafından daha güvenli çalışma ortamlarının sunulduğuna yönelik algıya rağmen çoğu zaman tehlike içermektedir (Anonymous 2021a). Benzer şekilde Türkiye’de de 5 ila 14 yaş aralığındaki çocuk işçilerin dörtte üçünden fazlasının (%75,2’sinin) ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir (Çizelge 1.6) (Anonim 2019c).

Dünya’da çocuk işçi olarak çalışan küçük çocukların (5-11 yaş aralığındaki çocuklar) büyük bölümü, okul dışında kalmaktadır. 5 ila 11 yaşlarındaki çocuk işçilerin çeyreğinden fazlası (%27,7’si), 12 ila 14 yaşlarındaki çocuk işçilerin ise üçte birinden (%35,2) fazlası eğitimin dışında kalmaktadır (Anonymous 2021a).

Bu tez çalışmasının ana amacı; tarım işçisi çocukların geleceklerine ilişkin olarak ebeveynlerinin düşüncelerini ortaya koymak, beklenti ve kaygılarını saptamak ve de çocuk işçisiz tarımsal üretim planlamasının nasıl olabileceğini analiz etmektir. Bunun için öncelikle TÜİK tarafından en son 2019 yılında yayınlanan “Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları” raporuna göre, tarımda çalışan 221.000 çocuk hedef kitle olarak kabul edilmiş ve daha sonra başka kaynaklardan derlenen verilerle tarım işçisi çocukların sayısına erişilmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasında konunun alandaki karşılığını ortaya koymak amacıyla Ankara ve Adana illerinde saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Böylece bu çalışmada tarım işçisi ebeveynlerden tarımsal üretimde çocuklarını çalıştıran ve çalıştırmayan ebeveynlerin davranışlarının çalışan çocukların gelecek planlamasındaki etkisi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca ebeveynlerden izin almak koşuluyla belirli sayıda tarım işçisi çocuk da gönüllülük durumlarına göre çalışmaya dâhil edilmiş ve böylece konunun detaylı incelemesine çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasında tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveynlerin düşünceleri, tutumları ve tarımsal üretimin geleceği açısından analizini etraflıca değerlendirebilmek için ebeveynlerin içerisinde yer aldığı aile kavramına değinmek gerekmiştir. Gerek çocuk gerekse yetişkin açısından farklı anlamlar taşıyan aile, çocuğun nazarında yaş, cinsiyet, eğitim, meslek vb. değişkenlerin de etkisiyle toplumsal yaşama katıldığı ve hazırlandığı yerdir. Ailede yaşanan geçim sıkıntısı vd. sorunlar, aile içi ilişkileri etkiler. Dolayısıyla bu koşullar altındaki aileler, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamamakla beraber sağlıklı bir sosyalizasyon yaşamalarına ön ayak da olamazlar. Oysa ailenin bir toplumsal kurum olarak önemi, hemen hemen her toplumda, birincil toplumsallaşma kurumu olmasından gelmektedir (Karataş vd. 2016). İçinde yaşadığı ailenin yaşamından, ebeveynlerin birbirine karşı tutum ve davranışından kaçınılmaz olarak etkilenen çocuk (Şentürk 2012), toplumsallaşma sürecini buradaki yaşamışlıklar ve model aldığı ailesi üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu da hem ailenin sağlıklı işleyişi ve hem de çocukların sağlıklı bir gelecek planlaması için önemlidir. İşte bu tez çalışması herşeyden önce bir Türkiye gerçeği olan çocuk tarım işçiliğini gelecek kurgusu üzerinden ele alması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada çocuk tarım işçiliğine hem ebeveyn penceresinden bakılmış hem de ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel boyutta nasıl bir çocuk işçiliğinin ortaya çıktığı incelenmiştir. Çalışma bu haliyle karar vericilere de ışık tutması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Tez konusu ile ilgili yapılan daha önceki bazı çalışmalarda konuya ebeveynlerin çocuk işçiliğe yönelik algıları düzeyinde odaklanıldığı ortaya çıkmıştır. Oysa burada ebeveynlerin algısı kadar gelecek açısından nasıl bir çocuk profilinin ortaya çıktığı, nasıl bir işgücü planlamasının gerek olduğu ve tarım işçisi çocukların kariyer ve meslek edinimine yönelik ne tür politika araçlarının uygulanması gerektiği konusundaki çalışmalar sınırlılık göstermektedir. Tarımda çocuk işçiliği genelde kuşaklararası devam eden bir mesleki hareketlilik niteliğindedir. Bu durum çocuk işçiliğinin ve buna dayalı yoksulluğun bir sonraki kuşaklara devredildiğinin de önemli bir kanıtıdır. Bu nedenle çocuk işçiliğinin nedenleri sadece ekonomik göstergeler değil aynı zamanda tutum, algı ve değerler sistemi ile de yakından ilgilidir.

Sonuç olarak, tarımda çocuk işçiliğine ebeveyn düşüncelerinin, tutumlarının etkisini belirleyen unsurların öncelikle yoksulluk, iş imkânlarının azlığı, eğitimsizlik, alternatifsizlik ve buna bağlı işsizlik, hanehalkı birey sayısının fazlalığı, topraksızlık temelinde ortaya çıktığı ve bunun da özellikle mevsimlik tarım işçiliğini “yaşam biçimi” olarak görme kabulünü belirlediği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte işçilik ücretleri ve olabildiğince her bireyin aileye katkı sağlama zorunluluğu, iş kaybetme korkusu, aracı ve işverenlerin kayıt dışılığı, toplumsal uyum sorunu nedeniyle çocukları okula gönderememe, okulda verilen eğitimin çocukları meslek sahibi yapmaya yetmemesine dair ortaya çıkan olgular da ebeveynlerde çocuklara ilişkin olumsuz düşünce ve tutumların oluşmasına neden olmaktadır. İşte tüm bu nedenlerle bu tez çalışması, tarım işçisi ebeveynlerin çocuk işçiliğine ilişkin düşünce, tutum ve algılarını ortaya koyarak “çocuklar için nasıl bir gelecek planlaması” sorusuna cevap aramıştır ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması durumunda nasıl bir tarımsal işgücü planlamasının yapılması konusuna da ışık tutması açısından önemlidir.

Bu tez çalışmasının önemi ortaya konulurken mevsimlik tarım işçisi ebeveynler ile çalışan 12-18 yaş aralığındaki çocukları kapsama alınmıştır. Ayrıca tarım araçları ve büyük işletme sahipleri de çalışma kapsamına alınmış ve konu farklı boyutları ile incelemeye alınmıştır. Bu tezin temel varsayımları şu şekilde oluşturulmuştur:

- Mevsimlik tarım işçilerinde çalışan çocukların geleceğe ilişkin bir çalışma ve kariyer planı bulunmamaktadır.
- Ebeveynler çocuklarının gelecekleri hakkında kendi mesleklerinin devamı açısından bir öngörüye sahip olup, bu zorunluluktan kaynaklanmaktadır.
- Ebeveynlerin içinde bulunduğu ekonomik ve çalışma koşulları çocuklarının gelecek kaygılarının önüne geçmektedir.
- Çocuklar ailelerinin içinde bulunduğu koşulların iyileştirilmesine, ekonomik açıdan kendine yeterli hale gelmelerine katkıda bulunmak için gelecek kaygılarını ve planlarını bir kenara bırakmaktadır.

- Çalışan çocuklar için kariyer, gelecek planlaması kavramları çok üst düzey kalmakta ve bu konularda herhangi bir bilgiye ve farkındalığa sahip değillerdir. Aynı durum ebeveynler için de geçerlidir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Yapılan alan yazı taramasında oldukça fazla sayıda gerek çocuk işçiliği gerek de mevsimlik tarım işçiliği üzerine hazırlanmış çalışmaların var olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların her biri kendi alanlarında önemli katkılar sunan akademik çalışmalardır. Ancak mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanmasında ebeveynlerin düşünceleri ve bunu etkileyen faktörleri her yönüyle (sosyolojik, ekonomik, politik, kültürel, eğitim vd.) değerlendiren çalışmalara rastlanılmamıştır. Sadece mevsimlik tarımda çalışan çocuklarla ilgili oldukça az sayıda alan çalışmasında, mevsimlik tarım işçisi ailelere “çocuklarınız ile ilgili beklentiniz var mı ve nedir?” sorusu çalışmanın ana amacı dışında sorulmuştur. Bu nedenle gerek Adana gerek Ankara ilinde mevsimlik tarım işinde çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında ebeveyn düşünceleri ve bunu etkileyen faktörler üzerine yapılan bu çalışma ilgili alanda bu boşluğu gidermeye katkı sağlayacak ve daha sonra bu konuda yapılacak çalışmalar içinde öncü olacaktır.

Benek ve Ökten (2011) çalışmalarında, bu araştırmanın amacını Şanlıurfa iline bağlı Hilvan ilçesinde geçimlerini tarım işçiliğiyle sağlayan topraksız veya az topraklı mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarını belirlemek olarak belirlediklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda eğitim-öğretim sürecinin devam ettiği dönemde, göçe katılan öğrenciler ve ailelerinden oluştuğunu belirtmişlerdir. Özellikle mevsimlik tarım işçilerinin çocukları açısından elde ettikleri bulgular göz önünde bulundurulduğunda, yılın önemli bir bölümünü dışarıda çalışarak geçiren mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının çok büyük bir kesiminin okula zamanında başlayamayıp, bir kesiminin de okul dönemini sonuna kadar sürdüremediği yönündeki bulgular olarak ifade etmişlerdir.

Şensoy Bahar (2014) makalesinde; Türkiye'de çocuk işçiliğiyle ilişkili risk faktörlerine ilişkin güncel literatürün bir incelemesini sunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de çocuk işçiliğine neden olan risk faktörlerini bireysel, ailevi ve yapısal faktörler altında toplayarak incelemiş olduğu görülmektedir. Çocuk işçiliğine yaklaşımında bireysel, aileye özgü ve diğer mikro düzeydeki faktörlerle birlikte ekonomik gelişme; göç ve

şehir yoksulluğu; yasal arka plan; kent/kır coğrafi alan şeklinde yapısal faktörleri ele almıştır. Aile için ise hane halkı geliri ve büyüklüğü; ebeveyn eğitimi ve tutumlarını ön plana çıkarmıştır. Yine çocuğun cinsiyeti, yaşı ve ailede kaçınıcı sırada doğduğu ile ilgili hususları ise birey düzeyindeki etkenler olarak sıralamıştır.

Sevinç vd. (2015) çalışmalarında, Şanlıurfa ili merkezine yakın kırsal alanlarda yaşayan, gerek ekonomik kriz nedeniyle gerekse aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla, semt pazarlarında el arabasıyla taşıyıcılık yaparak gelir elde etmeye çalışan çocukları (104 kişi) incelemiş olduklarını ve bireysel görüşme yöntemiyle bilgi toplayarak çocukların sosyoekonomik statülerini ortaya koyduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte çocukları çalışmaya iten şartların nedenlerini, çocukların mevcut yaşantıları hakkındaki düşüncelerini, eğitimleri ve gelecekleri ile ilgili beklentilerini araştırdıklarını ifade etmişlerdir.

Dedeoğlu (2018) 'Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...' Tarım Aracıları ve Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu adlı çalışmasında, mevsimlik tarımsal üretimde tarım aracılığı ve çocuk işçiliği ilişkisini irdelemiş olduğunu belirtmiştir. Rapordan elde edilen bilgilere göre; tarım aracıları, hem tarımsal üretimdeki çalışma koşulları üzerindeki etkileri hem de işçilerin yaşam koşullarını düzenlemedeki rolleri nedeniyle, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirlemede etkin bir rol oynamaktadır.

Çelik (2019) yüksek lisans tez çalışmasında, araştırmanın amacını, ülkemizde ve saha araştırması yapılan Sivas ilinde çocuk işçiliği sorununa dair toplumsal bilinç düzeyini tespit etmek olarak belirtmiştir. Elde edilen bulgular içinde, çocuk işçiliğinin en baştaki faktörünün, yoksulluk olarak görüldüğünü ifade etmiştir.

Dedeoğlu ve Bayraktar (2019) çalışmalarında, mevsimlik gezici tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koymayı ve Türkiye'nin tarım sektöründe çocuk emek arzını şekillendiren faktörleri açığa çıkarmayı amaçladıklarını belirtmiştir. Bu araştırma da, anket çalışması ile Adana ve Şanlıurfa'da 209 hanenin temsilcileriyle yapılmış olan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, incelenen Türkiyeli ve Suriyeli hanelerde aktif

olarak çalışanların yüzde 43'ünün 18 yaş altı çocuklardan oluştuğu belirtilmiştir. Yine elde edilen bulgulardan yola çıkarak, mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin demografik özelliklerinin, bu hanelerin kalabalık ve çok çocuklu olduğunu ortaya koyduğu yönünde ifade edilmiştir.

Memiş ve Kaya (2019) makalesinde, iki farklı veri setine dayanarak, çocuk işçiliğinin cinsiyete, yaşa ve eğitime göre profilini, piyasaya yönelik çalışma biçimleri kadar hane içi çalışmayı da analize dahil ederek, ortaya koymayı amaçladıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda elde ettikleri sonuçları, Türkiye'de çocukların ücretli istihdamı yaşla birlikte artmakta olduğunu ve yasal sınır olan 15 yaş altı çocuklarda çalışma şeklinin ağırlıklı olarak hane içi ücretsiz emek şeklinde gerçekleştiğini, 15-17 yaş grubunda ücretli istihdamda 10-14 yaş grubuna göre ciddi bir artışın gözlemlendiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, ücretli ya da ücretsiz bir işte çalışmayanların oranının erkeklerde yaşla birlikte artış gösterirken kızlarda düşüş göstermekte olduğunu belirtmişlerdir.

Erol, S. I. (2021) çalışmasında, Covid-19'un çocuk işçiliği üzerindeki etkilerini ve alınması gereken önlemleri ele almıştır. Yaptığı çalışmanın sonucunda, Covid-19 sürecinde çocuk işçiliğinin önlenmesine veya en azından azaltılmasına önemli katkı sağlayacak öneriler olarak; sosyal koruma tedbirlerinin artırılması, ekonominin ve istihdamın teşvik edilmesi, finansmana erişimin kolaylaştırılması, ücretsiz ve nitelikli eğitimin sağlanması gibi tedbirlerin yanı sıra; çocuk işçiliğini önlemenin başta gelen yollarından biri olarak da, çocukların çalıştırılabileceği yasal asgari yaşı belirlemek olarak belirtmektedir.

Cizrelıoğulları ve Kilili (2021) makalesinde; Anne-baba-çocuk ilişkisinin temelini anne-babanın sahip olduğu tutumların belirlediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, bu çalışmada anne baba tutumlarının çocukların içindeki gizli yetenekleri nasıl ortaya çıkardığı sorusuna yanıt arandığı ifade edilmektedir. Çalışma kapsamında insanların içindeki kişisel becerilerin ve yeteneklerin ortaya çıkmasında, bazen bir öğretmen, bazen de bir ilham kaynağı etkili olurken, en önemli etkenin ilk anlardan itibaren etkili olan ebeveynler olduğu belirtilmektedir.

Uzun ve Şahan (2021) makalesinde çalışmanın amacını öğretmen görüşlerine göre mevsimlik tarım işçisi anne ve çocuklarının eğitime ilişkin problemlerini ortaya koymak, çözüm önerileri geliştirmek olarak belirtmiştir. Araştırmanın mevsimlik göçün yoğun olduğu Güneydoğu Anadolu’da bir ilçedeki ilk ve ortaokullar ile Mesleki Eğitim Merkezinde yapıldığı ifade edilmiştir. Araştırmada mevsimlik tarım işçisi ailelerin, özellikle annelerin okula gelmesinde sıkıntılar bulunduğu, okula geç başlayan erken ayrılan çocuklar için destek eğitimlerinin yetersiz olduğu, onların eğitimiyle ilgili yapılan çalışmaların istenilen düzeyde olmadığı sonuçlarına ulaşılmış olduğu belirtilmiştir.

Beşoluk ve Parlak (2022) çalışmalarında, araştırmalarının amacını geliştirmekte olan ülkeler açısından çocuk işçiliği taleplerinin haklılıklarını incelemek ve çocuk işçiliği ile mücadeleye yönelik uygulanabilecek politikaları analiz etmek olarak belirtmektedir.

Boyacı (2022) yüksek lisans tez çalışmasında, yeni yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın çocuk işçilikle nasıl bir bağlantısı olduğunu ortaya koymayı amaçladığını belirtmiştir. Denizli kent merkezinde yürüttüğü çalışmasında, örgün eğitime devam etmeyen ve kayıt dışı bir şekilde çalışan 40 çocuk işçiyle derinlemesine görüşmeler yaptığını ifade etmiştir. Araştırmasında, çocuk işçilerin ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri; çocuk işçilerin demografik özellikleri, eğitim durumları, eğitime bakışları, çalışma şartları, sosyal dışlanmaya dair deneyimleri, zararlı alışkanlıkları, sosyalleşme ve boş zaman faaliyetleri ile gelecek beklentilerini incelediğini belirtmiştir. Çalışmadan elde ettiği sonuç ise, örgün eğitime devam etmeyen ve kayıt dışı olarak çalışan çocuk işçilerin, yeni yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın riskleri ile karşı karşıya olduğu yönündedir.

Çevlik vd. (2022) makalesinde; mevsimlik tarım işçiliği göçünün erken çocukluk dönemi içindeki çocukların gelişimine etkisini araştırmıştır. Araştırma da, anket çalışmasının Adana ilinin Karataş ilçesi Kapı, Karagöçer ve Tabaklar mahallelerinde mevsimlik göç ile gelmiş tesadüfi 100 kadın ile gerçekleştirilmiş olduğu ifade edilmiştir. Yapılan anket sonuçlarının ise mevsimlik göç yapan annelerin; öğrenim seviyesinin düşük olduğu, erken evliliklerinin yaygın olduğu, akraba evliliklerinin görüldüğü, erken yaşta ve çok çocuk sahibi olduğu ve iki çocuğunun doğumu arası

geçen sürenin az olduğu, kadınların doğum öncesi bakım hizmeti almadığı ve çocukların çevresel risk faktörlerine de yüksek düzeyde maruz kaldığı görüldüğü yönünde belirtilmiştir. Bununla birlikte ayrıca araştırmada, bölgesel ve ulusal kuruluşların erken çocukluk döneminin kritik önemini kabul etmesi ve tarım işçiliği için mevsimlik göç yapan ailelere politika ve kaynak temelleri oluşturması ile birlikte Gezici sağlık kabinleri ile doğum öncesi bakım hizmetlerinin yapılması ve gezici okul öncesi hizmetleri ile erken çocukluk dönemindeki çocukların hayatlarına dokunulması önerilmiştir.

Karademir ve Yurtseven (2022) çalışmalarında, Şanlıurfa Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan 12 ilçede (Akçakale, Birecik, Ceylanpınar, Eyyübiye, Halfeti, Haliliye, Harran, Hilvan Karaköprü, Siverek, Suruç, Viranşehir) mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin; demografik özellikleri, göç süreçleri, göçün yönü, göç öncesi eğitim ortamları ve göç edilen yerde eğitime erişim olanaklarını ele aldıklarını belirtmişlerdir. Çalışmalarından elde ettikleri bulguları ise şu şekilde sıralamışlardır: Mevsimlik tarım işçisi öğrencilerin en fazla Konya, Adana, Eskişehir, Ankara, Manisa ve Bursa illerine göç etmişlerdir. Haftanın 7 günü çalışanların oranı %44,1, günlük çalışma saatleri ise 8–10 saat arasındadır.

Uyan Semerci ve Erdoğan (2022) çalışmasında; Türkiye'de önemli bir sorun teşkil eden mevsimlik tarım işçilerinin ve çocuklarının durumunu incelemiştir. Bu kapsamda İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Adana'daki (mevsimlik göçmen) tarım işçilerinin çocuklarının ihtiyaçlarını çocuk refahı açısından değerlendirmek için yaptığı saha araştırmasında, bölgede yaşayanlardan 643 yetişkin ve 333 çocuk (12-18 yaş grubu) ile yapılan görüşmelerde araştırmanın nitel kısmında odak grupları üç farklı yaş grubundaki çocuklarla (8-11; 12-15; 16-18), annelerle derinlemesine görüşmeler ve odak grupları şeklinde sunulduğu ifade edilmektedir. Bu araştırmada yoksulluk ve yoksunluk bağlamında, bulgular çocukların farklı alanlardaki refahlarının ciddi tehdit altında olduğu belirtilmektedir.

Ankaralı ve Gözübüyük Tamer (2023) çalışmasında, mevsimlik tarım işçilerinin ve çocuklarının yaşam ve çalışma koşullarına sosyolojik bir açıdan bakmayı

kurguladıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda hem mevsimlik tarım işçilerinin sosyo-demografik görünüşleri, çalışma ve barınma alanlarına ilişkin genel izlenimleri hem de aileleriyle beraber göç ederek mevsimlik işçilik sürecine dâhil olmak durumunda kalan çocukların bu süreçten nasıl etkilendiklerini ve yaşadıkları dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymayı hedeflediklerini belirtmişlerdir. Çocukların bu süreçten nasıl etkilendiğini gösterir nitelikte, çocuklara “findık işinde bahçe sahiplerini bir canlıya (hayvan, bitki vb) ya da bir nesneye benzetecek olsaydınız nelere benzetirdiniz?” diye sorulduğunda, bahçe sahibini bir nesneye ya da eşyaya benzettikleri resimlerde bir çocuğun çok belirgin bir şekilde ürkütmek amacıyla kullanılan korkuluk çizdiği ifade edilmiştir. Bahçe sahibini korkulukla özdeşleştirmiş olması çocuğun bahçe sahibinden korktuğunu gösterdiği ve yine korkuluktaki yüz ifadesinin çocuğun üzgün olduğunu, korkuluğun dört adet kolunun olması onu güçlü ve otoriter bulduğunun göstergesidir şeklinde açıklanmıştır.

İş ve Özkan (2024) makalesinde, mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitimleriyle ilgili yaşadıkları sorunları, okul yöneticileri ve öğretmenlerin bakış açısıyla incelemiş olduklarını belirtmişlerdir. Yaptıkları bu araştırmada çalışma gurubunun 10 Öğretmen 5 yönetici toplam 15 kişiden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda mevsimlik tarım işçisi çocuklarının eğitimde yaşadığı sorunları şu şekilde sıralamışlardır: eğitim-öğretim sorunu, devamsızlık sorunu, uyum sorunu ve psikososyal sorunlar. Elde ettikleri araştırma sonucundan hareketle mevsimlik tarım işçisi çocuklara yönelik esnek eğitim modelleri geliştirilmesi gerektiğini ve bu modellerin çocukların taşınabilirlik sorunlarına uygun olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca ailelere ekonomik destek sağlayıp, çocuklara burs imkânları sunmanın, eğitimde devamlılığı artırabileceği de dile getirilmiştir. Yine ailelerin eğitimin önemine dair farkındalıklarını artırmanın önemli olduğu ve öğretmenlere, mevsimlik tarım işçisi çocukların özel ihtiyaçlarına uygun olarak eğitim verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde, mevsimlik gezici tarım işçisi aileler ve çocuklarının, mevsimlik tarım işinin geçici olmasından kaynaklı, göç olgusunun içinde yaşamak zorunda oldukları görülmüştür. Ve mevsimlik tarım işinin “geçiciliği”nin yaratmış olduğu olumsuzlukların en başında, mevsimlik tarım işçisi ailelerin ekonomik

anlamda düşük gelir düzeyinde olmaları gelir. Aynı zamanda kırsal kesimin hem ekonomik hem de sosyal anlamda en yoksul kesimi olan bu aileler, çocuklarının birçok nedenle okula devam etmelerini sağlayamamaktadır. Bunların içerisinde ilk sırada gelen “aile bütçesinin çocukların çalışmasından elde edilecek kazanca ihtiyaç duyması nedenini ikinci sırada takip eden husus, mevsimlik tarım işinin geçici ve yıl içerisinde birden çok yere göç ederek tarım işçisi ailelerin yaşamlarını idame ettirebildikleri bir iş kolu olmasıdır. Bundan dolayı, mevsimlik tarım işinde çalışan çocuklar için ana sorunsal sadece eğitimlerine devam edememeleri değil, bununla birlikte fiziksel, zihinsel ve psikososyal gelişimleri başta olmak üzere geleceklerinin planlanmasına dair herhangi bir girişimde bulunulamıyor olmasıdır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

2021 yılında çocuklarla ilgili verileri içeren rapor (Anonim 2021a) göz önünde bulundurulduğunda çocukların en fazla yaşadığı illerin içerisinde Ankara 2. sırada yer almaktadır (Çizelge 3.1). Aynı rapora göre Türkiye’de çocuk nüfusunun yarısının İstanbul, Ankara, Şanlıurfa, İzmir, Bursa, Gaziantep, Antalya, Konya, Adana, Kocaeli’nde yaşadığı görülmektedir. Maalesef bu rapor Türkiye’de çocuklarla ilgili verilerde gerek çocuk işçiliğine ilişkin gerek kırsal da yaşayan çocukların sayısına ilişkin detaylı bilgi içermemektedir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1 Türkiye’de çocuk nüfusun yarısını oluşturan en yüksek çocuk nüfusuna sahip illerin sıralaması, 2021 (Anonim 2021a)

İl	Toplam Nüfus	Çocuk Nüfus
Türkiye	84 680 273	22 738 300
İstanbul	15 840 900	3 963 052
Ankara	5 747 325	1 393 036
İzmir	4 425 789	963 387
Bursa	3 147 818	795 220
Antalya	2 619 832	654 099
Konya	2 277 017	638 059
Adana	2 263 373	654 558
Şanlıurfa	2 143 020	968 312
Gaziantep	2 130 432	789 864
Kocaeli	2 033 441	550 676

Ankara ilinde çalışan tarım işçisi ailelerin bir bölümünün yereldeki işçiler olmakla birlikte daha çok Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır ağırlıklı olarak Güneydoğu illerinden gelen mevsimlik tarım işçilerinden oluştuğu bilinmektedir. Bu işçiler yılın önemli bir

bölümünü farklı illerde olumsuz-ağır yaşam koşulları içinde çocuklarıyla birlikte çalışarak geçirmektedirler.

Çizelge 3.2 Türkiye’de çocuk nüfusunun yarısını oluşturan en yüksek çocuk nüfusuna sahip illerdeki 5–17 yaş gruplarındaki çocukların sayısı, 2021 (Anonim 2021a)

İl	Toplam Nüfus	Çocuk Nüfus	Yaş Grubu (5-17)
Türkiye	84 680 273	22 738 300	16 824 691
İstanbul	15 840 900	3 963 052	2 926 082
Ankara	5 747 325	1 393 036	1 043 655
İzmir	4 425 789	963 387	720 773
Bursa	3 147 818	795 220	588 630
Antalya	2 619 832	654 099	491 381
Konya	2 277 017	638 059	474 320
Adana	2 263 373	654 558	489 040
Şanlıurfa	2 143 020	968 312	674 594
Gaziantep	2 130 432	789 864	577 430
Kocaeli	2 033 441	550 676	402 324

İllerde Çocuk İşçiliği Mücadele Birimi ve Kalkınma Atölyesi tarafından 2019 yılında altı ilde (Konya, Adana, Ankara, Bursa, Mersin, Eskişehir) mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin mevcut durumunu ortaya koyan rapordan elde edilen veriler göz önüne alındığında, tarımsal üretimin dolayısıyla mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve çocukların en fazla çalışmak amacıyla ikamet ettiği iller çizelge 3.3’te verilmiştir (Anonim 2021b).

Çizelge 3.3 Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçilerinin en fazla olduğu geçici çadır yerleşimlerinin illere göre sayısı (Anonim 2021b)

İllerin adı	Çadır yerleşimi sayısı	Çadır sayısı	Çocuk sayısı	Toplam İşçi sayısı
Konya	96	4.220	15.924	31.948
Ankara	46	2.638	12.356	20.575
Adana	47	2.202	9.618	15.114
Eskişehir	20	1.032	3.472	7.071
Bursa	27	777	2.193	4.335
Manisa	26	392	1.360	2.732
Toplam	262	11.261	44.923	81.775

Çizelge 3.3 incelendiğinde mevsimlik gezici tarım işçilerinin en fazla çalışma amacıyla ikamet ettiği ve çalıştığı illerin sırasıyla; Konya, Ankara, Adana, Eskişehir, Bursa ve Manisa olduğu görülmektedir. Yine bu altı ilde 262 geçici çadır yerleşim yerinde 11.261 çadır bulunmakta olduğu ve bu çadırlarda 44.923’ü çocuk ve 81.775’i mevsimlik gezici tarım işçisinin çalışma amacıyla ikamet ettiği görülmektedir.

2019 yılında İl Çocuk İşçiliği Mücadele Birimi ve Kalkınma Atölyesi tarafından hazırlanan rapor ve 2021 yılında Çocukla ilgili bilgileri içeren çalışma göz önünde bulundurulduğunda öncelikle tarımsal üretim faaliyetinde bulunan tarım işçisi ebeveynlerin en çok Konya, Ankara ve Adana ilinde çalıştıkları söylenebilir. Bu kapsamda, gerek 2022 yılında yayınlanan raporda 5-17 yaş grubundaki çocukların en fazla yaşadığı ilk on kent içinde olması (Çizelge 3.2) sebebiyle gerekse mevsimlik tarım işçilerinin çalışma amacıyla en fazla ikame ettiği ilk üç kent içerisinde yer alması (Çizelge 3.3) nedeniyle, Ankara ve Adana illerinde alan çalışması yapılmıştır.

Araştırmanın evrenini tarımsal üretimde çocuklarını çalıştıran tarım işçisi ebeveynler ile çocuklarını çalıştırmayan tarım işçisi ebeveynler oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın evrenini Ankara ve Adana İlinde tarımsal üretimde faaliyette bulunmak için çalışma amacıyla ikame eden tarım işçisi ebeveynler ve çocukları oluşturmaktadır.

Bu tez çalışmasının birincil materyalini Ankara ve Adana illerinde mevsimlik tarım işçiliği yapan ebeveynler ile konunun içeriği ve çocukların cevap verebilirliği dikkate alınarak ebeveynlerin 12-18 yaş arasındaki çocuklarından anket yolu elde edilecek veriler oluşturmuştur. Bu çocuklar tarımda çalışan çocuklar olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın ikincil verilerini literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ile raporlar, daha önce yapılmış benzer çalışmalar, raporlar, yasal düzenlemeler oluşturmuştur.

3.2 Yöntem

Çalışma için örneklemede kartopu yönteminden yararlanılmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı başta olmak üzere resmi kurumlardan istenen verilerin gerçeği yansıtmadığı düşünülmüş olduğu için, örneklemede oransal örnekleme yöntemi değil kartopu yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yönteminde örneklem oluşturma süreci şu şekildedir: Bu süreç öncelikle araştırmanın yapılacağı bireylerden birine ulaşarak başlamaktadır. Bu katılımcıyla yapılan görüşme sonunda o katılımcının önerdiği diğer bireylere, o bireylerle görüşme sonrası da onların önerdiği diğer bireylere ulaşılmaktadır. Böylece katılımcı sayısı artarak süreç devam etmektedir. Bu süreç bir süre sonra belli kişiler üzerine odaklanıp örneklem oluşturmaya sonlanmaktadır (Aypay vd. 2021). Bu çalışma kapsamında da görüşülen kişiler ise çadırlarda yaşayan mevsimlik tarım işçisi haneleri temsil eden tarım işçileri olmuştur. Ve anket çalışmasında ebeveyn ve çalışan çocuk sayısına saha çalışmalarına başlanıp veriler detaylandırıldıktan sonra karar verilmiştir. Buna göre, çadırlarda yaşayan hane halklarını temsilen 80 mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveyn ve bu hanelerin hem çalışan hem de çalışmayan çocuklarından izin verilenleri ile görüşülmüştür.

Ebeveynlere ve çocuklara yönelik yapılacak anket çalışmasında aşağıda belirtilen temel sorulara cevap aranmıştır.

- Tarımda çalışan ebeveynler çocuklarının geleceği konusunda ne tür kaygılar taşıyorlar?

- Ebeveynler çocuklar için kariyer ve gelecek planlaması denildiğinde ne anlamaktadırlar?
- Ebeveynlerin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında düşünce ve tutumlarında neler etkili olmaktadır?
- Ebeveynler çocuklarının çalışmasını sadece ekonomik temelde mi değerlendirmektedirler? Çocukların sosyal ve kültürel açıdan gelişimleri konusunda neler düşünmektedirler?
- Tarımda çalışan çocuklar için kariyer ve gelecek planlaması ne ifade etmektedir?
- Çalışan çocuklar hangi koşullarda çalışmakta ve eğitim hayatlarına devam etmektedirler?
- Tarımda üretimin devamlılığı için nasıl bir işgücü planlaması yapılmalıdır ve planlamada çocuk işçisiz tarım için neler yapılabilir?
- Tarım araçları çocuk işçilerin geleceği için neler düşünmektedirler?

Ayrıca anket çalışmasında; yaş, eğitim, çalışma koşulları, ücret, çalışma süresi, barınma koşulları, temel hizmetlere erişim gibi sorulara yer verilmiştir. Diğer yandan konu ile ilgili olarak tarım işçileri derneklerinin yöneticileri, tarım araçları, ziraat odaları yöneticileri, büyük tarımsal işletme sahipleri ile derinlemesine görüşmeler yapılarak araştırmanın nitel yönü de incelenmiştir. Yani çalışmada nicel ve nitel veriler elde edilmeye çalışılmıştır ve bu veriler karşılaştırmalı olarak da analiz edilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinde frekans dağılımı gösteren tablolara başvurulmuştur. Ayrıca analize konu olabilecek testlerden; çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Basit doğrusal regresyon modelinin bağımlı değişkenini etkileyecek, bağımlı değişkendeki değişmelerin nedeni olabilecek değişkenlerin eklenmesi ile oluşturulan modeller *çoklu regresyon modelleri* olarak tanımlanır (Güriş ve Çağlayan Akay 2018). Çoklu regresyon modeli, doğrusal veya doğrusal olmayan fonksiyonlarla ifade edilmektedir. Değişkenler arasında doğrusal ilişki olduğu varsayımıyla, doğrusal fonksiyonla açıklanan çoklu regresyon modellerine *çoklu doğrusal regresyon modelleri* ismi verilmektedir. Bu model iki bağımsız değişkenli anakütle çoklu regresyon modeli;

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + \beta_2 Z_i + \varepsilon_i$$

şeklinde ifade edilmektedir. Bu modelde, Y bağımlı değişken, X ve Z ise bağımsız değişkenler olup ε ise hata terimidir diğer bir ifadeyle değişimin açıklanamayan kısmını ifade etmektedir. β_0 , β_1 ve β_2 ise modelin parametreleridir ve alınan n birimli örnekten tahmin edileceklerdir. Örnek çoklu doğrusal regresyon modeli ise,

$$Y_i = \beta'_0 + \beta'_1 X_i + \beta'_2 Z_i + e_i$$

Şeklindedir. β'_0 , β'_1 ve β'_2 anakütle çoklu doğrusal regresyon modelinin parametreleri β_0 , β_1 ve β_2 'nin tahmincileridir aynı zamanda katsayı olarak da isimlendirilirler. Bu modelde de β'_0 sabit katsayıdır ve matematiksel olarak regresyon doğrusunun Y eksenini kesim noktasını verir. X ve Z sıfır olduğunda Y değerinin ne olacağını açıklar. Bağımsız değişkenlerin katsayıları β'_1 ve β'_2 ise X ve Z değişkenlerindeki değişimin bağımlı değişkeni (Y) nasıl ne kadar etkileyeceğini göstermektedir. X'teki bir birimlik artış Y'yi diğer bağımsız değişkenlerin değeri sabitken β'_1 kadar artıracak ve azaltacak, Z'deki bir artış ise Y'yi β'_2 kadar arttıracak veya azaltacaktır. Burada değişkenlerde artış veya azalış olması yanında, β katsayılarının işaretleri de değişimin yönünün belirlenmesinde belirleyicidir. Modelde daha fazla bağımsız değişken (k sayıda) olduğunda ise anakütle çoklu doğrusal regresyon modeli,

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} + \dots + \beta_k X_{ik} + \varepsilon_i$$

Olarak ifade edilmektedir. Bağımlı değişken Y'deki değişimler $X_2, X_3, \dots, X_k$ bağımsız değişkenleri tarafından açıklanmaktadır. Bağımsız değişkenler X_2 den başlayarak tanımlandığından modelde toplam k değişken ve (k-1) bağımsız değişken yer almaktadır. Sabit katsayı β_1 ve eğim parametreleri $\beta_2, \beta_3, \dots, \beta_k$ olduğundan tahmin edilecek parametre sayısı k'dır. Örnek çoklu doğrusal regresyon modeli ise,

$$Y_i = \beta'_1 + \beta'_2 X_{i2} + \beta'_3 X_{i3}, \dots, \beta'_k X_{ik} + e_i$$

olarak ifade edilmektedir. Burada β'_2 , $\beta'_3, \dots, \beta'_k$ parametreleri β_2 , $\beta_3, \dots, \beta_k$ 'nin tahmincileridir.

Çoklu doğrusal regresyonda, elde edilen sonuçların geçerliliği ise temel varsayımların geçerliliğine bağlıdır. Bu varsayımlar şöyle ifade edilebilir:

- normallik
- otokorelasyon olmaması
- sıfır ortalama
- bağımsız değişkenlerin tesadüfi değişken olmaması
- sabit varyans
- çoklu doğrusal bağlılık olmaması
- $n > k$ olmasıdır.

Bağımsız değişkenlerden ikisi veya daha fazlası arasında kuvvetli doğrusal ilişki olması durumu çoklu doğrusal bağlılık olarak adlandırılmaktadır. Tam çoklu doğrusal bağlılık olduğunda, parametreler tahmin edilememekte veya bazı temel varsayımlar geçerli olmamaktadır. Bu nedenle, sonuçların geçerliliği için modelde çoklu doğrusal bağlılık olmaması gerekir. Çoklu regresyonda tahmin edilecek parametre sayısı k 'dır. Bun nedenle gözlem sayısı k 'dan az ise parametreler tahmin edilemeyecektir. Gözlem sayısı, tahmin edilecek parametre sayısına eşit ($n=k$) ise bu durumda da serbestlik derecesi sağlanamayacaktır. Bu nedenle, $n > k$ olması koşulunun sağlanması gerekmektedir (Güriş ve Çağlayan Akay 2018).

-Araştırmanın Sınırlılıkları: Araştırma için sürenin kısıtlı olması bu tez çalışmasındaki başta gelen sınırlılık olmuştur. Bunlardan ilki, lisansüstü eğitim öğretim süresinde süre kayıpları bulunması başlıca neden olarak ifade edilebilir. Süre sonrası araştırma yapılacak konu başlığında gerek anket gerek de derinlemesine görüşmeler yapılacak mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaptıkları iş gereği ve yasal boşluklar nedeniyle, kayıt dışı olmalarıdır. Bu durum, resmi kuruluşlardan elde edilen verilerin dahi gerçeği yansıtmadığını göstermiştir. Bu nedenle araştırma da, kartopu yöntemi kullanılmıştır. Çalışma hem nicel hem nitel yönüyle ele alınmış fakat nicel boyutuyla ilgili sahada gerçek verilere yeterince ulaşamadığı için yapılan analizler sınırlı kalmıştır. İkinci olarak ise, anket yapılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden kadınların çoğunlukla Türkçe bilmiyor olmasıdır. Her ne kadar anketler yapılırken,

eğitimlerine devam eden çocuklarından yardım alınmış olsa da, özellikle anne olan ebeveynlerin çocuklarının geleceklerinin planlanması hakkındaki düşüncelerini ifadeleri eksik kalmıştır.

Üçüncü olarak ise, mevsimlik tarım işçisi hanelerin çok uzun saatler çalışıyor olmaları ve çoğunlukla sadece dinlenmek için geldikleri çadır bölgelerinde, tarım işçisi ebeveynlerle anket ve derinlemesine görüşmeler yapabilmek için kalan sürenin oldukça sınırlı olması ve bu saat dilimlerinin de genelde akşam en az 19:00 sonrası zamanlar olmasıydı.

4. ÇALIŞAN ÇOCUK KAVRAMLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

4.1 Çalışan Çocuk Kavramı

4.1.1 Çocuk emeği bağlamında çalışan çocuk kavramı

Çocukluk, gelişim dönemleri baz alındığında erken çocukluk dönemindeki bağımlılıktan ergenlik dönemine doğru ilerleyen süreçte bağımsızlığa aşamalı olarak geçişin gerçekleştiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimin damgasını vurduğu bir dönemdir. Gerek dil becerisinin edinimi, gerek de muhakeme yeteneği ve sosyal ilişkilerin oluşumu, çocukluğun önemli süreçleridir. Başka bir ifadeyle, sosyalleşme dönemleri olarak da geçen bu dönemde çocuklar kültürel normları, değerleri ve toplumsal beklentileri aileleri, yaşlıları ve eğitim uygulayıcıları ile etkileşimleri yoluyla öğrenirler. Bu erken deneyimler, yetişkin olarak bakış açılarını ve davranışlarını şekillendirir. Bu süreç, aslında büyük ölçüde onların nasıl birer yetişkin olacaklarını belirlemektedir. Çocukların bu dönemde sağlıklı, donanımlı, yeteneklerini ve becerilerini kullanabilen, kendini yeniden yaratabilen bireyler haline gelebilmesi için, gerek bireysel gerek de kolektif olarak özenli bir programa tabi tutulmaları gerekir. Yoksulluk, çocuk emeği, eğitime erişim eksikliği ve şiddete maruz kalma gibi sorunlar, dünya genelinde birçok çocuğun hayatını etkilemeye devam etmektedir. Bir ülkede, çocuk konularına ilişkin sorunlara bakıldığında ise çocukların sağlıklı bir yaşama ortamında büyümeleri ve iyi bir eğitim almaları en başta gelen ana konulardır. Bununla birlikte, engelli çocuklar, kimsesiz çocuklar, çalışan çocuklar ve istismar edilmiş çocukların da özel göz önünde tutulması gerekir (Etiler 2007).

Toplumsal açıdan baktığımızda ise “çocuk” kavramı, çeşitli rolleri ve beklentileri içinde barındırmaktadır. Çocuklar yetişkinlerden, çoğunlukla ebeveynleri veya velilerinin rehberlik ve bakımına ihtiyaç duyan kişiler olarak kabul edilmektedir. Toplumlar genellikle çocuklara, topluma katkıda bulunan üyeler olarak gelecekteki rollerine hazırlamak için eğitim, oyun ve kişisel gelişim fırsatları sağlamaya önem vermektedir. Çocukluk kavramını anlamak da birkaç nedenden dolayı çok önemlidir. Çocukları

benzersiz ihtiyaçları ve savunmasızlıkları olan ayrı bir grup olarak kabul etmek, haklarını, esenliğini korumak ve sömürü ve zarardan korunmak için gerekli görölmektedir. Çocukluğu öğrenme ve büyüme için özel bir dönem olarak kabul etmek, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi desteklemeyi amaçlayan eğitim uygulamalarını ve politikalarını oluşturmayı beraberinde getirecektir. Bakıma ve savunulmaya ihtiyacı olan bir grubun üyeleri olan çocuklar, bu süreçte çalışma yaşamına dahil edildiklerinde, hem eğitim sürecinden mahrum kalarak var olan yoksulluk döngüsünün kendisini yinelemesiyle sınıflar arası geçişi sağlayacak olan bir sosyal hareketlilik gösterememekte hem de geleceklerinin planlanması ile ilgili ebeveynleri tarafından düşünsel düzeyde dahi bir adım atılamamaktadır. Bu döngünün içerisine sıkışan çocuklar, yoksulluğu ve yoksunluğu kısıtlayıcı bir görüş olarak ailenin mirası olarak taşımak zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca, çok sayıda araştırmanın da gösterdiği gibi çocukluk döneminde çalışılması, çocukların yaşıtlarına nazaran çeşitli bir takım sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Çocuklar, çalışma yaşamına erkenden girmelerinin sonucunda gelişimlerini olumsuz anlamda etkileyecek şekilde bilişsel, psikolojik, sosyal, fiziksel gelişimleriyle ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır (Erdoğan ve Uyan Semerci 2019).

4.1.2 Çocuk emeği bağlamında çalışan çocuk kavramına bakıştaki tarihsel gelişim

Çocukluk kavramı tanımı her ne kadar toplumlar arasında farklılık göstermekte ve değişime uğramış olsa da, bu konuda uluslararası normların geliştirilmiş olması önemlidir. Tüm üye devletler tarafından onaylanan, ILO'nun onayladığı “182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”, bu konuya örnek olarak verilebilir. Sözleşme, 18 yaşından küçük herkesi çocuk olarak nitelendirmesi ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini tanımlaması açısından önemli bir standart getirmektedir. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de, birden çok ülkenin onayladığı insan hakları belgesi olarak, 18 yaşına kadar tüm insanların çocuk sayılacağı ifadesinin uluslararası düzeyde kabulünü sağlamıştır. Bu bağlamda gerek çeşitli kültürlerde, gerek de hukuksal ya da sosyal normlarda çocukluk yaşı değişiklik gösterse de neredeyse bütün devletlerce tanınan uluslararası bir sözleşmeyle sabit kılınması, çocukların

korunması ve desteklenmesi açısından bir standart belirlemektedir denilebilir. Aynı zamanda denilebilir ki; Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuklukla ilgili küresel perspektiflerin oluşmasında yadsınamaz bir öneme sahiptir. Sözleşme, çocukların, eğitim, sağlık ve sömürüden korunma hakkı dahil olmak üzere korunması gereken temel haklara sahip olduğunu savunmaktadır. Bu, çocuğun eleştirel düşünme gibi temel yaşam becerilerini öğrenmesini ve güçlenmesini sağlar. Bu açıdan bakıldığında çocuğun duygusal zekâ ve sosyal becerilerinin, akademik gelişimleri ile eşzamanlı ve eşit bir şekilde ilerlemesi gerektiği gerçeğini de ön plana çıkarır.

Çalışan çocuk kavramına baktığımızda ise, bu kavram çocuğun çalışmasını (child work) ve çocuk işçiliğini (child labour) içerir fakat bu iki terimi birbirinden ayırmak gerekir.

Uluslararası literatürde “Child Labor” ya da “Child Labour” kavramları ile ifade edilen “Çocuk İşçiliği” kavramına baktığımızda , “çocukların sanayide ya da işletmelerde yasadışı bir biçimde çalıştırılması” ya da “yetişkinler tarafından yapılması gereken işlerde çocukların kullanılması” olarak ifade edilmektedir (Anonymous 2024a,2024b). Başka bir ifadeyle, çocuk işçiliği çocuğun çocukluğunu yaşamasına engel olan; fiziksel, bilişsel ve ruhsal olarak sağlıklı gelişimini zedeleyen her aktiviteyi içerir. Uluslararası alan yazında ise “çocuğun çalışması” ve “çocuk işçiliği” kullanım açısından farklılık gösterir. Çocuğun çalışması, çocuğun gerek fiziksel, zihinsel gerek de psikolojik açıdan geleceğe sağlıklı bir yetişkin olarak hazırlanmasında gelişimini engellemeyecek bir biçimde, yaşına ve yasal düzenlemelere uygun koşullarda çalışması olarak ifade edilir (Sevinç vd. 2015). Bu kavramlar ise literatürde yaygın olarak çocuk işçiliği olarak kullanılmakla birlikte, çocuk işgücü, çocuk istihdamı, çocuk emeği, çalışan çocuk ya da çalıştırılan çocuk gibi ifadeler de tercih edilmektedir. Halbuki gerçekte “çalışan çocuklar”, “çocuk istihdamı”, “çocuk emeği” ve “çocuk işçiliği” farklı kavramlardır (Rende ve Erkin 2005; Anonim 2019a). Bu kavramların içeriği incelendiğinde, hemen hemen hepsinin birbiri yerine kullanılamayacak farklı içeriklerden oluştuğu görülmektedir. En yaygın kullanılan terim olarak tercih edilen çocuk işçiliği ile, çocuğun istihdama dahil olarak ücretli bir biçimde çalışmasından bahsedilirken, çocuk emeği ile ücretli bir biçimde çalışmayla birlikte, “işçi” olmayıp “ücretsiz aile çalışanı”, “köle veya benzeri gibi birden fazla farklı statüde çalışma şekillerini de kapsadığından

söz edilmektedir. Bu konuda, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) gerek yayınlarında gerek de sözleşmelerinde geçen “child labor” terimi ile çocuk işçiliği değil, çok daha geniş bir anlama sahip olan çocuk emeğinin kastedildiği söylenebilir (Kapar 2019).

Benzer şekilde Bakırcı da, ILO'nun 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer alan “child labor” kavramlaştırmasının çocuk işçiliği olarak aktarıldığını fakat kavram ile vurgulanan çerçevenin “çocukların sömürülmeleri, aşırı çalıştırılmaları, sağlık ve eğitim hatta çocukluk haklarından yoksun bırakılmasına yol açan kabul edilemez çalışma biçimleri” olduğunu ifade eder. Bu nedenle Türkçe terminolojide çocuk işçiliği yerine “çalışan çocuklar” ifadesinin kullanılmasını önermektedir (Bakırcı 2004).

Agarwal ve Kelly ise, çocuk emeği ve çocuk işçiliği kavramlarının farklı içeriklere sahip terimler olmasında rağmen çoğunlukla birbirinin yerine kullanıldığını ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla yazarlara göre, çocuk emeği denilince aile içinde veya dışında çalışma; resmi veya gayri resmi sektörde çalışma; ve ücretli ya da ücretsiz çalışma biçimlerine göre sınıflandırılan genel bir kapsam kastedilmektedir. Çocuk işçiliği ise daha dar bir kapsamda tanımlanmaktadır: Buna göre 12 yaşın altındaki çalışan çocuklar, 12-14 yaş arası hafif işlerde ötesinde çalışan çocuklar ve 15-17 yaş grubundaki tehlikeli işlerde çalışan çocuklar çocuk işçiliği kapsamında sınıflandırılmaktadır (Anonymous 2004).

ILO'nun UNICEF'le birlikte hazırladığı “Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol” raporunda kullandıkları yeni bir tanımlamaya bakıldığında, ILO'nun çocuk emeğini ele alışımda önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Rapora göre çocuk işçiliği, çocukların güçlerinin yetmeyeceği kadar küçük oldukları işleri ve/veya doğası veya koşulları itibarıyla çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar verme olasılığı olan işleri kapsar. Daha teknik bir ifadeyle ise çocuk işçiliği; belirlenen yaş aralığındaki çocuklar için izin verilen hafif işler ve genel asgari çalışma yaşının üzerindeki çocuklar için özellikle tehlikeli işler

olmak üzere iki önemli istisna dışında, her türlü işte çocuklar tarafından yapılan işleri kapsar (Anonymous 2021a).

Benzer şekilde UNICEF de, bir çocuğun çocuk emeğine dahil olmasını şu şartlar altında kabul etmektedir: (a) en az bir saat ekonomik faaliyette bulunan ve/veya 21 saatten fazla ücretsiz ev hizmetleri yapan 5-11 yaş arası çocuklar (b) en az 14 saat ekonomik faaliyette bulunan ve/veya 21 saatten fazla ücretsiz ev hizmeti yapan 12-14 yaş arası çocuklar, (c) en az 43 saat ekonomik aktiviteye dahil olan 15-17 yaş arası çocuklar (Anonymous 2021b). Bu tanımlamalardan da görülebileceği üzere çocuk emeği kategorik olarak reddedilmemekle birlikte, kavrama ilişkin ILO'nun ilgili sözleşmelerinde ortaya koyulan asgari yaş, hafif işler ve tehlikeli işler ekseninde bir çerçeve sunulmaktadır. Mevcut tanımlar üzerine düşünüldüğünde çocuk emeği ile ilgili sorunların çözülmemesinde karşımıza iki önemli husus çıkmaktadır. Bunların birincisi, çocuk emeğini tanımlarken, yapılacak işlere göre yaştan değişiyor olmasıdır. İkincisi ise, çalışma alanları ile ücretsiz ev hizmetleri arasındaki ayrımdır. Bu durum, çocuklar için hane içi ücretsiz emeği diğer ekonomik işlerden daha az problemli alan olarak ele almaktadır. Bu bakış açısının etkisiyle, Save the Children (2023) çocuk emeğini, aile içinde veya dışında tehlikeli iş olarak bilinen, çocuğun sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye atabilecek, ücretli veya ücretsiz ev içi veya dışı her türlü üretken işi kapsayacak şekilde tanımlamaktadır (Anonymous 2023).

Çocuk emeğine yol açan faktörlere bakıldığında da, literatürde birbirleriyle etkileşimleri olan, bundan dolayı da anlaşılması güç olan bir nedenler listesi bulunmaktadır. Göçle birlikte yaşanan yoksulluk, ataerkil aile yapısı, hane üyelerinin işsizliği (Sallan vd. 2019), eğitim sistemindeki farklılıklardan kaynaklı engeller (Sallan vd.2019), mevzuat eksiklikleri ve etkin bir şekilde uygulanamaması ile denetim sorunları (Gülçubuk 2012) bu nedenlerden bir kısmı olarak belirtilebilir. İşsizlik, yoksulluk, göç vb. olgular neredeyse her çalışmada çocuk işçiliğin temel nedenleri olarak gösterilmektedir. Asıl gözden kaçırılmak istenen ise, çocuk işçiliğe neden olarak gösterilmeye çalışılan işsizlik, yoksulluk, göç, kayıt dışılık gibi olguların birer ortak unsurudur. Kısaca onların bir bileşenidir; sonucu değil. Asıl neden bu olguları var eden kapitalist üretim biçimi ve onun ortaya çıkarmış olduğu eşitsizliklerdir. Ayrıca, işsizlik, yoksulluk, göç vb. olgular

hemen hemen her çalışmada çocuk emeğinin nedenleri olarak gösterilirken, her bir olgunun çocuk emeğini etkileyen bağımsız değişkenler olmasının yanında, çocuk emeğinin sadece bunların sonucu olarak ele alınması doğru bir bakış açısı sunmamaktadır. Esasında çocuk emeği, bütün bu sayılan olguların bir sonucu olmayıp, bir bileşenidir (Fişek Enstitüsü 2020). Tüm bu değişkenler, çocuk emeğine neden olan önemli birer faktör olmakla beraber, çocuk emeği üzerinde daha az durulan tarım politikalarındaki dönüşüm, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kapsayıcı eğitim politikaları gibi asıl nedeni oluşturan önemli konularla da ilişkilidir. Bununla birlikte, çocuk emeğinin nedenlerini salt göç ve yoksulluk gibi nedenlerle açıklamak asıl nedenleri görmeyi de engellemektedir.

Çocuk emeği ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu da, çocuk emeği hemen hemen her sektör ve işkolunda yer alırken, özellikle bazılarında yoğunlaşmaktadır. Tarım ise, hane olarak yapılan iş kolu olması sebebiyle, çocuk emeğinin yer aldığı sektörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle çocuk emeğini sona erdirmeyi amaçlayan çalışmaların her sektörde ve işkolunda homojen bir dağılım göstermesi beklenirken, uygulamada karar vericiler olan uluslararası kurum ve kuruluşların belirlediği iş kollarında yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Konuya tarımsal faaliyetler açısından baktığımızda, çocuk emeği pamuk, fındık, patates, domates, soğan, çilek, pancar gibi farklı bölgelerde hasadı yapılan, çok sayıda birçok ürünün üretiminde yer almaktadır. Fakat gerek ILO başta olmak üzere gerek de bu konuda çalışan ana kuruluşların ağırlık verdiği projeler, daha çok fındık özelindeki çocuk emeğine odaklanmıştır.

4.2 Çalışan Çocuk ve Mevsimlik Tarım

Mevsimlik tarım, hem ülke içerisinde hem de ülkeler arasında yapılan mevsimlik göç ile yapılan, geçici insan göçüyle gerçekleşen ve yılın belirli mevsimlerinin bir bölümünde veya dönemlerinde gerçekleştirilen ekim, dikim, bakım ve hasat gibi tarımsal faaliyetleri ifade etmektedir. Mevsimlik göçün öne çıkan kesimi tarımsal faaliyetlerde tarımsal üretimde çalışan mevsimlik çalışanlardır. Kırsal kesim için başta gelen bir geçim kaynağı ve istihdam imkânı olan mevsimlik tarımda, fazlasıyla emeğe gereksinim

duyulması sebebiyle yaş ve cinsiyet fark etmeksizin çocuk, genç, kadın hep birlikte tarlalarda çalışmaktadır. Fakat, özellikle mevsimlik tarım çalışanlarının tüm aileleriyle yaptığı bu iş her ne kadar herhangi bir eğitim sürecini gerektirmese de mevsimlik olarak yapılan tarım işi profesyonellik gerektirmekte ve bununla uğraşanlar sözde vasıfsız işçiler olarak görülmemektedir. Bunun yanısıra mevsimlik tarımın her yıl düzenli bir döngüsellik içerisinde yapılıyor olması da, işverenlerin bu işkolunda çalışan mevsimlik tarım işçilerini eğitmek veyahut yönlendirmek için zaman ve çaba harcamasına gerek bırakmamaktadır (Heikkilä 2020).

Mevsimlik tarım işinde çalışan tarım çalışanlarının içerisinde yer alan çalışan çocuklar çocuk emeği başlığı altında önemli bir sorundur. Tarımdaki dönüşümün etkisi ve kapitalist üretim tarzının yapısı gereği, tarımsal faaliyetlerde gereksinim duyulan tarım işçisi açığı hem düşük ücretlerle çalıştırılmaları hem de çalışma koşullarına (uzun saatler çalıştırılma vd.) karşı koyamamaları nedeniyle, çocuk emeği başlığı altında çocukların çalıştırılmasına yol açmaktadır. Bu gerçeği doğrular nitelikte, 2020 yılında TÜİK tarafından yayımlanan “Çocuk İşgücü Araştırması”, tüm yaş gruplarındaki çocukların %30,8’inin, 5-14 yaş grubunda yer alan çocukların ise %64,1’inin, tarım sektöründe çalıştığını göstermektedir (Anonim 2019a). Daha öncede bahsedildiği gibi bu verilerin gerçek rakamlarından daha düşük olmasını etkileyen etkenler bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2000’li yıllarda sırasıyla Afganistan, Irak ve Suriye’de yaşanan çatışmaların ardından Türkiye Cumhuriyeti’ne gelen, çoğunluğunu Suriyeli mültecilerin oluşturduğu tahmini sayıları 1.5 milyonu aşan mülteci çocuğun göz ardı edilerek oluşturulduğu gerçeğidir. Bu mülteci çocukların büyük bir bölümünün tarımsal üretimde yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu rakamların tahmin edilenden çok daha fazla olduğu fark edilecektir. İkincisi ise, TÜİK’in çocuk işgücü anketi araştırmasını, hem tarımsal faaliyetlerin sona erdiği hem de okulların açıldığı bir dönem yapmış olmasıdır. Anketin yapıldığı tarihle ilgili bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda rakamların çocuk iş gücüne dair gerçek durumu yansıtmadığı görülecektir (Anonim 2020a).

Tarımın her alanında özellikle tehlikeli işler kategorisinde yer alan mevsimlik tarımda çocukların, yoğun bir şekilde çalıştırılmasının altında birden fazla neden bulunmaktadır.

Bunlardan ilki; yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular kısmında da ifade edileceği üzere mevsimlik tarım işinde çalışan ailelerin yaşadığı geçim mücadelesiyle birlikte çoğunlukla mevsimlik göç sonucu oluşan yoksulluktur. Yoksullukla baş etmek durumunda kalan aileler, bütçe açıklarını kapatmak için çocuklarının kazandığı gelirlere ihtiyaç duymaktadır. Bu konuyla ilgili 2022 yılında bir araştırmada da bu bilgiyle örtüşen bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre yapılan araştırmada da mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çocuklarının neden çalıştıklarına dair verdikleri yanıtlarda birinci ve ikinci sırada ‘aile bütçesine katkı sağlamak’ ve ‘ailenin var olan borçlarını ödemeye yardımcı olmak’ yer almaktadır (Anonim 2022a). Türkiye’deki mevsimlik tarımda çalışan mülteci Suriyeli aileler için de çalışan çocukların çalışmasındaki temel sebepte benzerdir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan mülteci Suriyeli aileler hayatta kalıp, ekonomik açıdan yaşamlarını sürdürebilmek için, çoğunluğunun çocuk olduğu hane halkının mümkün olduğunca fazla üyesini gelir getirici faaliyet olan mevsimlik tarımda çalışmaya yönlendirmektedir. Mevsimlik tarımda çocukların çalışma nedenlerinden ikincisi ise, mevsimlik gezici tarım işçiliği kapsamında aileleri ile birlikte tarımsal üretimde çalışan çocukların, gerek çalışma ve gerek de yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, en dezavantajlı gruplar arasında yer almakta olmalarıdır. Bu nedenle mevsimlik tarımda çocuklar açısından en yaygın aşılması gereken zorluklardan biri eğitime kesintisiz katılıp devam edebilmeleridir. Çadır bölgesinde yaşamının yarattığı zorlayıcı koşullar, eğitim donatılarına erişimde eksiklik yaratmaktadır. Bu nedenle, okula kayıtlı olmayan çocuklar çadır bölgelerinde kaldıkları sürede tarla ve bahçelerde çalışmak dışında bir olanağa sahip değildir. Ayrıca çocuklar mevsimlik tarımsal faaliyetlerde ürünlerin yetiştirilmesi işlemlerinin el emeği gerektirmesi ve çocukların da bunun için hem ucuz işgücü olarak görülmesi hem de çalışma koşullarına karşı koyamamaları nedeniyle, mevsimlik tarımda çalıştırılmalarının bir başka önemli nedenlerinden biridir. Üçüncü olarak ise mevsimlik tarımda çocukların çalışması ile ilgili kültürel ve davranışsal kalıpların var olması ve bu kalıpların değişmeksizin bir nesilden diğerine aktarılması gerçeğidir (Dedeoğlu 2022).

Tüm bu nedenler çerçevesinde mevsimlik tarımda çalışan çocuklar için çalışmanın çocukların hem fiziksel hem de zihinsel, duygusal sağlıkları açısından önemli derecede olumsuz sonuçları olabilmektedir. Zorlu çalışma koşulları ve çevresel faktörlerin etkisi

altında, tarımsal alanlarda çalışan çocukların çalışma saatlerinin uzun olması, ağır yüklerin kaldırılması ve taşınması, aşırı sıcak veya soğuk hava koşullarında çalışılması, tarımsal üretimde kullanılan pestisit ve kimyasal ile tarım ilaçlarına maruz kalması çocukların sağlığı açısından hayati boyutta riskler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu olumsuz sonuçlar uzun süre devam ettiğinde kimyasalların bedendeki organlarda birikmesi nedeniyle, gelecekte ciddi rahatsızlıklara yol açabilmektedir (Dedeoğlu 2022). Bununla birlikte, mevsimlik tarımdaki bu çalışma koşulları çocukların eğitim ve öğretim erişme hakkını engelleyerek hem onların daha iyi bir gelecek için gerekli becerileri geliştirme fırsatlarını hem de geleceklerinin planlanması sürecini kısıtlayabilmektedir.

Dünya’da çocukların çalışmasının ve çalışan çocuk sayısındaki artışların bir diğer nedeni ise ekonomik boyuttaki liberalleşmenin küçük emtia üretimi alanında yarattığı değişimlerdir. Ekonomik liberalleşmenin, işgücü hareketliliğini artırmasının etkisiyle küresel işgücü piyasalarında meydana gelen dönüşüm, uzaktan çalışma, serbest çalışma düzenlemeleri gibi imkânları getirerek insanların iş dünyası ile olan ilişkisine yeni bir yön verdi. Bir taraftan küçük emtia üretimi alanındaki bu değişimler çalışan çocuklara yönelik uygulamaları etkileyebilirken, diğer taraftan işgücü piyasasındaki bu değişimlerin negatif dışsallığı olarak görülebilecek şekilde kayıt dışı ekonomilerin büyümesine neden olmuştur. Kayıt dışı çalışma kapsamında çalışan kişiler, hem sosyal güvenlik yardımlarından yararlanma hakkından yoksundurlar hem de güvenceli çalışma imkânına sahip değildirler (Kay 2000).

Mevsimlik tarım işinde küçük meta üretimiyle uğraşan topluluklar için kayıt dışı çalışma bir gelir imkânı yaratıyormuş gibi sunulurken, bu çalışma biçimi çocukların hem uzun saatler çalışmasına hem de iş kazalarına uğramaları neticesinde yaşamlarını kaybetmelerine sebep olurken diğer taraftan özellikle çalışan çocukların gelişimleri, sağlıkları ve eğitimlerine zarar vermektedir. Bu kapsamda incelendiğinde Türkiye özelinde gerek çalışan çocuk sayısının gerek de çocukların kayıt dışı çalışmasının artmakta olduğu görülmektedir. Türkiye’de çalışan çocuklar konusunda ulusal ölçekte, tüm yaş aralıklarındaki çocukların çalışma durumlarını gösteren güncel bir veri bulunmamakla birlikte makro düzeyde tek veri kaynağı TÜİK hane halkı işgücü

anketlerinden elde edilen (15-17 yaş grubuna ilişkin) veriler ile Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) sigortalı ve iş kazası istatistikleri olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, TÜİK tarafından yayınlanan veriler incelendiğinde, hem çalışan çocuk sayısının hem de çocukların kayıt dışı çalışmasının artmakta olduğu görülmektedir. Yine çocukların çok uzun süreler çalıştığı ve çocukların iş kazalarında yaşamlarını kaybettikleri de ortaya çıkmaktadır. TÜİK tarafından açıklanan Hane halkı İşgücü Araştırması sonuçları, çocukların işgücüne katılım oranının arttığını göstermektedir. Buna göre 2022’de’de 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılım oranı % 18,7 iken 2023 yılına gelindiğinde bu oran % 22,1’e ulaşmıştır. 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılım oranı cinsiyete göre incelendiğinde ise, 2022 yılında erkeklerde % 27 kızlarda yüzde 10 iken 2023 yılına gelindiğinde erkeklerde % 32,2’ye, kız çocuklarında ise % 11,5’e arttığı görülmektedir. Aynı zamanda 2023 yılında çocuk nüfusu 22 206 034’tür. Çocuk nüfusun % 17,5’ini (3 886 055) 15-17 yaşa aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır (Anonim 2023a). Bu veriler bize 15-17 yaş grubundaki her dört çocukta birinin işgücü piyasasında yer aldığını göstermektedir.

Çizelge 4.1 Türkiye’de 2017-2023 yıllarında 15-17 grubundaki çocukların işgücüne katılma oranları (Anonim 2017-2023b)

Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı (%)		
	Kız Çocukları	Erkek Çocukları	Toplam
2017	11,8	28,5	20,3
2018	11,8	30	21,1
2019	9,4	21,7	15,7
2020	8,6	23,4	16,2
2021	9,5	22,9	16,4
2022	10	27	18,7
2023	11,5	32,2	22,1

Türkiye’de 2017-2023 yıllarında 15-17 grubundaki çocukların işgücüne katılma oranları incelendiğinde hem erkek hem de kız çocuklarında işgücüne katılma oranlarının artma eğiliminde olduğu görülmektedir (Çizelge 4.1). Fakat, Türkiye’de 15 yaş üstünde kayıtlı çalışan çocukta daha fazla sayıda kayıt dışı çalışmanın hakim olduğu gerek yapılan saha çalışmalarından gerek de SGK kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Bunu gösterir nitelikte olan SGK kayıtlarına göre Türkiye’de kayıtlı çalışan çocuk sayısı azalmakta olduğu gör÷lmektedir. 2017 yılında SGK verilerine göre kayıtlı çocuk işçi sayısı 74 bin kişi azalmıştır. Ancak kayıtlı-kayıtsız çalışan çocukları kapsayan TÜİK verilerine göre azalma 30 binde kalmıştır. Bu verilere göre en az 44 bin sigortalı çocuğun, işgücü piyasasından çekilmeyip, sosyal güvenlik bakımından daha korumalı sayılabilecek sigortalı işlerden tamamıyla güvencesiz sigortasız işlere geçtiğı gör÷lmektedir (Anonim 2020b).

Çocukların istihdamında kayıt dışılığın en yüksek olduğu sektör ise tarımdır. Özellikle mevsimlik tarım kapsamında çalışan tarım işçilerinin çocukları kayıt dışı çalıştırma biçiminin hâkim olduğu kesimi oluşturmaktadır.

Mevsimlik tarım işinin gerek tanımsal açıklamalarından gerek de çalışma koşullarından anlaşılacağı üzere, bu çalışma biçimi kayıt dışı olmasının yanı sıra geçicilik özelliğine sahiptir. Bu bağlamda mevsimlik tarımda geçicilik durumu, istihdam yapısının güvencesiz bir şekilde düzenlendiğı, sosyal güvenlik erişiminin sınırlı olduğu, çocukların okula ancak tarım işlerinin bittiğı dönemlerde gidebildiğı bir içeriğe sahiptir. Geçicilik, çocukların hem sosyal ve kültürel gelişimini etkilemekte, hem de okulun sağladığı eğitim-öğretim faaliyetlerinden uzak kalmasına neden olmaktadır. Çocukların en temel hakları olan eğitim hayatından ve sosyalleşmelerinden mahrum kalmaları, onları mevsimlik tarım işinde çalışan ailelerinin yaşadığı hayatın içerisinde kalmaya ve “nesilden nesile aktarılan” bir olgu olarak ifade edilen bu çalışma biçiminde yaşamaya zorlamaktadır (Dirikoç 2023).

Küreselleşmenin neoliberal ekonomik boyutunun eğitim sistemi üzerindeki olumsuz etkisi, eğitim kurumlarının birer ticari işletme gözüyle değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu etkinin yarattığı ticaret mantığına koşut olarak gereksinim duyulan işgücü üretiminin gündeme gelmesi ise kaçınılmaz olmaktadır (Yıldız 2008). Eğitim sisteminde neoliberal sürecin yarattığı bu etkinin eğitimdeki terimlerin anlamlarında dahi dönüşüme neden olduğu gör÷lmektedir. Dönüşüme uğrayan kavramlardan yaşam boyu öğrenme ağırlıklı olarak bilgi, beceri ve yeterliliklerin geliştirilmesi amacıyla, sosyal ve ekonomik ortamlarda yaşam boyu sürdür÷len tüm öğrenme etkinlikleri olarak

tanımlanırken felsefi içeriğinden soyutlanarak, ekonomik bir içeriğe dönüştürülmektedir. Yaşam boyu öğrenme kavramındaki böyle bir dönüşümün de işgücünü, sanayinin istikrarsız yapısına ve esnek çalışma ile işgücü esnekliği talep eden küresel piyasa koşullarına uyumlu hale getirmek için oluşturulduğu düşüncesi de argüman olarak sunulabilir. Bununla birlikte küreselleşmenin neoliberal ekonomik boyutunun eğitim üzerinde yarattığı bu etki ile 1990'larda ve sonrasında yaşanan gerek çevrimiçi kaynaklara erişim, gerek de uzaktan eğitim ve mesleki eğitim fırsatları, küçük meta üretiminde çalışan çocukların eğitim ve becerilerini geliştirmelerine imkân sağlamaktadır (Kaya 2014). Bununla birlikte bu imkânlar; dijital uçurum, fırsat eşitsizliği, erişim engelleri ve uygulamaların yapısal koşulları ile birlikte düşünülmeli ve ele alınmalıdır. Çünkü mekânın ulusal sınırları aşması tedarik zinciri dinamiklerinin yeniden oluşturulup, değiştirilmesini gerektirmiştir. Bu değişimle birlikte tedarik zincirlerinde kar odaklı yaklaşımın bir sonucu olarak, ucuz işgücünü yaratmasından kaynaklı adil ücretlerin ve çocukların çalıştırılmasına bağlı olarak etik çalışma koşullarının sağlanamaması nedeniyle, çocuk emeği kapsamında çalışan çocuklarla ilgili yapılacak müdahaleler küresel ticaretle elde edilecek rekabetin sağlayacağı üstünlüğün gerisinde kalarak önemsizleşmiştir (Beşoluk ve Parlak 2022).

5. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

5.1 Mevsimlik Tarım Göçü

İnsanoğlunun tarihinde yaşanan göçler bir yandan doğal afetler, güvenlik sorunları, siyasi olaylar, savaşlar ve ekonomik nedenlerle gerçekleşirken (Keleş 2023) beraberinde birçok sorunu barındırır. Bunlardan önde gelenleri; hızlı kentleşme, işsizlik, demografik yapıda değişim, sosyal hizmetlere erişimde yetersizliktir.

Göç, “bireyin doğup büyüdüğü, aşına olduğu yerleri terk etmesini ve yabancısı olduğu yerlere yerleşmek üzere gitmesini gerektirdiği için, kendi içinde büyük riski barındıran” (Adıgüzel’den akt, 2018; Türkyılmaz 2019) bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle göç, insanların ikamet ettikleri yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel kaynaklı başka bir yer yerleşim yerine hareket etmeleri ile gerçekleşen nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır. Genel itibariyle göçler, göçülen yerler itibariyle iç ve dış göçler olarak gruplandırılmaktadır. Fakat, gerek yurt içinde yaşanan göçler, gerek de uluslararası düzeyde gerçekleşen göçler, sebepleri ve süresi itibariyle; sürekli göçler, mevsimlik göçler, zorunlu göçler, emek göçleri, gönüllü göçler şeklinde gruplandırılmaktadır. Araştırmanın konusu kapsamındaki mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin göçü ise, süresi itibariyle mevsimlik bir göç türü iken, sebebi itibariyle de emek göçü grubunda yer almaktadır. Mevsimlik göçler, İnsanların kısa veya sınırlı bir süre yılın belirli bir zaman aralığında, başka bir şehirde çeşitli nedenlerle daha çok da ekonomik nedenlerle çalışmak üzere gittikleri yerlerde ikamet etmeleri olarak tanımlanmaktadır (Koçak ve Terzi 2012).

Mevsimlik göçlerin nedenleri üzerinde durulduğunda en temel nedenin ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. Bu ekonomik nedenler; en başta ikamet edilen yerdeki istihdam yetersizliğinden kaynaklandığı gibi, gelirin geçinmek için yetersiz düzeyde kalmasından da kaynaklanmaktadır. Çalışma kapsamında Adana ve Ankara İllerinde görüşülen mevsimlik tarım işçisi hanelerin büyük bir çoğunluğunun da kendi memleketlerinden yaptıkları mevsimlik göçlerinin temelinde yatan nedenler, tarım dışındaki hizmet veya sanayi sektöründeki başka bir işkolunda istihdam edilemiyor

olmaları ve tarımsal üretim faaliyetlerini yapabilmek için işletecek topraklarının olmaması ya da az da olsa sahip oldukları topraklarını işletip üzerinde gerçekleştirecekleri tarımsal üretim faaliyetlerine ait üretim maliyetlerini karşılayabilecek bütçeye sahip olmamaları olarak sıralanabilir.

Kırsalda az topraklı veya topraksız kesim içerisinde nesilden nesile aktarılan bir çalışma biçimi olarak görülen mevsimlik tarım içerisinde çocukluktan itibaren, işçi, ortakçı veya yarıcı (Benek ve Ökten 2011) olarak yer alan, fakat ya az toprağa sahip olduğu için ya da işletecek toprağı olmayan bu aileler, geçimlerini mevsimlik olarak göç edip tarım alanlarında çalışarak sağlamaktadırlar.

Tarımda gerçekleşen mevsimlik tarımsal işgücü göçünün diğer bir nedeni de özellikle miras yoluyla tarım alanlarının bölünüp küçülmesinden dolayı ailelerin geçimini sağlayacak gelire sahip olmamasıdır. Bu nedenle, bu aileler sahip oldukları araziler dışında, başka illere mevsimlik göç yoluyla gidip, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Mevsimlik göç için bir başka nedense, iklim değişiminin sonuçlarından biri olarak görülen ve yıllara göre yaşanan kuraklıktır. Yıllara göre değişen boyuttaki kuraklıktan dolayı işletecek toprağı olan bazı aileler, her zaman mevsimlik tarımsal işgücü göçüne katılmıyor olsalar da, gelirlerinin düşük kalması sebebiyle yer yer mevsimlik göçe katılabilmektedirler (Şahinalp 2019).

Dünya’da tarımda işçilerinin tarımsal faaliyetlerde çalışmak için yaşadıkları yerlerden başka yere göç etmelerinin tarihi 1600’lü yıllara kadar uzanmaktadır. Bu yıllarda Avrupa’dan, çoğunluğu İngiltere’den olmak üzere tarımda çalıştırılmak üzere içerisinde çocukların olduğu, ucuz işgücü olarak görülen, işçiler getirilmiştir (Anonymous 2016b).

II. Dünya Savaşı’nın ardından ise, tarımda işgücü açığı ortaya çıkmış ve 1943 yılında Acil Tarım İşçileri Programının yürürlüğe girmesiyle birlikte özellikle Meksikalı olan tarım işçilerinin Amerika’da önemi artmıştır (Anonim 2012).

Avrupa ise II. Dünya Savaşı'nın akabinde tarımda işgücü açığının oluşması nedeniyle, tarımsal ekonomilerini geliştirmek için ucuz işgücüne ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle günümüzde Avrupa ülkelerinden İspanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler artan bir şekilde mevsimlik işçi göçü almaktadır (Fereli vd. 2016). Bununla birlikte, bu ülkelerde tarımda çalışan geçici işçilerin sayısının düzenli çalışanlardan daha yoğun olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca mevsimlik tarım işçiliği varlığını hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde korumaktadır. Bu kapsamda, Kanada'da 25 – 30 bin, Amerika'da ise kayıtlı olarak 1.5 milyon, kayıt dışı ise 3.5 milyon civarında gezici mevsimlik tarım işçisi olduğu varsayılmaktadır (Sevinç 2015).

Türkiye'de ise 1950'li yıllarda makineleşmenin başlaması ve arazi mülkiyet yapısındaki değişim ile kırsalda meydana gelen üretim ilişkilerindeki dönüşümün etkisiyle mevsimlik iş gücüne yönelik talep artmıştır. Aynı zamanda işgücüne yönelik artan talep, daha çok yoksul, işsiz, yaşadığı yerde toprak mülkiyetine sahip olmayan kişiler için kazanç sağlayacakları bir imkân yaratmıştır. Bu durumun etkisiyle mevsimlik işçi ihtiyacına talep olan illere mevsimsel göçler başlamıştır (Benek vd. 2020).

1980'li yıllara kadar, üretim yapısının dönüşümü ile artan tarımsal üretimin etkisiyle sayıları bir milyona ulaşan mevsimlik tarım işçiliği daha çok mevsimlik özellik taşıması yönüyle geçici iş olarak görüşmekteyken, 1980 sonrası dönemde kırdaki ve kentte iş imkânlarının azalması, mevsimlik tarım işçiliğini sürekli bir iş haline getirmiştir (Çınar ve Lordoğlu 2011). Bununla birlikte, 2000'li yıllardan itibaren devletin küçük köylülüğün tasfiyesini artıracak şekilde küçük üreticiler üzerindeki desteklerini ortadan kaldırması ve tarım alanlarında uygulanan destekleme politikalarının sadece büyük tarım arazisi sahiplerinin yararına gelişmiş olması küçük üreticileri üretim yapmak yerine güvencesiz, korumasız ve düşük ücretlerle çalışan ücretli tarım işçisine dönüştürmüştür. Ayrıca, tarımda üretimden çekilme ve mülksüzleşmenin yarattığı etkiyle tarımla uğraşan işgücünün önemli bir bölümü büyük kentlere göç etmiş, bir kısmı da mevsimlik tarım işçisi olmuştur (Yıldırım 2021).

ILO'ya göre dünyada tarımda çalışan yaklaşık 1,1 milyarlık toplam işgücünün yaklaşık 450 milyonun tarımsal üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek için bir ülkeden bir başka

ülkeye gitmekte olan ya da aynı ülke içerisinde yer değiştiren ücretli mevsimlik gezici tarım işçisi olduğu bilinmektedir. Bir diğer ifadeyle, tarımda çalışan bu işçiler hem toplam tarımsal işgücünün %40'ından fazlasını oluşturmakta hem de dünya nüfusunun beslenmesinde önemli bir role sahiptir (Hurst vd. 2007). Ülkemizde ise TÜİK'in 2023 yılı işgücü istatistiklerine göre, Türkiye'de istihdam edilen 31 milyon 632 bin istihdam edilen işgücünün %14,8'ini tarım işgücü oluşturmaktadır (Anonim 2023b). Tarım sektöründe istihdam edilen 4,7 milyon tarım işgücünün de yaklaşık yarısını mevsimlik gezici tarım işçilerinin oluşturduğu tahmin edilmektedir (Anonim 2023c). Fakat bu işçilerin kesin sayısı konusunda, ulusal düzeyde güvenilir bir istatistikî veri bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin sayılarında değişiklik yaratan birden çok faktör bulunmaktadır. Bunlar, mevsimsel iklim koşulları, teknoloji kullanım düzeyi gibi unsurların yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum ve siyasi ortamdır. Bununla birlikte, başlangıçta sadece bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan mevsimlik tarım işçiliği zamanla yapısal değişime uğramış, kalıcı bir meslek biçimine dönüşerek bir bölgeden çok daha fazla bir bölgeye doğru göç halini almıştır (Anonim 2010a; Anonim 2012; Şimşek 2012; Sevinç ve Davran 2017). Hem bu tüm bu nedenlerden dolayı hem de mevsimlik tarım işçiliğine yönelik devletin ilgili birimlerinin denetim konusunda var olan genelgelerin gerekliliklerini yerine getirmek hususunda özenli davranmaması, ülke genelinde resmi bir kayıt tutulup, güvenilir verilerin oluşturulması oldukça imkânsız hale getirmektedir.

Ülkemizde mevsimlik geçici göçler ile yer değiştiren mevsimlik gezici tarım işçileri çoğunlukla aileleri ile birlikte, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinden özellikle pamuk, fındık, çay, tütün, üzüm, havuç ve şekerpancarı tarımının yoğun olarak yapıldığı Çukurova, Ege, İç Anadolu, Karadeniz bölgesine ilkbahar yaz aylarında tarımda çalışmak üzere göç etmektedir (Geçgin 2009). Mevsimlik tarım işçilerinin göçü periyodik olarak ise, Güneydoğu Anadolu Bölgesinden Çukurova Bölgesi'ne yapılan göç ile başlayıp; Ege, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerine yapılan göçlerle devam etmektedir. Çukurova Bölgesi'ne yapılan göçler Ocak-Haziran arası süreyi kapsamaktadır. Bu bölgede bu sürede ağırlıklı olarak pamuk çapası ile birlikte işçiler bostan, sera, yer fıstığı çapası, fide tohumları, karpuz-soğan çapası, ot ayıklama, ilaçlama, gübreleme ve sulama gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bölgedeki tarımsal

faaliyetleri gerçekleştiren mevsimlik tarım işçileri peşi sıra Karadeniz'e fındık hasadı için göç etmektedirler. Aynı işçiler pamuk hasadı için yeniden Eylül-Ekim aylarında Çukurova başta olmak üzere pamuk tarımı yapılan diğer illere geri dönmektedirler. Göç hareketi Mayıs- Kasım arasındaki dönemini kapsayan sürede ise daha çok İç Anadolu Bölgesinde - Konya, Aksaray, Eskişehir, Ankara, Afyon, Karaman, Kayseri - yer alan illere doğru olmaktadır. Ve bu bölgede tarımsal üretimi yapılan ürünler; pancar, nohut ve patates çapası üzerindedir. Son olarak üzüm hasadı için ise Ege bölgesine (Manisa, İzmir) gelen işçiler ise Ağustos ayının başından Eylül ayının sonuna kadar bu bölgede kalmaktadır. Yine ülke genelinde üretimi yapılan Narenciye hasadı ise Eylül başından Mart sonuna kadar sürmektedir (Akalin 2018). Bu işçilerin gerçekleştirdiği göçler çoğunlukla bir yerle sınırlı kalmaz hem kazançları düşük olduğu için hem de çoğunlukla mevsimlik tarım süresi boyunca kazandıkları kazanç ile bir yıl geçirmek durumunda olmaları sebebiyle, farklı bölgelerde yetişen tarım ürünlerinin hasat mevsimlerine göre, birden fazla yer değiştirdikten sonra kış mevsimini geçirmek için asıl ikame ettikleri yerlere dönerler (Çınar ve Lordoğlu 2010).

5.1.1 Mevsimlik tarım göçüne katılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynler

Ülkemizde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler çalışma sürelerine göre "sürekli" ve "geçici" olarak ayrılan tarım işçileri ile gerçekleştirilmektedir. Bu işçilerin büyük bir kısmını ise mevsimlik yani geçici tarım işçileri oluşturmaktadır (Gökmen ve Egemen 2021). Mevsimlik tarım işçileri ise, tarım aracılarının aracılığıyla toprak sahibi işverenlerin tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında ücretli/yevmiyeli veyahut ayni ödeme karşılığında, sürekli ya da gezici olarak mevsimlik çalışan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Akalin 2018). Tanımdan da anlaşılacağı üzere tarım alanlarında gerçekleştirilen tarımsal işlerden biri olan hasat zamanlarında, işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılan mevsimlik yer değiştirmeler, gezici işçilerin aileleriyle birlikte, hemen hemen tüm yıl süresince, farklı bölgelerdeki illerde farklı mahsullerin toplanması şeklinde sürmektedir (Gökmen ve Egemen 2021). Gerek gezici gerek geçici olsun mevsimlik tarım işçilerinin sahip oldukları ortak özellikleri ise, kendi tarım işletmelerinden geçimlerini sağlayacak geliri elde edememeleri, az topraklı veya topraksız aileler olmaları ve temel ihtiyaçlarını

karşılayabilmek amacıyla tarımsal iş imkânının daha çok olduğu yörelere mevsimlik olarak (gezici) ve/veya günübirlik (geçici) şekilde göç etmeleridir (Karaman ve Yılmaz 2011).

Mevsimlik gezici tarım işçileri kendi içinde ise mahalli veya gezici olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya sahiptirler. Diğer bir ifadeyle ise; mahalli işçilerle yöre içi mevsimlik tarım işçileri ve gezici işçilerle de yöre dışı mevsimlik tarım işçileri kastedilmektedir. Yöre içi mevsimlik tarım işçileri, bulundukları yerlerde ya da yakın çevrelerde o bölgede üretimi yapılan pamuk, tütün, sebze, meyve, fındık vb. ürünlerin hasat zamanlarında saatlik, günlük ya da iş birimine göre belirlenen ücretlere bağlı olarak çalışmaktadır. Yöre dışı mevsimlik tarım işçileri ise ikamet ettikleri ve yaşamlarını sürdürdükleri yerlerden diğer bölgelere bireysel ya da aileleriyle birlikte çalışmaya giden işçiler olarak adlandırılmaktadır (Özbekmezci ve Sahil 2004).

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçileri ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında, konu ile özel bir yasanın bulunmadığı görülmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçiliği hakkında özel bir yasa bulunmadığı için tarım işçileri Borçlar Kanunu’na tabidir. Bu Kanun kapsamında işverenin işçilere ücret ödeme ve işçiyi koruyucu önlemleri alma sorumluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte, 51 ve daha fazla işçi çalıştıran tarım işletmeleri 4857 sayılı İş Kanunu’nun 4. Maddesindeki tarım işçileri ile ilgili yasal yükümlülükleri yerine getirmek mecburiyetindedir (Beyazova 2020). 51 ve daha fazla işçi çalıştıran tarım işletmelerinin yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükler İş Kanunu’nda belirtilmektedir. Buna göre, işverenler İş Kanunu’nda gerekli iş güvenliğini sağlayıcı önlemleri almakla sorumludurlar. Bununla birlikte işverenler iş kazalarından ve meslek hastalıklarından doğan zararlardan dolayı işçiye karşı her zaman sorumludurlar. Ayrıca tarım işçileri sözleşme yapma, ücret, sözleşmeyi feshetme, haftalık ve yıllık izin, hastalık izni, işçi sağlığı ve güvenlik yaptırımları haklarına sahiptirler. Diğer bir ifadeyle, 51 kişiden fazla işçi çalıştıran işletmeler 4. Maddedeki işçi haklarını yerine getirmekle yükümlüdür. (MSG Yayın Kurulu 2010). Fakat, mevsimlik tarım işçilerinin haklarının hizmet sözleşmesine ilişkin hükümlerle güvence altına alınmış olduğu durumlarda dahi uygulamadaki yansısının farklı olduğu görülmektedir. Bu durumun yarattığı olumsuz sonuçlar karşısında tarım işçileri çalışma

şartlarına ilişkin haklarını bilmediklerinden dolayı, maruz kaldıkları haksızlıkların çözümü için var olan hukuki kanallara başvuramamaktadır (Kılıç 2006).

Mevsimlik tarım işçiliğinin bilindiği üzere işçi, toprak sahibi olan işveren ile iş ve işçi bulmak üzere görev yapan aracı olmak üzere üç yönü bulunmaktadır. Bu bağlamda tarım aracılığının yasal içeriğinin belirlendiği ve bugün yürürlükte olan “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği”de içeriğindeki hükümler gereği mevsimlik tarım işçilerin hukuki olarak haklarını etkileyen bir düzenlemedir. Tarımda iş aracılığı yönetmeliğine göre aracılardan, işçilerden ücret almayacakları ve hizmetlerinin karşılığını sadece işverenlerden isteyecekleri belirtilmektedir. Yine Yönetmeliğin 12. Maddesine göre işveren, işçi arasında çalışma koşulları ve ücretler hakkında sözleşme yapılması zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca aracılardan, bu sorumluluğunu yerine getirebilmesinin tek yolu yönetmeliğe göre aracı belgesine sahip olmalarıdır (Beydili Gürbüz ve Yılmaz 2021). Fakat, yasal belgelerdeki bu hükümlerin uygulamada hayata geçirilemediği ve aracılık için resmi olmayan yöntemlerin hâkim olduğu görülmektedir. Bunun neticesinde, mevsimlik tarım işçileri, işveren ve aracılar arasında imzalanması gereken ve işçilerin İş Kanunu kapsamında yararlanabildiği haklarını güvenceye alan iş sözleşmeleri imzalanamamaktadır. Bu durum mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarının çoğunlukla aracı ve işverenler tarafından tek taraflı belirlenmesine neden olmaktadır (Yıldırak vd. 2003). Gerek konuyla ilgili yapılan araştırmalardan gerek de bu çalışmanın saha çalışması kapsamındaki mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden elde edilen bilgilere göre de, tarım aracılardan işçilerin günlük yevmiyelerinden kendileri için %10 civarında komisyon almaktadır. Bu nedenle, Yönetmelikte her ne kadar işçi, işveren, aracı arasındaki ilişkilere dair yasal düzenlemeler yer alsada uygulamada aracılık işinin gayri resmi olarak yürütülmekte olduğu görülmektedir (Görücü ve Demirbaş 2013).

Mevsimlik tarım işçilerinin hakları ile ilgili düzenlemeleri gösteren belgelerden bir diğeri de 2010 yılında, Başbakanlık tarafından yayımlanan Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi (METİP) adlı genelgedir. Bu genelge ile amaçlanan; işçilerin gidecekleri yörelerdeki ulaşım, barınma ve tarım işçisi olarak çalışan çocukların eğitimleri ile ilgili düzenlemeleri hayata geçirmektir. Bu

amacın gerçekleştirilebilmesi için de, ilgili genelge merkezi ve yerel idarelere özel görevler getirmektedir (Anonim 2014a). Bu genelgenin, daha genişletilmiş hali olan ve yürürlüğe girdiği tarihte diğer genelgeyi yürürlükten kaldıran 2017 yılında yayımlanan bir diğer genelgede benzer şekilde Mevsimlik Tarım İşçilerinin çalışmak için gittikleri illerdeki yaşadıkları sorunların giderilmesini amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, yayımlanan genelgeler kapsamında uygulamaya alınan eylem planlarında; mevsimlik gezici tarım işçisi çalışanların çalışmak için bulundukları illerde gerek yaşam gerek de çalışma koşullarından kaynaklı yaşayacakları sorunların çözümüne yönelik tüm kamu birimlerinin eşgüdümlü bir şekilde çalışması gerekliliği belirtilmektedir (Sevinç ve Davran 2022). Ancak, hem alanda yapılan çalışmalara hem de bu çalışma özelindeki saha çalışmalarının sonuçlarına bakıldığında bu genelgelerin ve eylem planlarının etkilerinin sınırlı kaldığı görülmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin gerek yaşam gerek de çalışma koşulları ile ilgili yapılan saha araştırmalarına bakıldığında, tarım işçilerinin barınma, ulaşım, beslenme, eğitim, sağlık, ücret, çalışma koşulları, ayrımcılık gibi konularda önemli sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Benek ve Ökten 2011; Duruiz, 2011; Şimşek 2012; Akalın 2018; Orhan ve Akpınar 2018). Bu çalışmalar içerisinde özellikle 2012 yılında yayınlanan Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma, tuvalet, banyo, hijyen, temiz su, yeterli gıda, sağlık hizmeti ve çocuk bakımı konularındaki ihtiyaçlarının yeterince karşılanamadığı ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın barınma başlığı altındaki sonuçlarından biri ise mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşadıkları evlerle ilgili her beş evden birinde ayrı muftak ve banyo bulunmadığı ve ailelerin çoğunun aynı odada yattıkları bilgisidir. Çalıştıkları yerlerde ise mevsimlik tarım işçisi her beş aileden dördünün tek bir çadırdaki yaşamakta olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte, ikamet ettikleri evlerinde tuvalet banyo olarak kullanılırken özellikle çalışma alanlarında tarım işçilerinin yaklaşık yarısının tuvalet olarak açık alanları kullanmakta olduğu ifade edilmektedir (Şimşek 2012).

Benek ve Ökten tarafından 2011 yılında yapılan başka bir çalışmada da, mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için mevsimlik göçle gittikleri ilde kendilerine gösterilen yerleşim alanında, naylon örtülerden oluşan çadır denilen yapılarda kaldıkları ifade

edilmektedir. Bu konuda yapılan diğer saha çalışmalarındaki bulgulara benzer şekilde araştırma kapsamında görüşülen tarım işçilerinin büyük bir kısmının da (%79,9) çalışma yerlerinde barınma ihtiyaçlarını çadırlarla karşılamakta olduğu görülmektedir. Ayrıca işçiler gerek temizlik gerek de mutfak ihtiyaçlarını normal olarak giderememekte ve suyun, elektriğin, tuvaletin olmadığı sağlıklı koşullarda yaşamaktadırlar (Benek ve Ökten 2011).

2021 yılında Şanlıurfa'da Yaşayan Gezici Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma İlişkileri, Yaşam Koşulları, Sorunları ve Gelecek Beklentilerinin İrdelenmesi Projesi adlı yapılan başka bir çalışmada da mevsimlik tarım işçilerinin barınma sorunlarını nasıl çözdükleri sorusuna yanıt aranmıştır. Yapılan araştırmada, çalışmaya katılan katılımcıların hemen hemen tamamının (%92'si) barınmak için kendi çadırlarını kurmuş oldukları ifade edilmektedir. Ve barınma ihtiyacını kendileri kiralayarak ya da işveren veya aracı tarafından temin edilen evlerde kalarak gideren işçi ailelerinin oranı sadece % 5'tir. Bunun yanısıra mevsimlik tarım işçisi hanelerin çalışmaya gittikleri yerlerdeki çadır veya evlerde çadır başına ortalama 7 kişi kaldığı saptanmıştır (Ökten 2021).

Başbakanlık tarafından 2010 yılında çıkarılan METİP genelgesinin ilgili maddeleri (5, 6, 7 ve 8.) çadır yerleşim alanlarından sadece METİP kapsamındaki yerlerde kalan mevsimlik tarım işçilerinin barınma ile ilgili ihtiyaçlarına ve sorunlarına yöneliktir. Aynı zamanda METİP kapsamında belirlenen çadır alanları; devlet kurumları tarafından hizmet götürülmesinde sorunların da yaşanmayacağı (elektrik, su, çöp toplama, ilaçlama, sağlık kontrolleri, öğrenci servisleri vb.) alanlar olarak sunulmaktadır (Sevinç ve Davran 2017). METİP çadır yerleşim alanlarında barınmayan mevsimlik tarım işçilerin devlet kurumları tarafından sağlanan bu hizmetlerden faydalanamamalarının bir diğer nedeni de Davran ve Sevinç tarafından Adana İlinde yaptıkları araştırmadan elde ettikleri bulguyla ilgilidir. Yapılan araştırmaya göre işçilerin METİP alanlarını tercih etmeme nedenleri, en başta çadır yerleşim alanlarının kalabalık olması ve işçilerin aile bireylerinin özellikle kadın ile çocukların güvende olmadığını düşünmeleri ve bununla bağlantılı olarak her etnik gruptan toplulukla aynı ortamda olmak istememeleri, çalıştıkları alanlar ile mesafenin uzak olması ile işçilerin Jandarma ve SGK görevlileri tarafından kayıt altına alınmak istememeleri gibi sebeplere dayanmaktadır (Sevinç ve

Davran 2022). Yapılan çalışma kapsamında işçilerin METİP alanlarını tercih etmeme nedenleri başka çalışmalarda da katılımcılar tarafından görüşmelerde dile getirilmekte olduğu ifade edilmektedir. Bu araştırmalardan biri, 2021 yılında yapılan Şanlıurfa'da Yaşayan Gezici Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma İlişkileri, Yaşam Koşulları, Sorunları ve Gelecek Beklentilerinin İrdelenmesi Projesi adlı çalışmadır. Bu çalışmada katılımcıların kendi tanıdıkları ve akrabalarından oluşan 10-12 çadır bulunan çadır yerleşim alanlarında kendi yaşam alanlarını oluşturmayı tercih ettikleri ifade edilmektedir. Ancak bu tercih beraberinde yaşam alanlarının temiz suya erişim, tuvalet, banyo, haşere ile mücadele ve güvenlik ve sağlık gibi konularda bazı zorlukları yaşamasına neden olmaktadır (Ökten 2021).

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ve çocuklarının yaşam ve sosyolojik koşullarına ilişkin 2023 yılında başka bir çalışma da ise, yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşadıkları barınma sorunun başka bir yönüne vurgu yapılmaktadır. Araştırmada ailelere mevsimlik tarım işçiliği yaptıkları bölgelerde kaldıkları yapılar sorulmuştur. Ve Ailelerin %78,7'sinin bahçe sahibinin gösterdiği evlerde kaldıkları ve sadece %3,9'unun çadırdaki yaşadıkları saptanmıştır. Fakat, araştırmada evlerde tek odalı evlerde kalan ailelerin birden fazla tanımadıkları aileler ile birlikte kaldığı belirtilmektedir. Bunun nedeni ise mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan ailelerin çoğunlukla fazla sayıda çocuk sahibi olmaları ve ailenin tüm bireyleri ile beraber mevsimlik işlerde çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak aileler en fazla iki, üç odalı evlerde tanımadıkları başka ailelerle birlikte sağlıklı elverişli olmayan koşullarda kalabalık bir şekilde barınmaktadırlar (Ankaralı ve Gözübüyük Tamer 2023). Bu bağlamda mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunların en başında gelen barınma sorunu başlığı altında ele alınması gereken husus, sağlıklı ve insani bir yaşama imkânından geri bırakan çadır sorununun tek başına bir şekilde çözüme kavuşturulmasıdır.

Bunun yanısıra gerek çadırlarda gerek de diğer konaklanmanın sağlandığı (ev, konteyner vd.) yapıların, mevsimlik tarım işçisi hanelerin kalabalık bir nüfusa sahip olması nedeniyle sağlıklı ve insani koşullara uygun hale getirilmesi önemlidir. Ve bu

konu mevsimlik tarım işçilerinin yaşamında yapılacak değişiklikler içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin sorun yaşadıkları konulardan bir diğeri de, yılın belirli dönemlerinde çalışmak için gittikleri illere ulaşımalarının güvenilir ve rahat bir şekilde sağlanamamasıdır. Bilindiği üzere Türkiye’de tarımsal faaliyetler her bölge için farklılık göstererek kış mevsiminin birkaç ayı hariç yılın neredeyse her döneminde devam etmektedir. Bunun yanı sıra mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin mevsimlik göç hareketliliği tek bir il ya da bölge ile sınırlı kalmayıp, emek yoğun tarımsal faaliyetlerin yapıldığı birçok ürün ve ilde devam etmektedir. Öz bir ifadeyle, mevsimlik gezici işçi haneleri yılın belli bir bölümünü oluşturan ve tarımsal faaliyetin yapılamayacağı kış aylarında çalışmamakta diğer aylarda ise tarımsal faaliyetlerin başlama ve bitme dönemlerine göre mevsimlik göç yollarını belirlemektedirler. Bu mevsimlik göç hareketliliğinin yönünü etkileyen birden çok değişken bulunmaktadır. Bunlardan başta gelenleri; ürün fiyatları, verimlilik, iklim koşulları olarak sıralanabilir (Sevinç ve Davran 2022). Bu konuda Başbakanlık tarafından çıkarılan METİP genelgeleri ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin ulaşım sorunlarının çözümüne yönelik ilgili kurumlara birtakım sorumluluklar getirilmiştir.

Genelgede “İşçilerin göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla; göç alan ve veren yerler arasında ulaşım ile ilgili koordinasyon sağlanacak, trafik denetimleri artırılacak, araç ve trafik güvenliğinin gerektirdiği kontroller hassasiyetle ve sıklıkla yapılacak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca gerekli bütün tedbirler alınacaktır. İhtiyaca göre tren seferleri artırılacak, işçilerin il ve ilçe merkezlerinde geçici konaklamaları için ihtiyaç halinde ve imkânlar dâhilinde kamuya ait alan ve tesislerden yararlanma imkânı sağlanacak, şehir içinde, otogar ve istasyonlarda, parklarda vs. gelişi güzel konaklama ve beklemelerine fırsat verilmeyecektir” şeklinde ulaşım koşulları belirlenmiştir (Anonim 2010b,2017).

METİP genelgelerinin yürürlüğe girdiği tarihten sonra mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerle ilgili yapılan saha çalışmaları ile ilgi bulgular incelendiğinde genelgelerle getirilen hükümlerin yeterince uygulanmadığı görülmektedir. 2018 yılında Akalın

tarafından Mersin'in bazı ilçelerinde yapılan çalışmada, mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunun (%69) göç ettikleri yerleşim yerlerinden çalışmak için geldikleri bölgeye ulaşım aracı olarak minibüslerle gelmişlerdir. Aynı zamanda bu minibüsler eski ve bakımsız olup, kapasitesinin çok üzerinde yolcu taşıyan araçlardır. Bununla birlikte, işçiler herhangi bir iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alınmadan, ihtiyaç duydukları araç-gereç ve malzemelerle minibüsler veyahut kamyon kasalarında bölgeye getirilmektedir (Akalin, 2018). Sevinç ve Davran'ın (2022) yılında Adana'da yaptığı başka bir çalışmada da benzer şekilde mevsimlik gezici tarım işçilerinin büyük bir kısmının (%81.1'i) mevsimsel göç hareketliliği sürecinde minibüs kullanmakta olduğu ve işçilerin kamyon veyahut kamyonet ile şehirlerarası yolculuk yapmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte, mevsimlik tarım işçilerinin bu göç sürecinde kullandıkları minibüslerin kapasitenin üzerinde kişi ile yolculuk yapması sebebiyle, ulaşım konusunda can güvenliği riski bulunmaktadır (Sevinç ve Davran 2022).

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin yaşadıkları bölgelerden mevsimlik göç hareketi ile gidecekleri bölgelere ulaşımını sağlayan kamyon, kamyonet ve gerek bakımsız olmaları gerek de kapasitesinin üzerinde yolcu taşınması nedeniyle minibüslerin uygun olmayan ulaşım biçimleri olduğu söylenebilir. Mevcut durum nedeniyle her yıl Türkiye genelinde ulusal basına yansıyan ve ölümle sonuçlanan kazalar meydana gelmektedir.

Türkiye'deki mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıt dışı çalışmayı dahi kabul etmesine neden olan önemli sorunlarından bir diğeri de, yaşadıkları illerdeki işsizliğin yüksek olmasıdır. Bu sorun, mevsimlik gezici tarım işçilerinin korunmasızlığından ve çalışma koşullarının güvencesizliğinden kaynaklı olarak görülebilir. Gezici Mevsimlik tarım işçilerinin mevsimlik göçünün çoğunlukla Güneydoğu'dan diğer bölgelere gerçekleştiği bilinmektedir. Güneydoğu'daki kırsal kesimde toprak dağılımındaki eşitsizlik, ailelerin çok çocuklu bir yapıya sahip olmasından kaynaklı miras bölüşümünde kişi başına düşen toprak miktarının azalması gibi faktörler kırsal kesimde yaşayanların geçinmesini zorlaştırmakta olup, ekonomik sebeplerden ötürü de gezici tarım işçiliği yapmaya zorlamaktadır (Yıldırım ve Karakoyun 2023). Mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik kaygılardan ötürü kayıt dışı çalışmayı kabul etmesi ve sürdürmesi mevsimlik tarımda çalışan işçilerin çalışma başlığı altında yaşadığı sorunların başında geldiği söylenebilir.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ile ilgili METİP kapsamındaki uygulamaların amaçlarından biri de mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıt altına alınmasının sağlanmasıdır. Bu uygulamanın hayata geçirilmesi hem mevsimlik gezici tarım işçisi istatistiklerinin oluşturulmasını hem de işçilerin sosyal güvenlik kayıtlarının tutulmasını sağlayacaktır. METİP kapsamındaki genelgelerle, mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıt altına alınmasına ilişkin uygulamanın işlerlik kazanabilmesi için elçilik sisteminden yararlanıldığı görülmektedir (Sevinç ve Davran 2022).

METİP kapsamındaki uygulamanın içeriği;

“Tarımda iş araçlarının belgelendirilmesi zorunlu hale getirilecek, belgesi olmayan iş araçlarının işçi temin etmelerinin önlenmesi ve iş araçları ile işverenler veya doğrudan işçiler ile işverenler arasında sözleşme yapılmasının sağlanması için gerekli tedbirler alınarak, vaki uyuşmazlıklarda mağduriyetlerin önüne geçilecektir. İşveren/iş aracı ve işçi arasındaki ücret alacağına ilişkin uyuşmazlıkların öncelikle il ve ilçelerde kurulacak izleme kurullarında çözümlenmesine çalışılacaktır.” şeklindedir (Anonim 2010b,2017).

Genelgede elçilerin belgelendirilmesinden sorumlu birim İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR)’dur. Fakat, yapılan saha araştırmalarında, METİP genelgesi kapsamında elçilerin belgelendirilerek mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıt altına alınması ile ilgili uygulamanın yetersiz ve başarısız olduğu görülmektedir. 2022 yılında Sevinç ve Davran tarafından Adana’da yapılan araştırmanın saha çalışmaları kısmında görüşme yapılan 30 elçinin sadece 2 tanesinin belge ve kaydının bulunduğu bilgisi bu uygulamanın yetersizliğini ortaya koymaktadır (Sevinç ve Davran 2022).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma biçimlerinin (süre, devamlılık, hareketliliğin şekli vd) farklı niteliklere sahip olmasından kaynaklı mevsimlik tarım işçiliğine ilişkin gerek iş hukuku gerek de sosyal güvenlik kanunu gibi yasal düzenlemelerde net ve açık ifadeler bulunmamaktadır (Yücel ve Ömercioğlu 2016).

METİP kapsamında bakıldığında ise genelge ile birlikte getirilen uygulamanın sadece mevsimlik tarım işçilerinin kayıt altına alınmasını sağlayan fakat gerek işverene gerek

de elçiye bir sorumluluk yüklemeyen bunun yanısıra işçilere sosyal güvenlik hakkı sağlamayan bir mevsimlik tarım işi sözleşmesi yapılması ile sınırlı olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle bu iş sözleşmesi, iş hukuku kapsamında bağlayıcılık niteliği bulunmayan sadece borçlar kanununa tabi olan bir sözleşmedir. Bunu gösterir nitelikte, 2017 yılında Sevinç ve Davran tarafından yapılan çalışmada, Adana ilinde İŞKUR müdürlüğüne kayıtlı sözleşmesi bulunan tarım işçilerinin hemen hemen tümüne yakını Adana ilinde ikamet eden devamlı nitelik taşıyan işçiler olduğudur (Sevinç ve Davran 2017).

Mevsimlik tarım işçisi hanelerin mevsimlik tarım işi için gittikleri bölgelerdeki gerek çadır yaşam alanlarında gerek de çalışma ortamında yaşadıkları sorunlardan bir diğeri de sağlıkla ilgilidir.

Mevsimlik tarım işçileri, çalışma ve yaşam ortamından kaynaklanan çeşitli hastalıklara yakalanmaktadırlar. Ve işçilerin sosyal güvencelerinin bulunmaması ve sağlık sorunlarının çözümünün maliyetinin kendileri üstlenmek durumunda olmaları nedeniyle, meydana gelen hastalıkların tedavisi zamanında yapılamamakta ve bu durum telafisi mümkün olmayan hasarlara yol açabilmektedir. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sağlık problemleri ile ilgili sağlık hizmetlerine ulaşma konusunda herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmamaları durumlarını gösterir nitelikte saha çalışmaları bulunmaktadır. 2011 yılında Şanlıurfa İlinde mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının incelenmesi üzerine yapılan araştırmada görüşme yapılan tarım işçilerinin üçte birinden fazlasının (%37,2) hanesinde ciddi bir sağlık problemi olduğu saptanmıştır (Benek ve Ökten 2011). Benzer şekilde, 2011 yılında mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi ile ilgili bir araştırmada da hanede yaşayanların sağlık sorunu olup olmadığı sorulduğunda verilen yanıt her iki kişiden birinin en az bir kez hasta olduğu yönünde olduğu belirtilmektedir (Şimşek 2012). Yapılan çalışmalardaki bu benzerlikten yola çıkılarak denilebilir ki mevsimlik tarım işçisi hanelerin büyük bir kısmı mevsimlik tarım işini yaptıkları sürede sağlıklı oldukları süre oldukça azdır ve aynı zamanda ciddi sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Bunun yanısıra Benek ve Ökten tarafından (2011) yapılan araştırmada hane halkını temsil eden kişilerin üçte birinin (% 31,9) hiçbir sağlık güvencesine sahip olmadıkları belirlenmiştir (Benek

ve Ökten 2011). Aynı şekilde Sevinç tarafından 2015 yılında Adana İlinde yapılan başka bir çalışmada da görüşülen mevsimlik tarım işçilerinin üçte birinden fazlasının (%40.9) sağlık güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir (Sevinç 2015).

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin gerek çadır yerleşim yerlerindeki yaşam koşullarından kaynaklı gerek de çalışma koşullarından kaynaklı yaşadıkları sağlık sorunları ile ilgili METİP genelgeleri kapsamında getirilen uygulamalar incelendiğinde ise bu konuyla ilgili bir takım alınacak önlemlere yönelik düzenlemelerin olduğu bazı kurumlara sorumluluk getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda METİP genelgesinin 9. ve 11. maddeleri işçilerin yaşam alanları olan çadır yerleşimlerinde ortaya çıkabilecek ve işçilerin yaşam kalitelerini azaltabilecek sağlık sorunları ile ilgili alınacak önlemleri düzenlemiştir. Genelgenin ilgili maddeleri;

“Madde 9: Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinin belli aralıklarla her türlü haşerelere karşı ilaçlanması ile çöplerin alınması, mücavir sınırlara göre ilgili belediye veya il özel idaresi tarafından yerine getirilecektir.

“Madde 11: İşçilerin ve ailelerinin bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı düzenli sağlık taramaları, çocukların gelişimi ve gebelik takipleri periyodik olarak yaptırılacak, bu hizmetler için gerekirse mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Bunların aileleri ve çocukları sosyal hizmetler kapsamında bilgilendirilecek, psikolojik destek verilecek ve varsa engelli ve yaşlıların Devletimizin bu kesimler için sunduğu imkân ve hizmetlerden yararlandırılmaları sağlanacaktır.” şeklindedir (Anonim 2010b,2017).

Mevsimlik tarım işçilerinin hem yaşam koşulları hem de çalışma koşullarından kaynaklı gerek sağlık hizmetlerinden yararlanabilmelerini sağlamak gerek de yaşadıkları ya da yaşayacakları sağlık sorunlarını çözümlemede etkisi olması istenen METİP genelgeleri ile yapılan düzenlemelerin etkisine dair yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular aydınlatıcıdır. Bunlardan biri 2015 yılında Sevinç tarafından Adana ilinde yapılan saha araştırmasından elde edilen bulgulardır. Bu araştırma sonuçlarına göre METİP kapsamındaki çadır bölgelerinde ilaçlama faaliyetlerinin düzenli olarak yapıldığı ve aynı zamanda bölgede yaşayan işçi ailelerinin tümünün sağlık kontrollerinin yapıldığı

saptanmıştır. Bunun yanısıra genelge ilgili maddede geçtiği şekilde, işçi aileler içerisinde hamile kadınların gebelik takipleri ile çocukların aşılarının uygulanmasında gerekli çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Fakat, METİP uygulamaları kapsamındaki toplulaştırılmış çadır alanları sadece pilot illerde ve illerin belli bölgelerinde yürütölmeye başlanmış olmasından kaynaklı bu çadır alanları dışında kalan yerlerde, yapılan saha araştırmalarındaki bilgilere dayanarak halen işçilerin sağık hizmetlerine erişim sorununun devam etmekte olduğı görölmektedir. Bunun yanısıra mevsimlik tarım işçilerinin METİP toplulaştırılmış çadır alanları dışında yer alan diğér çadır alanlarında barınma ihtiyaçlarını karşılamaları ve mevsimlik gezici tarım işçiliğinin özelliklerinden biri olarak ürün ve tarımsal faaliyetlere göre sürekli hareketlilik içerisinde olmalarından kaynaklı sabit bir yerde barınmamaları, sağık konusunda yapılan hizmetlerin işçi hanelere ulaştırılamamasına neden olmaktadır (Sevinç ve Davran 2022).

5.1.2 Mevsimlik tarım göçünün çalışan çocuklar üzerindeki etkisi

Mevsimlik tarım işçiliğı, tüm aile bireyleriyle birlikte yapılan bir iş kolu olması nedeniyle, tarımda çalışmak için gidilen yerlerde çocukların da çalışmasına neden olmaktadır (Yavuz 2019; Türkoğılu Üstün 2020). Ailelerin bu göç hareketiyle yaşadıkları sorunların başında çocuklarının eğitim konusunda ki mağduriyetleri gelmektedir (Şimşek 2012). Coğrafi hareketlilik olarak da görölen bu göçler ile öğrenciler de aileleri ile birlikte okullarından ayrılarak bu göç sürecine dâhil olmaktadır. Eğitim öğretim yılı tamamlanmadan 2-3 ay önce okuldan ayrılan bu öğrenciler, yeni eğitim-öğretim dönemi başladıktan birkaç ay sonra ancak okullarına başlayabilmektedirler (Karademir ve Yurtseven, 2022).

Eğitim alması gereken yıllarda çocukların hem temel eğitimden mahrum bir şekilde yetiştirilmesi hem de sosyal ve duygusal gelişimlerinin göz ardı edilmesi nedeniyle, bu süreç gelecekteki yaşamlarına etki etmekte ve aynı zamanda birçok olumsuz durumu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar sadece eğitimlerinden mahrum kalmamakta aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak olumsuz etkilenmekte (İpekçioğılu vd. 2012) ve sağıkları bozulabilmektedir.

Bunun yanısıra bazen istismara uğrayabilmektedir. Bu alanda yapılan birçok çalışma mevcuttur Bunlardan bazıları mevsimlik tarım işçisi çocuklarının ortalama 70 gün eğitimden mahrum kaldığını, temel eğitimin kalitesinin düştüğünü, okulu terk etme oranlarının oldukça yüksek olduğunu, sağlık hizmetlerinden yararlanamadıklarını, yeterli miktarda beslenemediklerini ve sosyal dışlanmaya uğradıklarını belirtmektedir (Akbiyık 2011; Benek ve Ökten 2011; Tanır 2012; Yavuz 2019).

5.2 Mevsimlik Tarım İşçisi Ebeveynlerin Çalışma ve Yaşam Koşulları

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamına dair koşulları yansıtan hususların dört başlık altında toplandığı söylenebilir. Bunlar; en başta işveren ve tarım araçlarıyla ilişkileri, sonrasında çalışma saatleri ve tarım işi karşılığında aldıkları ücret ile ayrımcılığa maruz kalmaları ve iş sağlığı ve güvenliklerinin yetersizliğidir (Anonim 2012).

Mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaptıkları mevsimlik tarım işlerinin oluşturduğu çalışma koşulları içerisinde çalışma ilişkilerinin aktörleri araçlar ve işverenlerden oluşmaktadır. Ve bu ilişki sarmalında işçilerle işverenler doğrudan bir çalışma ilişkisi kurmazlar. Bu nedenle tarım işçilerinin her konuda araçlara bağımlı oldukları bir çalışma düzeni hâkimdir. Tarım işçilerini araçlara bağımlı hale getiren bir takım unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, aracı ile işçi arasındaki ilişkinin, iş ilişkisinden öte, akrabalık, hemşerilik gibi birincil ilişkiler üzerinden oluşmasıdır. Bundan ötürü işçiler ve araçların kurdukları ilişkiler daha çok güven, karşılıklı bağımlılık, sadakat, dayanışma gibi koşulları sağlamayı içerir. Bir diğer ifadeyle aracı ile işçi arasındaki geleneksel ilişkiler, tarım işçilerini aracıya bağımlı kılmaktadır. Ve araçlar sahip oldukları sosyal sermaye üzerinden mevsimlik tarım işçiliğini yeniden üretmektedirler (Çetinkaya 2008). Bu ilişki biçimindeki bağımlılığı güçlendiren bir başka önemli etken ise aracı ile işçi arasındaki borçlanma ilişkisidir. İşçilerin araçlara borçlanması, dar gelirli işçilerin çalışmadıkları kış aylarında ve henüz ücret almadıkları çalışma dönemlerinde, araçlardan çalışma dönemlerinde kazandıkları ücretler üzerinden geri ödemek üzere borç almaları ile gerçekleşir. Bu durum işçinin daha kazancı olmadan tarım aracısına borçlanmasına neden olur. Bununla birlikte işçiyi mevcut çalıştığı

aracıyla çalışmaya mecbur bırakır ve başka aracı ile çalışma ihtimalini ortadan kaldırır (Gürsoy 2010). Bu bağlamda denilebilir ki, tarım aracısının işçiler üzerindeki etkisini arttıran en önemli unsur; aracıyla işçi arasındaki kurulan borçlanma ilişkisidir. Ayrıca işçi ile işveren arasındaki ilişkiler bu bağımlılık ilişkisinin etkisinde sürmektedir. İşçi ile tarım aracısı arasındaki bu çalışma ilişkisi aracılardan henüz çalışma sezonu başlamadan önce işverenlerle görüşerek ihtiyaç duyacakları işçi sayısını öğrenmeleri ile başlamaktadır (Yıldırak vd. 2003). Aracının kendi işçi grubunu anlaştıkları işverenlerin ihtiyaçlarına göre dağıtmasıyla devam eder. Bunun yanı sıra aracı işveren ile birlikte ücretleri belirler (Akbiyık 2008). Bir diğer ifadeyle, işçilere ödenecek ücreti belirlemede işverenlerin yetkin oldukları söylenebilir.

Çalışma ilişkilerinin kurulmasında aracının rolünün önemi hakkındaki bir başka konuda herhangi bir aracıya bağlı olmadan çalışacakları bölgeye gelen mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşadığı riskli durumlardır. Örneğin; işçiler çalıştıkları dönemlerde paraya ihtiyaç duymaları halinde mevsimlik tarım işi yapacakları bölgede aracılardan olmadığı için avans alamazlar. Yine rahatsızlanan işçilerin hastaneye götürülmesi ve ailesiyle ilişki kurulması yine aracılardan tarafından yapılmaktadır (Yıldırak vd. 2003). Dolayısıyla, herhangi bir aracıyla anlaşarak çalışmayan işçiler yaşadıkları sorunlar karşısında onlara destek olacak kimseyi bulamayabilirler. Fakat tarım aracısı ile anlaşarak gelen mevsimlik tarım işçileri için de durum çok farklı değildir. Çünkü, tarım aracılardan iş bulduğu işçiler adına işverenlerle, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nin 12. Maddesine göre yapılması gereken iş sözleşmelerini yapmamaktadır. Yönetmeliğin 12.maddesi;

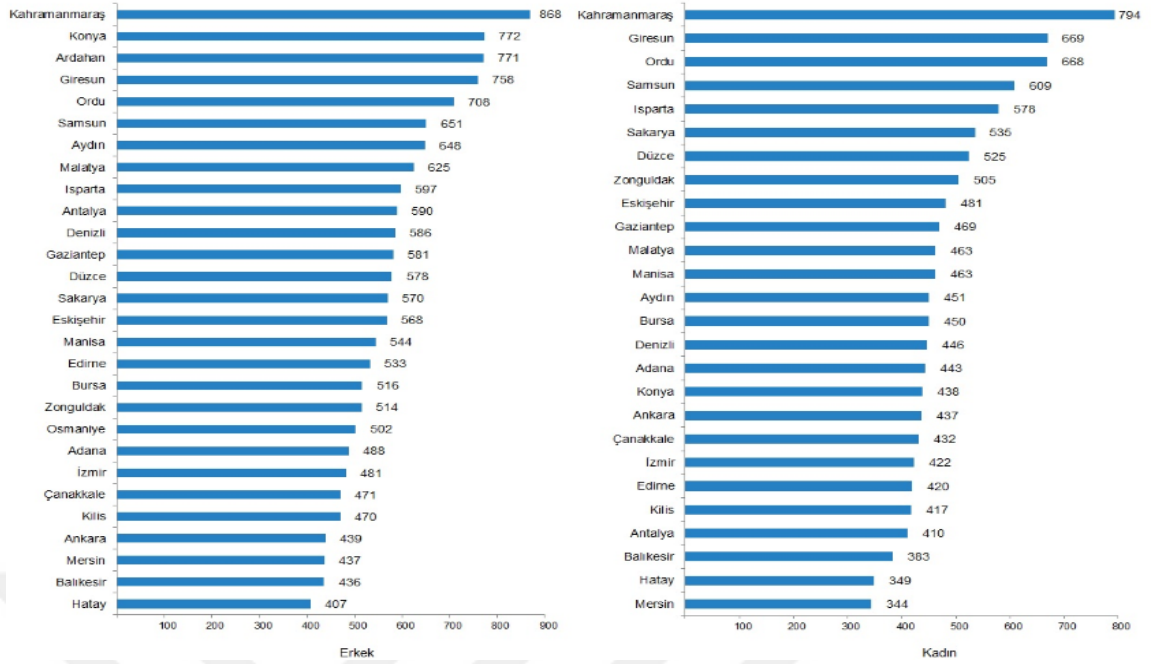
“Ücret ve çalışma koşulları ile karşılıklı yükümlülüklerin aracı, işveren ve işçiler arasında yazılı sözleşmelerle belirlenmesi zorunludur. Aracının olmadığı yerlerde sözleşme işveren ile işçiler arasında imzalanır. İşveren veya aracı Yönetmelik ekinde yer alan sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere Kuruma ulaştırmak zorundadır. İşçilerin günlük brüt kazançları, 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olamaz, ücretler kararlaştırılan ödeme biçimine göre işverence her işçinin kendisine ödenir” şeklindedir. (Anonim 2010d).

Bunun yanı sıra 2010 yılında yürürlüğe giren Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'ne göre tarım araçlarının, İŞKUR'dan izin alması, belgesiz çalışmaması, işçilerden ücret almaması, barınma yeri gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için ilgili yerlere başvurması, ücret ve çalışma koşulları ile ilgili sözleşmenin düzenlenerek kuruma ulaştırması gibi çalışma yaşamına ilişkin sorumlulukları bulunmaktadır (Beydili Gürbüz ve Yılmaz 2021). Fakat uygulamada işverenlerin var olan yasal düzenlemelere uymadığı sıkça görülmektedir. İşverenlerin yasaları göz ardı edecek şekilde işçi ücretlerini uygulamamaları karşısında, mevsimlik tarım işçileri mevsimlik olan çalışma yaşamlarının yasalarla düzenlenmeyen ya da var olan yasal düzenlemelerin de uygulanmadığı kayıt dışı yapısından dolayı haklarını arayamamaktadırlar. Fakat, benzer durum yasaların ve denetimlerin daha sıkı olması sayesinde kayıt dışı çalışmanın daha az görüldüğü gelişmiş ülkelerde de mevsimlik tarım işçiliği kayıt dışılık ve korunmasızlıkla birlikte görülen bir çalışma biçimidir (Rye ve Andrzejewska 2010). Aynı zamanda mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkilerindeki korunmasızlıkları beraberinde ücretlerinin düşük olması durumunu da yaratmaktadır. Bu konuda yapılan saha çalışmalarında işçileri çoğunun uzun çalışma saatlerine ve kötü yaşam koşullarına karşılık ücretlerinin çok düşük olmasından memnun olmadıkları görülmektedir. Bu çalışmalarından birinde (Beydili Gürbüz ve Yılmaz 2021); araştırmada çalışma saatlerinin uzun olduğu ve buna karşılık alınan yevmiyenin yeterli olmadığı ifadesi bu memnuniyetsizliği destekler niteliktedir. Fakat başka iş imkânlarının kısıtlı olması ya da hiç olmaması ve bununla birlikte sosyal güvencelerinin olmaması onların düşük ücretler karşılığında çalışmaya razı olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenmesi ile ilgili düzenleme getiren METİP genelgeleri bulunmaktadır. 2010 ve 2017 yılında Başbakanlık tarafından yürürlüğe giren bu genelgelerin 2.maddesi işçi ücretlerinin oluşturulması ile ilgili süreçten bahsetmektedir. Genelgenin 2.maddesi;

“Mevsimlik gezici tarım işçisi (İşçi) gönderen ve alan her il ve ilçede, mülki idare amirinin başkanlığında; o ildeki ve ilçedeki ilgili kurum ve kuruluş, işçi, aracı ve işveren (toprak sahibi/işleyen) temsilcilerinin katılımı ile İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu oluşturulacaktır.” şeklindedir.

Mülki idare amirlerince toplanan il/ilçe izleme kurulları o bölgede uygulanacak işçilik ücretlerini de belirlemektedir. Ayrıca bu kurul dışında da, Valilik başkanlığında tarım sektöründe ücret belirleme komisyonları oluşturulmaktadır. Bu ücret belirleme komisyon üyeleri ise; Tarım İl Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu Bölge Müdürlüğü, Sosyal Sigortalar Kurumu Bölge Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu Şube Müdürlüğü, Tarımsal Araştırma Müdürlüğü, Çiftçiler Birliği, il- ilçedeki Ziraat Odaları, Türk-İş Bölge Başkanı ve Tarım-İş Şube Başkanı'ndan oluşmaktadır. Her yıl Valilik başkanlığında toplanan komisyondan çıkan sonuç ise, tarım işçilerinin bir yıllık çalışma karşılığında alacağı ücretleri belirlemektedir (İmrek 2015). Bunun yanı sıra her yıl TÜİK tarafından yapılan tarımsal işletmelerde ücret yapısı ile ilgili araştırma sonuçlarına göre mevsimlik işçilerin günlük ücreti 2023 yılı için ortalama 512 TL olarak hesaplanmıştır (Anonim 2023c). Bu rakam mevsimlik erkek işçiler için 545 TL olurken, kadın işçiler için 479 TL'dir. Yine 2023 yılında tarımsal işletmelerde mevsimlik tarım işçilerine yapılan en yüksek günlük ücret ödemesi erkek işçiler için 868 TL ile Kahramanmaraş ilinde, En düşük ücret ödemesi ise erkek işçiler için 407 TL ile Hatay ilinde gerçekleşmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin çalıştığı illere göre kadın tarım işçilerinin aldığı günlük ortalama ücrette Kahramanmaraş ilinde 794 TL ile ilk sırada yer almaktadır. En düşük ücret ödemesi ise 344 TL ile Mersin ilinde gerçekleşmiştir (Anonim 2023c). Mevsimlik Tarım işçilerine günlük ücret ödemesinde Karadeniz bölgesindeki şehirlerin ilk 10 il arasında yer aldığı görülmektedir (Şekil 5.1). Bunun sebebi büyük ölçüde bu bölgede yetişen ürünlerden biri olan fındık işçiliğinin diğer tarımsal ürün işçiliklerine göre daha maliyetli olmasıdır.

Tarımsal işletmelerinde çalışan sürekli tarım işçilerine ödenen aylık ücretlere bakıldığında ise, erkek işçilere 15 810 TL ile Ankara'nın ve kadın işçilere 12 bin 501 TL ile İzmir'in en yüksek ödemenin yapıldığı iller olduğu görülmektedir. En düşük ücretlerin ise, erkek işçiler için 9 bin 825 TL, kadın işçiler için 9 bin 349 TL ile Antalya ilinde gerçekleştiği saptanmıştır (Anonim 2023c).

Şekil 5.1 Mevsimlik tarım işçilerine ödenen ortalama günlük ücret (Anonim 2023c)

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yaşamına dair başlıklardan bir diğeri de işçi sağlığı ve güvenliğidir. Bu konu başlığındaki mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sorunlar; çalışma alanındaki tehlikeler, kişisel koruyucu ekipman kullanımı ile ulaşım yönelik gerekli önlemlerin alınmaması olarak sıralanabilir. Özellikle çalışma alanındaki tehlikeler tarımsal faaliyet esnasındaki kazalar ve tarımsal üretimde kullanılan pestisitlere ve böcek sokmalarına maruz kalınmasıdır (Yıldırım İşler 2022). Makinelerin ve pestisitlerin ve diğer tarımda kullanılan kimyasallar yoğun kullanımı riskleri artırmıştır. Bunun yanı sıra tarımsal faaliyetlerde kullanılan traktörler ve biçerdöverler gibi makineler en yüksek sıklıkta ve ölümcül yaralanma oranlarına sahiptir. Bunun gösterir nitelikte özellikle gelişmekte olan ülkelerden elde edilen veriler, tarımda kaza oranlarında bir artış olduğunu göstermektedir. Ve bu tür kazalar çoğunlukla göçmenler ve günlük işçiler ile ücretli işgücündeki sayıları sürekli artan kadınlar ve çocuklar arasında meydana gelmektedir. Bu bağlamda ücretli işçiler içerisinde yer alan mevsimlik tarım işçileri için ekseriyetle pestisitlere ve diğer tarım kimyasallarına maruz kalma, zehirlenme ve ölüme, bazı durumlarda ise iş kaynaklı kansere ve üreme bozukluklarına yol açabilen önemli bir mesleki risktir (Anonymous 2000).

Mevsimlik tarım işçileri bir yılın ortalama 7-8 aylık sürecinde en fazla tarımsal işlerin yapıldığı süreç olan, hasat döneminde çalışmaktadır. Bu nedenle hasat sırasında karşılaşılan yılan, akrep gibi zehirli böcekler işçiler için en büyük risklerden birini oluşturmaktadır. Sıklıkla arazide çalışırken bu canlılarla karşılaşan işçilere bilinçli bir müdahale uygulanamadığı takdirde ölümle sonuçlanan durumlar oluşmaktadır (Yıldırım İşler 2022). Ayrıca tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü arazilerin, çoğunlukla yerleşim merkezlerinin dışında ya da uzak yerlerde konumlanması, acil sağlık hizmetlerine erişim konusunda bazı yoksunluklara neden olmaktadır (Ahioğlu 2008). Bu durum işçilerin temel sağlık hizmetlerine erişimlerini hem kısıtlamakta hem de hızlı müdahale edebilmeyi güçleştirmektedir.

Bir diğer konuda mevsimlik tarım işçilerinin çalışma alanlarının ısı, sıcaklık derecelerinin normalin altında ya da yüksek olmasıdır. Bu durumda işçiler hem fiziksel hareketlerinde zorlanma yaşarlar hem de sağlık açısından rahatsızlık verici durumlar meydana gelir. Bunun yanısıra çalışma alanındaki ısının normal seviyede olmaması iş kazaları olasılığını arttırmaktadır (Tiryaki vd. 2023). Örneğin; hasat döneminin hava sıcaklıklarının en yüksek olduğu ağustos-eylül aylarına denk gelmesi güneş ışınlarına bağlı olarak oluşabilecek sağlık problemlerine neden olmaktadır. Bu konuda Ökten tarafından 2021 yılında yapılan çalışma bulguları da mevsimlik tarım işçilerinin çalışma alanlarındaki sıcaklık ile ilgili yaşadığı sorunlar desteklemektedir. Buna göre araştırmaya katılan katılımcıların çalışırken yaşadıkları en önemli üç sorun; uzun çalışma saatleri, yorgunluk ve aşırı soğuk/sıcak olarak saptanmıştır (Ökten 2021).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarının uygunsuzluğunu gösteren diğer bir konu ise tarımda çalışan işçilerin uzun çalışma saatlerinde bedenleri için uygun olmayan pozisyonlarda çalışmak zorunda kalmalarıdır. Bu nedenle çalışma alanı içerisinde yaşadıkları sorunlar içerisinde ilk sırada gelen uzun çalışma saatlerinin sonucu olarak (Ökten 2021) daha çok kas-iskelet-dolaşım sistemleri ile ilgili sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Buna bağlı olarak ağır yüklerin uygun olmayan beden pozisyonları ile taşınması, çalışırken kullanılan alet ve ekipmanların titreşimine uzun süre maruz kalınması gibi nedenler uzun vadede tarımda çalışan işçilerin sağlıkları için tehdit unsuru yaratmaktadır (Çamurcu ve Seyhan 2015).

Mevsimlik tarım işçileri başta olmak üzere tüm iş kollarındaki işçilerin güvenliklerini sağlayan koruyucu ekipman kullanımı ise işçilerin çalışma koşulları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle tarım işlerini yapan tarım işçilerinin hem pestisitlerin zararlı etkilerinden korunması hem de çalışma esnasındaki kazaların en düşük seviyeye indirilmesi bu kişisel koruyucu ekipmanların kullanımı ile gerçekleştirilebilir. (Yasin ve Sürmeli 2018). Ayrıca yasal düzenlemelerle de işverenlere işçiler için kişisel koruyucu ekipman sağlama zorunluluğu getirilmiştir. Fakat 2022 yılında Yıldırım tarafından yapılan saha çalışmasında; fındık tarımında çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin kişisel koruyucu ekipmanlara genellikle ulaşamadığı, ulaşanların ise sınırlı bir şekilde erişebildiği saptanmıştır (Yıldırım İşler 2022). Bu bağlamda denilebilir ki, gerek çalışma esnasında yaşanan kazaların gerek de oluşan meslek hastalıklarının tarımda daha çok ortaya çıkmasının nedenleri; tarımda ücretli işler mevsimlik/geçici ve kısa süreli bir özelliğe sahip olduğundan işverenlerin iş sağlığı ve güvenliğini sağlayacak ekipmana yeterince yatırım yapmamasıdır. Bununla birlikte, işçilerin kazalardan korunma konusunda yeterince bilgilendirilmemesi ve uygun olmayan çalışma koşullarında çok uzun çalışma saatleri olarak tanımlanabilmektedir (Özen vd. 2017).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarındaki sorunlar, çalıştıkları yerlerde başlayıp yıl içerisinde sınırlı bir süre devam eden ve ulaşım, barınma, beslenme, sağlık, çadır bölgelerinin güvensizliği, eğitim başta olmak birçok alandaki zorlayıcı olan yaşam koşulları ile birleşir. Yaşadıkları yerlerden çalıştıkları bölgelere gelen işçiler iş buluncaya kadar geçici yerleşimler oluştururlar (Çınar ve Lordoğlu 2011).

Geçici yerleşim alanlarında barındıkları yerler ise evlerinden gelirken yanlarında getirdikleri naylon ve branda gibi malzemelerle kurdukları çadırlardır. Bir diğer ifadeyle, tüm gün tarlalarda çalışan tarım işçileri hem dinlenmek, uyumak gibi temel insani gereksinimlerini karşılayabilmek hem de eşyalarını korumak için barınaklara ihtiyaç duymakta ve çalıştıkları yerlerde geçici işçiler oldukları için bu sorunu kendileri çözmektedirler (Ünal 2013). Yapılan bir çalışmada (Anonim 2010c) bu bilgileri destekler nitelikte işçilerin kaldıkları yerleşim yerlerindeki çadırlara ait bilgiler verilmektedir. Buna göre, yapılan araştırmada binden fazla kişinin yaşadığı yerleşimde barınmanın, toprak üzerine yerleştirilmiş el yapımı çadırlarla sağlanmakta olduğu

saptanmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarının düzenlenmesi için yapılan çalışmalara rağmen, herhangi bir ilerleme sağlanamadığını gösteren daha yakın tarihte yapılan saha çalışmaları benzer bir sonuca sahiptir. Bunlardan biri 2021 yılında bir araştırmada, işçilerin çalışmaya gittikleri bölgelerde barınma sorunlarını nasıl çözdükleri sorusuna verdiklerin yanıtta görülmektedir. İşçilerin hemen hemen tamamının (%92'sinin) barınmak amacıyla kendi çadırlarını kullandıkları belirtilmektedir (Ökten 2021).

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanlarının en temel sorunlarını yine yapılan çalışmalar göstermektedir (Anonim 2010c; Şahinalp 2019; Ökten 2021; Sevinç ve Davran 2022). Bu çalışmalar içerisinde 2010 yılında yapılan araştırmada, çadırların toprak zemin üzerinde yerleşmiş olması nedeniyle yağışlı havalarda su baskınları olduğu ve çadırlara elektrik sağlanamadığı saptanmıştır. Ayrıca mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşamsal gereksinimlerini karşılayacak olan tuvalet ve banyo gibi yapıların çadırlarının dışında etrafı bezlerle kaplı ve üstü açık olarak yapıldığı belirtilmiştir. Aynı şekilde işçi haneler yemek pişirmek için de yine çadırların dışında bezlerle çevrilmiş alanları mutfak olarak kullanmakta oldukları görülmüştür. Ayrıca bu çadır alanlarında barınan işçi hanelerin çöplerin toplanmadığını ve ilaçlamanın da yapılmadığını ifade ettikleri belirtilmiştir.

2022 yılında Adana İlinde yapılan çalışmada da çadır bölgelerinde elektrik ve suya ulaşımında yaşanan sorunların, yaşamı kolaylaştıran bazı elektrikli aletlerin kullanımını etkilediği saptanmıştır. Örneğin; televizyon, elektrikli sobalar gibi daha küçük elektrikli aletler kullanılabilirken çamaşır makinesi, buzdolabı gibi büyük elektrikli aletlerin kullanılamadığı ve bu durumda özellikle zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan kadın mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarını daha fazla zorlaştırmakta olduğu belirtilmektedir. Öz bir ifadeyle kadınlar çadırların içerisine su taşımak, yaşadıkları çadır alanlarını temiz tutmak, yemek pişirmek için ateş yakmak, gibi bazı zorluklarla uğraşmaktadır. Yaşadıkları çadır yerleri ile ilgili bu zorluklar mevsimlik tarım işi sırasındaki kazançları ile tüm yıl geçinmelerini sağlaması zorunluluğundan kaynaklı paralarını biriktirme baskısıyla birleşince işçilerin yetersiz beslenmelerine neden olmaktadır (Özbekmezci ve Sahil 2004). Ayrıca su ve elektrik gereksinimlerinin

istenilen şekilde karşılanamaması işçi hanelerin hem beslenme hem de sağlık koşullarını ciddi ölçüde etkilediği dile getirilmiştir. Aynı çalışmada işçilerin elektrik kullanımında karşılaştıkları sorunlar nedeniyle çoğunlukla buzdolabı kullanamadıkları ve beslenme alışkanlıklarının da olumsuz yönde etkilendiği saptanmıştır. Bu yüzden beslenmede kullanılan gıda ürünlerinin daha çok bozulmaya karşı dayanıklı olan, kuru bakliyat ve hububat ağırlıklı olduğu da belirtilmektedir (Sevinç ve Davran 2017). Yine mevsimlik tarım işçilerinin beslenme ile ilgili yaşadıkları sorunu gösterir nitelikte yapılan başka bir çalışmaya göre; işçi hanelerin çalışmak için gittikleri yerlerde yaşam ortamlarına ilişkin yaşadıkları sorunların başında beslenme ve yaşam ortamının sağlıksız koşulları geldiği belirtilmektedir (Benek ve Ökten 2011). Bu bağlamda denilebilir ki; zorlayıcı yaşam koşullarının içerisinde bulunan mevsimlik tarım işçileri, Avrupa Sosyal Şartında yer alan ve en temel haklar içerisinde yer alan sağlığın korunması hakkı ve konut hakkından yoksun kalmaktadırlar. Ve bu konuda yaşanan yoksunluk sadece belirli bölgelerde çalışan mevsimlik tarım işçileri ile sınırlı olmayıp, Türkiye'nin tüm bölgelerinde çalışan mevsimlik tarım işleri için varlığını sürdürmektedir (Çınar ve Lordoğlu 2011).

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

6.1 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelere İlişkin Sosyo- Demografik Bulgular

Araştırma bölgesinde Adana ilinde 53 ve Ankara ilinde 27 olmak üzere görüşülen hane sayısı toplamı 80'dir. Ancak görüşülen hanelerin memleketlerinde kalan ve okula devam etmek ya da çalışmak için Adana ve Ankara'ya gelmeyen, aynı hanede beraber kaldıkları evli çocukları da bulunmaktadır. Görüşülen hane sayısı 80 olup, bu aileler Adana ve Ankara ilinde 80'den fazla çadırdaki yaşamlarını devam ettirmektedir. Bunun nedeni, bazı hanelerin çocuk sayılarının fazla olmasından dolayı birden fazla çadıra gereksinim duymasındır.

6.1.1 Mevsimlik tarım işçisi hanelerin devamlı ikamet ettiği yerler

Türkiye'de gezici tarım işçiliği yapan aileler, genellikle topraksız ve yoksul köylülüğün yaygın olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden, Çukurova (Adana-Hatay), Ege (Manisa-Aydın), İç Anadolu(Eskişehir-Ankara-Konya), Batı Karadeniz (Bolu-Düzce-Adapazarı), Doğu Karadeniz (Ordu-Giresun) gibi tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelere tarım işçisi olarak çalışmak üzere göç etmektedirler (Uysal vd. 2016). Yapılan araştırma kapsamında da özellikle mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin mevsimlik tarım işinde çalışmak için geldiği Çukurova Bölgesinde yer alan Adana ve İç Anadolu Bölgesinde yer alan Ankara illerinin en yoğun olduğu ilçeler seçilmiştir.

Anket görüşmesi yapılan il/ilçeler ve kişi sayıları çizelge 6.1'de verilmiştir. Buna göre çizelge 6.1'de görüldüğü üzere; yapılan araştırmada görüşülen 80 mevsimlik tarım işçisi ebeveyninden %66'sı (53 kişi) Adana İlinde çalışmakta iken, %34'ü (27 kişi) Ankara İlinde çalışan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerdir. Görüşme yapılan mevsimlik gezici tarım işçilerinin (80 kişi) illerdeki ilçe dağılımlarına göre baktığımızda ise; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin %41'i (33 kişi) Adana İlının Yüreğir İlçesinde, %22'si (18 kişi) Yumurtalık İlçesinde, %3'ü (2 kişi) Karataş İlçesinde, %15'i (12 kişi) Ankara İlının Sincan İlçesinde ve %19'u (15 kişi) Polatlı İlçesinde çalışan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden oluşmaktadır. Yine görüşülen mevsimlik gezici tarım işçilerinin

büyük çoğunluğunun %74'ünün (59 kişi) Şanlıurfa İlinde ikamet eden kişiler olduğu görülmektedir.

Çizelge 6.1 Araştırmanın yapıldığı il/ilçelerde çalışan mevsimlik tarım işçisi ailelerin ikamet ettiği illere göre sayısı

Mevsimlik tarımda çalışılan il/ ilçe	Mevsimlik tarım işçisi ailenin ikamet ettiği il								Toplam	
	Şanlıurfa		Diyarbakır		Kahramanmaraş		Suriye			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adana/Yüreğir	18	31,0	7	88,0	7	100,0	1	17	33	41,0
Adana/Yumurtalık	13	22,0	-	-	-	-	5	83	18	22,0
Adana/Karataş	2	3,0	-	-	-	-	-	-	2	3,0
Ankara/Sincan	11	19,0	1	12,0	-	-	-	-	12	15,0
Ankara/Polatlı	15	25,0	-	-	-	-	-	-	15	19,0
Toplam	59	100,0	8	100,0	7	100,0	6	100,0	80	100,0

Yıldırım ve Karakoyun (2023) tarafından yapılan bir başka çalışmada da benzer şekilde, Samsun İlinin Çarşamba ilçesine mevsimlik tarım işi için gelen mevsimlik tarım işçilerinin tümünün Şanlıurfa'dan geldiği ifade edilmektedir. Yine aynı çalışmada katılımcılar, tarım işçilerinin hepsinin Şanlıurfalı olmasının sebebi olarak, Şanlıurfa'da işsizliğin yoğun olmasından kaynaklandığını ifade etmektedirler. Yapılan saha çalışmasında da, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle çalışmanın nitel yönüyle yapılan derinlemesine görüşmelerde de, “Şanlıurfa'da tarımsal faaliyetlerin sınırlığı olduğu ve alternatif başka bir iş sahası olarak da sadece inşaat işçiliğinin yaygın olduğu” gibi ifadelerle benzer bir neden dile getirilmiştir (Yıldırım ve Karakoyun 2023).

Görüşülen mevsimlik gezici tarım işçilerinin kalan kısmının (21 kişi) ise Diyarbakır (%10;8 kişi), Kahramanmaraş (%9;7 kişi) ve Suriye (%7;6 kişi) de ikamet ettiği görülmektedir (Çizelge 6.1).

6.1.2 Mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyeti

Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçilerinin (80 kişi) %30,4'ü (38 kişi) kadın %69,6'sı (42 kişi) erkektir. İl/İlçelerdeki mevsimlik kadın tarım işçisi oranına baktığımızda, Adana İlinin Yüreğir İlçesi ve Ankara İlinin Sincan İlçesi dışındaki gerek Adana İli gerek Ankara İli içerisindeki ilçelerin tümünde erkek istihdamının kadın istihdamından daha yüksek olduğu görülmektedir. İl/İlçelerdeki mevsimlik erkek tarım işçi oranına baktığımızda tüm ilçelerde erkek istihdamın toplam istihdam içerisindeki payının yaklaşık %70,0 olduğu ve en yüksek erkek istihdam payının ise %38,1 ile Adana İli Yüreğir ilçesinde bulunduğu görülmektedir (Çizelge 6.2).

Çizelge 6.2 İl/İlçelere göre mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyet dağılımı

Mevsimlik tarımda çalışılan il/ilçe	Mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adana/Yüreğir	17	44,7	16	38,1	33	41,0
Adana/Yumurtalık	8	21,1	10	23,8	18	22,0
Adana/Karataş	-	-	2	4,8	2	3,0
Ankara/Sincan	6	15,8	6	14,3	12	15,0
Ankara/Polatlı	7	18,4	8	19,0	15	19,0
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

1990'lı yılların sonunda toplam istihdam içinde %45,0 ile en yüksek orana sahip olan tarım sektörü, bugün itibarıyla %14,8'e kadar gerilemiştir (Anonim 2023b)

6.1.3 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaşları

Araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçilerinin %30,4'ünün (38 kişi) kadın %69,6'sının (42 kişi) erkek olduğu görülmektedir (Çizelge 6.3). Mevsimlik tarım işçisi ebeveynleri yaş dağılımları bakımından incelediğimizde ise anket yapılan 80 kişinin yarısından fazlasının %55'inin (44 kişi) 41-50 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Bunu sırasıyla; %23,8 (19 kişi) ile 31-40 yaş aralığındaki, %16,3 (13 kişi) ile 51-60 yaş aralığındaki

ve %3,8 (3) kişi ile 26-30 yaş aralığındaki ve %1,3 (1 kişi) ile 61-70 yaş aralığında bulunan mevsimlik tarım işçileri izlemektedir. Bununla birlikte, hem kadın hem de erkek mevsimlik tarım işçisi ebeveynler en fazla 41-50 yaş aralığında bulunmaktadır. Buna göre, mevsimlik kadın tarım işçisi ebeveynlerin %42,1'i (16 kişi) 41-50 yaş aralığında iken, mevsimlik erkek tarım işçisi ebeveynlerin oranı da %66,7 (28 kişi)'dir. Ayrıca, mevsimlik tarım işçisi haneleri temsilen görüşülen 80 kişi (mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin)'nin %55'i (44 kişi) 41-50 yaş aralığında yer almaktadır (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.3 Mevsimlik tarım işçilerinin yaş aralıklarındaki cinsiyet dağılımları

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaş grupları	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
26-30 yaş	2	5,3	1	2,3	3	3,7
31-40 yaş	16	42,1	3	7,2	19	23,8
41-50 yaş	16	42,1	28	66,7	44	55,0
51-60 yaş	4	10,5	9	21,5	13	16,3
61-70 yaş	-	-	1	2,3	1	1,2
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Haneleri temsilen görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin en fazla sayıda (44 kişi) bulundukları yaş aralığından (41-50 yaş) dolayı da, orta yaşa sahip bir kesimden bahsettiğimizi söyleyebiliriz.

6.1.4 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin medeni durumu

Toplumsal bir sosyal yapı olarak aile, sosyolojik düşüncenin ana konularından birisidir aynı zamanda toplumsal yapı ile aile arasındaki ilişki uzun zamandan beri sosyolojinin konularından biridir (Türkarslan 2012). Bu nedenle sosyoloji alanına ait literatürde aile hakkında birden fazla tanım vardır. Bu tanımların içeriğinde ortak nokta ise, aileyi toplumsal yaşamın temel unsuru görmekle birlikte, onu sosyal bir grup, birlik, topluluk, kurum ve hatta sosyal bir yapı olarak değerlendirmesidir. Bu bağlamda aile kavramı,

“ana-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalarından oluşan ekonomik ve toplumsal bir birliktir” (Gökçe 2007).

Araştırmada mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin medeni durumlarına yönelik yöneltilen sorunun yanıtı iki farklı kategori olarak sunulmuştur. Bunlar; evli, dul şeklindedir. Buna göre; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çoğunluğu %95’i (76 kişi) evli, %5’i (4 kişi) ise duldur. Kadınlar ve erkekler içerisinde dul olanların sayısı (2 kişi) ise aynıdır (Çizelge 6.4). Fakat mevsimlik tarım işçisi kadın ebeveynler arasında dul kadın oranı %5,3, erkek ebeveynler arasında dul erkek oranı ise %4,8’dir.

Çizelge 6.4 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre medeni durumları

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin medeni durumu	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	36	94,7	40	95,2	76	95,0
Dul	2	5,3	2	4,8	4	5,0
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Medeni toplumlarda evlilik tipinin tek eşli olduğu bilinirken, çok eşliliğin daha çok ilkel topluluklarda da yaygın olduğu bilinmektedir (Türkarlan, 2012). Bu evlenme türü genelde Uzakdoğu ülkeleri ile İslam ülkelerinin birçoğunda hâkimdir. Gelir dağılımı açısından zengin – fakir ayrımının olduğu ve kadın nüfusun erkek nüfusa göre fazla olduğu toplumlarda bu evlilik türü yaygındır. Ayrıca kadınların bir iş aracı olarak kabul edildiği yerlerde görülen bir evlilik biçimidir (Türkarlan, 2012). Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin evlilik biçimi ile ilgili araştırma alanında nitel düzeyde yapılan gözlemler ise “çok eşliliğin” mevcut olduğunu göstermiştir. Bölgede bu evlenme biçiminin nedeni ise, kadının bir iş aracı olarak görülmesi ve erkek tarım işçilerinin çok sayıda çocuğa özellikle erkek çocuğa sahip olma isteği olarak gözlemlenmiştir. Bunun yanısıra çalışma yapılan bölgede mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin daha çok Güneydoğu Anadolu’dan gelen haneler olması bu olguyu açıklayan başka bir nedendir. Bir diğer ifadeyle işçi hanelerin geldikleri bölgelerin kültürel ve ataerkil yapısının bu durumun bir başka nedeni olduğu söylenebilir.

6.1.5 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitim durumu

Yapılan araştırmada ebeveynlerin (80 kişi) %38,7'sinin (31 kişi) okur - yazar olmadığı, geriye kalan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ise sırasıyla; %17,5'inin (14 kişi) okur - yazar, %37,5'inin (30 kişi) ilkokul mezunu, %4'ünün (4 kişi) ortaokul mezunu, %1,3'ünün (1 kişi) lise mezunu olduğu görülmüştür. Görüldüğü üzere anket yapılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin 1/3'inden fazlasının okur - yazar olmadığı ve yine 1/3'inden fazlasının da ilkokul mezun olduğu ifade edilebilir (Çizelge 6.5).

Çizelge 6.5 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitim durumu

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin eğitim durumu	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin sayısı	%
Okur-yazar değil	31	38,7
Okur-yazar	14	17,5
İlkokul mezunu	30	37,5
Ortaokul mezunu	4	5,0
Lise mezunu	1	1,3
Toplam	80	100,0

Bu konuda yapılan başka araştırmalar incelendiğinde; çalışan çocukların ebeveynlerinin daha az eğitilmiş olduğu görülmektedir (Karatay 2000; Acaroğlu 2010). Yine Karatay (2000) İstanbul'da çalışan çocuklardan oluşan örnekleminde annelerin %72'sinin, babaların ise %14'ünün okuma yazma bilmediğini belirtmiştir. Yine Koronavirüs salgınının mevsimlik tarım işçileri ve çocukları üzerine etkisi adlı yapılan bir başka çalışmada da (2022), hane halkını temsilen görüşülen kişilerin yarıya yakınının okur-yazar olmadığı (%46,6'sı) ifade edilmiştir (Anonim 2022b).

2019 yapılan bir başka çalışmada ise mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin eğitim düzeylerinin çok düşük olmasına rağmen aksine tarım işçisi olan bu ebeveynlerin çocuklarının eğitim seviyesinin yüksek olabileceğini göstermiştir (Anonim 2019a). Bu araştırmada yıllardır tarım işçiliği yapan bir ailenin çocuklarının eğitim seviyesinin şaşırtıcı şekilde devam ettiği görülmüş olduğu ifade edilmiştir. Ailenin en küçüğü olan 16 yaşındaki erkek çocuğunun ortaokul terk olması dışında, 17 ve 19 yaşındakiler

lisede, 21 yaşındaki üniversitede ve 28 yaşındakinin KPSS'ye (Kamu Personeli Seçme Sınavı) hazırlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Ailenin 18 sene önce, babanın beraber çalıştığı bir tanıdığının Adana Yeşilköy'deki çiftliğine çağırması ile buraya yerleşip çocukların Adana'da okuduğu bilgisine ulaşıldığı belirtilmiş. Tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarına eğitime verilen bu değerın nedeni sorulduğunda “Babam 5. sınıfa kadar gitmiş. Okuyun hayatınızı kurtarın der bize.” yanıtını aldıkları ifade edilmiş (Anonim 2019a). Ve ayrıca bu araştırmadan elde edilen bu bulgu çocuk işçiliğinin en temel nedenleri olan göçün, yoksulluğun, zor şartların tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitim alması yönündeki tutumunu nasıl yok edemediğini de göstermektedir. Yapılan araştırmada da benzer şekilde hane halkını temsilen görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yarıya yakınının (%38,7) okur –yazar olmadığı görülmektedir (Çizelge 6.5).

Dayıoğlu ve Assaad ise (2003) hem annenin hem de babanın eğitiminin çocuk işçiliği üzerinde farklı ama önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Babanın eğitim görmesi, baba maaşlarının artması yoluyla dolaylı bir etkiye sahipken, annenin eğitim görmesi, ek bir eğitim yılı ile erkek ve kadınların çocuk işçiliğine katılımını sırasıyla %0,7 ve %0,5 oranında azaltarak bağımsız bir etki yaratmıştır. Dayıoğlu ve Assaad bu bulguya bir gerekçe sunmasa da, annelerin eğitim eksikliğinden dolayı makul maaşlı işlere sahip olmaması nedeniyle düşük anne eğitiminin çocuk işçiliğiyle ilişkili olması mümkündür. Böylece çocuklar ailelerini geçindirmek için çalışırlar (Dayıoğlu ve Assaad 2003).

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre eğitim durumları ile ilgili bilgiler, çizelge 6.6'da verilmiştir. Anket yapılan mevsimlik tarım işçisi (80 kişi)'den okur-yazar olmayanların (% 38,7; 31 kişi) %64,5'i; 20 kişi kadın, %35,5'i; 11 kişi erkektir. Okur-yazar olanların (%17,5'i; 14 kişi) ise %35,7'si kadın, %64,3'ü erkektir. Sırasıyla; ilkokul mezunu olanların (%37,5; 30 kişi) %36'sı; 12 kişi kadın, %64'ü erkektir. Ortaokul mezunu olanların ise (%4'ü;4 kişi) %25'i; 1 kişi kadın, %75'i erkektir. Ve lise mezunu olanların (%1,3'ü;1 kişi) %100'ü; 1 kişi erkek olduğu görülmüştür (Çizelge 6.6).

Çizelge 6.6 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre eğitim durumları

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin cinsiyeti	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin eğitim durumu											
	Okur-yazar değil		Okur-yazar		İlkokul mezunu		Ortaokul mezunu		Lise mezunu		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	20	64,5	5	35,7	12	36,0	1	25,0	-	-	38	47,5
Erkek	11	35,5	9	64,3	18	64,0	3	75,0	1	100,0	42	52,5
Toplam	31	100,0	14	100,0	30	100,0	4	100,0	1	100,0	80	100,0

Elde edilen bu bulgulara dayanarak denilebilir ki; görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin %38,8'i (31 kişi) okur- yazar değildir. Okuma yazma bilmeyen tarım işçisi kadın ebeveynlerin oranı erkek işçilere göre daha yüksektir. Buna göre, okur- yazar olmayan tarım işçisi ebeveynlerin %64,5'i kadın, %35,5'i de tarım işçisi erkek ebeveynlerdir (Çizelge 6.6). Bununla birlikte, tarım işçisi kadın ebeveynleri eğitim durumları bakımından sınıflandırdığımızda çoğunlukla (%31,57;12 kişi) ilköğretim düzeyinde eğitimlerine son verilmiş olduğu görülmektedir. İlköğretim sonrası eğitime devam eden kadınların sayısı erkeklere göre azdır. Tarım işçisi kadın ebeveynler arasında lise mezunu bulunmazken; tarım işçisi erkek ebeveynlerin (42 kişi) sadece %2,38; 1 kişi lise mezunudur. 2021 yılında Adana'nın Karataş İlçesinde yapılan başka bir çalışmada (Çevlik vd. 2022) da benzer şekilde mevsimlik göç yapan 100 kadının 49'unun ilköğretim mezunu, 23'ünün sadece okuma-yazma bildiği, 22'sinin ortaokul mezunu, 5'inin okuma-yazma bilmediği ve 1'inin de lise mezunu olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu çalışmada da tarım işçisi olarak çalışmak için mevsimlik göç yapan kadın ebeveynlerin eğitim durumunun düşük olduğu ifade edilmiştir.

Yine bir başka çalışmada Akşit ve ark. (2001) annelerin neredeyse yüzde %70'inin ve babaların %32'sinin okuma yazma bilmediğini belirtmektedir (Akşit vd. 2001). Benzer şekilde, yapılan çalışmada da annelerin yarıya yakını babaların da yaklaşık % 30'unun okur – yazar olmadığı görülmektedir (Çizelge 6.6).

Alanda yaklaşık çeyrek yüzyıl önce yapılan bu çalışma, her ne kadar hem tarih açısından güncel bir veri olmasa hem de sokakta çalışan ebeveynlerin eğitim durumuna

ilişkin olsa da ülkemizde gerek sokakta gerek mevsimlik tarım işinde çalışan çocukların sahip oldukları ebeveynlerin eğitim düzeylerinin ortaklığı ile ilgili konunun önemine ilişkin bir gerçeği yansıtmaktadır diyebiliriz.

6.1.6 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin meslekleri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin mesleki durumları incelendiğinde dikkat çeken husus; görüşülen ebeveynlerin büyük çoğunluğunun (%90'ı; 72 kişi) sadece mevsimlik tarım işçiliğini meslek olarak yapmakta olduğudur (Çizelge 6.7).

Çizelge 6.7 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerine göre yaptıkları ikinci meslekleri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin mesleği	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İnşaat işçisi	-	-	1	2,4	1	1,3
Mevsimlik tarım işçisi	37	97,4	35	83,3	72	90
Çiftçi	-	-	4	9,5	4	5
Ev Hanımı	1	2,6	-	-	1	1,3
Tır şoförü	-	-	1	2,4	1	1,2
Sera işçisi	-	-	1	2,4	1	1,2
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Mesleklerini mevsimlik tarım işçiliği olarak gören işçilere, ikinci meslek olarak yaptıkları bir işin olup olmadığı sorusu yöneltmiştir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan ebeveynlerin %90'ının (72 kişi) yaptıkları ikinci bir iş bulunmamaktadır. Bu oranın yüksekliği hem kadın hem de erkek tarım işçisi ebeveynler için yüksektir. Mevsimlik tarım işçisi kadınların neredeyse tamamına yakını (%97,4; 37 kişi) ikinci bir işte çalışmazken, tarım işçisi erkek ebeveynlerde ikinci bir işte çalışmayanların oranı daha azdır (%83,3; 35 kişi). Bu durumun nedeni sahada tarım işçisi kadın ebeveynlerle yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Görüşme yapılan kadın ebeveynlerin sadece (%2,6'sı; 1 kişi) ev hanımlığını ikinci iş olarak yaptığını belirtirken, diğerleri (%97,4'ü; 37 kişi) mevsimlik tarım işçiliği yaptığını belirtmiştir. Ayrıca, çalışmaya geldikleri

bölgenin dışında yerleşik oldukları memleketlerinde hiçbir işte çalışmadıklarını belirtmeleri, geldikleri bölgede mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştıklarının göstergesidir. Tarım işçisi kadın ebeveynlerin yerleşik olarak yaşadıkları yerlerde çalışmıyor olmalarının nedeni ise, işçi hanelerin yaşam şekilleri üzerinde hakim olan gerek toplumsal cinsiyetçi bakış açısı gerek de bölge kültürünün bir sonucu olarak görülebilir.

Mevsimlik tarım işçiliği ile ilgili sahada gerek mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle gerek de elcilerle yapılan görüşmelerden ise karşımıza çıkan olgu şu şekildedir: Hemen hemen işçilerin tümüne göre, her ne kadar yaşam ve çalışma koşulları insana yakışır olmasa da, bu iş kolu tüm hanehalkı ile dahil olmak zorunda kaldıkları ve tek geçim kaynağı olarak gördükleri bir çalışma biçimidir.

6.2 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Yaşam Koşullarına İlişkin Bulgular

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin yaşam koşullarına ilişkin bilgiler, hem çalışma kapsamında hazırlanan anketlerin mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere yapılan bireysel görüşmelerle uygulanması neticesinde hem de çalışma bölgesinde yapılan gözlemler ve gerek tarım işçileri gerek de tarım aracısı ile işverenler ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Bu nedenle yaşam koşulları ile ilgili bilgiler hem görüşmelerde tarım işçisi ebeveynlere ve tarım araçlarına yöneltilen sorulardan elde edilen verilerden hem sahadaki elde edilen de nitel bir veri sağlayan gözlem yoluyla elde edilen bilgilerden oluşmaktadır.

6.2.1 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çalışmak için göç ettikleri yerler

Araştırma kapsamında görüşme yapılan mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynler Adana ve Ankara İline mevsimlik tarım işinde çalışmak için tüm hanehalkı üyeleriyle birlikte göç etmektedirler. Çizelge 6.8’de verildiği şekliyle; görüşme yapılan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin büyük çoğunluğu (%41,2’si) Adana’nın Yüreğir İlçesinde çalışmak için göç etmişken, sırasıyla % 22,5’i Adana İli Yumurtalık İlçesinde, %18,8’i

Ankara'nın Polatlı İlçesinde, %15'i Ankara İli Sincan İlçesinde ve %2,5'i Adana'nın Yumurtalık İlçesinde çalışmaktadır.

Çizelge 6.8 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çalışmak için göç ettikleri il/ilçe

Mevsimlik tarım işçisi hanelerin çalışmak için göç ettikleri il/ilçe	Sayı	%
Adana/Yüreğir	33	41,2
Adana/Yumurtalık	18	22,5
Adana/Karataş	2	2,5
Ankara/Sincan	12	15,0
Ankara/Polatlı	15	18,8
Toplam	80	100,0

Araştırma yapılan Adana ili gerek uygun iklim koşulları gerek de birçok ürünün yetiştirilmesini sağlayan toprak yapısı nedeniyle hemen hemen tüm yıl tarımsal faaliyetlerin devam etmesine imkân sağlamaktadır. Bundan dolayı Adana ilinde mevsimlik tarım işçiliği yoğun olarak yapılmaktadır. Tarımsal üretim yapılan ürünler ve faaliyet kolları incelendiğinde, Adana İlinde Şubat – Mart aylarında patates, soğan ekimi, çapa ve hasadı ile başlayan tarımsal faaliyet süreci, Nisan – Mayıs aylarında alçak tünel seralarda sebze tarımı, Mayıs – Haziran aylarında karpuz, Ağustos – Eylül aylarında pamuk, Ekim – Kasım – Aralık aylarında ise narenciye ürünleri ile devam etmektedir. Adana İlinde sahada görüşülen mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin büyük çoğunluğu, Adana iline Şubat ayının sonlarına doğru gelmekte olduklarını ve Aralık ayının sonuna doğru memleketlerine döndüklerini belirtmişlerdir. Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin Adana'da kaldıkları süre ortalama 8 aydır. Yine araştırma kapsamında Ankara İlının Polatlı ve Sincan İlçesinde çalışan mevsimlik gezi tarım işçisi ebeveynlerin Ankara'da kaldıkları süre ortalama 6 aydır. Bununla birlikte, günümüzde işçilerin büyük bir kısmı Adana'da çalıştıktan sonra çalışmak için diğer illere göç etmektedirler. Bu durumun araştırma kapsamındaki çalışan illerdeki (Adana ve Ankara) mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynler içinde geçerliliğini koruduğu gözlemlenmiştir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaklaşık dörtte biri %22,5'i (18 kişi) sadece Adana ilinde çalışırken, %6,3'i (5 kişi) sadece Ankara ilinde, %3,8'i (3 işçi) hem Ankara hem Adana ilinde tarım işçisi olarak çalışmaya gitmektedir. Görüşme yapılan mevsimlik gezici işçilerinin (%67,4'ü; 54 işçi) ise, Ankara ve Adana İlinde içerisinde yer aldığı birçok farklı ilde çalışmaktadır (Çizelge 6.9).

Çizelge 6.9 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin ikamet ettiği bölgelere göre çalışmak için göç ettikleri iller

Mevsimlik tarım işçisi hanelerin çalıştıkları iller	Mevsimlik tarım işçisi hanelerin ikamet ettiği il								Toplam	
	Şanlıurfa		Diyarbakır		Kahramanmaraş		Suriye			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adana	3	5,1	7	87,5	5	71,4	3	50,0	18	22,5
Ankara	5	8,5	-	-	-	-	-	-	5	6,3
Adana, Hatay, Konya	4	6,7	-	-	-	-	-	-	4	5,0
Adana, Aksaray, Konya	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Yozgat, Kayseri, Kırşehir, Konya, Samsun	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Eskişehir, Muğla, Afyonkarahisar, Isparta, Yozgat, , Kayseri, Aksaray	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Konya, Aksaray, Nevşehir	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Kahramanmaraş ,Gaziantep	-	-	-	-	2	28,6	-	-	2	2,5
Adana, Antalya, İzmir	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Ankara, Afyonkarahisar, Konya	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Şanlıurfa, Osmaniye	3	5,1	-	-	-	-	-	-	3	3,7
Adana, Osmaniye	3	5,1	-	-	-	-	-	-	3	3,7
Adana, İzmir, Konya	1	1,7	-	-	-	-	1	12,5	2	2,5

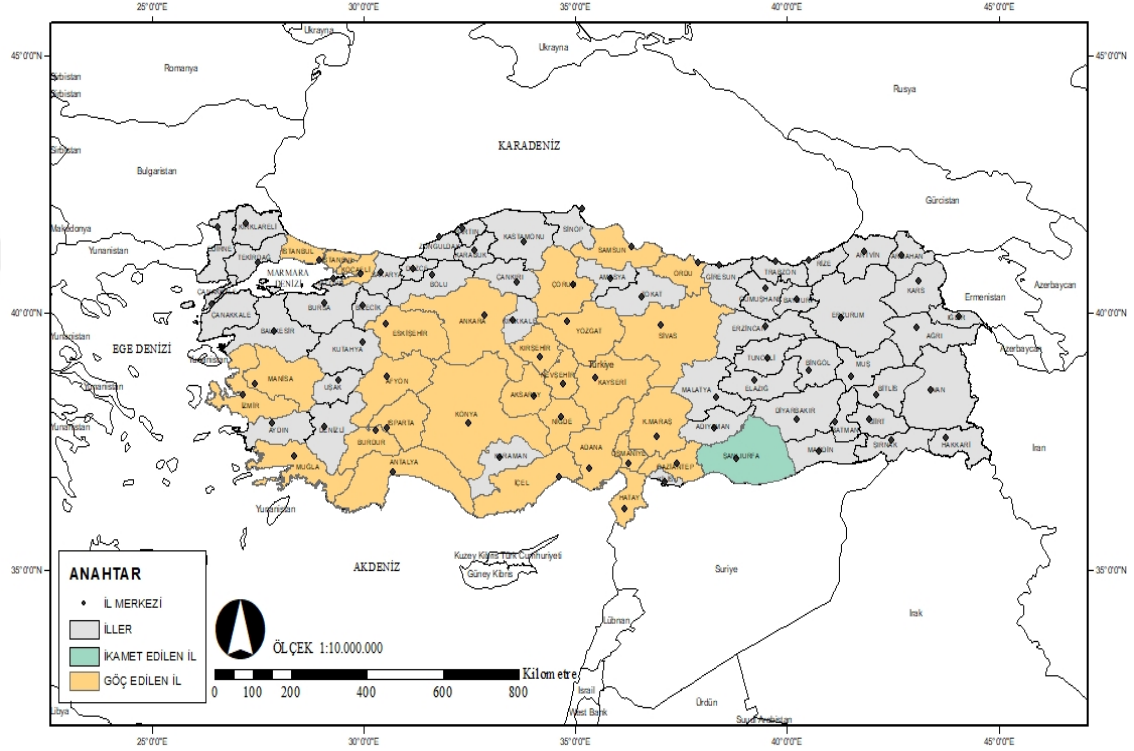
Çizelge 6.9 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin ikamet ettiği bölgelere göre çalışmak için göç ettikleri iller (devam)

Mevsimlik tarım işçisi hanelerin çalıştıkları iller	Mevsimlik tarım işçisi hanenin ikamet ettiği il								Toplam	
	Şanlıurfa		Diyarbakır		Kahramanmaraş		Suriye			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ankara, Eskişehir, Yozgat	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Ankara, Eskişehir	4	6,7	-	-	-	-	-	-	4	5,0
Adana, Manisa, Kahramanmaraş ,İskenderun, Gaziantep	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Muğla, Şanlıurfa	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Adana, Konya, İzmir	1	1,7	-	-	-	-	2	37,5	3	3,7
Ankara, Mersin, Ordu, Samsun	1	1,7	1	12,5	-	-	-	-	2	2,5
Ankara, Sivas, Konya, Niğde, Antalya	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Ankara, Adana, İstanbul, İzmir, Konya, Kayseri, Burdur, Antalya, Manisa	4	6,7	-	-	-	-	-	-	4	5,0
Ankara, Adana, Hatay, Adapazarı	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Ankara, Hatay, Yozgat, Çorum, Konya	3	5,1	-	-	-	-	-	-	3	3,8
Ankara, Adana	3	5,1	-	-	-	-	-	-	3	3,8
Ankara, Mersin, Hatay, Ordu	2	3,4	-	-	-	-	-	-	2	2,5
Toplam	59	100.0	8	100.0	7	100,0	6	100,0	80	100.0

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin Türkiye'nin birçok bölgesine yönelik olan bu göç hareketliliğini belirleyen değişkenler; o yılki ürün fiyatları ve verimliliği, iklim koşulları ve siyasi konjonktür olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra işçilerin çalışmak için sürekli göçü, geçimlerini sağlayabilecekleri başka iş alternatiflerine sahip olamamaları nedeniyle, yaşam biçimi haline getirmiş olmalarıdır.

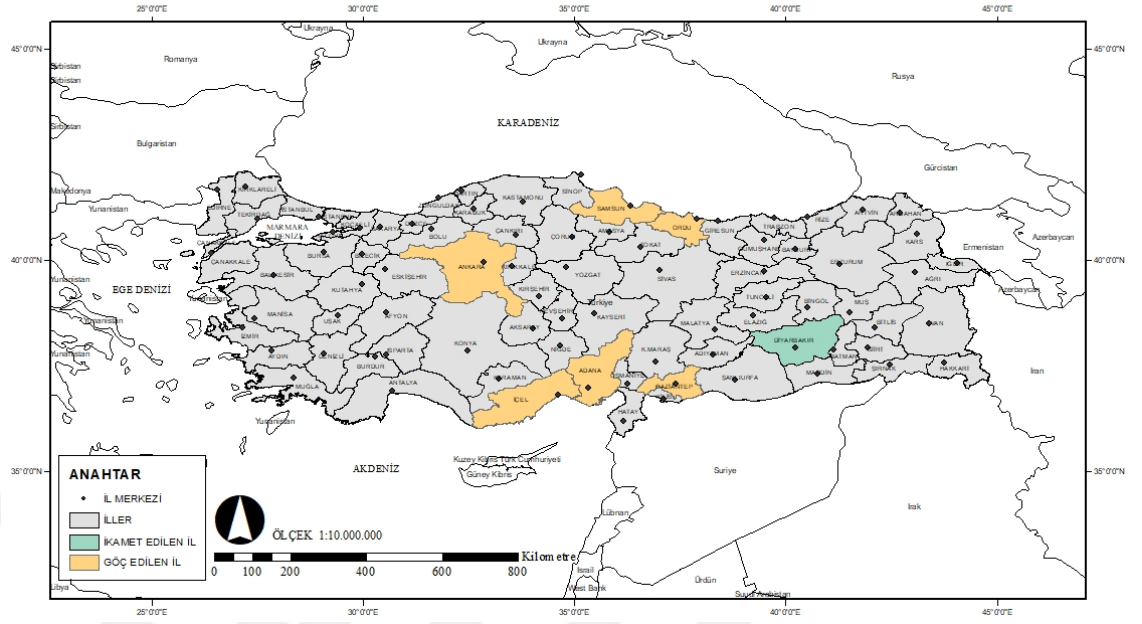
Araştırma bölgesi olan Ankara ve Adana İllerinde görüşülen mevsimlik tarım işçisi hanelerin ikamet ettikleri ve mevsimlik tarım işini yapmak için göç ettikleri iller ise Şekil 6.1, Şekil 6.2, Şekil 6.3 ve Şekil 6.4’te gösterildiği şekildedir.

ŞANLIURFA İLİNDE İKAMET EDEN MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİSİ HANELERİNİN
ÇALIŞMAK İÇİN GÖÇ ETTİKLERİ İLLER

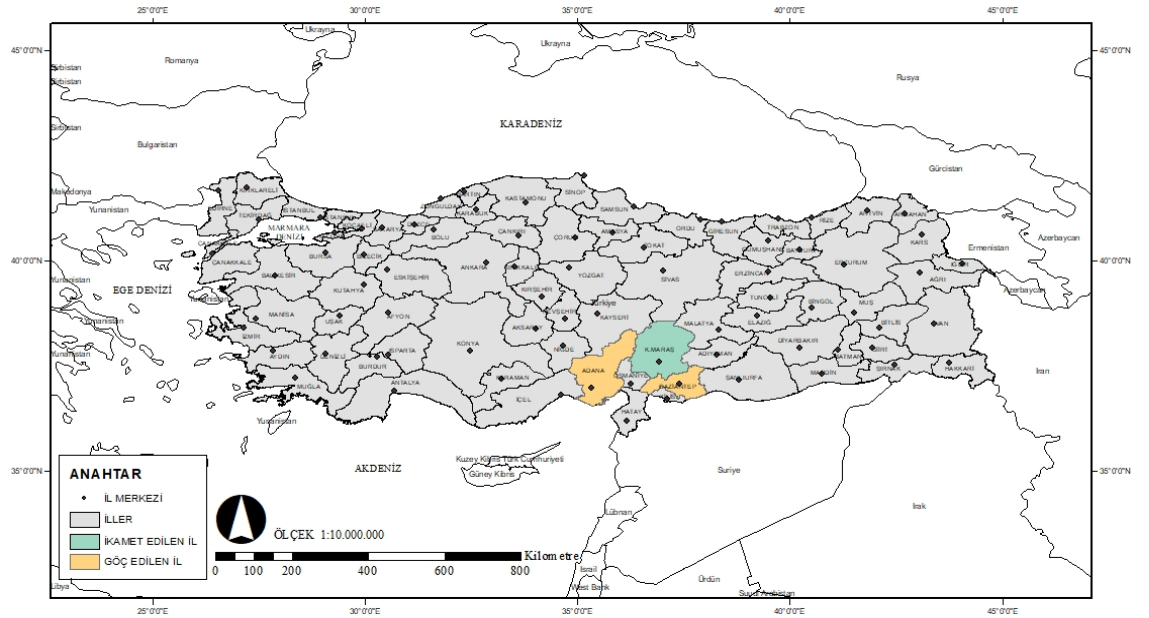
Şekil 6.1 Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Şanlıurfa İlnde ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler

**DİYARBAKIR İLİNDE İKAMET EDEN MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİSİ HANELERİNİN
ÇALIŞMAK İÇİN GÖÇ ETTİKLERİ İLLER**

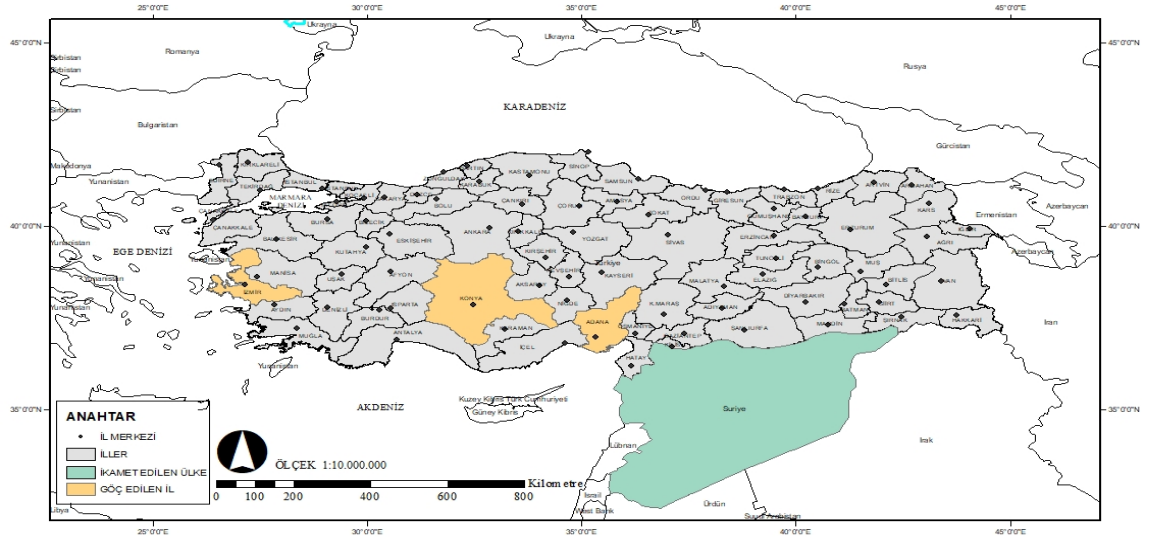
Şekil 6.2 Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Diyarbakir İlnde ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler

**KAHRAMANMARAŞ İLİNDE İKAMET EDEN MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİSİ HANELERİNİN
ÇALIŞMAK İÇİN GÖÇ ETTİKLERİ İLLER**

Şekil 6.3 Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Kahramanmaraş İlnde ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler

**SURİYE'DE İKAMET EDEN MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİSİ HANELERİNİN
ÇALIŞMAK İÇİN GÖÇ ETTİKLERİ İLLER**

Şekil 6.4 Araştırma alanında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden Suriye’de ikamet edenlerin mevsimlik tarım işi için göç ettikleri yerler

6.2.2 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin barınma durumu

Araştırma alanındaki mevsimlik tarım işçisi hanelerin büyük çoğunluğu çalıştıkları süre içerisinde çadırlarda barınmaktadırlar. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçisi hanelerin sadece %18,8’i (15 kişi) Adana İlinin Yüreğir İlçesinde işveren tarafından tarım işçilerinin çalıştıkları süre içerisinde barınmaları için yaptığı ve işçilerin kullanımına tahsis ettiği evlerde kalmaktadır. Bunun yanısıra, mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin (%18,8’i; 15 kişi) araştırma yapılan Ankara İlinin Polatlı ilçesinde bulunan METİP kapsamında kurulan çadır yerleşim alanlarında kalmaktadır (Çizelge 6.10).

Çizelge 6.10 Çadır yerleşimindeki çadır/ev sayısı

Çadır/ ev sayısı	Mevsimlik tarımda çalışılan il/ilçe										Toplam	
	Adana/ Yüreğir		Adana/ Yumurtalık		Adana/ Karataş		Ankara/ Sincan		Ankara/ Polatlı			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
10 çadırdan az	1	3,0	5	27,8	-	0	-		-	-	6	7,5
10-50 çadır	13	39,4	13	72,2	2	100,0	12	100,0	-	-	40	50,0
51-100 çadır	1	3,0	-	-	-	0	-	-	-	-	1	1,3
101-150 çadır	2	6,1	-	-	-	0	-	-	-	-	2	2,5
151-200 çadır	1	3,0	-	-	-	0	-	-	-	-	1	1,3
301-350 çadır	-	-	-	-	-	0	-	-	15		15	18,8
24 ev	15	45,5	-	-	-	0	-	-	-	-	15	18,8
Toplam	33	100,0	18	100,0	2	100,0	12	100,0	15	100,0	80	100,0

Yapılan araştırmada aile bazında (hanehalkı olarak) çadırdaki yaşayan kişi sayısı en fazla %51,2 oranla 7-9 kişi aralığında bulunmaktadır. Bunu ikinci sırada, %38,8 oranla 4-6 kişi aralığında kişinin kaldığı çadırlar izlemektedir (Çizelge 6.11).

Çizelge 6.11 Çadır yerleşimdeki çadırlarda/evlerde kalan kişi sayısı

Hanehalkı bazında çadırdaki yaşayan kişi sayısı	Hanehalkı sayısı	%
1-3 kişi	2	2,5
4-6 kişi	31	38,8
7-9 kişi	41	51,2
10-12 kişi	6	7,5
Toplam	80	100,0

Türkiye TÜİK ‘İstatistiklerle Aile 2019’ verilerine göre (Anonim 2019d) Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü 3,35 kişidir. Ortalama hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu üç il ise Şırnak (6,11 kişi), Hakkâri (5,39 kişi) ve Şanlıurfa’dır (5,38 kişi). Türkiye’de her yıl kaç kişi ve hanenin mevsimlik gezici tarım işçiliğine dahil olduğuna dair veriler yayınlanmadığından mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin ortalama hanehalkı büyüklükleri geçmiş yıllarda yapılmış çeşitli saha araştırmalarından takip edilebilmektedir (Anonim 2014b; Anonim 2019a;).

Tüm bu araştırmaların ortaya koyduğu durum ise mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin ortalama hanehalkı büyüklüklerinin Türkiye ortalaması üzerinde olduğudur. Benzer araştırmalara paralel olarak bu araştırmada da aile bazında çadırdaki yaşayan ailelerin yarısında hanelerin ortalama büyüklüğü 7 kişidir.

Hanehalkı büyüklükleri ile ilgili bir diğer hususta, araştırmalara bakıldığında sürekli olarak hane büyüklüğü ile çocuk işçiliği arasında negatif ilişkiler olduğunu göstermektedir (Acar 2010; Karatay 2000). Karatay’ın (2000) İstanbul’da sokakta çalışan çocuklarla yaptığı araştırmada katılımcıların %72’sinin üç ila yedi arası kardeşi, %24’ünün yediden fazla kardeşi olduğu ve yalnızca %4’ünün bir ila iki kardeşi olduğu ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Benzer şekilde Akşit ve ark. (2001), Türkiye'nin üç büyük şehrinde sokakta çalışan çocukların ortalama hane büyüklüğüne (7,8) sahip olduğu ifade edilmiştir. Acaroğlu (2010) şunları kaydetmiştir: Farklı endüstrilerde çalışan çocuklar arasında sosyo-demografik farklılıklar bulunabilmektedir. Sokakta çalışan çocuklar (yedi kardeş), hizmet sektöründeki çocuklara (dört kardeş) kıyasla daha büyük hanelerde yaşıyorlardı.

6.2.2.1 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin barındıkları çadırların nitelikleri

Araştırma alanındaki çadırların tamamına yakını naylon ya da naylon kaplamalı bez şeklindedir (Şekil 6.5 ve 6.6). Mevsimlik gezici tarım işçisi haneler birden fazla çadırda yaşamaktadır. Bu haneler genelde evli çocukları olan ya da erkek tarım işçisinin birden fazla evliliğinin olması nedeniyle yan yana bulunan çadırları yaşadıkları bölgeye kurmuşlardır (Şekil 6.6).

Şekil 6.5 Araştırma yapılan bölgedeki çadır yerleşimleri

Şekil 6.6 Birden fazla çadırı olan hanelerin çadırları

Araştırma bölgeleri içerisinde görüşmelerin yapıldığı yerleşim alanlarından 1 çadır alanı (Ankara İli Polatlı İlçesi Sarioba köyü) da METİP kapsamındadır. Başbakanlık tarafından çıkarılan METİP genelgesinin 5. 6. 7. ve 8. maddeleri; toplulaştırılmış çadır yerleşim alanlarında (METİP alanları) bulunması gereken asgari özellikleri belirlemektedir. Genelgenin (EK-2) ilgili maddelerine göre;

“ İşçilerin ihtiyaç duyduğu ekmek ve yemek pişirme, çamaşır ve bulaşık yıkama ile tuvalet ve banyo mahalleri gibi asgari ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işverenlerce karşılanması sağlanacak, bunun sağlanamadığı bölgelerde; işçilerin yoğun olarak çalıştığı yerlere en yakın mesafede, alt yapısı il özel idarelerince hazırlanacak toplulaştırılmış uygun yerleşim yerleri oluşturulacaktır. Yerleşim alanlarının; doğa olaylarından fazla etkilenmeyecek, elektrik, su, kanalizasyon, yol gibi hizmetlerin sunumunun kolaylıkla sağlanabileceği, sağlık şartlarına uygun, tehlikeli tesislere ve girilmesi yasak yerlere yeterli mesafede, barınacak işçilerin sayısına uygun büyüklükteki hazine arazileri arasından seçilmesine özen gösterilecektir. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinde il özel idarelerince seyyar kolaylık tesisleri kurulacaktır. Kolaylık tesislerinde; tuvalet, banyo, çamaşır ve bulaşık yıkama yerleri ile ekmek pişirme imkânları ve gerektiğinde derslik olarak kullanılabilir sosyal tesis bulundurulacaktır. İhtiyaç duyulacak çadır ve seyyar kolaylık tesisleri imkânlar ölçüsünde öncelikle bölgedeki Türkiye Kızılay Derneği, valilikler ve belediyelere ait

depolardan temin edilecektir. İhtiyaçların bu şekilde karşılanamaması halinde il özel idarelerince kiralama ve hizmet satın alma yoluna gidilecektir. Bu yerleşim yerlerindeki içme ve kullanım suyu ile elektrik ihtiyacı; şebeke tesisi, mahallinde sondaj, su tankı/tankeri, elektrik hattı tesisi veya jeneratör temini suretiyle il özel idarelerince sağlanacak ve kullanım bedelleri kullananlardan alınacaktır.” Şeklindedir (Anonim 2010b,2017).

Genelge ile getirilen maddeler çerçevesinde değerlendirildiğinde, METİP kapsamındaki çadır yerleşim alanlarının, mevsimlik tarım işçisi hanelerin kendi çabaları ile oluşturdukları alanlara kıyasla gerek yaşam koşulları gerek de güvenlik açısından daha geniş imkânlarla sahip olduğu söylenebilir. Özellikle METİP kapsamında belirlenen çadır alanları; genelgede de belirtildiği şekliyle kurumlar tarafından hizmet götürülmesinde sorunların yaşanmayacağı (elektrik, su, çöp toplama, ilaçlama, sağlık kontrolleri ve aşı, öğrenci servisleri vb.) alanlar olarak görülmektedir. Fakat araştırma kapsamında METİP alanlarından biri olan Ankara Polatlı İli Sarioba köyünde gerek işçilerle gerek de hem Tarım Aracıları Derneği'nin eski başkanı hem de elci ile yapılan görüşmelerde, kurumlar tarafından hizmetlerin ulaştırılmasında özellikle Covid-19 Pandemi döneminde aksamalar olduğu belirtilmiştir. Bunda etkili olan faktörler, METİP kapsamındaki bu çadır bölgesinin, Polatlı ilçe merkezine uzaklığı ve çadır sayısının (350 çadır) fazla olmasıdır (Şekil 6.7). Ayrıca araştırma bölgesinde yapılan anket çalışması esnasında, bölgenin gerek çöplerin toplanmamış olması ve gerek de ilaçlamaların yapılmadığını gösterir nitelikte sinek istilasına uğradığı gözlemlenmiştir.

Şekil 6.7 Araştırma bölgesi METİP çadır yerleşimindeki çadırlar

Şekil 6.8 METİP çadır yerleşimindeki çadırlarının içinden bir görünüm

METİP kapsamındaki bu alanlar; temel yaşam olanaklarının iyileştirilmesini ve yaşam kalitesinin arttırılmasını sağlayan düzenlemelerin ilgili kurumlarca (ilçe kaymakamlık, yerel yönetimler, ilçe sağlık müdürlükleri vb.) yapılması gereken alanlar olarak

görülmekte iken, yapılan araştırmadan elde edilen nitel veriler göz önünde bulundurulduğunda, beklenenin aksine oluşturulan METİP alanlarının hizmetlerin her zaman ve yeterli düzeyde ulaştırılabildiği alanlar olmadığı söylenebilir. Diğer taraftan, METİP çadır alanları dışındaki araştırma alanlarındaki mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin kendi çabaları ile kurdukları çadır yerleşim alanlarının yaşam koşullarını gösteren hijyen, sağlık ve eğitim konularında önemli problem yaşadığı görülmüştür. Bu alanlar tarım işçisi hanelerin kendi imkânları ile düzenledikleri alanlar olması nedeniyle fiziksel altyapı imkânlarından yoksundurlar. Tarım işçisi ebeveynlerle yapılan görüşmelerde, bu alanların köy yerleşiminin dışında olması ve hazine arazisi üzerinde konumlandırılması sebebiyle, resmi abonelik işlemlerinin yapılamıyor olmasından kaynaklı şebeke suyuna erişimlerinin olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra çeşmeden akan suya erişim imkânına sahip olunamaması ile birlikte atık suların toplanması ve tahliyesinde yeterli alt yapının bulunmaması ve ilaçlamanın yapılamaması dolayısıyla bu alanlarda salgın hastalıkların ortaya çıkma ihtimali kaçınılmazdır (Şekil 6.9).

Şekil 6.9 Çadır bölgesinde atık suların tahliyesinde yeterli altyapının olmadığını gösteren bir görünüm

Araştırma kapsamında çalışan yerlerden biri olan Adana'nın Yüreğir İlçesinde ise mevsimlik tarım işçisi haneler işverenin tarım işçileri için yaptırdığı evlerde kalmaktadırlar (Şekil 6.10, Şekil 6.11). Bu evlerin işveren tarafından, çalıştıkları süre boyunca ücretsiz olarak kendilerine tahsis edilmekte olduğu görülmüştür. Bu evlerde

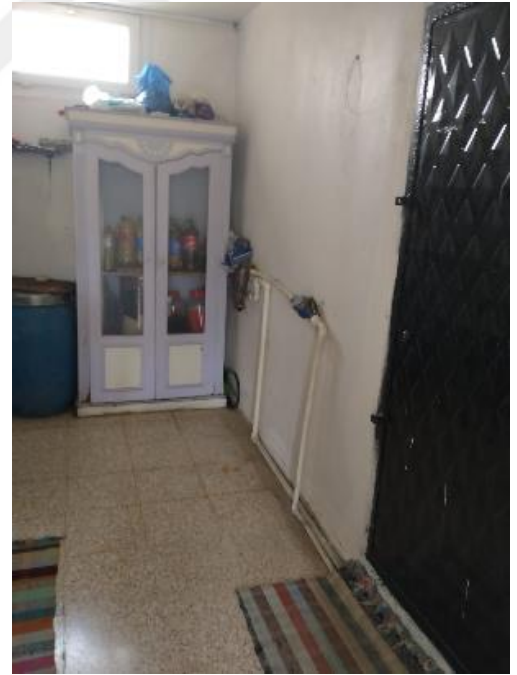
mevsimlik tarım işçileri ortalama 8 ay kalmaktadır. Kendilerine “bir yıl boyunca mevsimlik tarımda çalıştığınız iller neresidir” sorusuna verdikleri yanıt ise yılın geri kalan kısmında, (Kahramanmaraş ve Gaziantep) illerinde çalıştıkları şeklindedir. Ayrıca bu durum mevsimlik tarım işçiliğinde olgunun artık geçicilik değil kalıcılık üzerine olduğunu göstermektedir. Mevsimlik tarım işçiler daha önceki zamanlarda yılın belirli bir dönemini memleketlerinde geçirirlerken, artık memleketlerine dönmemekte daimi olarak çadırlarda yaşamaktadırlar. Bu değişimin mevsimlik gezici tarım işçisi olarak Adana İli’nin Yüreğir İlçesine yıllar boyunca çalışmak için gelen tarım işçisi ailelerde de başka bir tezahürü yaşandığı görülmüştür. Çalışılan bölgedeki aynı işverenin tarım işçisi hanenin hem sosyal güvencesini sağladığı hem de barınma gereksinimini ücretsiz karşıladığı evleri kullanımlarına tahsis ettiği saptanmıştır (Şekil 6.10, Şekil 6.11). Bu evlerin diğer mevsimlik gezici tarım işçilerinin geçici süre kaldıkları evlerle aynı yerleşke içerisinde olup bahçeli ev şeklinde yaptırıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 6.12) Ayrıca tüm yıl boyunca hane olarak bu evlerde barınan daimi tarım işçisi statüsüne geçmiş 2 tarım işçisi hane ile de görüşülmüştür.

Şekil 6.10 Araştırma alanlarından Adana İli Yüreğir İlçesinde çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin kaldıkları evler

Şekil 6.11 Adana İli Yüreğir İlçesindeki çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin kaldıkları evlerin önünde Suriyeli mülteci tarım işçilerinin kaldıkları çadırlar

Şekil 6.12 Adana İli Yüreğir İlçesindeki çalışan daimi tarım işçisi hanelerin kaldıkları evlerin girişi

6.2.2.2 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin barındıkları çadır/ev alanlarında elektrik ve suya erişim durumları

Araştırma da çadır bölgelerinin şebeke suyunu erişim durumu incelendiğinde, alanda görüşme yapılan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin büyük çoğunluğunun (%88,8'inin; 71 işçi) şebeke suyuna erişimi var iken, (%11,2'sinin; 9 kişi) erişiminin olmadığı saptanmıştır. Şebeke suyuna erişimi olmayan mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin tümü araştırma alanı içerisindeki Adana İlinin Yüreğir İlçesinde çalışan işçilerdir (Çizelge 6.12). Fakat yapılan görüşmelerde şebeke suyuna erişimi olan tarım işçisi hanelerin kendi imkânları ile şebeke suyuna ulaşmaya çalışmakta olduğu anlaşılmıştır. Bunun sebebi ise çadır bölgeleri için resmi olarak su aboneliği alabilmelerinin imkânsızlığı ve köy muhtarları ya da işverenin abonelik işlemleri için resmi olarak su aboneliğini alma sorumluluğu almamasıdır. Bu nedenle tarım işçisi haneler su sorununun çözümüne yönelik, METİP alanı başta olmak üzere tüm çadır yerleşim yerlerinde temiz su şebekesinin varlığından yararlanıp, bu şebekelerden boru hatları döşeyerek şebeke suyuna ulaşmaktadırlar (Şekil 6.13).

Çizelge 6.12 Çadır bölgelerin de şebeke suyuna erişim durumu

Mevsimlik tarımda çalışılan il ilçe	Çadır bölgesinde şebeke suyu var mı?				Toplam	
	Var		Yok			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adana/Yüreğir	24	33,8	9	100,0	33	41,2
Adana/Yumurtalık	18	25,4	-	-	18	22,5
Adana/Karataş	2	2,8	-	-	2	2,5
Ankara/Sincan	12	16,9	-	-	12	15,0
Ankara/Polatlı	15	21,1	-	-	15	18,8
Toplam	71	100,0	9	100,0	80	100,0

Bunun yanısıra şebeke suyuna erişimi olmayan mevsimlik gezici tarım işçisi haneler ise, işverenler tarafından açtırılan kuyulardan ya da belediye imkânları ile sağlanan taşınabilir su depoları ve sabit plastik su depolarından faydalandıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 6.13 Çadır alanlarında şebeke suyuna erişim için tarım işçileri tarafından boru hattı döşemede kullanılan borular

Araştırma alanında çadırdaki yaşayan mevsimlik gezici tarım işçisi haneler “çadır bölgesinde elektrik var mı” sorusuna ise tüm çadır bölgelerinde var yanıtı vermiştir. Fakat METİP alanındaki çadır yerleşimlerinde elektrik dağıtımının, geçici trafolar ile dağıtıldığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte diğer çadır yerleşimlerinde, işçilerin kaldıkları yerin çadır olması ve geçici olması nedeniyle abonelik işlemleri yapılamadığından tarım işçisi haneler kendi imkânları ile çözüm yöntemleri geliştirmişlerdir. Çoğunlukla çadır alanına yakın yerleşim birimi olan köyün merkezinden, yer üstünden kablolar ile hat çekme işlemine başvurmaktadırlar. Bu durum, tarım işçilerinin kendi ifadeleri ile, elektriği kesik kesik kullanmalarına ve buzdolabı, çamaşır makinesi gibi güçlü ve kesintisiz elektrik kullanımı gerektiren elektrik aletlerinin kullanımlarında sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerle çadır bölgelerinde tarım işçisi hanelerin en temel yaşamsal gereksinimler olan (elektrik, temiz suya erişim) imkânlarından yoksun oldukları ve bu yoksunluğun gerek sağlık gerek yaşam kalitelerini etkilemesi sebebiyle de, yaşama alanı ile ilgili en başta gelen sorun alanları olduğu söylenebilir.

6.3 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Çalışma Koşullarına İlişkin Bulgular

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çalışma koşullarına ilişkin bilgiler, çalışma kapsamında hazırlanan anketlerin tarım işçisi ebeveynlere yapılan bireysel görüşmelerle uygulanması neticesinde elde edilmiştir. Fakat bu esnada araştırma alanında, konuyla ilgili olarak elcilerle de görüşmeler yapılmıştır. Bu nedenle çalışma koşulları ile ilgili bilgiler hem görüşmelerde tarım işçisi ebeveynlere ve elcilere yöneltilen sorulardan elde edilen verilerden hem de nitel bir veri sağlayan gözlem yoluyla elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Ayrıca özellikle mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin, var olan yasal uygulamalardaki düzenlemelerde araştırılmıştır.

6.3.1 Mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlamada aracı olan /etkisi olan kişiler

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere “Mevsimlik tarım işinde çalışmanızda aracı olan kişiler kimlerdir?” sorusu yöneltilmiş olup, tarım işçilerinden dört farklı yanıt alınmıştır. Hem kadın hem de erkek işçilerin çoğunluğu mevsimlik tarım işçiliğinde çalışmasının tarım aracısı/elci aracılığı gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yarısından fazlasının %58,8’i (47 kişi) mevsimlik tarım işçiliğini tarım aracısı aracılığı ile gerçekleştirdiğini belirtmişlerdir. Bu oran erkek işçilerde ise %62,0 (26 kişi), kadın işçilerde %55,3 (21 kişi)’dir. Fakat mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin sadece %10’luk (8 kişi) bir kesimi çalışılan arazinin sahibi olan işveren ile direkt ilişki kurduğunu belirtmiştir. Ayrıca görüşülen kişilerin sadece %10’unun arazinin sahibi işvereni önceden tanıyor olması, mevsimlik tarım işçileriyle işverenler arasındaki ilişkinin dolaylı bir şekilde tarım aracıları üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir (Çizelge 6.13). Bu durum araştırma bölgesinde görüşülen mevsimlik tarım işçisi hanelerle ilgili edinilen bilgiler çerçevesinde, tarım aracıları tarım işçilerinin bir taraftan daha kolay iş bulmalarını sağlıyor ve yaşamlarını kolaylaştırıyor gibi gözükse de, diğer taraftan yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda asıl sorumlu olan işverenlerin sorumluluklarını gölgeyor denilebilir. Bir başka açıdan da literatürde tartışılan bir konu olarak da, tarım aracıları sistemin varlığını sürdürmesini sağlayan fakat diğer taraftan “emek sömürüsü”nü derinleştiren aktörler olarak görülebilir.

Çizelge 6.13 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetine göre mevsimlik tarım işçiliğine başlamada etkili kişiler

Mevsimlik tarımda çalışmak için aracı olan kişiler	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarım Aracısı/Elci	21	55,3	26	62,0	47	58,8
Çavuş	10	26,3	12	28,5	22	27,5
Akraba	2	5,3	1	2,4	3	3,7
İşveren	5	13,1	3	7,1	8	10
Toplam	38	100,0	42	100, 0	80	100,0

Bu çerçevede, araştırma kapsamındaki gerek Adana gerek Ankara iline gelen mevsimlik tarım işçisi hanelerin çoğunun tarım aracıları (elciler) aracılığı ile iş bulduğu söylenebilir. İşçilerle yapılan görüşmelere göre birçoğu önceki yıllarda çalıştığı arazilerde çalışmaktadır. İşçi haneler arazi sahibi işverenle iletişim kurmayıp, gerek yaşam koşulları gerek de çalışma koşullar (ücret ve ücretin ödenmesi vd.) gibi hususlarda doğrudan tarım aracısı/elci ile görüşmektir ve yaşadıkları sorunları tarım aracısı/elci ile çözmektedirler.

Başbakanlık tarafından çıkarılan METİP genelgesinin ilgili maddeleri, işçiler ile işveren arasında aracı olan tarım aracıları sisteminin hem şekli, uygulama biçimi hem de sorumlulukları ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. EK- 2 Genelgenin ilgili maddesi;

“Tarımda iş aracılarının belgelendirilmesi zorunlu hale getirilecek, belgesi olmayan iş aracılarının işçi temin etmelerinin önlenmesi ve iş aracıları ile işverenler veya doğrudan işçiler ile işverenler arasında sözleşme yapılmasının sağlanması için gerekli tedbirler alınarak, vaki uyuşmazlıklarda mağduriyetlerin önüne geçilecektir. İşveren/iş aracısı ve işçi arasındaki ücret alacağına ilişkin uyuşmazlıkların öncelikle il ve ilçelerde kurulacak izleme kurullarında çözümlenmesine çalışılacaktır. Belgesi olmayan ve sözleşme imzalamadan iş alan aracılar Türkiye İş Kurumu tarafından “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik” hükümleri çerçevesinde denetlenerek, ilgili mevzuatı çerçevesinde gereği yapılacaktır.” şeklindedir.

Tarım aracıları (elci) ile ilgili ilk düzenlemeler METİP genelgeleri (Anonim 2010b, 2017) ile yapıldıktan sonra, ÇSGB tarafından 2010 yılında yayımlanan “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği” başlıklı düzenleme ile yapılmıştır. İlgili yönetmelikle;

“Tarım acılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracısı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile bunları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hakkında usul ve esasları belirlemek” amaç olarak belirtilmiştir (Anonim 2010b, 2017).

Araştırma alanında yapılan görüşmelerde tarım aracılarının verdiği bilgiye göre, gerek Adana gerek de Ankara ilinde gezici mevsimlik tarım işçileri ile çalışan tarım aracılarının/elcilerin çoğunluğunun yetkisiz ve belgesiz çalıştığı görülmüştür. Araştırma bölgelerinde görüşülen yaklaşık 10 tarım aracısından/elciden (%20,0’ının; 2 kişi) belge ve kaydının olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri Ankara İli Polatlı İlçesi’nin Sarıoba Köyünde bulunan METİP toplu çadır yerleşim yerinde tarım aracısı olan Tarım Aracıları Derneği eski Başkanı, diğeri ise Ankara İli’nin Sincan İlçesinde görüşülen tarım aracısıdır. Bir diğer konuda işçilerin kayıt altına alınıp alınmadığı ile ilgilidir. Tarım aracıları ile ilgili ÇSGB tarafından hazırlanan “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği” (EK-3) tarım aracılarını kayıt altına alırken aynı zamanda tarım aracılara/elcilere bağlı olan işçilerinde kayıt altına alınmasını sağlayan hükümleri içermektedir (Anonim 2010d). Fakat gerek Adana gerek Ankara ilinde araştırma konusunun doğrudan amacı bu konunun araştırılması üzerine olmadığı için hem kayıtlı tarım aracısı/elci hem de kayıtlı çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi rakamlarına ulaşamamıştır.

6.3.2 Mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlama yaşı

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) mevsimlik tarım işçiliğine başlama yaşları ortalama 22,5’dir. Kadın tarım işçisi ebeveynlerin (%47,5’i; 38 kişi) ortalama başlama yaşı 22,4, erkek tarım işçisi ebeveynlerin (%52,5’i; 42 kişi) ise 23,3’dür (Çizelge 6.14).

Çizelge 6.14 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyete göre mevsimlik tarım işçiliğine ortalama başlama yaşı

Cinsiyet	Mevsimlik tarım işçiliğine ortalama başlama yaşı	Kişi Sayısı	
		Sayı	%
Kadın	22,4	38	47,5
Erkek	23,3	42	52,5
Genel	22,5	80	100,0

Mevsimlik tarım işçiliğine ortalama başlama yaşının (22,5) yüksek olmasında, araştırma bölgesinde görüşülen çocukken çalışmaya başlayan mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynler varken aynı zamanda orta yaşlarda tarımsal üretimde girdi fiyatlarını karşılayamayan çiftçilerin, mesleklerini ve memleketlerini bırakıp mevsimlik tarım işine başlamaları etkili olmuştur. Ayrıca mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlere yöneltilen “çocukken çalışan çocuk muydunuz” sorusuna görüşme yapılan tarım işçilerinin yaklaşık üçte birinin (%27,5; 22 kişi) verdiği hayır yanıtı da bu durumu açıklayıcı niteliktedir.

Yine yaş grubuna göre işçilerin ortalama işe başlama yaşına bakıldığında elde edilen bulgular yaş grubu yükseldikçe ortalama işe başlama yaşının da yükselmekte olduğunu göstermiştir (Çizelge 6.15). Bunun nedeni, araştırma kapsamında görüşülen tarım işçilerinin içerisinde mevsimlik tarım işçiliği öncesinde başka bir meslek yapan kişilerin olması ve daha ileri yaşlarda mevsimlik tarım işçiliğine başlamaları olduğu söylenebilir.

Çizelge 6.15 Yaş grubuna göre mevsimlik tarım işçiliğine ortalama başlama yaşı

Yaş Grubu	Mevsimlik Tarım İşçiliğine Ortalama Başlama Yaşı	Kişi Sayısı	
		Sayı	%
26-30	20,0	3	3,8
31-40	23,5	19	23,8
41-50	22,2	44	55,0
51-60	23,0	13	16,2
61-70	46,0	1	1,2
Genel	22,5	80	100,0

6.4 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Çalıştıkları Tarımsal İşler ile Ürünler ve Çalışma Saatlerine İlişkin Bulgular

Mevsimlik tarım işçiliğinde arazide ya da bahçede gezici tarım işçileri; ekim, dikim, çapalama, kazma, sulama, ilaçlama, budama, toplama, kesme, söküm, toplama, taşıma gibi işleri yapmaktadır. İşçiler arasında cinsiyete ve yaşa göre herhangi bir ayırım yapılmazken, bazı işlerin yapılmasında cinsiyete ve yaşa göre kapsamlı olmayan bir iş bölümü uygulanmaktadır. Mesela kesme işlerini sadece kadınlar yaparken daha ağır olan taşıma işleri, daha fazla fiziksel güç gerektirmesi sebebiyle, yetişkin erkek işçiler tarafından yapılmaktadır. Bununla birlikte kesme yapan kadınların bazı dönemlerde işletmede toplama gibi daha fazla çaba gerektiren işler yapabildiği gözlemlenmiştir.

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin yaptığı tarımsal işler incelendiğinde, mevsimlik gezici tarım işçileri en fazla %33,8'i (27 kişi) çalışırken toplama işini yaptıklarını, daha sonra ise sırasıyla %21,3'ü (17 kişi) çapalama ve %12,5'i (10 kişi) söküm ile %12,5'i (10 kişi) dikim işlerini yaptıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 6.16).

Çizelge 6.16 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin yaptığı tarımsal işler

Yapılan tarım işler	Kişi Sayısı	%
Ekim	10	12,5
Dikim	1	1,2
Çapalama	17	21,3
Sulama	1	1,2
Gübreleme	1	1,2
Kazma	5	6,3
Kesme	3	3,7
Söküm	10	12,5
Toplama	27	33,8
Taşıma	5	6,3
Toplam	80	100,0

Tüm yıl içerisinde birkaç ay hariç sürekli bir göç hareketliliği içerisinde olan mevsimlik tarım işçisi haneler, birden çok ilde ve çok farklı ürünlerde çalışmışlardır. Mevsimlik

tarım işi nedeniyle göç ettikleri bölgelerde çalıştıkları ürünleri ise şu şekilde ifade etmişlerdir: Pamuk, kabak, lahana, karpuz, marul, yer fıstığı, karnabahar, narenciye(portakal, limon), üzüm, kiraz, pancar, domates, biber, zeytin, soğan, patates, havuç, mercimek, mısır, soya, fındık, kimyon, lavanta. Verilen bilgiye dayanılarak denilebilir ki araştırma bölgesinde görüşülen tarım işçisi ebeveynlerin neredeyse çalışmadığı bir ürün bulunmamaktadır.

Araştırma alanlarında mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlere yöneltilen “günde ne kadar süre çalışmaktasınız?” sorusuna verdikleri yanıtlar doğrultusunda üçte birinden fazlası (%36,2’si; 29 kişi) günde 10 saat çalıştığını ifade etmiştir. Diğer saatlere verilen yanıtlarda göz önünde bulundurulduğunda tarım işçilerinin günde ortalama 10 saat çalıştığı saptanmıştır (Çizelge 6.17). Bununla birlikte bu saatlerin içerisinde yemek molaları ve çalışılacak araziye ulaşım için geçen süre dahil değildir.

Çizelge 6.17 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin günlük çalışma saatleri

Mevsimlik tarımda çalışılan il/ilçe	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin günlük çalışma saati										Toplam	
	Adana/Yüreğir		Adana/Yumurtalık		Adana/Karataş		Ankara/Sincan		Ankara/Polatlı			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
8 saat	6	18,2	1	5,6	-	-	2	16,7	-	-	9	11,3
9 saat	7	21,2	7	38,9	-	-	2	16,7	-	-	16	20,0
10 saat	12	36,4	6	33,3	2	100,0	-	-	9	60,0	29	36,2
11 saat	8	24,2	4	22,2	-	-	1	8,3	4	26,7	17	21,2
12 saat	-	-	-	-	-	-	7	58,3	2	13,3	9	11,3
Toplam	33	100,0	18	100,0	2	100,0	12	100,0	15	100,0	80	100,0

Tarım işçilerinin sabah 06:00’da çalışma bölgesine ulaşım için yola çıktıkları akşamda en erken 17:00’de araziden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Yine çadır bölgelerine varmaları da belli bir sürelerini almaktadır. Ve aslında çalışma dışındaki süreçlerde yaptıkları işin bir parçası olarak sayılabilir. Ayrıca işçiler yemeklerini çoğunlukla kendileri çadır bölgesinde kendileri yapıp, çalıştıkları arazi ya da bahçe içerisinde yemektirler. Tüm bu etkenler ve sahadaki gözlemler göz önünde bulundurulduğunda tarım işçilerinin günlük çalışma süresinin ortalama 12 saati geçtiği söylenebilir.

6.5 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Günlük Ücretlerine İlişkin Bulgular

Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenmesi ile ilgili düzenleme getiren METİP genelgeleri bulunmaktadır. 2010 ve 2017 yılında Başbakanlık tarafından yürürlüğe giren bu genelgelerin 2.maddesi işçi ücretlerinin oluşturulması ile ilgili süreçten bahsetmektedir. Genelgenin (EK-2) 2.maddesi;

“Mevsimlik gezici tarım işçisi (İşçi) gönderen ve alan her il ve ilçede, mülki idare amirinin başkanlığında; o ildeki ve ilçedeki ilgili kurum ve kuruluş, işçi, aracı ve işveren (toprak sahibi/işleyen) temsilcilerinin katılımı ile İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu oluşturulacaktır.” şeklindedir (Anonim 2010b, 2017).

Mülki idare amirlerince toplanan il/ilçe izleme kurulları o bölgede uygulanacak işçilik ücretlerini de belirlemektedir. Ayrıca bu kurul dışında da, Valilik başkanlığında tarım sektöründe ücret belirleme komisyonları oluşturulmaktadır. Bu ücret belirleme komisyon üyeleri ise; Tarım İl Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu Bölge Müdürlüğü, Sosyal Sigortalar Kurumu Bölge Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu Şube Müdürlüğü, Tarımsal Araştırma Müdürlüğü, Çiftçiler Birliği, il- ilçedeki Ziraat Odaları, Türk-İş Bölge Başkanı ve Tarım-İş Şube Başkanı’ndan oluşmaktadır. Her yıl Valilik başkanlığında toplanan komisyondan çıkan sonuç ise, tarım işçilerinin bir yıllık çalışma karşılığında alacağı ücretleri belirlemektedir (İmrek 2015).

TÜİK tarafından yapılan tarımsal işletmelerde ücret yapısı ile ilgili araştırma sonuçlarına göre mevsimlik işçilerin günlük ücreti 2023 yılı için 512 TL olarak hesaplanmıştır (Anonim 2023c). Bu rakam mevsimlik erkek işçiler için 545 TL olurken, kadın işçiler için 479 TL’dir. Araştırma alanındaki işçilerin ortalama ücreti 441,9 TL’dir. Erkek işçilerin (42 kişi) ortalama ücreti 439,9 TL olurken, kadın işçilerin (38 kişi) ortalama ücreti 444,1 TL olmaktadır (Çizelge 6.18).

Çizelge 6.18 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin ortalama günlük ücretleri

Cinsiyet	Ortalama Ücret	Kişi Sayısı	
		Sayı	%
Kadın	444,1	38	47,5
Erkek	439,9	42	52,5
Genel	441,9	80	100,0

Tarım araçları ile yapılan görüşmelerde, ücret belirleme komisyonunun 2023 yılı için Adana ilinde günlük ücretleri 500 TL ve Ankara ilinde ise 450 TL olarak belirlediği tespit edilmiştir.

Çalışılan İl/İlçe'ye göre, saha çalışmasının yapıldığı 2023 yılı için mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin ortalama ücretleri incelendiğinde, araştırma alanı içerisinde yer alan her iki ilin genelinde işçilerin ortalama ücreti 441,9 TL'dir. Bununla birlikte çalışılan İl/İlçe'lerdeki görüşülen mevsimlik gezici tarım işçilerinin (80 kişi) yaklaşık dörtte birini oluşturan (%22,5; 18 kişi) Adana/Yumurtalık ilçesinde görüşülen mevsimlik tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri ise 487,5 TL olarak saptanmıştır. Bunu peşi sıra, Adana/Yüreğir ilçesinde görüşülen mevsimlik tarım işçilerinin (%41,2'si; 33 kişi) ortalama günlük ücretleri (440,1 TL) takip etmektedir (Çizelge 6.19).

Çizelge 6.19 Çalışılan İl/İlçe'ye göre mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin ortalama günlük ücretleri

Mevsimlik Tarımda Çalışılan İl/İlçe	Ortalama Ücret	Kişi Sayısı	
		Sayı	%
Adana/Yüreğir	440,1	33	41,2
Adana/Yumurtalık	487,5	18	22,5
Adana/Karataş	400,0	2	2,5
Ankara/Sincan	437,5	12	15,0
Ankara Polatlı	400,0	15	18,8
Genel	441,9	80	100,0

Ülkemizde hem resmi olarak TÜİK'in belirlediği ücret hem de Valiliğin Başkanlığında oluşturulan ücret belirleme komisyonun her yıl mevsimlik tarım işçileri için güncellediği ücretler mevcutken, yapılan çalışmada görülmektedir ki, ücretlerin belirlenmesinde denetlenmeyen bir durum söz konusudur. Bu kapsamda mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin kazandıkları ücretten memnun olup olmadığına dair kendilerine yöneltilen soruya görüşülen hanelerin büyük çoğunluğu (%78,8'i; 63 kişi) hayır yanıtını verirken, (%20; 16 kişi) evet ve %1,2'si; 1 kişi ise “mecbur memnunuz” ifadesini kullanmıştır (Çizelge 6.20). Aynı zamanda tarım işçilerinin bu soruya verdikleri yanıttan, işçilerin çalışmalarının karşılığında aldıkları ücretlerin yetersiz ve denetimden yoksun olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 6.20 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin aldıkları ücretten memnuniyet durumu

Kazandığınız ücretten memnun musunuz?	Mevsimlik tarım işçisinin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	7	18,4	9	21,4	16	20,0
Hayır	30	79,0	33	78,6	63	78,8
Mecbur Memnunuz	1	2,6	-	-	1	1,2
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Türkiye’de tarım işçilerinin tarımsal faaliyetlerde çalışmaları karşılığında uygulanan ücretlendirme sistemi üç çeşittir. Bu sistemler; • Gündelik (yevmiye) sistem; işçinin bir günlük çalışma karşılığında almış olduğu ücret. • Götürü (kabala) sistem; belirli bir alandaki veya miktardaki işin belirli bir sürede bitimi ile işçiye ödenen toplam ücret. • Ürün başına sistemi; işçinin topladığı ürün (kilo, kasa veya çuval ölçüt olarak alınır) karşılığında aldığı ücret şeklindedir.

Araştırma bölgelerinden hem Adana hem de Ankara ilinde ücretlendirme sistemi çoğunlukla yevmiye şeklindedir. Ancak bazı ürünlerde diğer sistemlerde kullanılmaktadır. Gerek işçilerle yapılan görüşmelerden gerek de araştırma bölgesindeki çalışma alanından elde edilen izlenimler göz önünde bulundurulduğunda, iş için

ücretlendirme sistemini belirleyen hususun ürünle ilgili yapılan iş ve ürünün kendisi olduğudur. Örneğin, Ankara İlinin Sincan İlçesinde yapılan görüşmelerde, mevsimlik tarım işçileri için çalıştıkları soğan üretiminde ürün başına ücretlendirme sisteminin uygulandığı belirtilmiştir.

6.6 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelerin Sosyal Güvenlik Durumu

Tarımsal faaliyetlerde çalışma biçimi; tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar ile tarımda hizmet akdiyle sürekli veya süreksiz çalışanlar olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Tarımsal işlerin yürütüldüğü işletmelerde niteliği itibarıyla 30 işgününden daha kısa süren süreksiz işlerde çalışanlara İş Kanunu (İK) hükümleri uygulanmamakta olup, Borçlar Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Bununla birlikte aile içi tarımla ilgili her çeşit işlerde ve 51'den daha az işçi çalıştırılan tarım işlerinin yapıldığı işletmelerde de İK hükümleri uygulanmayıp, Borçlar Kanunu hükümleri uygulanır. (Süzek 2024). Bunun yanı sıra birtakım nedenlerle tarımsal işlerin yapıldığı işletmeler iş kanunlarının uygulama alanının dışında tutulur. Bunlar; tarım işletmelerinin dağınık bir şekilde bulunması, işgücünün mevsimlere ve iklim koşullarına göre başka bölgelere göç etmesi, mevsimlik işlerden olması olarak sıralanabilir (Süzek 2024). Fakat İş Kanunu'nda ilgili işletmelerinde, 51'den daha az işçi çalışıyor olsa dahi İK hükümlerinin uygulandığı istisnalar bulunmaktadır (Narmanlıoğlu 2014). Bu istisna kapsamındaki bazı çalışanlar şu şekilde sıralanabilir; örneğin tarım sanatları olarak ifade edebileceğimiz örneğin elmadan meyve suyu veya şarap elde edilmesi gibi tarımsal ürünlerin işlenerek yeni bir ürüne dönüştürülmesi işleminde çalışanlar. Tarım işletmelerinde yapılan soğuk hava deposu gibi yapı işlerinde çalışanlar ve halkın faydalanmasına açık veya işletmeye ait yerler olan park ve bahçe işlerinde çalışanlar.

İş Kanunu'nun kapsamı dışında tutulan tarımsal işletmeler içerisinde bu durumdan en fazla etkilenen kesim ise -tarımda yapılan işlerin büyük çoğunluğu mevsimsel olduğundan-mevsimlik tarım işçileridir. Bilindiği gibi mevsimlik tarım işlerinde çalışan işçiler, en kötü çalışma koşullarına sahip olan kesimdir. Bu şekilde istihdam edilenlere gerek ücretler konusunda resmi rakamların verilmemesi gerek de fazla çalışmalarının karşılığının ödenmemesi ve aynı zamanda çalışma saatlerinin(başlangıç ve bitiş)

belirsiz olması, bunun yanı sıra dinlenme hakkından mahrum olmaları (hafta tatilinden yararlanamama) ve sosyal güvenlikten yoksun kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmeleri ne denli kötü çalışma koşullarına sahip olduğunu gösterir (Görücü ve Akbıyık 2010). Tüm bu nedenlerden dolayı çalışma koşulları zorlayıcı olan tarım işçilerinin çalışma yaşamlarının daha insana yakışır bir düzeye getirilebilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili yapılan düzenlemelerden biri 27/5/2010 tarihli yayımlanan Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği (TİAY)(EK-3)'dir (Anonim 2010d). Yönetmeliğin çıkarılma amacı; mevsimlik gezici tarım işçileri ile kendilerini çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin kurulması ve düzenlenmesidir. Yönetmelikte aracılardan işçilerden ücret almaları yasaklanmış olup ücretin yalnızca işverenden alınabileceği belirtilmiştir (md. 5/4). İlgili yönetmeliğin (TİAY) 12. Maddesinde (md.12/1) ise ücret ve çalışma koşulları ile karşılıklı yükümlülüklerin aracı, işveren ve işçiler arasında yapılacak yazılı sözleşmelerle belirlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Fakat, aracının olmadığı yerlerde ise sözleşmenin işveren ile işçiler arasında imzalanacağı hüküm altına alınmıştır. Yine işçilerin kazancının asgari ücretin altında olamayacağı ve aracılara ücret ödemesi yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bunun yanı sıra ücretlerin kararlaştırılan ödeme biçimine göre (günlük, haftalık, aylık, parça başına, götürü) işveren tarafından her işçinin kendisine ödeneceği belirtilmektedir (md. 12/2). Yönetmelikle işçilerle ilgili getirilen bir başka hüküm ise (md.12/2) aracılık yapmak üzere izin verilen gerçek veya tüzel kişilerin; işçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımının sağlanması hususunda işverenle birlikte doğrudan kontrol ve gözetim yapmak zorunda olduğudur (TİAY md. 11/1-ç) (Anonim 2010d).

Her ne kadar Yönetmelikle mevsimlik gezici tarım işçilerinin beslenme ve barınma koşullarının sağlığa uygun bir biçimde sağlanması için aracılara önemli sorumluluklar yüklenmiş olsa ve mülki idarenin nezdinde gerekli başvuruları yapıp süreci takip etmeleri öngörülmüş olsa da uygulama içerisinde, gerek yapılan araştırmalarda gerek de bu çalışma kapsamındaki görüşmelerde, yasal düzenlemedeki hükümlerin uygulanmadığı ve işçilerin oldukça kötü ve sağlıksız koşullarda çalışmaya devam

ettikleri somut bir gerçeği göstermektedir. Tüm bu olumsuz koşulların ortadan kaldırılabilmesi amacıyla 2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi çıkarılarak valilikler bünyesinde mevsimlik tarım işçileri bürosu kurulacağı ifade edilmiştir. Genelge ile birlikte eğitim ve sosyal faaliyetler ile ulaşım, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçların daha insana yakışır koşullarda giderilmesi için valiliklerce çalışmanın yapılacağı belirtilmiş olmasına rağmen uygulamada görülen her ilde bu büroların yaşama geçirilmemiş olmasıdır.

Mevsimlik tarım işçiliğinde mevcutta ise, işçiler ile işverenler/elciler arasındaki iş ilişkisi Borçlar Kanunu'na tabi olan “Mevsimlik Tarım İşi Sözleşmesi” ile yürütülmektedir. Bu sözleşmeler düzenlendikten sonra elci tarafından İŞKUR İl Müdürlüğü'ne gönderilmektedir. Bu uygulama ise işçileri sadece kayıt altına almaktadır. Fakat işçilerin sosyal güvenlik kaydı ile ilgili olarak herhangi bir yasal bir düzenleme ve sorumluluk getirmemektedir.

METİP genelgesinin 14. Maddesi ise, işçilerin sosyal güvenlik kayıtlarına yönelik bir gönderme yapmıştır. Genelgenin ilgili maddesi incelendiğinde; “ İşçilerin sosyal güvenlikleri açısından mevcut durumları Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yürütülecek çalışmalarla iyileştirilecektir” şeklindedir (Anonim 2010b, 2017).

Tüm bu yasal düzenlemelere rağmen, uygulamada mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıt altında olamamasının çok taraflı nedenleri bulunmaktadır. Araştırma bölgesinde gerek tarım işçileri gerek de tarım aracıları ile yapılan görüşmelerde bu sürecin olumsuz anlamda devam etmesinde, iki taraflı hatta işverenler ve denetimi yeterli düzeyde sağlayamayan devlet organları da dahil edildiğinde çok taraflı yönü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu süreçte tarım işçileri sadece mevsimlik çalıştıkları, güven duyabilecekleri yeterli ve devamlı bir gelir düzeyine sahip olmadıkları için hem vergi hem de sosyal güvenlik primi ödeyemeyeceklerini düşünmekte ve bundan dolayı kayıt altına alınmak istememekte, tarım aracısı/işveren ise yasal sorumluluklar ve daha fazla maddi yaptırımlarla karşılaşmamak için işçileri kayıt altına almamaktadır.

Araştırma bölgesinde bu bilgilere anket soruları dışındaki görüşmelerde ve edinilen gözlemlerden ulaşılmış olmasına rağmen tarım işçisi ebeveynlere, “sosyal güvenlik durumunuz var mı” diye sorulmuştur (Çizelge 6.21). Görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin büyük çoğunluğu (%87,5’i; 70 kişi) herhangi bir sosyal güvenliğinin bulunmadığını belirtmiştir. Geriye kalan tarım işçisi ebeveynlerin (12,5’i; 10 kişi) sosyal güvencesi bulunmakta olup (Çizelge 6.21), sadece içlerinden birinin işveren tarafından sosyal güvenlik primlerinin ödendiği ve işçi statüsünde çalıştığı diğerlerinin ise kendi imkânları ile sosyal güvenlik imkânına sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca sosyal güvenlik imkânına sahip olan ebeveynler, önceden çiftçi olduğu bazıları da hala çiftçiliğe devam ettiği için bir sosyal güvence imkânı sağlayan sistemin içerisindeyler. Bir tarım işçisi ise mevsimlik tarım işçiliği dışında SSK’lı olarak bir serada çalıştığını belirtmiştir. Bir başka ifadeyle, görüşülen mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerden - 1 hane dışında- yapılan mevsimlik tarım işinden kaynaklı sosyal güvencesi bulunan bulunmamaktadır.

Çizelge 6.21 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin sosyal güvenlik durumu

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin sosyal güvenlik durumu	Mevsimlik tarım işçisinin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Var	4	10,5	6	14,3	10	12,5
Yok	34	89,5	36	85,7	70	87,5
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

6.7 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelere İlişkin Ekonomik Bulgular

6.7.1 Mevsimlik tarım işinden gelir elde edilen ay sayısı

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin, genel olarak mevsimlik tarım işi için memleketlerinden göç ettikleri tarihlerin ise Mayıs-Haziran aylarında başladığı bilinmektedir. Bu göç ve işçilik süreci Kasım ayı sonuna kadar devam etmektedir. Yapılan araştırmada da genel olarak, mevsimlik işçilerin bu tarih aralığında geldiği gözlemlenmiştir fakat bazı mevsimlik tarım işçisi ailelerin mayıs ayından daha önce ya

da daha sonra gelip ve kasım ayından daha sonraki aylara kadar süren bir tarım işçiliği yaptığı yapılan anket bulgularından anlaşılmıştır (Çizelge 6.22). Çizelge 6.22’de görüldüğü üzere, Mevsimlik tarım işçisi ailelerin mevsimlik tarım işinden gelir elde ettiği ay sayısı farklılık göstermektedir. Yaklaşık yüzde otuzu (%28,8; 23 kişi)) mevsimlik tarım işinden 6 ay gelir elde etmektedir. Bir diğer ifadeyle, 1 yılda 6 ay mevsimlik tarım işini yapmaktadır. Anket bulgularına göre geri kalan mevsimlik tarım işçilerinden %21,2’si; 17 kişi 7 ay, %20,0’si; 16 kişi 8 ay, %12,5’i; 10 kişi 12 ay, %7,5’i; 6 kişi 11 ay, %5’i; 4 kişi 10 ay, %3,8’i; 3 kişi 5 ay ve %1,2’si; 1 kişi 9 ay mevsimlik tarım işini sürdürmektedir. Mevsimlik tarım işçisi hanelerin mevsimlik tarım işinden gelir elde ettiği ortalama ay sayısı ise 8 aydır.

Çizelge 6.22 Yılda mevsimlik tarım işinden gelir elde edilen ay sayısı

Mevsimlik Tarım İşinden Gelir Elde Edilen Ay Sayısı	Mevsimlik Tarım İşçisi Sayısı	%
5 ay	3	3,8
6 ay	23	28,8
7 ay	17	21,2
8 ay	16	20,0
9 ay	1	1,2
10 ay	4	5,0
11 ay	6	7,5
12 ay	10	12,5
Toplam	80	100,0

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin genellikle tüm hane halkı olarak göç ettiği bilgisi dahilinde düşündüğümüzde, mevsimlik tarım işçisi ailelerin (ebeveynlerin) yılın en fazla 4–5 ayını yerleşik oldukları ikametlerinde geçirdiği söylenebilir. Bu araştırma kapsamında ise, mevsimlik tarım işçisi ebeveynler için bu sürenin çok daha az olduğu, gerek nicel olarak elde edilen verilerden gerek de alanda nitel olarak gözlemlerden anlaşılmıştır. Bu durum, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaşamlarında hem kendileri hem de çocukları için kırılğanlıklar oluşturmuştur. Lareau’nın (2011) de yazısında da ifade ettiği şekilde; “Mevsimlik tarımsal göç bağlamı, sürece dahil olan hemen hemen herkes için kırılğanlık yaratır; Bu nedenle bu, çocuklar için doğumlarından önce bile daha fazla kırılğanlık yaratır” (Lareau 2011). Bu durumda denilebilir ki; mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocukları; en kötü çocuk işçiliği şekli

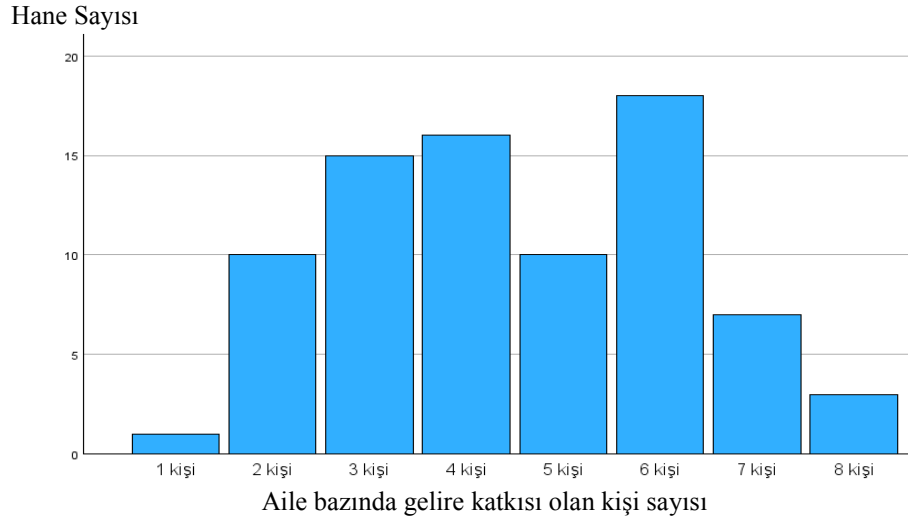
olarak barınma, sağlık, eğitim gibi temel gereksinim ve haklara ulaşım konusunda dezavantajlı konumdadır. Bu konuda Avrupa Birliği Türkiye 2020 Raporu ve Çocuk İşçiliği'ne baktığımızda da; raporda, genel olarak çocuk hakları konusunda sınırlı ilerleme tespit edildiği belirtilmektedir (s.42). Çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, endişe kaynağı konular arasında vurgulanmaktadır (s.42-43). Ayrıca çocuk koruma mekanizmaları ve hizmetlerinin sınırlı olduğu dile getirilmektedir (s.43) (Anonim 2021c).

6.7.2 Hanehalkı içerisinde mevsimlik tarım işine katkısı olanların sayısı

Araştırma kapsamında görüşülen mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlere yöneltilen “hanehalkı içerisinde kaç kişinin gelire katkısı var” sorusuna verilen yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık dörtte biri (%22,5; 18 kişi) 6 kişi olduğunu belirtmiştir (Çizelge 6.23). Araştırma kapsamındaki tüm hane halkları içerisinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ortalama kişi sayısı ise 5'tir.

Çizelge 6.23 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin haneleri bazında gelire katkısı olan kişi sayısı

Hanehalkı bazında gelire katkısı olan kişi sayısı	Hane halkı sayısı	%
1 kişi	1	1,3
2 kişi	10	12,5
3 kişi	15	18,8
4 kişi	16	20,0
5 kişi	10	12,5
6 kişi	18	22,5
7 kişi	7	8,7
8 kişi	3	3,7
Toplam	80	100,0

Şekil 6.14 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin aileleri bazında gelire katkısı olan kişi sayısı

6.7.3 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin hane halkı geliri

Mevsimlik tarım işçisi hanelerin ortalama yıllık hane gelirleri (tüm ekonomik faaliyetler dahil) yaklaşık 222.809 TL, ortalama aylık hane gelirleri ise 18.567 TL’dir. Bu gelir ortalama hane halkı sayısı 8 olan, 80 hane için hesaplanmıştır. Kişi başına aylık gelir ise 2.320 TL olarak hesaplanmıştır. Hanelerin %35’i (28 hane) yıllık 251-300 bin TL kazanan gelir grubu içerisinde yer almaktadır. Bu gelir grubu içerisindeki ailelerde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ortalama kişi sayısı 5,2’dir. En yüksek gelir grubu olan 301–350 bin TL grubunda; mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ortalama kişi sayısı ise 4,8’dir (Çizelge 6.24).

Çizelge 6.24 Ortalama hane halkı gelirlerinin gelir gruplarına göre dağılımı

Gelir Grubu	Mevsimlik tarım işçisi hane sayısı	%
50-100 bin TL	8	10,0
101-150 bin TL	9	11,3
151-200 bin TL	15	18,7
201-250 bin TL	12	15,0
251-300 bin TL	28	35,0
301-350 bin TL	8	10,0
Toplam	80	100,0

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Araştırma Enstitüsünün (DİSK - AR) yapmış olduğu çalışmada; Eylül 2023 ayı için, 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 12.612 TL olarak hesaplanmıştır (DİSK 2023). Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (TÜRK – İŞ) yapmış olduğu çalışmada ise; Mayıs 2014 ayı için, 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 18.969,22 TL olarak hesaplanmıştır (TÜRK-İŞ 2024). TÜRK-İŞ'in hesapladığı açlık sınırları rakamları 4 kişilik aileler içindir. Fakat araştırma alanındaki hanelerin ortalama hane halkı sayısı 8'dir. DİSK ve TÜRK-İŞ'in hesapladığı kişi başına açlık sınırı rakamı ortalama 3.947,5 TL olup, neredeyse yarısı olan, araştırma alanındaki ortalama kişi başına aylık gelir 2.320 TL oldukça düşük bir rakamdır. Bundan dolayı denilebilir ki araştırma alanındaki mevsimlik tarım işçisi haneler içerisindeki bireyler, DİSK ve TÜRK İŞ'in hesapladığı açlık sınırı rakamlarının altında bir gelir elde etmektedir.

6.8 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Ebeveynlerin Mevsimlik Tarım İşini Devam Ettirme ile İlgili Düşünce ve Memnuniyetleri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaptıkları mevsimlik tarım işini hem devam ettirmeyle ilgili düşüncelerini hem de bu işi yapmaktan memnun olup olmadıklarını anlayabilmek için tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi), “Bu işi bırakmayı hiç düşündünüz mü?” sorusu yöneltildiğinde çoğunluğunun (%80'inin; 64 kişi) “düşündüm” yanıtını verdiği görülmüştür. “Düşünmedim” yanıtını verenlere (%20'si; 16 kişi), “neden düşünmediği” sorulduğunda ise hemen hemen tüm tarım işçisi ebeveynler başka iş alternatiflerinin ve deneyimlerinin olmaması olarak açıklamışlardır. Düşündüm yanıtını verenler içerisinde bu işi bırakma girişiminde bulunanlar olmuş olduğu ve çoğunlukla emlakçılık vb. hizmet sektöründeki iş kollarında çalışmayı deneyimledikleri saptanmıştır. Ayrıca tarım işçisi ebeveynlerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bilgiler çerçevesinde, mevsimlik tarım işçiliği ile birlikte birden fazla iş yürütmekte olan mevsimlik tarım işçisi ebeveyn olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, tarım işçisi ebeveynlerin çoğunluğunun mevsimlik tarım işini bırakmayı düşünmesi – hepsi uygulamaya geçireme de- bu işten memnuniyet duymadıklarını göstermektedir. Ayrıca, yine tarım işçisi ebeveynlerin hem ifadelerinden hem de alandaki gözlemlerden algılanan, birçoğunun, eğer hem yaşam hem de çalışma koşulları iyileştirilmezse ileride bu işi yapmayı devam ettirmeyeceğidir.

6.9 Mevsimlik Tarımda Çalışan Çocukların Geleceklerinin Planlanması ve Çocuk İşsiz Tarımda Ebeveyn Düşünceleri ve Bunu Etkileyen Faktörlerin Rolünü Gösteren Bulgular

Araştırmanın Mevsimlik Tarımda Çalışan Çocukların Geleceklerinin Planlanmasında Ebeveyn Davranışlarının İncelenmesi olmasından mütevellit çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasındaki etkisi bakımından, ebeveyn davranışları ve tutumlarını belirleyen ölçütler arasında kişilerin gelir durumu, yaş, eğitim düzeyi, kardeş sayısı ve bölge gibi değişkenlerin etkili olduğu düşünülmüştür. Bir diğer ifadeyle, bunun ile ilgili yapılan saha çalışmasının olmaması ve bu durumun çalışmanın sınırlılığı olması nedeniyle, sahada mevsimlik tarımda çalışan çocuklar ile ilgili yapılacak ilk çalışma olması yönüyle, ebeveynlerin tutumlarını belirleyen değişkenler olarak (ebeveynin yaş ve cinsiyeti, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn inançları, hanehalkı büyüklüğü (çadırda yaşayan kişi sayısı), gelir düzeyi, bölgesel fark) çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanması üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında, yapılan anketlerden elde edilen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin gerek yaş ve cinsiyetleri gerek de eğitim durumları ve gelir düzeyleri ile geldikleri bölgeler hakkındaki bilgiler ile, “Çocuklarının gelecekleri hakkında bir planları var mı” sorusuna verdikleri yanıt arasındaki ilişki incelenerek çizelgeler halinde sunulmuştur.

Çocukların geleceklerinin planlanmasında ebeveyn davranışlarının etkisine bakarken, ailenin çocuğun yaşamındaki önemi de çalışma kapsamında incelenmektedir. Bununla ilgili, Keskin (2012), “Çocuk gelişme aşamalarının kazanılmasında aile önemlidir” demektedir (Keskin 2012). Yine Yavuzer (2013) ise “Aile üyeleriyle olan ilişkileri, çocuğun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama karşı aldığı tavırların, benimsediği tutum ve davranışların temelini oluşturur” demektedir. “Aile aynı zamanda çocuğa, aile ve toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşılar ve uyum biçimlerinin temelini atar” diyerek çocuk için ailenin önemine ve aile çocuk ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Yine Yavuzer’e (2013) göre, “Çocuğun ailesinin yapısı, genişliği, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, dolayısıyla duygusal ve toplumsal gelişmesini etkileyecektir”. Bu durumla ilişkili olarak çocuğun aile yapısı ile duygusal ve toplumsal hayatının birbirine bağlı olgular olduğu anlaşılmakta ve ailenin demografik yapısının da önem teşkil ettiği vurgulanmaktadır.

6.9.1 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki beklentileri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları ile ilgili beklentileri incelenirken, ebeveynlerin verdikleri yanıtların çocukların geleceklerini ilgilendiren aile kurma, meslek edinme, kendi işlerini yapma vb. konu başlıkları altında toplandığı görülmüştür. Tarım işçisi ebeveynler kendilerine “Çocukları hakkında beklentileri” sorulduğunda, yarısından fazlası (%55’i; 44 kişi) “Mevsimlik tarım işi yapmayıp bizim sahip olamadığımız okuma imkânına erişip, okumaları” yanıtını vermiştir. İkinci ve üçüncü sırada ise; (%10’u; 8 kişi) “Rahat bir yaşama sahip olmaları” ve (%10’u; 8 kişi) “Gelecekte kimseye muhtaç olmadan bir yaşama sahip olmaları” yönündeki beklentilerini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin çocukları için beklentilerinin içerisinde peşi sıra gelen (%8,7’si; 7 kişi) çocuklarının “Düzenli ve iyi bir işte çalışmaları” dır (Çizelge 6.25).

Çizelge 6.25 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki beklentileri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki beklentileri	Kişi Sayısı	%
Mevsimlik tarım işi yapmayıp bizim sahip olamadığımız okuma imkânına erişip, Okumaları	44	55,0
Rahat bir yaşama sahip olmaları	8	10,0
Gelecekte kimseye muhtaç olmadan bir yaşama sahip olmaları	8	10,0
Düzenli ve iyi bir işte çalışmaları	7	8,7
Mevcut koşullardaki imkânsızlıklar nedeniyle evlenmeleri	6	7,5
Kendi işlerini kurup, çalışmaları	2	2,5
Bizden daha kötü koşullarda olacakları için beklentim yok	1	1,3
Devletine, milletine faydalı olmaları	3	3,7
Okumadıkları için mevsimlik işini yapmaları	1	1,3
Toplam	80	100,0

Çizelge 6.25’den de anlaşılacağı üzere, ebeveynlerin çocukları için 5.sırada bir beklenti olarak ifade ettiği “Mevcut koşullardaki imkânsızlıklar nedeniyle evlenmeleri” mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları için kendi ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, çocukları için zorunlu olmadıkça geleceklerinde evlenmelerinin beklentisi içerisinde olmadıklarıdır. Bir diğer ifadeyle, tarım işçisi ebeveynler öncelikle

çocuklarının okumalarını istemekte ve kimseye muhtaç olmadan özgürce yaşayabilecekleri bir yaşam beklentisi içerisinde. Aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere ilerde “Çocuğunuzun hangi mesleği yapmasını istersiniz?” diye sorulduğunda verdikleri yanıtlar, tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarından beklentilerine ilişkin bu bulguyu destekler niteliktedir. Buna göre; Tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), çocukları için istedikleri meslekler ağırlıklı olarak; (%22,5’i; 18 kişi), “Kendisinin istediği meslek” (%20,0’ı; 16 kişi) “Doktor olması”, (%16,2’si; 13 kişi) “Herhangi bir meslek sahibi olmaları” (%10,0’ı; 8 kişi) “Memur olması” (%10,0’ı; 8 kişi) “Maaşlı ve güvenceli bir işe sahip olması” (%11,3’ü; 9 kişi) “Öğretmen olması”, (%10’u; 8 kişi) “Okuyup bir meslek sahibi olması” yönündedir. Başka bir ifadeyle, tarım işçisi ebeveynler çocuklarının okuyup, meslek sahibi olduğu, güvenceli ve sevdikleri bir mesleği yapmalarını istemektedirler.

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynler, yapmış oldukları işin gerek yaşam koşulları gerek de çalışma koşulları açısından insan yakışır olmadığını düşündükleri için çocuklarının gelecekte öncelik güvenceli ve ücretli mesleklere sahip olmasını istemektedirler. Ayrıca, büyük çoğunluğu yapmış oldukları mevsimlik tarım işini zorunluluktan yaptıkları için çocuklarının gelecekte sürdürecekleri mesleklerini sevmelerini istemektedirler. Bunun peşi sıra, her ne kadar çocuklarına eğitimlerine devam etmeleri için gerekli koşulları sağlayamıyor olsalar da, eğitim görmelerini ve eğitim gördükleri alanlarda meslek edinmeleri düşüncesine sahiptirler. Tarım işçisi ebeveynlerin çocukları için istedikleri meslekleri, toplum bilim açısından değerlendirdiğimizde ise, görülmektedir ki bu meslek grupları – doktorluk, öğretmenlik, vd.) itibar edilen ve her zaman gereksinim duyulan meslek gruplarıdır. Aslında tarım işçisi ebeveynler toplum bilim açısından, çocukları için ilerde istedikleri mesleklerin değerli görülmesini, itibar edilmesini ve sürdürülebilir bir iş olmasını önceliklendirmektedir.

6.9.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları hakkındaki planları

6.9.2.1 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerinin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında plan durumuna etkisi

Çalışan çocukları olan tarım işçisi ebeveynlerle yapılan görüşmelerde, işçilerin çocuklarının geleceğe dair gerek meslekleri açısından gerek de eğitim durumları ile ilgili beklentileri olduğu görülmüştür. Ayrıca kendilerinin yaptığı mevsimlik tarım işçiliğini çocuklarının yapmaması ile ilgili planlara sahip oldukları ve her ne kadar mevsimlik tarım işinin yaşam ve çalışma koşulları bunu engellese de umutlu oldukları gözlemlenmiştir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; anket yapılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), büyük çoğunluğunun %81,2'sinin (65 kişi) çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında bir planı olduğu %18,8'inin (15 kişi) ise bir planı olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Planı olan ebeveynlerin hemen hemen eşit bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Buna göre; anket yapılan mevsimlik tarım işçisi kadın ebeveynlerin (38 kişi) çoğunluğunun (%84,21'i; 32 kişi) çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında planı var iken, (%15,8'inin; 6 kişi) planı bulunmamaktadır. Benzer şekilde erkek ebeveynlerinde (42 kişi) neredeyse yüzde seksenin (%78,6'sı; 33 kişi) çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında planı olduğu, (%21,4'ünün; 9 kişi) planı bulunmamaktadır (Çizelge 6.26).

Çizelge 6.26 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin cinsiyetlerinin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı

Çocuklarınızın gelecekleri hakkında planınız var mı?	Mevsimlik tarım işçisinin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Var	32	84,2	33	78,6	65	81,2
Yok	6	15,8	9	21,4	15	18,8
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Elde edilen bilgilerden, ebeveynlerin her iki cinsiyet (kadın-erkek) içerisinde de çalışan çocukları hakkında çoğunlukla bir plana sahip olduğu anlaşılmıştır.

Çizelge 6.27'ye göre görülmektedir ki; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) dörtte birinden fazlası (%21,1'inin; 17 kişi) çocuklarının “Okullarına devam etmelerini sağlamak” ile ilgili bir plana sahiptir. Çocuklarının gelecekleri hakkında bir plana sahip olan ebeveynlerin geri kalan kısmı ise planlarını; “Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak” (%18,8'i; 15 kişi), “İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkıp, geleceklerinin daha iyi olması için çabalamak” (%17,5'i; 14 kişi), “Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak” (%10'u; 8 kişi), “Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak” (%7,5'i; 6 kişi), “Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak” (%3,8'i; 3 kişi) ve “Mevsimlik tarım işi dışında başka bir işkolunda çalışmalarını sağlamak” (%2,5'i; 2 kişi) şeklinde belirtmişlerdir. %18,8'inin ise (15 kişi) çocuklarının gelecekleri hakkında bir planı bulunmamaktadır (Çizelge 6.27).

Çizelge 6.27 Cinsiyetlerine göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı

Ebeveynin çocuklarının gelecekleri hakkındaki planları	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
	Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak	8	21,1	7	16,7	15
Okullarına devam etmelerini sağlamak	8	21,1	9	21,4	17	21,1
Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak	3	7,9	5	11,9	8	10,0
Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak	4	10,5	2	4,8	6	7,5
İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkıp, geleceklerinin daha iyi olması için çabalamak	7	18,4	7	16,7	14	17,5
Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak	1	2,6	2	4,8	3	3,8
Mevsimlik tarım işi dışında başka bir işkolunda çalışmalarını sağlamak	1	2,6	1	2,3	2	2,5
Gelecek planı yok	6	15,8	9	21,4	15	18,8
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Yapılan çalışmadaki ebeveynlerin gelecek planları ile ilgili verdikleri yanıtlardan; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (%40'ı; 32 kişi) çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanmasında çocuklarının eğitim görmelerini ve okumalarını önemsemektedir diyebiliriz. Ayrıca çocuklarının gelecekleri hakkında eğitim görmeleri ve okullarına devam etmeleri üzerine bir plana sahip olan ebeveynler içerisinde kadın (%47,05'i; 8 kişi) ve erkek (%52,95; 9 kişi) ebeveynlerin dağılımının hemen hemen eşit olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yapılan saha çalışmasında çalışmanın nitel yönü ile anket sorularının dışında gerek derinlemesine yapılan mülakat gerek de gözlemler göz önünde bulundurulduğunda, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi halinde çalışan çocuklarının okumasını, eğitim görmesini isteyen ebeveynlerin daha fazla sayıda olduğu görülmektedir.

6.9.2.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaşlarının çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında plan durumuna etkisi

Anket yapılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), yarısından fazlasının %81,25'inin (65 kişi) çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında bir planı olduğu %18,75'inin (15 kişi) ise bir planı olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre; planı olanların yarısından fazlasının (%50,8'inin; 33 kişi) 41-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bunu, %29,2; 33 kişi ile 31-40 yaş aralığındaki ebeveynler takip etmektedir (Çizelge 6.28).

Çizelge 6.28 Yaş dağılımlarına göre sınıflandırılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin yaş aralığı	Çocuklarınızın gelecekleri hakkında planınız var mı?				Toplam	
	Var		Yok			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
26-30 yaş	3	4,6	-	-	3	3,8
31-40 yaş	19	29,2	-	-	19	23,8
41-50 yaş	33	50,8	11	73,3	44	55,0
51-60 yaş	10	15,4	3	20,1	13	16,2
61-70 yaş	-	-	1	6,6	1	1,2
Toplam	65	100,0	15	100,0	80	100,0

Yaş dağılımlarına göre sınıflandırılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımına bakıldığında; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin(80 kişi) dörtte berinden fazlası (%21,2'si;17 kişi) “Okullarına devam etmelerini sağlamak” olduğunu ifade etmiştir. Bunu sırasıyla; (%18,8'i;15 kişi) “Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak”, (17,5'i; 14 kişi) “İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkarmak”, (%10,0'ı; 8 kişi) “Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak”, (%7,4'ü; 6 kişi) “Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak, (%3,8'i;3 kişi) “Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak”, (%2,5'i;2 kişi) “Mevsimlik tarım işi dışında başka bir işkolunda çalışmalarını sağlamak” olarak belirtmiştir. %18,8'i; 15 kişinin ise herhangi bir gelecek planı bulunmamaktadır (Çizelge 6.29).

“Okullarına devam etmelerinin sağlamak” olan ebeveynlerin ise (17 kişi) yarısından fazlası ise (%52,9'u; 9 kişi) 41-50 yaş aralığında bulunan ebeveynlerdir. Yine, çocuklarının gelecekleri için belirttikleri planları “ Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak” diyen ebeveynlerin de yüzde yetmişinden fazlası (%73,3'ü; 11 kişi) 41-50 yaş aralığında bulunan ebeveynlerdir (Çizelge 6.29).

Çizelge 6.29 Yaş dağılımlarına göre sınıflandırılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı

Ebeveynin çocuklarının gelecekleri hakkındaki planları	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin yaşı						
	26-30	31-40	41-50	51-60	61-70	Toplam	
						Sayı	%
Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak	-	4	11	-	-	15	18,8
Okullarına devam etmelerini sağlamak	-	5	9	3	-	17	21,2
Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak	-	3	5	-	-	8	10,0
Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak	-	3	3	-	-	6	7,4
İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkarmak	3	2	4	5	-	14	17,5
Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak	-	1	-	2	-	3	3,8
Mevsimlik tarım işi dışında başka bir işkolunda çalışmalarını sağlamak	-	1	1	-	-	2	2,5
Gelecek planı yok	-	-	11	3	1	15	18,8
Toplam	3	19	44	13	1	80	100,0

Elde edilen bu bulguya dayanılarak denilebilir ki, 41-50 yaş aralığında bulunan mevsimlik tarım işçisi ebeveynler, mevsimlik tarım işinin çocukları için “kadersel bir döngü” olmaktan çıkıp, gelecekte eğitim görüp okullarına devam edebilecekleri bir gelecek planına sahiptir. Bu bulgu çocuklarının eğitim gördükleri alanda meslek sahibi olacaklarına dair umutlarının olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda literatürde mevsimlik tarım işinin nesilden nesile aktarımı olan bir iş olarak görülmesine dair düşünce kalıbını da etkileyecek düzeyde bir bulgu olarak görülebilir. Çünkü, görüşülen tüm mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi) yöneltilen “Çocukken çalışan çocuk muydunuz” sorusuna evet yanıtını verenlerin (%72,5;58 kişi) yarısından fazlası (%53,4’ü; 31 kişi) da 41-50 yaş aralığında bulunan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerdir.

Bu bulgulara dayanılarak mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında ifade ettikleri planlardan öne çıkanlardan biri de, “İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkıp, geleceklerinin daha iyi olması için çabalamak” diyen kesimdir (%17,5’i; 14 kişi) (Çizelge 6.29). Ayrıca her ne kadar çocuklarının gelecekleri hakkında “mevsimlik tarım işinin dışında başka iş kolunda çalışmalarını sağlamak” diyen ebeveynler sadece (%2,5’i; 2 kişi) olsa da, aslında daha fazla sayıda ebeveyn çocuklarının ileride kendi yaptıkları mevsimlik tarım işini yapmalarını istememektedir. Üstü örtülü olarak ifade edilen, “İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmaları....” ifadesi bunu yansıtmaktadır.

6.9.2.3 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimlerinin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında plan durumuna etkisi

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitim düzeyleri, çocuklarının gelecekleri hakkında plan yapmaları ya da çocukları için bir beklentiye sahip olmalarını etkileyen bir unsurdur. Eğitim düzeyi arttıkça tarım işçisi ailelerin çocuklarının yaşamı ile ilgili daha iyi koşullarına sahip olma hususunda daha umutlu oldukları özellikle çalışma kapsamında sahada yapılan gözlemlerden anlaşılmıştır. Bu nedenle çizelge 6.30’da, eğitim durumlarına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı incelenmiştir.

Araştırma kapsamında görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), çocuklarının gelecekleri hakkında planı olanların (%81,2'si; 65 kişi) 1/3'ünden fazlasının (%38,5'i; 25 kişi) okur-yazar olmadığı yine 1/3'ünden fazlasının (%35,4'ü; 23 kişi) ilkokul mezunu olduğu geriye kalan tarım işçisi ebeveynlerin ise sırasıyla (%13'ü; 13 kişi) okur-yazar, (%4,6'sı; 3 kişi) ortaokul mezunu, (%1,5'i; 1 kişinin) lise mezunu olduğu görülmektedir. Yine çocuklarının gelecekleri hakkında planı olmayanların (%18,8; 15 kişi) ise yaklaşık yarısının (%46,6'sı; 7 kişi) ilkokul mezunu olduğu geriye kalan tarım işçisi ebeveynlerinde sırasıyla (%40'ı; 6 kişi) okur-yazar olmadığı, (%6,7'si; 1 kişi) okur-yazar ve (%6,7'si; 1 kişi) ortaokul mezunu olduğu saptanmıştır (Çizelge 6.30).

Çizelge 6.30 Eğitim durumlarına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitim durumu	Çocuklarınızın gelecekleri hakkında planınız var mı?				Toplam	
	Var		Yok			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur-yazar değil	25	38,5	6	40,0	31	38,8
Okur-yazar	13	20,0	1	6,7	14	17,5
İlkokul mezunu	23	35,4	7	46,6	30	37,5
Ortaokul mezunu	3	4,6	1	6,7	4	5,0
Lise mezunu	1	1,5	-	-	1	1,2
Toplam	65	100,0	15	100,0	80	100,0

Bu bilgilere dayanılarak, tarım işçisi ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çocuklarının gelecekleri hakkında bir plana sahip olma ile ilgili düşüncelerini etkilediği söyleyebilir. Çünkü okur-yazar ve daha üst derecede eğitim almış (ilkokul, ortaokul ve lise) olan tarım işçisi ebeveynlerin, çocukları hakkında planı olan tarım işçisi ebeveynlerin (65 kişi) büyük çoğunluğunu (%61,5'ini; 40 kişi) oluşturduğu görülmektedir (Çizelge 6.30).

Çizelge 6.31 ise eğitim durumlarına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımını vermektedir. Buna göre; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden (80 kişi) çalışan çocuklarının gelecekleri

hakkında; “ Okutup meslek sahibi olmalarını sağlayacak imkânlar yaratmak” üzerine planı olan ebeveynlerden (%16,2’si;13 kişi) büyük bir kısmının (%76,9’unun; 10 kişi) okur- yazar ve daha ileri eğitim düzeylerine (ilkokul, ortaokul ve lise) sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden (80 kişi) çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında “Okullarına devam etmelerini sağlama” planına sahip olanların (%11,2’si; 9 kişi) neredeyse yüzde sekseni (%77,8’i; 7 kişi) okur-yazar ve daha ileri düzey eğitim (ilkokul mezunu) düzeyine sahiptir (Çizelge 6.31).

Çizelge 6.31 Eğitim durumlarına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı

Ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkındaki planları	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin eğitim durumu					Toplam	
	Okur-yazar değil	Okur-yazar	İlkokul Mezunu	Ortaokul mezunu	Lise mezunu	Sayı	%
Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak	3	2	6	1	1	13	16,2
Okullarına devam etmelerini sağlamak	2	3	4	-	-	9	11,2
Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak	7	1	4	-	-	12	15,0
Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak	7	1	2	1	-	11	13,8
İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmalarını sağlamak	3	4	6	1	-	14	17,5
Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak	2	2	-	-	-	4	5,0
Mevsimlik işi dışında başka bir işkolunda çalışmaları	1	-	1	-	-	2	2,5
Gelecek planı yok	6	1	7	1	-	15	18,8
Toplam	31	14	30	4	1	80	100,0

Bunun yanı sıra elde edilen bulgulara göre, ebeveynlerin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında gerek “ Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak” yanıtını verenler (%15’i; 12 kişi) gerek de “Kendi ayaklarının üzerinde durmalarını sağlayacak şekilde evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak” yanıtını verenlerin (%13,8’i; 11 kişi) büyük çoğunluğunun okur- yazar olmayan tarım işçisi ebeveynler (%58,3’ü; 7 kişi ve %63,6’ü; 7 kişi) olduğu görülmüştür (Çizelge 6.31). Bu konudaki tarım işçisi ebeveynlerin düşünceleri, eğitim–öğretim düzeylerinin hiç olmamasından kaynaklanmış olup, aynı zamanda bu ebeveynlerin çalışan çocuklarının gelecekleri için yapabilecekleri planlar, çocuklarının en temel ihtiyaçlarının karşılanması ve ancak bu şekilde ayaklarının üzerinde durabilmeleri ile ilgili toplumsal normların dayattıklarının dışında olamamaktadır. Ayrıca tarım işçisi ebeveynler içerisinde çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında daha umutlu ve cesaretli olduklarını yansıtır nitelikte olan “İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkıp, geleceklerinin daha iyi olması için çabalamak” planına sahip olanlarında (%17,5’inin;14 kişi) büyük çoğunluğu (%78,6’sı;11 kişi) okur- yazar ve daha ileri düzey eğitime sahiptir. Eğitimin artmasıyla birlikte, eğitim düzeyi daha yüksek olan tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının geleceği için yaşamlarının daha iyi olacağı planları yapmaya hazır oldukları söylenebilir.

Çizelge 6.32 ile hane bazında çadırda/evde yaşayan kişi sayısına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtlar incelenmiştir.

Çocukları hakkında planı olan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (65 kişi) yarısından fazlasının (%50,8’i; 33 kişi) 7-9 aralığında kişinin yaşadığı çadırlarda/evlerdeki kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bunu sırasıyla; (%38,5’i; 25 kişi) ile 4-6 aralığında kişinin ve (%9,2’i; 6 kişi) ile 10-12 aralığında ve (%1’i;1 kişi) 1-3 aralığında kişinin yaşadığı çadırlardaki kişiler izlemektedir (Çizelge 6.32).

Çizelge 6.32 Hane bazında çadırdaki/evde yaşayan kişi sayısına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı

Hane bazında çadırdaki/ evde yaşayan kişi sayısı	Çocuklarınızın gelecekleri hakkında planınız var mı?				Toplam	
	Var		Yok			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1-3 kişi	1	1,5	1	6,7	2	2,5
4-6 kişi	25	38,5	6	40,0	31	38,8
7-9 kişi	33	50,8	8	58,3	41	51,2
10-12 kişi	6	9,2	-	-	6	7,5
Toplam	65	100,0	15	100,0	80	100,0

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde görülmektedir ki (Çizelge 6.32); çocuklarının gelecekleri hakkında planı olan ve olmayan ebeveynlerin ağırlıklı olarak en fazla 4-6 (%38,8'i) ve 7-9 (%51,2) aralığındaki çadırlarda yaşadığı saptanmıştır. Ayrıca, çadırlarda yaşayan kişi sayısının bu çalışma özelinde ortalama 7 kişi olarak saptandığı bilgisi dahilinde düşündüğümüzde, mevsimlik tarım işinde çalışan ailelerin yaşadıkları çadırların genelde kalabalık olmasının, çocuklarının gelecekleri hakkında bir plana sahip olup olmama durumlarını etkilemediğini söyleyebiliriz.

6.9.2.4 Mevsimlik tarım işçisi haneler bazında çadırdaki/evde yaşayan kişi sayısının çalışan çocuklarının gelecekleri hakkındaki plan durumuna etkisi

Hane bazında çadırdaki/evde yaşayan kişi sayısına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı Çizelge 6.33'te gösterilmektedir. Buna göre, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) yaklaşık beşte biri (%17,5'i; 14 kişi) "içinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkıp, geleceklerinin daha iyi olmasını sağlamak" ve yine beşte biri (%16,2'si; 13 kişi) "Okutup meslek sahibi olmalarını sağlayacak imkânlar yaratmak" diye belirtmiştir (Çizelge 6.33). "İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmalarını sağlamak" planına sahip mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (%17,5'inin; 14 kişi) ise yaklaşık dörtte üçünün (%71,4'ünün; 10 kişi) 4-6 aralığında kişinin yaşadığı çadırlardaki kişiler olduğu görülmektedir. "Okutup meslek sahibi olmalarını sağlayacak imkânlar yaratmak"

(%16,2'si; 13 kişi) planına sahip mevsimlik tarım işçisi ebeveynler ise (%61,5'ü; 8 kişi) 7-9 aralığında kişinin yaşadığı çadırlardaki kişilerden oluşmaktadır (Çizelge 6.33).

Çizelge 6.33 Hane bazında çadırda/evde yaşayan kişi sayısına göre mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı

Ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkındaki planları	Hane bazında çadırda/evde yaşayan kişi sayısı				Toplam	
	1-3 kişi	4-6 kişi	7-9 kişi	10-12 kişi	Sayı	%
Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak	-	1	8	4	13	16,2
Okullarına devam etmelerini sağlamak	1	3	5	-	9	11,2
Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak	-	6	6	-	12	15,0
Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak	-	5	4	2	11	13,8
İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmalarını sağlamak	-	10	4	-	14	17,5
Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak	-	-	4	-	4	5,0
Mevsimlik işi dışında başka bir işkolunda çalışmaları	-	-	2	-	2	2,5
Gelecek planı yok	1	6	8	-	15	18,8
Toplam	2	31	41	6	80	100,0

Elde edilen veriler ışığında, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri ile ilgili ifade ettikleri planlardan anlaşılan, ilk öncelikle çocuklarının mevsimlik tarım işinin zorlayıcı yaşam ve çalışma koşullarından çıkabilmelerinin yollarını aramakta olduklarıdır. Ve ancak sonrasında çocuklarını okutup meslek sahibi olabilmelerini sağlayabilecekleri koşulları yaratmayı düşünebilmektedirler. Bunun yanı sıra gerek anket sonucu elde edilen verilerden (Çizelge 6.33) anlaşılabileceği üzere gerek de araştırma bölgesinde tarım işçisi ebeveynlerle yapılan derinlemesine mülakattan anlaşılan, çocukları için ifade ettikleri planlar bir sıralamaya tabi tutulursa ilk öncelikle; “içinde bulundukları zorlayıcı yaşam ve çalışma koşullarından çıkmalarını sağlama”

daha sonra “okuyup meslek sahibi olmaları” ve peşi sıra “düzenli bir gelire sahip olmaları” ile tüm bunlar gerçekleşemezse o takdirde “kendi ayaklarının üzerinde durmalarını sağlayacak şekilde evlendirmek” olarak sıralanabilir.

6.9.2.5 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ikamet ettikleri illerin çalışan çocuklarının gelecekleri hakkındaki plan durumuna etkisi

İkamet ettikleri iller baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtta göre dağılımını gösteren çizelge 6.34’de, çocuklarının gelecekleri hakkında planı olan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (65 kişi) büyük kısmının (%73,8’inin; 48 kişi) mevsimlik tarım işini yapmak için Şanlıurfa’dan gelen ebeveynler olduğu görülmektedir. Geriye kalan ebeveynlerin ise sırasıyla (%10,8’inin;7 kişi) Diyarbakır ve Kahramanmaraş ile (%4,6’sı; 3 kişi) Suriye’den gelen tarım işçisi ebeveynler olduğu saptanmıştır (Çizelge 6.34).

Çizelge 6.34 İkamet ettikleri iller baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtta göre dağılımı

Mevsimlik tarım işçisi hanenin ikamet ettiği il	Çocuklarınızın geleceği ile ilgili herhangi bir planınız var mı?				Toplam	
	Var		Yok			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Şanlıurfa	48	73,8	11	73,3	59	73,8
Diyarbakır	7	10,8	1	6,7	8	10,0
Kahramanmaraş	7	10,8	-	-	7	8,7
Suriye	3	4,6	3	20,0	6	7,5
Toplam	65	100,0	15	100,0	80	100,0

İkamet ettikleri iller baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı çizelge 6.35’te gösterdiği üzere mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) yaklaşık beşte birinin (%17,5’i; 14 kişi) dile getirdiği “içinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkıp, geleceklerinin daha iyi olmasını sağlamak” planına sahip olanların yarısının (%50’si;7 kişi) Şanlıurfa İlinde ikamet eden

tarım işçisi ebeveynler olduğu görülmektedir. Ve yine mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) yaklaşık dörtte birini (%16,2'si; 13 kişi) oluşturanların dile getirdiği “Okutup meslek sahibi olmalarını sağlayacak imkânlar yaratmak” planına sahip olanların yaklaşık yüzde sekseninin (%76,9'u; 10 kişi) Şanlıurfa İlinde ikamet eden tarım işçisi ebeveynler olduğu saptanmıştır (Çizelge 6.35).

Çizelge 6.35 İkamet ettikleri iller baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı

Ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkındaki planları	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin ikamet ettiği il				Toplam	
	Şanlıurfa	Diyarbakır	Kahramanmaraş	Suriye	Sayı	%
Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak	10	-	3	-	13	16,2
Okullarına devam etmelerini sağlamak	7	2	-	-	9	11,2
Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak	10	-	2	-	12	15,0
Evlendirip, ev sahibi olmalarını sağlamak	10	1	-	-	11	13,8
İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmalarını sağlamak	7	4	-	3	14	17,5
Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak	4	-	-	-	4	5,0
Mevsimlik işi dışında başka bir işkolunda çalışmaları	-	-	2	-	2	2,5
Gelecek planı yok	11	1	-	3	15	18,8
Toplam	59	8	7	6	80	100,0

Ayrıca araştırma kapsamında görüşülen mevsimlik gezici tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun (59 kişi) Şanlıurfa İlinde ikamet eden kişiler olmasından (Çizelge 6.35) kaynaklı uygulanan anketlerin dışında Şanlıurfalı haneleri temsilen daha fazla ebeveynle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Şanlıurfa'dan çalışma bölgelerine gelen ebeveynler özellikle yaşam koşullarının (örneğin göç ettikleri yerlerde çadırlarda yaşadıkları sorunlar) iyileştirilmesi halinde gerekirse daha fazla

çalışarak ve alternatif işleri de yaparak, çocuklarının geleceklerini planlamada okula devam etmelerinin kendileri için en başta gelen plan olduğunu ifade etmişlerdir. Tarım işçisi bir ebeveyn bu konuda kırsaldaki okulların yetersiz olduğunu, çocuklarının daha iyi okullarda eğitimlerine devam etmesini istediğini belirtmiştir.

6.9.2.6 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yıllık ortalama gelir durumlarının çalışan çocuklarının gelecekleri hakkındaki plan durumuna etkisi

Çocukları hakkında planı olan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (%81,2'si; 65 kişi) yarısından fazlasının (%33,9'u; 22 kişi) hane bazında yıllık ortalama 251 – 300 bin TL gelire sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bunu sırasıyla; (%20,0'ı; 13 kişi) ile 151 -200 bin TL gelire sahip haneler ve (%13,8'i; 9 kişi) ile 101-150 bin TL gelire sahip haneler izlemektedir (Çizelge 6.36).

Çizelge 6.36 Hane halkında yıllık ortalama gelir baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planınız var mı sorusuna verdikleri yanıtı göre dağılımı

Hane bazında yıllık ortalama hane geliri	Çocuklarınızın gelecekleri hakkında planınız var mı?				Toplam	
	Var		Yok			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
50- 100 bin TL	8	12,3	-	-	8	10,0
101-150 bin TL	9	13,8	-	-	9	11,2
151-200 bin TL	13	20,0	2	13,3	15	18,8
201-250 bin TL	8	12,3	4	26,7	12	15,0
251 -300 bin TL	22	33,9	6	40,0	28	35,0
301-350 bin TL	5	7,7	3	20,0	8	10,0
Toplam	65	100,0	15	100,0	80	100,0

Çizelge 6.37 hane halkında yıllık ortalama gelir baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımını göstermektedir. Buna göre, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) yaklaşık beşte birinin (%17,5'i; 14 kişi) dile getirdiği “içinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmasını sağlamak” planına sahip olanların yarısının (%50'sinin; 7 kişi) 251- 30 bin TL yıllık ortalama hane gelirine sahip olan tarım işçisi ebeveynlerden oluştuğu

görülmektedir. Ve yine mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) dörtte birinden fazlasını (%16,2'si; 13 kişi) oluşturanların dile getirdiği “Okutup meslek sahibi olmalarını sağlayacak imkânlar yaratmak” planına sahip olanların yarısından fazlasının (%53,9'unun; 7 kişi) 201- 350 bin TL yıllık ortalama hane gelirine sahip olan tarım işçisi ebeveynlerden oluştuğu saptanmıştır (Çizelge 6.37)

Çizelge 6.37 Hane hakkında yıllık ortalama gelir baz alındığında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında planlarına göre dağılımı

Ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkındaki planları	Hane bazında yıllık ortalama hane geliri						Toplam	
	50-100 bin TL	101-150 bin TL	151-200 bin TL	201-250 bin TL	251 - 300 bin TL	301-350 bin TL		
							Sayı	%
Okutup meslek sahibi olmalarını sağlamak	4	-	2	3	3	1	13	16,2
Okullarına devam etmelerini sağlamak	-	2	1	1	3	2	9	11,2
Düzenli gelirlerinin olmasını sağlamak	-	-	5	1	6	-	12	15,0
Evlendirip, ev sahibi olmalarını Sağlamak	2	2	3	2	2	-	11	13,8
İçinde bulunduğumuz kötü koşullardan çıkmalarını sağlamak	2	3	-	1	7	1	14	17,5
Kendilerini geliştirebilecekleri imkânları oluşturmak	-	-	2	-	1	1	4	5,0
Mevsimlik işi dışında başka bir işkolunda çalışmaları	-	2	-	-	-	-	2	2,5
Gelecek planı yok	-	-	2	4	6	3	15	18,8
Toplam	8	9	15	12	28	8	80	100,0

Aynı zamanda araştırmaya dair bulguları gösteren Çizelge 6.36 incelendiğinde haneleri temsilen görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin içerisinde bulunduğu hanelerin %35'i (28 hane) yıllık 251 -300 bin TL kazanmaktadır. Bu gelir grubu içinde yer alan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden çocuklarının geleceği hakkında bir plana sahip olanların (22 kişi) dörtte birinden fazlası (%31,8'i; 7 kişi), çocukları için “Düzenli

gelirlerinin olmasını sağlamak” olarak geleceği planladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda, bu gelir grubundaki (251- 300 bin TL) haneler çocuklarının gelecekleri ile ilgili planlama yaparken, ilk öncelikle çocuklarının mevsimlik tarım işinin yorucu ve umut vermeyen çalışma koşullarından çıkmalarını önceliklendirmektedir. Ancak daha sonra düzenli bir gelire sahip olabilecekleri ve eğitimlerini devam ettirebilecekleri bir yaşama sahip olabileceklerini planlayabilmektedir.

6.9.3 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin rolü hakkındaki düşünceleri

Ülkemizde, gerek merkezi gerek yerel yönetimlerin sosyal ve ekonomik konulardaki düzenlemeleri her konu başlığı altında olduğu gibi, “Mevsimlik tarım işçisi aileleri ve çocuklarının gelecekleri” hakkında da yadsınamayacak derece önemlidir. Tarımsal üretimin dinamosu olarak görülen mevsimlik tarım işçisi ailelerin sahip oldukları yaşam ve çalışma koşullarının daha iyi bir hale getirilmesinde de yönetimlerin rolünü düşündüğümüzde, bu çalışma kapsamında, tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin rolü konusunda ne düşündüklerini öğrenmeye gereksinim olmuştur. Bu nedenle, çizelge 6.38’de çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisi incelenmiştir. Buna göre, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) büyük çoğunluğu (%63,8’i 51 kişi) çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisi olması gerektiği düşünülmektedir. Geriye kalan ebeveynler ise (%36,2’si; 29 kişi) çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisi olması gerektiğini düşünmemektedir (Çizelge 6.38).

Çizelge 6.38 Çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisi

Çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisi olmalı mı?	Mevsimlik tarım işçisi ebeveynin cinsiyeti				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	25	65,8	26	62,0	51	63,8
Hayır	13	34,2	16	38,0	29	36,2
Toplam	38	100,0	42	100,0	80	100,0

Yönetimlerin çocuklarının geleceklerinin planlanmasında herhangi bir etkiye sahip olmaması gerektiğini düşünen tarım işçisi ebeveynleri, bu şekilde düşünmeye iten sebep ise yapılan derinlemesine mülakatlarda anlaşılmıştır. Devlet yönetiminin, mevsimlik tarım işçiliğinin yaşam ve çalışma koşulları ile ilgili getirdiği yasal düzenlemelerin dahi sıkı takipçisi olmaması, tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri ile ilgili yönetimlerin planlama yapmasına dair güven duymasını engelleyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

6.9.4 Çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında kimler neler yapabilir?

6.9.4.1 Kamu kurum ve kuruluşları

Çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yönetimlerin etkisinin olduğunu ifade eden (51 kişi) mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere, “ Peki bu kamu kurum ve kuruluşlar/yönetimler çalışan çocuklarınızın geleceklerinin planlanması ile ilgili neler yapabilir?” açık uçlu sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu yanıtlayan tarım işçisi ebeveynlerin (51 kişi); dörtte birinden fazlası (%29,4’ü; 15 kişi) “Çocukların eğitim masraflarını karşılayabilir” ve (%19,6’sı; 10 kişi) “Çocukların sürekli eğitime devam edebilecekleri düzenlemeleri yapabilir” demiştir. Örneğin; okulların eğitim-öğretime başlama ve bitiş tarihini mevsimlik tarım işine katılan ailelerin çocuklarına göre düzenleyebilir ya da çadır bölgelerine eğitim-öğretimin kesintisiz devam ettiği okullar kurabilir. Bunu takiben (%9,6’sı; 5 kişi) “Çocukların okullara ulaşımı ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapabilir” demiştir. Örneğin; kesintisiz taşınmalı sistem vb.” olarak belirtmiştir. Ebeveynlerin kalan kısmı, (%13,7’si; 7 kişi) “Ebeveynlerine ücretli ve güvenceli iş imkânı sağlayabilir”, (%8,0’ı; 4 kişi) “Mevsimlik tarım işçisi hanelere maddi destek verebilir ve (%3,9’u; 2 kişi) “Mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşadıkları yerlerle ilgili düzenleme yapabilir. Örneğin; hanelere çadır yerine konteyner imkânı sunabilir” diye ifade etmiştir. Bunun yanısıra bir kesim mevsimlik tarım işçisi ebeveyn ise, “Kırsal bölgede eğitim - öğretim düzeyi iyi okullar açabilir” (%3,9’u; 2 kişi) , “ Kırsal bölgede ana okullar açabilir” (%2,0’ı; 1 kişi) ve “ Mevsimlik tarım işini yaptığımızı köyün gelişimi sağlayacak yapıları oluşturabilir”. Örneğin; köyde sosyal merkezler, spor tesisleri ve eğitim merkezleri açabilir (%2,0’ı; 1 kişi) demiştir.

Ebeveynlerin geriye kalan kısmı da “Çocuklara meslek edindirme imkânları sağlayabilir” (% 3,9’u; 2 kişi), “Devlet çocukların geleceklerinin planlanması için eylemsel kararlar alıp uygulayabilir (%2,0’ı; 1 kişi) ve “Türkiye’de yönetim sisteminin parlamenter sistemine geri dönmesini sağlayıp, çocuklarımızın geleceklerinin demokratik bir şekilde özgür ve bağımsız planlanmasını sağlayabilir” (%2,0’ı; 1 kişi) diye belirtmiştir.

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi), “çocuklarının geleceklerinin planlanması ile ilgili kurum ve kuruluşlarla bir görüşme yaptınız mı?” diye sorulduğunda ise sadece %17,5’i; 14 kişi görüşme yaptığını, %82,5’i; 66 kişi ise herhangi bir görüşme yapmadığını belirtmiştir. Görüşme yapanlardan bazıları yaptıkları görüşmenin olumlu sonuçlandığını bazıları da olumsuz sonuçlandığını ifade etmiştir. Bu bağlamda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden birisi; “ “İlçe Sağlık Müdürlüğü, İlçe Tarım Müdürlüğü ve Belediye ile görüştüm” olumsuz sonuçlandı derken, bir başka tarım işçisi ebeveyn de benzer şekilde; “ Olumsuz sonuçlandı verilen sözler tutulmadı” ve “Yüreğir Belediyesiyle, bulunduğumuz bölgeye anaokulu yapılması ile ilgili görüştüm olumsuz sonuçlandı” demiştir. Yine başka bir tarım işçisi ebeveynde, “Sosyal Yardım Vakfı ile görüştüm. Olumsuz sonuçlandı sadece kömür yardımı yapıldı” diye ifade etmiştir. Fakat, kurumlarla yaptığı görüşmeden olumlu yanıt alan bir başka tarım işçisi ebeveyn ise, “Kahramanmaraş Belediye Başkanı ile görüştüm. Olumlu sonuçlandı ve ihtiyaç desteği aldım” diye belirtmiştir. Bu görüşmenin sonucu her ne kadar çocuklarının geleceklerinin planlanmasında doğrudan etkisi olmasa da çalışan çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması anlamında önemli görebileceğimiz olumlu yanıtlardan biri olarak görülebilir.

6.9.4.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynler

Görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere “ Çalışan çocuklarınızın geleceklerinin planlanmasında ebeveynler neler yapabilir?” açık uçlu soru yöneltildiğinde görüşülen 80 tarım işçisi ebeveynden (%91,2’si; 73 kişi) yanıtlamıştır. Düşüncesini belirten tarım işçisi ebeveynlerin (73 kişi) üçte birinden fazlası (%31,5’i; 23 kişi) “Okutmak ve çalıştırmamak için gayret edebilir” demiştir. Bunu sırasıyla, “Daha fazla çalışabilir.

Örneğin; ek iş yapabilir” (%22,0’ı; 16 kişi), “Çocuklarını maddi ve manevi açıdan destekleyebilir” (%12,3’ü; 9 kişi), “Güvenceli bir işte çalışmayı tercih edebilir” (%8,2’si; 6 kişi), “Yaptığımız mevsimlik tarım işini daha iyi yaşama ve çalışma koşullarını sağlayan yerlerde yapmayı seçebilir” (%2,7’si; 2 kişi), “Her şey yapabilir” (%6,9’u; 5 kişi), “Çocuklarının okula devam edeceği yerlerde yanında bir yakınının olmasını sağlayabilir” (%2,7’si; 2 kişi), “Sosyal güvenlik ve gelir durumlarının iyileştirilmesini dile getirebilir” (%1,4’ü; 1 kişi) diyen tarım işçisi ebeveynler izlemektedir. Bunun yanısıra düşüncesini belirten mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (%12,3’ü; 9 kişi) “Hiçbir şey yapamaz” demiştir.

Elde edilen bulgulara dayanılarak denilebilir ki; Çocuklarının geleceklerinin planlanması üzerine yapabilecekleri planlar olduğunu düşünen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (73 kişi) çoğunluğunun çocuklarının geleceklerinin planlanmasında, onların eğitim almalarını önemsediklerini söyleyebiliriz. Bunun yanısıra, tarım işçisi ebeveynlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde, işçi ebeveynler kendilerinin bunu sağlayabilecek duruma gelmelerinin de ancak daha fazla çalışırlarsa ve çalıştıkları iş kolu olan mevsimlik tarım işinin güvenceli ve ücretli bir iş haline gelmesiyle mümkün hale gelebileceğini belirtmişlerdir.

6.9.4.3 Tarım araçları

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere “ Çalışan çocuklarınızın geleceklerinin planlanmasında tarım araçları neler yapabilir?” açık uçlu soru yöneltildiğinde görüşülen 80 tarım işçisi ebeveyninden (%91,2’si; 73 kişi) yanıtlamıştır. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (73 kişi) tarım araçlarının yapabilecekleri üzerine ifadeleri incelendiğinde, yarısından fazlası (%43,8’i; 32 kişi) “Hiçbir şey yapamaz” demiştir. Bunu sırasıyla, “Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarını ve haklarını dile getirebilir” (%12,3’ü; 9 kişi), “Çocukların çalışmaları yasak diyerek çalışmalarını önleyebilir” (%12,3’ü; 9 kişi), “Okul çağında olup okula gitmeyen çocuklara ilişkin bilgileri devletin ilgili mercilerine bildirebilir” (%6,9’u; 5 kişi), “ Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvence ve gelir durumlarının düzenlenmesini destekleyebilir” (%5,6’sı; 4 kişi), “Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere maddi açıdan destek olabilir. Örneğin; borç para

verebilir” (%6,9’u; 5 kişi) “Çocuk haklarını savunabilir” (%4,1’i; 3 kişi), “Mevsimlik tarım işçisi ebeveynleri, çocuklarını çalıştırmayıp, okutmaları yönünde yönlendirebilir” (%2,7’si; 2 kişi), “Tarlada bize yarım eden çocukları yerine onlar yardım edebilir” (%2,7’si; 2 kişi), “ İşverenin bizlere verdiği yevmiye üzerinden aldığı komisyonu daha az alabilir ya da bu komisyon miktarını devletten talep edebilir” (%2,7’si; 2 kişi) diyen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ifadeleri izlemektedir.

Görülmektedir ki tarım aracılarının çocuklarının geleceklerinin planlanmasında yapabilecekleri “hiçbir şey olmadığını” düşünen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin sayısı (32 kişi) hiçte azımsanamayacak bir düzeydedir. Tarım işçisi ebeveynler tarım aracılarının bu konuda en fazla sorunlarını ve haklarını dile getirebileceklerini ve çocuklarının çalışmasının yasal olmadığını ifade ederek ilgili yönetim birimlerine iletebileceklerini düşünmektedirler. Hâlbuki tarım araçları da aynı mevsimlik iş kolunda aileleriyle birlikte çalışmakta ve onlarında çocuklarının geleceklerinin planlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu konuda araştırma bölgelerinden biri olan Ankara İli Sincan İlçesine bağlı Malıköy’de tarım aracısı ile yapılan derinlemesine görüşmede, tarım aracısının ifadeleri bu gerçeği doğrular niteliktedir:

“Ben de ailemle hep birlikte (eşim ve çocuklarım) mevsimlik tarım işinde çalışıyorum. Çocuklarımın bazıları okul çağında olmasına rağmen tarlada biz yetişkinlerle birlikte çalışıyorlar. Maddi düzeyde sürekli cebimde fazladan para olması gerekiyor ki; işveren, tarım işçilerine yevmiyelerini vermeyince tarım aracısı olarak işçiye ödemeyi ben kendi cebimden yapıyorum”.

6.9.4.4 İşverenler/ Toprak sahipleri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere “ Çalışan çocuklarınızın geleceklerinin planlanmasında işverenler/toprak sahipleri neler yapabilir?” açık uçlu soru yöneltildiğinde görüşülen 80 tarım işçisi ebeveyninden (%91,2’si;73 kişi) yanıtlamıştır. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (73 kişi) işverenlerin yapabilecekleri üzerine ifadeleri incelendiğinde, yarısından fazlası (%46,6’sı; 34 kişi) “Hiçbir şey yapamaz” demiştir. Bunu sırasıyla, “Devlet destekli günlük yevmiye miktarını artırabilir”

(%15,1'i; 11 kişi), “Çocukların mevsimlik tarım işinde çalıştırılmaması hususunda, bu konuyla ilgili yasaları uygulayarak kararlı olabilir” (%13,7'si; 10 kişi), “Mevsimlik tarım işçilerine insani bir gözle bakıp, daha insani koşullarda çalışmalarını sağlayabilir” (%11,0'ı; 8 kişi), “ Çocukların okullara ulaşımını sağlayacak şekilde, mahalle muhtarı ya da daha yetkili organlarla koordineli bir şekilde, kiralık ev tutma imkânı sağlayabilir” (%5,4'ü; 4 kişi), “Çocukların okullara gidip gelmesi için taşıt tahsis edebilir” (%2,7'si; 2 kişi), “ Mevsimlik tarım işçilerinin haklarını koruyacak şekilde davranabilir. Örneğin; tarım işçisi ebeveynlere sözleşme yapabilir” (%2,7'si; 2 kişi), “Çadır yerleşimlerinin olduğu bölgede okul öncesi anaokulları açılması için başvuruda bulunabilir” (%1,4'ü; 1 kişi), “Tarlada hava muhalefeti nedeniyle çalışılmayan günler için yevmiye verebilir” (%1,4'ü; 1 kişi) diyen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ifadeleri izlemektedir.

Hem mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle yapılan anketlerden hem de derinlemesine görüşmelerden anlaşılan ise, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin yaklaşık yarısının (%46,6'sı; 34 kişi), işverenlerin çocuklarının geleceklerinin planlanmasında “hiçbir şey yapamayacaklarını” düşünmekte olduğu gerçeğidir. Bu durumun temel nedeni olarak ise, işverenler için çocuklarının geleceklerinin planlanması konusunun öneminin bulunmamasını düşünmeleri diyebiliriz. Ayrıca araştırma bölgesi içerisindeki Adana İlinin Yumurtalık İlçesine bağlı Şeyh ganim köyü çevresindeki çadır yerleşim yerlerinde kalan tarım işçilerinden görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynin ifadeleri de bu konudaki düşüncelerini yansıtmaktadır:

“Onlar tam tersine çocuklarımızı dışlıyorlar. Çalışan ve çalışmayan çocuklarımızın gelecekleri için hiçbir şey yapamazlar. Ayrıca, gelecekleri için bir şey yapmayıp, tam tersini bile yapabilirler”.

Adana İlinin Yumurtalık İlçesine bağlı Kırmızıdam Köyü çevresindeki çadır yerleşim yerlerinde kalan tarım işçilerinden görüşülen bir başka mevsimlik tarım işçisi ebeveyn de;

“Bu konuda destekleyici bir şey yapmazlar. Doğru düzgün günlük yevmiyemi bile vermiyorlar” demiştir.

Ankara İlinin Sincan İlçesine bağlı Malıköy’ün çevresindeki çadır yerleşim yerlerinde kalan tarım işçilerinden, görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynin konu ile ilgili benzer bir başka ifadesi de;

“Okurlarsa çocuklarımız onlar için olumlu olmayacağı için hiçbir şey yapmazlar” şeklindedir.

6.10 Mevsimlik Tarım İşçisi Ebeveynlerin Çalışan Çocuklarının Çalışma Durumu ve Çocuklarının Çalışması Hakkındaki Düşünceleri

6.10.1 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının çalışma nedenleri

Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını çalışmaya iten sebepler, araştırma kapsamındaki anket soruları ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda irdelenmiştir. Buna göre mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin sadece % 7,5’inin (6 kişi) çocukları çalışmamaktadır. Çocukları çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin ise çocuklarının niçin çalıştıklarına dair verdikleri yanıtlarda ilk sırada, (%56,2’si; 45 kişi) ‘ailenin maddi açıdan ihtiyacının olması’ gelirken peşi sıra ikinci sırada (%15,0’ı; 12 kişi) ‘aile bütçesine katkı sağlamak’ gelmektedir (Çizelge 6.39).

Çizelge 6.39 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının çalışma nedenleri

Çocukların Çalışma Nedenleri	Kişi Sayısı	%
Ailenin maddi açıdan ihtiyacının olması	45	56,2
Aile bütçesine katkı sağlamak	12	15,0
Mevsimlik tarım işi nedeniyle eğitimlerinin kesintiye uğraması	6	7,5
Çocukların çalışmıyor	6	7,5
Çocuklarının geleceklerini hazırlamak için (ev kurmak, evlendirmek vd.)	3	3,8
Devamlı ve güvenli çalışma şartlarına sahip olmamamız	3	3,8
Çocuk sayısının fazla olması	2	2,5
Tarlaya çalışmak için gittiğimizde, çadır bölgesinde çocuklarımızı bırakacak birinin olmaması	2	2,5
Mevsimlik tarım işinin zorluğunu görüp, okumanın önemini anlaması ve bu işi ileride yapmaması için	1	1,2
Toplam	80	100,0

Verilen yanıtlar genel olarak incelendiğinde, ‘çocukların kazanabileceği ücretlere olan gereksinime’ işaret eden yanıtların tüm yanıtların %96’sına karşılık geldiği görülmektedir. Bu nedenle gerek haneleri temsilen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular göz önünde bulundurulduğunda gerek de tarım işçisi ebeveynlerle derinlemesine görüşmeler de mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çocuklarının eğitime devam etmeyip, çalışmak durumunda kalmalarına neden olan en önemli etkenin ‘mevsimlik tarım işçisi hanelerin sahip olduğu maddi imkânsızlıklar’ olduğu söylenebilir. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere, “Çocuklarınız sizinle birlikte tarım işinde çalışmasa, okusa bu sizin gelir durumunuzu nasıl etkiler? diye sorulduğunda, verilen yanıtların (%82,5’i; 66 kişi) “olumsuz etkiler” şeklinde olması da bu olguyu yansıtmaktadır.

Görölmüştür ki, hanelerin maddi imkânsızlıkları çocukların hanelerinin bütçesine katkı sağlamaları için onlara çalışmaları dışında başka bir seçenek sunmamaktadır. Ayrıca, sahada görüşülebilen çocukların ifadelerinden anlaşıldığı üzere eğitimlerine devam etmek isteğinde olanlarında ebeveynlerinin eğitim masraflarını karşılayamaması nedeniyle, mevsimlik tarım işini yapmaya başladıkları gözlemlenmiştir.

6.10.2 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının çalışmaya başlamasında aracı olan kişiler

Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının çalışmaya başlamasında aracı olan kişilerin kim olduğunu gösteren çizelge 6.40’a göre, görüşülen mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının çalışmaya başlamasında aracı olan kişilerin büyük çoğunluğunun (%60,0’ı’u; 48 kişi) tarım aracıları olduğu saptanmıştır. Bunu sırayla, (%18,8; 15 kişi) ile zorunlu tercih ve (%13,7; 11kişi) ebeveynler izlemektedir (Çizelge 6.40).

Çizelge 6.40 Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının çalışmaya başlamasında aracı olan kişiler

Çocukların Çalışmaya Başlamasına Aracı Olan Kişiler	Kişi Sayısı	%
Tarım aracı	48	60,0
Zorunlu tercih	15	18,8
Ebeveynler	11	13,7
Çocukların çalışmıyor	6	7,5
Toplam	80	100,0

Çocuklarının çalışmasına aracılık edenler içerisinde “Ebeveynler” her ne kadar üçüncü sırada yer alıyor olsalar da, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi) yöneltilen “çocuklarınızın çalışmasına izin veriyor musunuz” sorusuna “evet” yanıtını veren ebeveynlerin tüm yanıtların %92,5’ini (74 kişi) oluşturduğu bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, aslında tarım araçlarının çocuklarının çalışmasına aracı olmasına da izin veren yine ebeveynlerdir diyebiliriz.

Mevsimlik gezici tarım işinde çalışan çocuk sayısı ise çizelge 6.41’de verilmiştir. Buna göre, mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), dörtte birinden fazlasının (%27,5’inin; 22 kişi) çalışan çocuk sayısı 2’dir. Bunu sırasıyla; çalışan çocuk sayısı 5 olan (%18,8’i; 15 kişi), çalışan çocuk sayısı 3 ile 4 olan (%15,0’ı; 12 kişi) ve çalışan çocuk sayısı 1 olan (%10,0’u; 8 kişi) ebeveynler izlemektedir. Çalışan çocuk sayısının (6 çocuk) olduğu mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynler ise tüm yanıtların %6,2’sini; 5 kişi oluşturmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlerin (%7,5’inin; 6 kişi) ise çalışan çocuğu bulunmamaktadır (Çizelge 6.41). Araştırma kapsamında hane içerisinde mevsimlik gezici tarım işinde çalışan ortalama çocuk sayısı ise 3’tür.

Çizelge 6.41 Mevsimlik gezici tarım işinde çalışan çocuk sayısı

Çalışan Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı	%
1 çocuk	8	10,0
2 çocuk	22	27,5
3 çocuk	12	15,0
4 çocuk	12	15,0
5 çocuk	15	18,8
6 çocuk	5	6,2
Hiçbiri	6	7,5
Toplam	80	100,0

Mevsimlik tarım işinde çalışan çocukların çalışmak zorunda kalmayacağı durumlar çizelge 6.42’de incelenmiştir. Bu kapsamda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi) yöneltilen “ hangi koşullar sağlansa, çocuklarınız çalışmazdı” sorusuna verdikleri yanıtlarda büyük çoğunluğu (%81,2’si; 65 kişi) gelir durumlarındaki değişimin gerek iş değişikliği gerek de çalışma koşullarının iyileşmesiyle birlikte daha güvenceli ve gelir artışı ile gerçekleşmesi durumunda çocuklarını çalıştırmayacaklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca tüm yanıtların içerisinde bu yanıtların toplamının %81,2’e karşılık gelmesi, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmalarının en önemli sebebinin de güvencesiz ve düşük ücret karşılığında yaptıkları “mevsimlik tarım işi” olduğunu göstermektedir Aynı zamanda oranın yüksekliği (%81,2), bu koşulların çocuklarını çalıştırmamalarını sağlayacak ilk sırada gelen koşullar olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6.42 Mevsimlik tarım işinde çalışan çocukların çalışmak zorunda kalmayacağı durumlar

Çocukların Çalışmak Zorunda Kalmayacağı Koşullar	Kişi Sayısı	%
Gelirimiz artarsa	31	38,8
Sigortalı bir işte çalışırsam	21	26,2
Yaptığımız işi yapmazsak	9	11,2
Gideceği okullar yaşadığımız yerde olsaydı	6	7,5
Çalışma koşullarımız iyileşirse	4	5,0
Devlet çalışan çocukların çalıştıkları süredeki günlük yevmiye miktarını aileye verirse	3	3,8
Çocuklarım çalışmıyor	6	7,5
Toplam	80	100,0

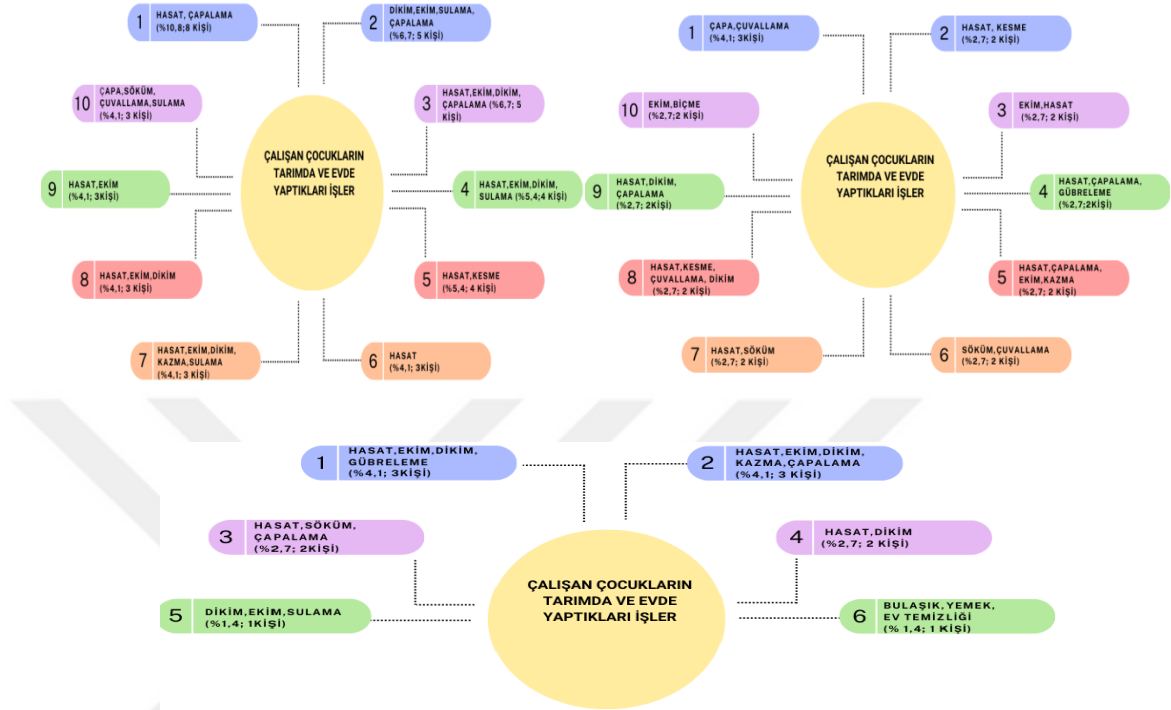
Çocuklarını çalıştırmayan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını çalıştırmama nedeni ise çizelge 6.43’de verilmiştir. Buna göre, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) çocuklarını çalıştırmama nedenini sırasıyla; (%3,8’i; 3 kişi) “hem okula devam edebilmeleri hem de çocuk oldukları için”, (%2,5’i; 2 kişi) “çocuk oldukları için”, (%1,2’si; 1 kişi) ise “okula devam edebilmeleri için“ olarak belirtmiştir. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (%92,5’i; 74) kişi ise çocuklarını çalıştırmaktadırlar (Çizelge 6.43).

Çizelge 6.43 Çocuklarını çalıştırmayan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını çalıştırmama nedeni

Çocuklarını çalıştırmayan tarım işçisi ebeveynlerin çalıştırmama nedeni	Kişi Sayısı	%
Okula devam edebilmeleri için	1	1,2
Çocuk oldukları için	2	2,5
Hem okula devam edebilmeleri, hem de çocuk oldukları için	3	3,8
Çocuklarını çalıştırıyor	74	92,5
Toplam	80	100,0

Çocuklarını çalıştıran mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlere (74 kişi), çocuklarının hem tarımsal üretimde hem de ev işlerinde hangi işleri yaptığına ilişkin açık uçlu soru yöneltildiğinde, tarım işçisi ebeveynlerin çoğunluğu (%10,7’si; 8 kişi) “Hasat, çapalama”, (%6,7’si; 5 kişi) “Dikim, ekim, sulama, çapalama” ve (6,7’si; 5 kişi) “Hasat, ekim, dikim, kazma, çapalama” işlerinde çalıştığını ifade etmiştir. Geriye kalan tarım işçisi ebeveynler ise çocuklarının sırasıyla; (%5,4’ü; 4 kişi) “Hasat, ekim, dikim, sulama”, (%5,4’ü; 4 kişi) “Hasat, kesme”, (%4,1’i; 3 kişi) “Hasat”, (%4,1’i; 3 kişi) “Hasat, ekim, dikim, kazma, sulama” (%4,1’i; 3 kişi) “Hasat, ekim, dikim, gübreleme”, (%4,1’i; 3 kişi) “Hasat, ekim, dikim, kazma, çapalama”, (%4,1’i; 3 kişi) “Hasat, ekim, dikim”, (%4,1’i; 3 kişi) “Hasat, ekim”, (%4,1’i; 3 kişi) “Çapa, söküm, çuvallama, sulama”, (%4,1’i; 3 kişi) “Çapa, çuvallama”, (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, kesme”, (2,7’si; 2 kişi) “Ekim, hasat”, (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, çapalama, gübreleme” (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, çapalama, ekim, kazma” (2,7’si; 2 kişi) “Söküm, çuvallama”, (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, söküm”, (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, kesme, çuvallama, dikim”, (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, dikim, çapalama”, (2,7’si; 2 kişi) “Ekim, biçme”, (2,7’si; 2 kişi) “Hasat, söküm, çapalama”,

(2,7'si; 2 kişi) “Hasat, dikim”, (1,3'ü; 1 kişi) “Dikim, ekim, sulama”, (1,3'ü; 1 kişi) “Ev işlerinde; bulaşık, ev temizliği yemek pişirme” çalıştığını belirtmiştir.

Şekil 6.15 Çocuklarını çalıştıran mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının tarımda ve ev işlerinde yaptıkları işler

Hem elde edilen anket bulgularına dayanılarak hem de saha da kız-erkek tüm çocukların yaptığı işler açısından varılan gözlemlerden yola çıkarak, denilebilir ki cinsiyeti fark etmeksizin çocuklar tarımsal üretime ait hemen hemen her iş kolunda çalışmaktadırlar. Yine görüşülen tarım aracısı ve ebeveynlerin verdiği bilgi doğrultusunda ve sahada gözlemlenen, çocukların yaptığı işlerin güç gerektiren ve zorlayıcı olan kısımlarında (örneğin; çapalama, kazma gibi) daha çok 12-17 yaş arasındaki çocukların çalıştığıdır. Yine bu bağlamda ebeveynlere (74 kişi) çocukların başka iş kollarında çalışıp çalışmadığı sorulduğunda ise; büyük çoğunluğu (%97,3'ü; 72 kişi) başka işlerde çalışmadığını ifade ederken, (%2,7'si; 2 kişi) çalıştığını belirtmiştir.

Çocukları çalışan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (74 kişi), yöneltilen “Çocuklarınız çalışmaktan nasıl etkileniyor” sorusuna ebeveynlerin bir kısmı (4 kişi) yanıt vermemiştir. Yanıt veren tarım işçisi ebeveynlerin (%94,6'sı; 70 kişi) çoğunluğu

(%40,0'ı; 28 kişi) “Yorgunluk ve isteksizlik yaşıyorlar” demiştir. Diğerlerinin (%11,4'ü; 8 kişi) “Zorlayıcı koşullardan kaynaklı sıkıntı duyuyorlar. Örneğin sıcaktan bunaliyorlar, zaman zaman aç kalıyorlar. Uykusuz kalıyorlar. Tuvalet ihtiyaçlarını rahat ve güvenilir bir şekilde karşılayamıyorlar” ve (%11,4'ü; 8 kişi) “Mutsuz oluyorlar” olarak belirtmiştir. Geriye kalan ebeveynler ise, (%8,6'sı; 6 kişi) “Okuldan ve yapmak istedikleri bisiklet sürmek vb. aktivitelerden geri kalmış hissediyorlar”, (%5,6'sı; 4 kişi) “Psikolojileri olumsuz etkileniyor. Örneğin; baskı altında hissediyorlar, zorlarına gidiyor”, (%4,3'ü; 3 kişi) “Olumsuz etkileniyorlar. Yaptıkları işleri yaparken güçleri yetmiyor”, (%4,3'ü; 3 kişi) “Severek yapıyorlar. Yorulunca zaten bırakıyorlar”, (%2,9'u; 2 kişi) “Erken olgunlaşıyorlar. Hayata bakış açıları farklı oluyor”, (%2,9'u; 2 kişi) “Pişmanlık hallerini yaşıyorlar. Örneğin; keşke okusaydım diyorlar”, (%2,9'u; 2 kişi) “Nefret ediyorlar”, (%2,9'u; 2 kişi) “İşin zor olduğunu, okumayı tercih ettiklerini söylüyorlar” (%1,4'ü; 1 kişi) “İşten kaçma halleri oluyor”, (%1,4'ü; 1 kişi) “Bazen mutsuz bazen mutlu hissediyorlar” diye ifade etmişlerdir.

Hem genel olarak ebeveynlerin verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular hem de sahada çocukların çalışırken ki hallerinden gözlemlenenler, bize çocukların çalışmaktan dolayı hem yaşadıkları sıkıntıyı hem de çocukluklarını yaşayamamalarından (örneğin; oyun oynayamama, bisiklet sürmek, aktivitelere katılamama vd.) kaynaklı çalıştıkları süreyi boşa geçen zamanlar olarak gördüklerini göstermektedir. Tarım işçisi ebeveynler ise her ne kadar yukarıda ifade ettiğimiz birtakım nedenlerden dolayı çocuklarının çalışmalarına izin verseler de, diğer taraftan çocuklarının çalışması ve çalışırken yaşadıkları haller onları hem umutsuzluğa düşürmektedir hem de gelecekleri hakkında kaygılandırmaktadır.

Çalışan çocukların çalışma şartlarına ilişkin sorunları çizelge 6.44'de verilmiştir. Bu çerçevede, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi), “Çalışan çocuklara çalışma şartlarına ilişkin sorunları sorulduğunda yarısı (%50,0'ı; 40 kişi) çocukların çalışma saatlerinin, çalıştıkları ortamın güvenliğinin, yaptıkları işlerin onlar için uygun olmaması ve düşük ücretlerle çalışmaları olmak üzere tümünü içeren “Hepsi” yanıtını vermişlerdir. Hepsi yanıtını veren tarım işçisi ebeveynlerin ise, çocukları için sorun olarak gördükleri konuların başında (%13,8'i; 11 kişi) “Çocuklarının çalışma süresinin

uzun saatler olması” gelmektedir. Bunu sırasıyla,(%10,0’ı; 8 kişi) “Çalışan çocukların çalışma ortamlarının güvenli olmaması”, (%10,0’ı; 8 kişi) “Yapılan işlerin çocuklara uygun olmaması” ve (%8,7’si; 7 kişi) “Çalışma süresinin uzunluğuna karşın çalışan çocukların düşük ücretle çalıştırılması” ile ilgili belirttikleri sorunlar izlemektedir (Çizelge 6.44).

Çizelge 6.44 Çalışan çocukların çalışma şartlarına ilişkin sorunları

Çalışan Çocukların Çalışma Şartlarına İlişkin Sorunlar	Kişi Sayısı	%
Hepsi	40	50,0
Çalışma süresinin uzun saatler olması	11	13,8
Çalışan çocukların çalışma ortamlarının güvenli olmaması	8	10,0
Yapılan işlerin çalışan çocuklara uygun olmaması	8	10,0
Çalışma süresinin uzunluğuna karşın çalışan çocukların düşük ücretle çalıştırılması	7	8,7
Çocukların çalışmıyor	6	7,5
Toplam	80	100,0

Aynı zamanda ebeveynlere sorulan “Çocuklarınızın haftalık çalışma süresi ne kadardır?” sorusuna yanıt verenlerin (74 kişi) yarısından fazlasının (%52,7’sinin, 39 kişi) haftanın 7 günü yanıtını vermesi, “çalışma sürelerinin uzun saatler olması” sorunun çocukların çalışma şartlarına ilişkin yaşadığı sorunların en başında geldiğini de göstermektedir. Benzer şekilde ebeveynlere “Çocuklarınızın günlük çalışma süresi ne kadardır?” diye sorulduğunda alınan yanıtların yaklaşık yüzde sekseni (%78,4’ü; 58 kişi) günde 9 saat ve üzeri yanıtını vermiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, çocukların hem çok uzun süre çalıştığı hem de ebeveynlerin yarısından fazlasının ifade ettiği gibi haftanın 7 günü çalışmakta olduğu görülmektedir. Ayrıca, genelde tarım işçisi ebeveynlerle aynı çalışma süreleri kadar çalıştırılmaktadırlar.

Çocuk işçiliği ile ilgili olarak Gülçubuk ve arkadaşları tarafından 2003 yılında Adana’nın Karataş İlçesinde pamuk tarlalarında mevsimlik işçi olarak çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmada da, çocukların çalışma saatlerinin, çoğunlukla çocuğun iradesi dışında, baba ve/veya annesinin istekleri doğrultusunda biçimlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü amacın aileye daha fazla gelir sağlamak olduğu belirtilmektedir. Araştırmaya göre, çocukların %75,8’i günde en az 12 saat

çalışmaktadır. Bu oran kızlarda biraz daha (%76,9) yüksek çıkmıştır (Gülçubuk, 2012). Bu çalışmada ortaya konulan hesaplamalara göre çocukların %99,3 gibi çok büyük çoğunluğu haftanın her günü, %0,7'si ise haftada 5 gün çalışmaktadır. Ayrıca erkeklerin %100'ünün, kızların ise %98,7'sinin haftanın her günü çalıştığı görülmektedir (Gülçubuk, 2012). Bu çerçevede çocuk işçiliğinde ebeveynlerin çalışma saatleri konusundaki tutumlarının olumsuz anlamda çocukların hem çalışma günlerini hem de günlük çalışma saatlerini de arttırdığını söyleyebiliriz.

Yakın tarihte yapılan bir başka çalışmada da çocukların çalışma saatleri ile ilgili benzer bulgulara rastlanmıştır. Bu kapsamda, Karademir ve Yurtseven'in (2022) Şanlıurfa ilinde yaptıkları araştırmada farklı kademelerde eğitim gören 5884 öğrencinin mevsimlik gezici tarım işçisi göçüne aileleriyle birlikte katıldıklarını ve günlük çalışma saatleri olarak öğrencilerin %59,7'si 8-12 saat çalıştığını ifade etmişlerdir (Karademir ve Yurtseven 2022).

6.11 Mevsimlik Tarım İşçisi Ebeveynlerin Çalışan Çocuklarının Eğitimleri Hakkındaki Düşünceleri

Mevsimlik tarım işçiliği, tüm aile bireyleriyle birlikte yapılan bir iş kolu olması nedeniyle, tarımda çalışmak için gidilen yerlerde çocukların da çalışmasına neden olmaktadır (Türkoğlu 2020; Yavuz 2019). Ailelerin bu göç hareketiyle yaşadıkları sorunların başında çocuklarının eğitim konusunda ki mağduriyetleri gelmektedir (Şimşek 2012). Coğrafi hareketlilik olarak da görülen bu göçler ile öğrenciler de aileleri ile birlikte okullarından ayrılarak bu göç sürecine dâhil olmaktadır. Eğitim öğretim yılı tamamlanmadan 2-3 ay önce okuldan ayrılan bu öğrenciler, yeni eğitim-öğretim dönemi başladıktan birkaç ay sonra ancak okullarına başlayabilmektedirler (Karademir ve Yurtseven 2022).

Eğitim alması gereken yıllarda çocukların hem temel eğitimden mahrum bir şekilde yetiştirilmesi hem de sosyal ve duygusal gelişimlerinin göz ardı edilmesi nedeniyle, bu süreç gelecekteki yaşamlarına etki etmekte ve aynı zamanda birçok olumsuz durumu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklar

sadece eğitimlerinden mahrum kalmamakta aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak olumsuz etkilenmekte (İpekçioğlu vd. 2012) ve sağlıkları bozulabilmektedir. Bunun yanı sıra bazen istismara uğrayabilmektedir. Bu alanda yapılan birçok çalışma mevcuttur Bunlardan bazıları mevsimlik tarım işçisi çocuklarının ortalama 70 gün eğitimden mahrum kaldığını, temel eğitimin kalitesinin düştüğünü, okulu terk etme oranlarının oldukça yüksek olduğunu, sağlık hizmetlerinden yararlanamadıklarını, yeterli miktarda beslenemediklerini ve sosyal dışlanmaya uğradıklarını belirtmektedir (Akbiyık 2011; Benek ve Ökten 2011; Tanır 2012; Yavuz 2019).

Bu araştırma kapsamında ise, ebeveynlerin mevsimlik tarımda çalışan çocuklarının geleceklerinin planlanmasına ilişkin düşüncelerinin etkisi ve bunu etkileyen faktörler incelenmekte olduğu için, bu başlık altında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimi hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır.

6.11.1 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ilk çocuklarının eğitim durumu

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin mevsimlik tarım işinin doğasından kaynaklı yıl içerisinde göç tarihleri eğitim-öğretim dönemleri göz önünde bulundurulmadığı için eğitime devam eden çocuklarının eğitime devam edip edemedikleri, tez konusunun amacı doğrultusunda önemlidir. Bu kapsamda, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ilk çocuklarının eğitim durumu çizelge 6.45’de incelenmiştir. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere ilk çocuklarının eğitim durumu sorulduğunda, tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) büyük çoğunluğunun (%78,8’i; 63 kişi) ilk çocuklarının eğitimi bırakmış olduğunu, (%21,2’si; 17 kişi) ise eğitime devam ettiğini belirtmiştir (Çizelge 6.45). İlk çocukları eğitimi bırakmış olan ebeveynlerin (%78,8’i; 63 kişi) içerisinde çoğunluğunun (%57,1’i; 36 kişi) eğitimi bırakmış olan ilk çocuklarının yaş grubu 11-18 yaş aralığındaki çocuklarıdır. İlk çocukları eğitime devam eden ebeveynlerin (%21,2’si; 17 kişi) içerisinde ise benzer şekilde çoğunluğunun (%70,6’sı; 12 kişi) eğitime devam eden ilk çocuklarının 11-18 yaş grubunda bulunan çocuklar olduğu görülmektedir.

Ebeveynlerin ilk çocukları içerisinde eğitime devam edenlerin ise %53,0’ı; 9’unun kız, %47,0’0; 8’inin ise cinsiyeti erkektir. Çocukları eğitime devam eden ebeveynlerin

(%21,2'si;17 kişi), 11–18 yaş aralığında bulunan çocuklarının (%70,6'sı;12 kişi) eğitim durumu incelendiğinde; yarısının (%50,0'ı; 6 kişi) ortaokula, (%25,0'mın; 3 kişi) üniversiteye, (%16,7'sinin; 2 kişi) liseye devam ettiği ve (%8,3'ünün; 1 kişi) ilkokula devan ettiği belirtilmiştir.

Çizelge 6.45 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ilk çocuklarının eğitim durumu

İlk çocuğunuzun eğitim durumu	İlk çocuğunuzun yaş durumu								Toplam	
	<10 yaşından		11 - 18 yaş		19 - 25 yaş		26 - 30 yaş			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eğitime devam ediyor	4	100,0	12	25,0	1	3,9	-	-	17	21,2
Eğitimi bırakmış	-	0	36	75,0	25	96,1	2	100,0	63	78,8
Toplam	4	100,0	48	100,0	26	100,0	2	100,0	80	100,0

Çocukları eğitime devam etmeyen ebeveynlerin ise (63 kişi), 11 – 18 yaş aralığında bulunan çocuklarının (36 kişi) eğitimi bırakma durumu incelendiğinde, dörtte birinin (%25,0'ı; 9 kişi) ortaokul mezunu, (%19,4'ü; 7 kişi) ilkokul mezunu, (%13,9'unun; 5 kişi) ilkokul terk, (%13,9'unun; 5 kişi) ortaokul terk, (%13,9'unun; 5 kişi) lise terk ve (%13,9'unun; 5 kişi) lise mezunu olduğu görülmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere çocuklarının okula devam durumları tüm çocukları için sorulmuş olup, okula devam eden çocuklarının durumu incelendiğinde ise; mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), üçte bire yakınının (%32,5'inin;26 kişi) 2. çocukları eğitime devam ederken, (%65'inin; 52 kişi) 2.çocukları eğitimi bırakmış ya da (%2,5'inin; 2 kişi) hiç okula gitmemiştir.

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi), üçte bire yakınının (%32,5'inin;26 kişi) 2. çocukları eğitime devam etmektedir. Ve 2. çocukları eğitime devam eden ebeveynlerin (26 kişi) neredeyse tamamının (%80,7'sinin; 21 kişi) çocukları 11-18 yaş aralığındadır. Ayrıca ebeveynlerin ikinci çocukları içerisinde eğitime devam edenlerin (26 kişi) %65,4'ü; 17'sinin kız, %34,6'sı 9'unun ise cinsiyeti erkektir.

İkinci çocukları eğitime devam eden ebeveynlerin (26 kişi), 11 – 18 yaş aralığında bulunan çocuklarının (21 kişi) eğitim durumu incelendiğinde; yarısının (%52,4'ü; 11 kişi) ortaokula, (%42,9'unun; 9 kişi) liseye devam ettiği ve (%4,7'sinin; 1 kişi) ilkokula devam ettiği belirtilmiştir.

İkinci çocukları eğitime devam etmeyen ebeveynlerin ise (54 kişi), 11 – 18 yaş aralığında bulunan çocuklarının (42 kişi) eğitimi bırakma durumu incelendiğinde, dörtte birinin (%31'i; 13 kişi) ortaokul mezunu, (%23,8'i; 10 kişi) ilkokul mezunu, (%19,0'ı; 8 kişi) ortaokul terk (%14,3'ünün; 6 kişi) ilkokul terk, (%7,1'inin; 3 kişi) lise terk ve (%4,8'inin; 2 kişi) lise mezunu olduğu görülmektedir.

6.11.2 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimi bırakan çocuklarının okulu bırakma nedeni

Mevsimlik tarım işçiliği, tarımda çalışmak için gidilen yerlerde çocukların da çalışmasına neden olmaktadır. Ve mevsimlik tarım işinin çalışma dönemlerinin çocukların eğitim-öğretim dönemini göz önünde bulundurularak oluşturulmamış olması çocukların aileleriyle birlikte tarımsal üretimde çalışmalarında en büyük etkenlerden biridir. Bunun peşi sıra çocuk aile ile birlikte katılmış olduğu mevsimlik tarım sürecinde, çocuk olma hakkının getirdiği birçok imkândan mahrum kalmaktadır. Bunların ilk başında da “eğitim alma” hakkı olduğunu düşündüğümüzde, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukların okullarını bırakma nedeninin incelenmesi zarureti bulunmaktadır. Bu nedenle, çizelge 6.46'da mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimi bırakan çocuklarının okulu bırakma nedeni incelenmiştir. Bu kapsamda, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) dörtten birinden fazlası (%31,2'si; 25 kişi) çocuklarının okulu bırakma nedenini “Ebeveynler olarak yaptığımız mevsimlik tarım işi” olarak ifade etmiştir. Ebeveynler çocuklarının okulu bırakma nedeni olarak ikinci ve üçüncü sırada ise , “Maddi durum” (%20,0'ı; 16 kişi) ve “Mevsimlik tarım işi nedeniyle, eğitimlerinin kesintiye uğraması” (%11,0'ı; 11 kişi) gelmektedir (Çizelge 6.46).

Çizelge 6.46 Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin eğitimi bırakan çocuklarının okulu bırakma nedeni

Çocukların okulu bırakma nedeni	Kişi sayısı	%
Ebeveynler olarak yaptığımız mevsimlik tarım işi	25	31,2
Maddi durum	16	20,0
Mevsimlik tarım işi nedeniyle, eğitimlerinin kesintiye uğraması	11	13,8
Ülkede çıkan savaş	5	6,2
Okullarda yapılan ayrımcılık	3	3,8
Gerek temel gerek de eğitim ihtiyaçlarının eksik olması	2	2,5
Okula ulaşım sorunu	1	1,2
Okula devam ediyorlar	17	21,3
Toplam	80	100,0

Elde edilen bu bulgulara dayanılarak, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin (80 kişi) yarısından fazlasının çocuklarının - gerek ilk çocukları gerek de ikinci çocukları- eğitime devam etmediği görülmüştür. Bu bulguya rağmen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere, “ Okula gitmeleri çocuklarınız için önemli mi” diye sorulduğunda ebeveynlerin neredeyse tamamı (%97,5’i; 78 kişi) “önemli” olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi) yöneltilen “Çocuklarınızın eğitimlerine devam etmesini istiyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların da çoğunluğunun (%96,3’ünün; 77 kişi) “evet” şeklinde olması bu bulguyu destekler niteliktedir. Buradan yol çıkarak denilebilir ki, tarım işçisi ebeveynler çocuklarının gelecekleri için eğitim almalarını istemektedirler fakat uygulamada yaptıkları “mevsimlik tarım işi” nedeniyle bu konudaki isteklerini yaşama geçirememektedirler.

6.11.3 Çocukları eğitimi bırakan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerinin devam edebilme durumları hakkındaki düşünceleri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi) yöneltilen, “Çalışan çocuklarınızın ne olursa okula devam etmesini istersiniz?” sorusuna verilen yanıtların ise çoğunluğunun (%28,8’inin; 23 kişi) “Gelir düzeyimiz iyi olursa” yanıtını verdiği görülmüştür. Bunu, ikinci sırada (%18’inin; 14 kişi) “Mevsimlik tarım işini yapmaz ve başka iş kollarında çalışma imkânımız olursa” diyen tarım işçisi ebeveynlerin ifadesi izlemiştir. Tarım işçisi ebeveynlerin geri kalanı ise sırasıyla, (%18’inin; 14 kişi) “Devlet bize hem maddi

destek sağlarsa hem de yaptığımız mevsimlik tarım işinin güvenceli olmasını sağlarsa”, (%15,0’ı; 12 kişi) “Okula devam durumu sekteye uğramayacak şekilde, okullar yaşadığımız ve çalıştığımız bölgelerde olursa”, (%3,8’i; 3 kişi) “Devlet çalışan çocukların çalıştıkları süredeki günlük yevmiye miktarını aileye verirse”, (%3,8’i; 3 kişi) “Memlekette daha önce yaptığım çiftçiliğe devam edersem”, (%2,5’i; 2 kişi) “Göç sorunu çözülürse” ve (%2,5’i; 2 kişi) “Okullarda yapılan etnik ayrımcılık engellenirse” ancak çocuklarının okula devam etmesini istediklerini belirtmişlerdir. (%7,6’sı; 6 kişi) ise çocuklarının okullarına devam ettiklerini ifade etmişlerdir.

6.11.4 Çocukları eğitimi bırakan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerine devam etmesi için yapılması gerekenler hakkındaki düşünceleri

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere (80 kişi), “Çocuklarınızın okula devamı için ne yapılmalı? sorusu yöneltildiğinde ise tarım işçisi ebeveynlerin (%15,0’ı; 12 kişi) “Çocuk başına eğitim desteği verebilir” demiştir. Sırasıyla; (%12,5’i; 10 kişi) “Çocukların okumaları ile ilgili farkındalık artırılabilir”, (%10,0’ı; 8 kişi) “Çocukların okula ulaşımında taşınabilir eğitim imkânı oluşturulabilir”, (%10,0’ı; 8 kişi) “Mevsimlik tarım işçilerine sigorta yapılabilir”, (%7,5’i; 6 kişi) “Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere konut imkânı sağlanabilir ve elektrik, su vd. temel ödemeleri için yardım yapılabilir, (%6,3’ü; 5 kişi) “Devlet çalışan çocukların çalıştıkları süredeki günlük yevmiye miktarını aileye verebilir, (%5,0’ı; 4 kişi) “Çadır bölgelerinde konteyner okullarda gönüllü öğretmenler ile eğitim öğretimin devam etmesi sağlanabilir”, (%5,0’ı; 4 kişi) “Mevsimlik tarım işi yapan ailelerin kaldığı çadır bölgelerine yakın okullar kurulabilir” (%5,0’ı; 4 kişi) “Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için devamlı ikamet ettiği bir evde kalma imkânı sağlanabilir”, (%3,8’i; 3 kişi) “Mevsimlik tarım işçisi ailelere devlet maddi destek verebilir”, (%2,5’i; 2 kişi) “Okulların açılma tarihi ve ulaşımın rahatça sağlanması ile ilgili bir düzenleme yapılabilir”, (%5,0’ı; 5 kişi) “Mevsimlik tarım işinin yapıldığı yerlerde gerek örgün gerek yaygın eğitim imkânları artırılabilir”, (%1,2; 1 kişi) “Sadece ebeveynlerin bu işi yapmaları ile ilgili kurallar konup, takip edilebilir”, (%1,2; 1 kişi) “Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının okullarının nakil işlemi, köy muhtarları üzerinden yapılabilir” (%1,2; 1 kişi) “Mevsimlik tarım işçisi ailelerin mevsimlik tarım işi için geldikleri yerlere fabrikalar kurulabilir”, (%1,2; 1 kişi) “Mevsimlik tarım işçisi aileleri belediyeler işçi olarak istihdam edebilir” şeklinde ifade

etmiştir. (%7,6'sı; 6 kişi) ise çocuklarının okula devam etmesini sağladıkları için bu soruya yanıt vermemiştir.

-Araştırmada Kullanılan Metot

Çalışmada mevsimlik tarımda ebeveynlerin çocuk işsiz tarım konusunda etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon denklemi aşağıdaki formülde ifade edilebilir:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \dots + \beta_p X_{pi} + e_i$$

Yukarıdaki formülde Y_i , bağımlı değişkeni; β_0 , sabit değeri; $X_{1i}..p_i$, bağımsız değişkenleri; $\beta_{1..p}$ bağımsız değişkenlerin regresyon katsayılarını ve e_i ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin varyansında açıklayamadığı kısmı bir diğer ifade ile regresyon modelindeki hata varyansını ifade etmektedir. Modelde bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

Y_i = Mevsimlik tarımda Çocukların Gelecek planlanmasında Ebeveynlerin (olumlu tutumları) düşüncelerini ifade eden indeksi ifade etmektedir.

X_1 : Mevsimlik tarım işçisinin eğitim durumu

X_2 : Çadırda/Evde yaşayan kişi sayısı,

X_3 : Aylık gelir,

X_4 : Aile gelirine katkı yapanların sayısı,

X_5 : Kaç yıldır tarım işçiliği yaptığı,

X_6 : Çalışan çocuk sayısı,

Çizelge 6.47 Mevsimlik tarımda ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım konusunda etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik regresyon analizi

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	,743	,069		10,705	,000
	Eğitim	,016	,011	,156	1,490	,141
	Çadırdaki evde yaşayan sayısı	,002	,020	,012	,100	,920
	Aylık gelir	-,011	,010	-,128	-1,160	,250
	Aile gelirine katkı yapan sayısı	-,023	,008	-,367	-2,804	,006
	Kaç yıldır mevsimlik tarım işçisi olduğu	-,005	,006	-,101	-,880	,382
	Mevsimlik çalışan çocuk sayısı	,018	,007	,299	2,673	,009
R ² =0,513 R ² (adj)=0,263 Durbin-Watson=1,764 F=0,001						
a. Dependent Variable: Ebeveynlerin çocukları için gelecek beklentisi						

Regresyon modeli analizine göre, modele dahil edilen 7 değişkenden sadece 2 tanesi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani Sig.Değeri= %1 anlamlılık seviyesinde ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım konusunda gelecek beklentileri indeksi açıklamada mevsimlik tarım işçilerinin eğitim durumu, çadırdaki /evde yaşama durumu, aylık gelir, kaç yıldır tarım işçiliği yaptığı gibi faktörler anlamsız faktörler olduğunu, aile gelirine katkı yapanların sayısındaki artış ve çocuk sayısındaki artış ise anlamlı faktörler olarak bulunmuştur. Bu değişkenlerin ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım konusunda gelecek beklentilerini etkileyen değişkenleri açıklama gücü ($R^2=0,513$) olmuştur. Durbin Watson 1,764 olarak hesaplanmış ve değişkenler arasında otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Tahmin edilen regresyon modeli sonucunda elde edilen R^2 değeri ($0,513$) F istatistiği ile analiz edilmiş ve %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Aile gelirine katkı yapanların sayısındaki artış ile çocuk işçisiz tarım konusunda ebeveynlerin gelecek beklentileri arasında negatif bir ilişki vardır. Yani aile gelirine katkı yapanların sayısındaki bir birimlik artış ebeveynlerin bu konudaki görüşlerini 0,023 kat azaltabilecektir. Yine çocuk sayısı ile ebeveynlerin çocuk işçisiz tarım yaklaşımı arasında olumlu bir ilişki vardır ve %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Yani ebeveynler ailedeki çocuk sayısı arttıkça çocuklardan bir kaçının tarımda çalışmayıp eğitimlerine kayabileceklerini göstermektedir. Ailedeki çocuk sayısı bir birim arttığında, ebeveynlerin görüşü de 0,018 birim artmaktadır.

7. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

7.1 Tartışma

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveynlerin düşünceleri ve bunu etkileyen faktörleri etraflıca değerlendirebilmek için ilk öncelikle ebeveynlerin içerisinde yer aldığı aile kavramına değinmek gerekmiştir. Bilindiği üzere gerek çocuk gerekse yetişkin açısından farklı anlamlar taşıyan aile, çocuğun nazarında yaş, cinsiyet, eğitim, meslek vb. değişkenlerin de etkisiyle toplumsal yaşama katıldığı ve hazırlandığı yerdir. Ailede en başta gelen ekonomik açıdan yaşanan sorunlar, aile içi ilişkileri etkiler. Özellikle mevsimlik gezici tarım işçisi aileler özelinde düşünüldüğünde ise bu konudaki sorunların baş sırada yer aldığı ifade edilebilir. Şöyle ki, tarım işçisi ailelerin yaşadıkları ekonomik sorunlar gerek yılın belli bir kesiminde elde ettikleri gelirle tüm yıl geçinmek zorunda olmaları gerek de çalışma koşullarının güvencesiz ve düşük ücretlerden oluşması nedeniyle oldukça zorlayıcıdır. Dolayısıyla bu koşullar altındaki aileler, hem çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamamakta hem de çocuklarının çalışmalarını zorunlu olarak kabul etmektedir. Bu durum bir taraftan çocukların eğitimlerine devam etmelerini engellerken diğer taraftan çocuklarının geleceklerinin planlanması hususunda sahip oldukları düşüncelerini kısıtlayıcı düzeyde etkilemektedir. Bununla birlikte mevsimlik tarım işçisi aileler çocuklarının sağlıklı bir sosyalizasyon yaşamalarına öncü olamazlar. Yapılan çalışma kapsamında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere eğitime devam eden çocuklarını herhangi bir kursa gönderiyor musunuz? diye sorulmuştur. Bu soruyu yanıtlayan ebeveynlerin (59 kişi) %32,2'si; 19 kişi “Evet” yanıtını verirken, %67,8'i ;40 kişi) “Hayır” yanıtı vermiştir. Ayrıca, “Evet” yanıtını veren mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere çocuklarını hangi kurslara gönderdiği sorulduğunda ise, büyük çoğunluğu (%89,47'si; 17 kişi) “okulda gördüğü derslerle ilgili eğitim kursları” derken, kalan kısmı da (%10,53'si; 2 kişi) Kur'an-ı Kerim Kursu olarak ifade etmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının sosyalizasyon yaşamlarına öncü olmakta kısıtlı olduklarını göstermiştir. Hâlbuki bilinmektedir ki ailenin bir toplumsal kurum olarak önemi bir toplumsallaşma kurumu olmasından gelmektedir.

Ailesinin yaşamından, ebeveynlerin birbirine karşı tutum ve davranışından yadsınamaz bir şekilde etkilenen çocuk (Şentürk 2012), toplumsallaşma sürecini buradaki yaşamışlıklar ve model aldığı ailesi üzerinden yapılandırır. İşlevsel olarak bozuk olan ailelerde, bireyler aile sistemini dengede tutabilmek için yeni roller üstlenebilirler (Kasatura 2002). Bu tip ailelerin çocukları zaman içerisinde ailelerinden kopabilmekte ve yaşamlarını kendi başlarına sürdürmeye başlayabilmektedir. Küçük yaşlarda bu sıkıntıları üstlenen çocuk, sağlıklı bir sosyalizasyon sürecinin temel basamağını adımlayamayarak, dezavantajlı bir konuma itilerek izole bir hayatın içine sürüklenmektedir (Öztürk 2019).

Ailenin içinde bulunduğu sosyo ekonomik durum ve kültürel düzey çocukların iş yaşamının bir parçası haline gelmesine sebep olabilir. Bir diğer ifadeyle, çocukların iş yaşamının bir parçası haline gelmesi, yaşadıkları psikolojik ya da ekonomik sorunlara karşı üretilen bir ara çözüm niteliğindedir. Bu iş yaşamı deneyimi çocuğu, işi ve okulu arasında bırakmakta; sonuç olarak birini seçmeye itmektedir (Karataş vd. 2016). Bu durumun izlerini ise gerek tarım toplumlarında gerek de sanayi toplumlarında farklı şekillerde görmek mümkündür (Öztürk 2019).

Eğitim bireyin zihinsel ve duygusal gelişimini sağlayan, geçmişten gelen bilgi ve deneyim aktarımını sağlayan formel ya da enformel yollarla yapılan bir süreç olarak ifade edilir. Aileler çocuklarının çoğunlukla hayatlarını başarılı bir şekilde devam ettirmelerini ister. Fakat eğitim sistemi içerisinde beceri eğitiminin olmaması, eğitim ve öğretim sürecinden geçmiş gençler arasında işsizlik oranının yüksek olması gibi sebeplerle ailelerin bir kısmı eğitime zaman kaybı olarak bakmaktadır. Bu durumda çocuklar ya hiç okula gönderilmemekte ya da zorunlu eğitim süresince gönderilmektedir. Bunların yanısıra ailelerin eğitimden beklentisi konusunda eğitim düzeyi, çocukların eğitim alması konusunda farklılıklar göstermektedir (Çınar 2012). Yapılan çalışma kapsamında elde edilen bulgular da bu farklılığı yansıtmaktadır. Bu bağlamda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere “Çocuklarınızın eğitimlerine devam etmesini istiyor musunuz” diye sorulduğunda evet” yanıtını (77 kişi) veren ebeveynlerin büyük çoğunluğunun (%64,6’nın; 49 kişi) okur- yazar ve daha ileri eğitim düzeyine sahip olduğu görülürken, (%36,6’sının; 28 kişi) okuma yazması olmadığı görülmüştür.

Ayrıca “hayır” yanıtını veren ebeveynlerin (3 kişi) ise tümünün okuma yazması olmadığı anlaşılmıştır. Benzer şekilde ebeveynlerin eğitimden beklentilerini belirleyecek bir soru niteliğinde kendilerine, “okula devam etmeleri çocuklarınızın gelecekleri için önemli mi” diye sorulduğunda verilen yanıtlar da benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde “evet” yanıtını (78 kişi) veren ebeveynlerin büyük çoğunluğunun (%62,8’inin; 49 kişi) okur- yazar ve daha ileri eğitim düzeyine sahip olduğu görülürken, (%37,1’inin; 29 kişi) okuma yazması olmadığı görülmüştür. Ayrıca çalışma kapsamında görülmüştür ki; mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynler, gerek eğitim düzeyleri ile bağlantılı olarak gerek de yaptıkları mevsimlik tarım işi nedeniyle çocuklarının eğitim imkânlarından eşit ölçüde faydalanamadıklarını düşündükleri için çocuklarını okula gönderememektedir. Görüşme yapılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin içerisinde ise çocuklarını hiç okula gönderemeyen ebeveynler bulunurken, çocuklarını sadece okutabilen ya da hem okutup hem de çalışmasına izin veren ebeveynler bulunmaktadır. Diğer taraftan ise, tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının gelecekleri hakkında yaptıkları planların başında “çocuklarının okuyup meslek sahibi olmaları” yer almaktadır. Elde edilen bu bilgiler çerçevesinde denilebilir ki, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocukları neoliberal politikaların eğitim sisteminde yarattığı “eğitim eşitsizliğinden” en fazla etkilenen kesimin içerisinde yer almaktadır. Görüşme yapılan ailelerin bir kesimi çocuklarını ulaşım sorunu ve eğitimlerinin kesintiye uğraması nedeniyle okula tam zamanlı gönderemediklerini ifade ederken, çocuklarınızı kurslara gönderiyor musunuz sorusuna ebeveynlerin verdikleri yanıtların; “okul dersleri için okulda verilen kurslar” ve “Kuran kursu” ile sınırlı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte neoliberal politikaların 1990’lı yıllardan sonra eğitim sisteminin içerisine yerleştirdiği merkezi sınavlara yönelik dershanelere çocuklarını gönderen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere ise rastlanmamıştır. Yıldız’ın (2022) merkezi sınav sisteminin eğitim sisteminde yarattığı etkilerinden bahsettiği yazısında, merkezi sınavların; neoliberal politikaların eğitim sisteminin Truva atı olduğu yönündeki betimlemesi denilebilir ki en çokta mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim yaşamında eşitsizliği artıran bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Çocukların sanayi ve hizmet sektörlerinden ziyade tarım sektöründe, toplumsallaşması anlayışının izleri daha çok görülmektedir (Bilgin 1994). Bununla birlikte Ukraynalı

Ekonomist Harvey Leibenstein tarafından ortaya konulan “Doğurganlığın Ekonomik Teorisi” incelendiğinde çocuğun aileye üç faydası olduğu görülmektedir: Bunlar; çocuğun üretim aracı olarak faydası, çocuğun sosyal güvenlik aracı olarak faydası ve çocuğun bir neşe kaynağı olması faydasıdır. Birinci faydanın ekonomik boyuta, ikinci faydanın hem ekonomik hem sosyal boyuta, üçüncü faydanın ise psikolojik boyuta hizmet ettiği görülmektedir. Ailenin ekonomik açıdan gelir düzeyi düştükçe, çocuğun faydası daha çok ekonomik açıdan değer kazanmaktadır. Düşük gelirli aileler, çocuğu bir üretim aracı olarak ele almakta, çocuğu bir sosyal güvenlik aracı olarak kabul etmektedir. Ailenin gelir seviyesi yükseldikçe, çocuk ekonomik faydadan daha çok psikolojik bir doyum aracı olma yönüyle düşünülmektedir (Yavuz 2019). Mevsimlik tarım işçisi aileler için ise yapılan çalışma kapsamında tarım işçisi ebeveynlere çocuklarının kendilerine sağladığı fayda ile ilgili bir soru yöneltilmemiş olmasına rağmen, tarım işçisi ebeveynlerin öncelikle çocuklarını aile gelirinin yetersiz olması nedeniyle çalıştırmakta olduğu anlaşılmıştır. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin bu çalışma özelinde ekonomik şartlarının yetersiz düzeyde olma nedeniyle, çocuklarını, Harvey tarafından ortaya konulan bu teori kapsamında sunulan çocuğun aileye faydası başlıklarından “hem ekonomik hem sosyal boyutun” içerisinde görüldüğü söylenebilir. Bir başka ifadeyle, çocuk yoksul insanların tek sermayesi olarak kabul edilmekte ve çocuğa ailesinin hem ekonomik hem sosyal gücünü arttıran ve fayda sağlayan yönüyle bakılmaktadır. Bununla birlikte, konuya çalışan çocuk açısından bakıldığında ise, çocuk işçiliği ile birlikte çocuğun yetişkinler gibi neredeyse her türlü tarımsal üretim aşamalarında yer alması ve çoğu zaman aynı yevmiyeyi alması – yapılan çalışma kapsamında olduğu gibi- ayrıca çalışmanın ilk zamanlar tarlada akranlarıyla birlikte olup, tarımsal üretim ile ilgili işlemleri adeta oyuna çevirmesinden kaynaklı çocuklar için heyecan verici özellikleri; işin kendi yaşına uygunluğunun ve zorluğunun, ücretin düşüklüğünün ve mesleki eğitimden mahrum bırakılma durumunun sorgulanmasını üzerini örtmektedir.

Tarım sektöründe çocuğun çalışmasına, bir taraftan yetişkinlikte yükleneceği sorumluluklara hazırlanma süreci gözüyle bakılırken diğer taraftan ailelerin çeşitli nedenlerle – ekonomik, sosyal, kültürel- çocuğunu çalışma yaşamına kendi ile eşzamanlı katması, geleneksel deneyimlerin bir sonraki nesle aktarım süreci olarak da

görülmektedir (Baştaymaz 1995). Yapılan çalışma kapsamında görüşme yapılan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin mevsimlik tarım yaşına ortalama başlama yaşının (13) olduğu bilgisi dahilinde düşünüldüğünde, görülmektedir ki mevsimlik tarım işinin nesilden nesile aktarılması tarım işçisi ebeveynlerin çocukları için de devam etmektedir. Bu sürecin bir kadersel bir döngüye dönüşmesine sebep olan konuların başında, tarıma dayalı ekonomik üretim yer almaktadır. Bu üretim şekli yaş, cinsiyet fark etmeksizin daha fazla insan emeğine gereksinim duyduğu için fazlasıyla insanı istihdam etmektedir. Bu durum ekonomik faaliyetin tarıma dayalı üretim olduğu kırsal alanlarda, kalabalık nüfusa sahip geniş ailelerin tarlada tüm aile üyeleriyle çalışmasına neden olmaktadır. Bu aile üyelerinin en önemli görevinin hane ekonomisinin kendisine yeterli düzeyde olmasını sağlamak olduğu düşünüldüğünde, bu görevi hanenin verilen görevleri karşı çıkmadan yapan çocuklar olduğu görülmektedir. Yapılan çalışma kapsamında da mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının hem ebeveynlerinin hem de tarlada onların çalışmasından sorumlu tarım araçlarının kendilerine verdiği görevlere karşı koyamadıkları görülmüştür. Örneğin; çalışan çocukların günlük dinlenme sürelerinin aynı yetişkin ebeveynleri gibi 2 saati geçmediği ve bu konuya karşı çıkamadıkları da gözlemlenmiştir.

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen en başta gelen olgu “yoksulluk”tur. Birey ve toplum açısından bir tehdit niteliği taşıyan yoksulluk; insani yoksulluk ve gelir yoksulluğu olmak üzere iki önemli boyutuyla dikkat çekmektedir. Gelir yoksulluğu; edinilen mutlak geliri ön planda tutarken; insani yoksulluk, okur-yazarlık durumlarını, yetersiz beslenme sorunlarını, yaşam süresini, ana-çocuk sağlığının yetersizliğini, önlenabilir nitelikteki hastalıkları, mal, hizmet ve altyapı sıkıntılarını, eğitimsizliği, iletişim problemlerini, hijyen koşullarının elverişsizliğini, içme suyuna erişim konusundaki kısıtlılıkları temel alarak, bu konulardaki yoksunlukları kastetmektedir (Efe ve Uluoğlu 2015).

Görüldüğü üzere yoksulluk, sadece insan onuruna yaraşır bir düzeyin altındaki maddi imkânların yetersizliği durumunun değil; aynı zamanda sosyal yaşam içerisindeki tüm imkânlardan da yoksunluğun ifadesidir (Kömürcü ve Nergis 2016). Yapılan çalışmada, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin gerek yaşam koşulları gerek de çalışma koşulları

göstermiştir ki, aileler hem gelir yoksulluğu hem de insani yoksulluk koşullarında yaşamlarını sürdürmektedirler. Özellikle görüşme yapılan mevsimlik tarım işçisi hanelerin gerek okur yazarlık durumlarının düşük olması gerek de bazı gıdalara (et ürünleri, taze sebze ve meyve) erişimlerinin pahalı olması nedeniyle düşük olması ve yine yaşadıkları çadır bölgelerinin hijyenik açıdan olumsuz olması sahip oldukları insani yoksulluğun boyutunu göstermektedir.

Onur (2007)'un da ifadesiyle; “çocukluğun tarihi, aynı zamanda yoksulluğun tarihidir” ve “özellikle dünya savaşları sırasında yaşanan çocukluklar tam bir sefalet örneğidir” (Onur 2007). Tarihsel süreç içerisinde yoksulluk sorununun en önemli parçasının ise çocuklar olduğu Onur'un ifadesine dayanılarak söylenebilir.

Yoksulluk, çocuk işçiliğinin en belirleyici faktörüdür. Tarihsel süreçte uygulanan tüm politikalar bir kısır döngüyü ortaya çıkarmış; bireyin kendi halindeki yoksulluğunun giderek aile içerisine ve oradan da tüm topluma mal olmasına sebep olmuştur. Topluma mal oluşunun en önemli göstergesi, çocukların hem kendisi hem de ailesi için verdiği geçim mücadelesidir (Öztürk 2019).

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen unsurlardan bir diğeri de “çocuğun kim olduğu” ile ilgili bakış açısıdır. Bununla ilgili 2023 yılında yapılan bu çalışmadan elde edilen bulguların gösterdiği gibi, tarım işçiliği yapan ebeveynler için çocuğun kim olduğu, yaşla ifade edilen bir gerçeklik olarak görülmektedir. Yapılan bu çalışmada çocukluğun yaş ile değil; kendisine verilen görevleri yapabilirliği ve fiziki görünüm ile tanımlanmakta olduğu, bu nedenle BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin her çocuğun 18 yaşına kadar çocuk olduğu bilgisinin dışında 12-13 yaşın üzerindeki bireylerin artık çocuk olarak görülmediği ifade edilmektedir. Örneğin; yapılan saha çalışması kapsamında, gözlem ve tarım işçisi ebeveynlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocukları için çapalama, kazma gibi diğer tarımsal işlemlere göre daha zorlayıcı olanlarda genelde erkek ve yaşları 11-17 yaş grubunda olan çocuklarını çalıştırdıkları görülmüştür. Bu durumun, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin bu yaş grubundaki çocuklarını artık çocuk değil kendileri gibi bir yetişkin görme düşüncelerinden kaynaklı

olduğu söylenebilir. Aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin ilk çocuklarının eğitim durumu incelendiğinde de, çocukları eğitime devam etmeyen ebeveynlerin (63 kişi), yarısından fazlasının (36 kişi) çocukları 11–18 yaş aralığında bulunan ebeveynlerden oluştuğu görülmüştür. Gerek bu çalışma kapsamında gerek de alanda yapılan diğer çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda yerleşik olan bu düşünce, çalışan çocuk konusunun tarım sektöründe önemli bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdürmesine neden olmaktadır.

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen konulardan bir diğeri de Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin eğitim düzeylerinin çok düşük olması ve çocuk işçiliğine “kader algısı” boyutundaki bakış açısından kaynaklanmaktadır. Yapılan çalışmada, çocuklarının gelecekleri hakkında okuyup meslek sahibi olmaları ile ilgili bir plana sahip olan ebeveynlerin (13 kişi) büyük bir kısmının (%76,9’unun; 10 kişi) okur-yazar olmayan değil de okur-yazar ve daha ileri bir eğitim düzeyine sahip ebeveynlerden oluşması bu gerçeği yansıtmaktadır. Ayrıca bu olgu hem ebeveynler hem de çocukların yoksulluk döngüsünü kırabilmesinin ve geleceklerinin planlanmasını sağlayacak en önemli yollarından biri olan eğitime devam etmelerini engellemekte ve çocukların okullarını bırakıp kadersel döngüyü yineleyecek şekilde mevsimlik tarım işçileri haline gelmesine neden olmaktadır.

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen konulardan bir başkası da mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin tarımsal üretim faaliyetlerinde çalışmak için geldikleri bölgede dil, kültür ve etnik kimlik gibi konularda yaşadıkları toplumsal uyum sorunudur. Toplumsal uyum sorunlarının bu konudaki en büyük yansıması ayrımcılıktır. Bu durum tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını eğitimden uzaklaştırıp, çalışan çocukların artmasına neden olan bir olgudur. Yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular kısmında da benzer şekilde; mevsimlik tarım işçisi ebeveynler çocuklarının eğitimlerini bırakma nedenlerinden bir olarak, “okullarda çocuklarının ayrımcılığa uğradığını” belirtmişlerdir. Özellikle, görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynler bu ayrımcılığın zaman zaman çocuklarına yönelik öğretmenlerin ilgisizliği ile görünür olduğunu ifade etmişlerdir.

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen konulardan bir diğeri de ebeveynlerin eğitim durumudur. Yapılan çalışma kapsamında ise elde edilen verilere göre, her ne kadar görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin neredeyse tamamı (%97,5'i; 78 kişi) çocuklarının eğitim almasına ve okullara devam etmesinin önemli olduğu düşünse de, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere çalışan çocuklarının gelecekleri hakkında planları sorulduğunda; “ Okutup meslek sahibi olmalarını sağlayacak imkânlar yaratmak” üzerine planı olan ebeveynlerin (13 kişi) büyük bir kısmının (%76,9'unun; 10 kişi) okur- yazar ve daha ileri eğitim düzeylerine (ilkokul, ortaokul ve lise) sahip olduğu görülmüştür. Ve eğitimin artmasıyla birlikte, eğitim düzeyi daha yüksek olan tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının geleceği için yaşamlarının daha iyi olacağı planları yapmaya hazır oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen konulardan biri de tarım işçisi ebeveynlerin çocuk işçiliğini daha fazla gelir elde edecekleri bir konu olarak görmeleridir. Mevsimlik tarım işinin, yıl içerisinde tarım işçilerinin ailelerinin tüm üyeleri ile birlikte çalışmak durumunda oldukları bir iş kolu olması bu durumu oluşturmaktadır. Aynı zamanda yapılan çalışmada da çalışan çocuklar için günlük yevmiye miktarının yetişkin olan tarım işçisi ebeveynlerle aynı olduğu görülmüştür. Bu durum, gerek çocukların ebeveynlerinin gerek de bu çalışma sisteminin diğer aktörleri olan tarım araçlarının çocuk işçiliğine “bir yevmiye bir yevmiyedir” bakış açısıyla bakmasını sonucunu oluşturmaktadır diyebiliriz.

Tarımda çalışan çocukların gelecek planlamasına ilişkin ebeveyn düşüncelerini etkileyen durumlardan bir diğeri de ebeveynlerin çocuklarının çalışma saatleri hususundaki tutumlarıdır. Yapılan çalışmada çocukların çalışma saatlerinin uzun olduğu görülmüştür. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere “Çocuklarınızın günlük çalışma süresi ne kadardır?” diye sorulduğunda alınan yanıtların yaklaşık yüzde sekseni %78,4'ü; 58 kişi) günde 9 saat ve üzeri yanıtını vermiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, çocukların hem çok uzun süre çalıştığı hem de ebeveynlerin yarısından fazlasının ifade ettiği gibi haftanın 7 günü çalışmakta olduğu görülmektedir. Ayrıca, genelde tarım işçisi ebeveynlerle aynı çalışma süreleri kadar

çalıştırılmaktadırlar. Çocukların çalışma süresi tarım araçları tarafından hem gün olarak hem de haftada çalışılan gün sayısı olarak belirlenirken tarım işçisi ebeveynler de izin vermektedir. Bu çerçevede çocuk işçiliğinde ebeveynlerin çalışma saatleri konusundaki tutumlarının olumsuz anlamda çocukların hem çalışma günlerini hem de günlük çalışma saatlerini de arttırdığını söyleyebiliriz.

Tarımda çalışan çocuk konusuna ebeveyn davranışlarının etkisinin görüldüğü hususlardan biride, tarım işçisi ailelerin çocuklarının bakımı ile ilgili yaşadıkları zorluklardır. Yapılan çalışmada, tarım işçisi ebeveynlere bu konuda yaşadıkları zorluklara yönelik soru sorulmuştur. Çocukları çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlere çocuklarının niçin çalıştıklarına dair sorulan soruya verdikleri yanıtlarda; “Tarlaya çalışmak için gittiğimizde, çadır bölgesinde çocuklarımızı bırakacak birinin olmaması” ifadesi bulunmaktadır.

Ebeveyn davranışlarının çocuk işçiliğine ve çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasına etkilerinin görüldüğü konulardan biri de kültürel davranış kalıplarının tekrarı mevzusudur. Yapılan çalışmada mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere, “Çocukluk döneminizde çalışan çocuk muydunuz?” diye sorulduğunda; çoğunluğu (%72,5’i;58 kişi) “evet” yanıtını vermiştir. Şöyle ki, çocuk işçiliğinin kültürel olarak bir kuşaktan diğer kuşağa devredildiği ve bu kültürel davranış kalıbının ekonomik nedenleri olsa bile, tarım işçisi ebeveynlerin bir kısmı çocukken para kazandığı bir işte çalıştığını belirtmiştir.

Çocuk işçiliğinde etkisi olan tarım işçisi ebeveyn davranışlarından biride eğitime devam etmeyen çocukların çalıştırılarak disiplin altında tutmaya dayanmaktadır. Yapılan çalışmalarda tarım işçisi ebeveynlerin çocuk işçiliğe yönelik algısına odaklanıldığı görülmektedir. Ayrıca Çocuk işçiliği çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle açıklanmıştır. Bununla birlikte yoksulluğun yanı sıra, çocukları tarımda ücretli işçiliğe iten nedenlerin başında kırsal ailelerde kuşaklar boyunca tekrarlanan kültürel değerler olduğunun savunulmuş olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda çocuk işçilerin çocuklarının da işçi olduğu görülmekle beraber, çocuk işçiliği aynı zamanda yoksulluğun bir sonraki kuşaklara devredildiğinin de önemli bir kanıtıdır. Bu nedenle

çocuk işçiliğinin nedenleri sadece ekonomik göstergeler değil ama aynı zamanda tutum, algı ve değerler sistemi ile de yakından ilgilidir. Bu açıdan, tarım işçisi ebeveynlerin çocuk işçiliğine ilişkin tutum ve algıları tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin hem boyutlarını belirleyen önemli bir değişkendir (Anonim 2018a) hem de ebeveynlerin çocuk işçiliğine karşı tutumunu analiz etmede hem de çalışan çocukların geleceğinin planlanmasında yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır.

Tarımda çocuk işçiliğine ebeveyn davranışlarının etkisinin görüldüğü konulardan bir diğeri de tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının mevsimlik tarımda çalışmasına dair tutumlarıdır. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle yapılan derinlemesine görüşmelerde çoğu ebeveyn çocuklarını çalıştırmak zorunda oldukları için çalışmalarına izin verdiklerini belirtmişlerdir. Çocukları çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi ebeveynlere, çocuklarının niçin çalıştıklarına dair sorulduğunda verdikleri yanıtlarda ilk sırada “ailenin maddi açıdan ihtiyacının olması” gelirken peşi sıra ikinci sırada ‘aile bütçesine katkı sağlamak’ gelmesi bu durumun gerçekliğini yansıtmaktadır diyebiliriz.

Çalışan çocukların hem çalışmasında hem de geleceklerinin planlanmasında ebeveyn davranışlarının etkisinin görüldüğü gerek saha çalışmalarının gerek de yapılan bu doktora tez çalışmasının ışığında, çalışan çocukların eğitimle ilişkisi de değerlendirilmesi gerekir. Bu kapsamda yapılan çalışmada çalışan çocukların okulla ilişkisi söz konusu olduğunda üç farklı grupta çalışan çocuktan bahsedildiği görülmüştür:

- Hem çalışan, hem okula devam eden çocuklar.
- Okula devam edip bırakmış tamamen çalışma hayatında olan çocuklar.
- Okula hiç gitmemiş ve çalışma hayatında olan çocuklar.

Birbirinden ayrı gruplardaki bu çocukların hepsi için kendi ihtiyaçlarına özgü eylem planları hazırlanmalıdır. Bunu sağlayacak şekilde hem okul içinde ve hem de okul dışında özellikle mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle işbirlikleri kurulması şarttır. Bir diğer ifadeyle, çalışan çocuk konusunda hem çocuklar hem de mevsimlik tarım işçisi ebeveynleriyle çalışmaya ihtiyaç vardır. Özellikle mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin

düşüncelerinin, tutumlarının etkisini gösteren nitel çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu anlamda çalışan çocuklar için okul ve ebeveyn işbirliğinin sağlayacağı faydaları bulunur çünkü aile gerek ekonomik koşulları gerek de sosyal anlamdaki yaşam düzeyi nedeniyle okulun çalışan çocuk konusuyla mücadeleye ilişkin çabalarına olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmıyorsa işbirliği zorlaşır. Bu işbirliğini kolaylaştırmak için ev ziyaretleri yapmak, aileleri sosyal yardımlar konusunda bilgilendirmek yararlı olur. Bununla birlikte ebeveynler arasında çocuk işçiliğine karşı dayanışma ağları oluşturmak etkilidir. Çalışan çocuk konusu yalnızca çocukları çalışan tarım işçisi ebeveynlerin sorunu değildir. Ayrıca yapılan bu çalışma çerçevesinde kamu kurumlarının rolü yadsınamaz derecede önemlidir.

Kamu kurumları içerisinde yönetim birimleri, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere gerek kendileri gerek de çocukları için maddi imkânlar sunmaktan öte, ilk öncelikle mevsimlik tarım işini güvenceli hale getirerek mevsimlik tarım işçisi hanelerin çocuklarından gelecek kazanca ihtiyaç duyma durumunu ortadan kaldırmalıdır. Sonrasında anayasal bir hak olan eğitim hakkı kadar önemli olan “çocuk işçisiz tarım” konusunu hem birçok toplumsal farkındalık çalışmaları ile ön plana getirmeli hem de okullarda öğretmenlerden gönüllü olan kesimi bu konu üzerine yaygın eğitim donatılarıyla mevsimlik tarım işçisi ebeveynleri aydınlatacak şekilde görevlendirilmelidir. Böylelikle çalışan çocukların geleceklerinin diğer çocuklar gibi planlanmasının önünde bir çeşit pranga gibi duran çocuk işçiliğini “çocuk işçisiz tarıma” dönüştürmelidir. Ayrıca alanda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere çadır bölgesine çocuklarınız için daimi okullar kurulsa sizde örgün ya da yaygın eğitim donatılarından yararlanmak ister misiniz diye sorulduğunda çoğunluğunun (%77,5’inin 62 kişi) “evet” yanıtını vermesi aslında tarım işçisi ebeveynlerin eğitim alıp, bilinçlenmeye ve farkında olmaya ihtiyacını da göstermektedir diyebiliriz.

Karaman’da yapılan bir araştırmada görüşmelerde görüşmeye katılan çocukların ailelerinin çocuklarını çalıştırma isteklerine ilişkin edinilen bilgilere göre; araştırmaya katılan çocukların bazıları ailelerinin onları çalıştırmak istemediklerini, bazılarının ise çalışmalarını istediklerini vurguladıkları ifade edilmektedir (Öztürk 2019).

18 yaşın altındaki çocukların kendi iradeleriyle çalıştıklarına ilişkin vurguları, akla çocukların çalışmaya karar verebilecekleri bir yaşta olup olmadıkları sorusunu getirmektedir. Diğeri bir ifadeyle; ‘çocuk çalışmak isteyebilir; ancak bunu neden ister?’ sorusunun yanıtlanması önemlidir. Çocuklarının çalışmasını isteyen aileler ile bu duruma sessiz kalan aileler, çocuğun çalışması konusunda aynı düşünceye sahiptir. Çocuk, sessiz kalan ebeveynin sessizliğine karşılık çalışmayı seçmektedir. Ayrıca ebeveynlerinin onların çalışmasını istemediğini söyleyen çocuklar da, çalışma yaşamını bırakmaktansa, orada kalmayı tercih etmektedirler. Bu durum ebeveynlerin, çocuklarına onların çalışmalarını istemediklerini söyledikleri halde, çalışmaları karşısında sessiz kalmalarından dolayı, çocuklarının çalışmasını bir ‘fırsat’ olarak gördüklerini düşündürmektedir (Öztürk 2019). Yapılan alan çalışmasında da alanda görüşülebilen çocuklardan birisi şöyle demiştir:

“Aslında babam bizim çalışmamızı istemiyor. Okula gitmemizi istiyor. Babam evin borcu bitiyor dedi benimle birlikte çalışan tüm kardeşlerim artık bir daha buraya gelmeyeceğiz.”

Bu konuda yapılan çalışmalar ve bu çalışmada dahil olmak üzere, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarını çalıştırma nedenleri, zaman zaman kendilerinin bile göremediği birçok parametreyi barındırmaktadır. Kimi zaman çocuklarının çalışması onlar için bir fırsat kimi zaman da yapılan bu çalışmada görüşülen kız çocuğunun ifadesinden anlaşılacağı üzere mevsimlik tarım işinin getirdiği “zorlayıcı yaşam ve çalışma şartlarından” bir an önce çıkmak için çocuklarının çalışmasını bir çeşit çıkış kapısı olarak görmeleridir. Ve sonrasında onların okullarına dönmelerini hayal etmeleri..

Tarımda çocuk işçiliğine ebeveyn davranışlarının etkisinin görüldüğü konulardan biri de tarım işçisi ebeveynlerin tarımsal üretim faaliyetlerinde yaptıkları işleri (ekim-dikim, çapalama, hasat vd.) en kısa sürede tamamlamakla ilgili yaklaşımlarıdır. Bununla ilgili örneğin; hasat işini alan ailenin ana hedefinin tarladaki ürünü en kısa zamanda toplamak olduğu, çocuk işçilerin emeği çocuk olup olmadıklarına bakılmaksızın, çocuğunu çalıştıran aile için sadece avantaj teşkil ettiği görülmektedir (Anonim 2014b).

Sonuç olarak, tarımda çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında ebeveyn düşüncelerinin etkisi ve bunu etkileyen unsurların öncelikle yoksulluk, iş olanaklarının azlığı, eğitimsizlik ve işsizlik, aile üye sayısının fazlalığı, topraksızlık, mevsimlik işçiliği “yaşam şekli” olarak görmeleri ile mevsimlik tarım işinin dışında iş alternatiflerinin mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin kendi ifadeleri ile kısıtlı hatta neredeyse imkânsız olduğunu ifade edebiliriz. Bununla birlikte işçilik ücretleri ve olabildiğince her bireyin aileye katkı sağlama zorunluluğu, tarım aracı ve işverenlerin birlikte hareket etmesi ve ailelerin bu duruma itiraz edememesi, toplumsal uyum ve beraberinde gelen ayrımcılık sorunu nedeniyle çocukları okula göndermekten kaçınma, okulda verilen eğitimin daha çok kırsal bölgeye yakın daha az imkânlarla sahip okullar olması sebebiyle çocukları meslek sahibi yapmaya yetmemesine dair algı gibi nedenler olduğu söylenebilir.

Türkiye’de kırsal alanda çalışan çocuklar ile ilgili yapılan araştırmalar sınırlı olduğu gibi geleceklerinin planlanmasına ilişkin ebeveynlerinin düşüncelerini yansıtan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda eğitim donatılarından yoksun bir şekilde ve en önemlisi de geleceklerine ilişkin herhangi bir kaygıya düşülmeksizin, çocuk çalıştırma alışkanlığı ağırlıklı olarak ülkemiz için geri dönüşü olmayan bir tavırla sürdürülmektedir.

Yapılan araştırmalarda da görüldüğü üzere kırsal alanda ebeveynlerden çocuklara kaynak aktarımı gerek çalışma koşulları gerek de yaşam kültürü uzun yıllara dayandığı için sistem içerisinde fazla bir eleştiri almamakta ve bu değerler bütünü içerisinde işleyen yapıda bir yandan doğurganlık yüksek düzeyini korumakta, diğer yandan da kırsal alandaki yeni nesillerin çağdaş koşullara uygun şekilde yetişmesi için aileler gerekli yatırımı yapamamaktadır.

7.2 Öneriler

-Çocukların eğitime ilişkin öneriler: Bu çalışma kapsamında, özellikle çalışan çocukların geleceklerinin planlanmasında ebeveyn davranışlarının etkisinin incelenmesi nedeniyle, çocukların eğitimle ilişkisi değerlendirilen en önemli unsur olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmada çalışan çocukların okulla ilişkisi söz konusu olduğunda üç farklı grupta çalışan çocuktan bahsedildiği görülmüştür:

- Hem çalışan, hem okula devam eden çocuklar.
- Okula devam edip bırakmış tamamen çalışma hayatında olan çocuklar.
- Okula hiç gitmemiş ve çalışma hayatında olan çocuklar.

Öncelikle gerek ülke düzeyinde kurumlar tarafından makro ölçekte yapılacak saha çalışmalarında gerek de ileride yapılacak bilimsel çalışmalarda, mevsimlik tarımda çalışan çocukların eğitim-öğretim durumları ile ilgili böyle bir sınıflandırma yapılmalı ve mevsimlik tarımda çalışan ebeveynlerin çocuklarının hangi grupta yer aldıkları tespit edildikten sonra her bir gruptaki çocukların ihtiyaçlarına özgü eylem planları hazırlanmalıdır. Bu eylem planlarının hayata geçirilebilmesinde ise, merkezi düzeyde Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile Bakanlığının eşgüdümlü çalışması gerekir. Bunun yanı sıra, yerel düzeyde ise çocukların eğitimi ile ilgili takipten sorumlu kurumlar, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının mevsimlik tarım için hem gittikleri yerlerdeki hem de asıl ikame ettikleri yerlerdeki okullar olmalıdır. Okul yönetimi ve öğretmenler hem okul içerisinde hem de okul dışında çocukların eğitim ve öğretimleri ile ilgilenmeli ve özellikle mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle işbirliği yapmalıdır. Bir diğer ifadeyle, çalışan çocukların eğitimleri konusunda hem çocuklar hem de mevsimlik tarım işçisi ebeveynleriyle çalışmaya ihtiyaç vardır. Ebeveynler gerek ekonomik koşulları gerek de sosyal anlamdaki yaşam düzeyleri nedeniyle, okul yönetimi ve öğretmenlerin çalışan çocuk konusuyla mücadeleye ilişkin çabalarına olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmıyorsa işbirliği zorlaşır. Bu işbirliğini engelleyen, mevsimlik tarımda çalışan ailelerin yaşam ve çalışma koşulları hakkındaki bilgileri öğrenip, bu konuların konuşulması ve var olan sorunların çözülmesi içinde okul yönetimi, görevlendireceği öğretmenlerden oluşan bir grup belirlemeli ve bunu bağlı

olduğu Milli Eğitim İl/İlçe Müdürlüğü'ne bildirmelidir. Ayrıca böylece, Çalışma Bakanlığının METİP kapsamındaki çıkarmış olduğu genelgelerin (2010,2017), kurumlara mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitimlerinin takibi ile ilgili getirdiği yükümlülükler de gerçekleşmiş olacaktır. Bunun yanı sıra bu işbirliğini kolaylaştırmak için, mevsimlik tarım işçisi ebeveynleri, mevsimlik tarım süresi boyunca çoğunlukla yaşadıkları yerler olan çadırlarda ve mevsimlik tarım işini tamamlayıp, yıl içerisinde az bir süre de olsa yaşadıkları ikametgâhlarının olduğu yerdeki evlerinde ziyaret etmek, ebeveynleri ihtiyaç duydukları konu başlıkları doğrultusunda (sosyal yardım, eğitim desteği, psikososyal destek, vd.) bilgilendirmek gereklidir. Yine sahada yapılan gözlemlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının çalışırken eğitim almaları ya da hiç çalışmayıp eğitimlerine devam etmeleri konusunda birbirlerinden etkilendikleri görülmüştür. Bu nedenle, mevsimlik tarım işçisi ebeveynler arasında “çocuk işçisiz” tarım konusunda dayanışma ağları oluşturmak, çocukların eğitimlerine devam edebilmelerinin ve geleceklerinin planlanmasının önündeki engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır.

Diğer taraftan, mevsimlik tarımda çalışan çocuk ve çalıştıkları için eğitimlerine devam edemeyen çocuklar konusu yalnızca çocukları çalışan tarım işçisi ebeveynlerin sorunu değildir. Ayrıca yapılan bu çalışma çerçevesinde kamu kurumlarının rolünün yadsınamaz derecede önemli olduğunu belirtmek gerekir. Kamu kurumları içerisinde ilgili merkezi yönetim birimleri, anayasal bir hak olan eğitim hakkı kadar önemli olan “çocuk işçisiz tarım” konusunu hem birçok toplumsal farkındalık çalışmaları ile ön plana getirmeli hem de okullarda öğretmenlerden gönüllü olan kesimi, bu konu üzerine yaygın eğitim donatılarıyla mevsimlik tarım işçisi ebeveynleri aydınlatacak şekilde görevlendirmelidir. Zaten, alanda mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere çadır bölgesine çocuklarınız için daimi okullar kurulsa sizde örgün ya da yaygın eğitim donatılarından yararlanmak ister misiniz diye sorulduğunda çoğunluğunun (%77,5'inin 62 kişi) “evet” yanıtını vermesi aslında tarım işçisi ebeveynlerin eğitim alıp, bilinçlenmeye ve farkında olmaya ihtiyacını da göstermektedir. Böylelikle çalışan çocukların hem eğitim hakkı hem de geleceklerinin diğer çocuklar gibi planlanmasının önünde bir çeşit pranga gibi duran çocuk işçiliği “çocuk işçisiz tarıma” dönüşmüş olacaktır.

Mevsimlik tarımda çalışan çocukların eğitimlerine devamını engelleyen bir başka konu ise, yapılan saha çalışmasında görüşülen ebeveynlerin ifadelerinden, okulda verilen eğitimin daha çok kırsal bölgeye yakın daha az imkânlara sahip okullar olması sebebiyle çocukları meslek sahibi yapmaya yetmemesine dair bir algı oluşturduğudur. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin hem yaşadıkları hem de çalıştıkları bölgenin kırsalda yer alması nedeniyle, Ülkemizde özellikle kırsaldaki okullar her eğitim-öğretim kademesinde oluşturulmalı ve özellikle bu okulların niteliği yükseltilmelidir. Ayrıca, kırsal bölgede eğitim ve öğretim veren kurumlar sadece okullar ile sınırlı kalmayıp, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının okul dışında da sosyal ve kültürel yönlerini geliştirebilecek çeşitli eğitim merkezleri kurulmalıdır.

Tarımsal faaliyetlerin doğası gereği, mevsimlik tarım işi yıl içerisinde, eğitim-öğretim döneminin aktif olduğu kısımları da kapsamaktadır. Bu durum saha çalışmasında, bir kısım mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerini bırakma nedeni olarak belirtilmiştir. Eğitim-öğretimin aktif olduğu dönemde mevsimlik tarım işi nedeniyle göç etmek zorunda olan ailelerin çocukları için eğitim ve öğretime erişiminin eşit ve adil koşullarda sürdürülmesi gerekmektedir. Bu konuda, mevsimlik tarımdaki tarımsal faaliyetlerin eğitim sürecine uyarlanması mümkün olmamakla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacak çalışmalarla, eğitim-öğretim döneminin başlangıç ve bitiş tarihleri yeniden düzenlenmeli ya da çocukların mevsimlik tarım işi nedeniyle, eğitim öğretim döneminde kaybettikleri 3-4 aylık kayıp, okullarda açılacak ek derslerle telafi edilmelidir.

-Çocukların yaşam koşullarına ilişkin öneriler: Mevsimlik tarım işçisi ebeveynler, mevsimlik tarım işini yapabilmek için geldikleri araştırma illerinde (Ankara ve Adana) barınma ihtiyaçlarını ağırlıklı olarak çadırlar ile karşılamaktadırlar Benzer şekilde, yapılan diğer çalışmalarda da mevsimlik tarım işçileri çoğunlukla çadırlarda kalmaktadırlar. Çadırların içerisinde ebeveynler çocukları hatta çocukları evlenmişse, daha geniş bir aile olarak yaşamakta oldukları gözlemlenmiştir. Çocuklar, çadırın içerisinde ebeveynleri ile tek olan bir alan içerisinde barınmaktadırlar. Bu durum çocukların özel alanlarının oluşmamasında ve ileride birey olma yolunda engel teşkil edecektir. Bu nedenle, özellikle çocukları olan mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere

çalıştıkları bölgede işveren ve kurumların işbirliği ile, çalıştıkları süre boyunca insani koşullara uygun konut imkanı sağlanmalıdır. Araştırma bölgelerinden Adana'nın Yüreğir İlçesindeki bir işverenin bunu münferit olarak, mevsimlik tarım işçisi ailelerin mevsimlik tarım işi için çalıştığı süre boyunca kalabileceği 24 konut inşa ederek yaptığı görülmüştür. Ayrıca çadırlar içerisindeki bu durum çocukların eğitimlerine devam ederken ders çalışabilecekleri bir alandan da mahrum olmalarına neden olmaktadır. Bu konuda da kurumlar tarafından örneğin; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na sosyal konut projeleri mevsimlik tarım işçisi aileler için gündeme getirilmelidir. Bu sosyal konut projeleri sadece mevsimlik tarım işçisi ailelerin konut ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda bünyesinde spor tesisleri, eğitim birimleri, kültür yapılarını da içermelidir. Böyle bir projeyle oluşturulacak yapı içerisinde, çocukların ders çalışabilecekleri, ek ders alabilecekleri ve yine yabancı dil, güzel konuşma vd. sosyal becerilerini geliştirebilecekleri etüd merkezleri yapılmalıdır.

Çocukların barınma ihtiyacı sağlıklı bir şekilde giderildikten sonra ise yaşadıkları bölgelerde çocuk olmalarından kaynaklı oyun oynayabilecekleri parkların yer alması önemlidir. Özellikle çadır bölgeleri kırsal bölgelerde köylerin dışında, daha çok bozkır boş hazine arazilerinin üzerinde konumlanmış olması sebebiyle, çocuklar için elverişsiz bir yaşam ortamıdır. Bunun yanı sıra bu bölgelerde altyapı imkânı bulunmamaktadır. Çocukların zaten tek odalı olan bu çadırın içerisinde uzun süre kalmasının mümkün olmadığını da düşündüğümüzde, çocukların hijyenik, güvenli bir ortama gereksinimi olduğu görülmüştür. Bu nedenle geliştirilebilecek bu sosyal konut projelerinin içerisinde aynı zamanda çocukların oynayabileceği sosyal yönden işlevsel parklarda yer almalıdır.

Çocukların yaşam koşulları ile ilgili diğer önemli bir konuda çadır bölgeleri ile çalışılan araziler arasındaki ulaşımdır. Yapılan saha çalışmasında, çadır bölgeleri ile çalışılan araziler arasındaki mesafenin çoğunlukla tarım aracı tarafından organize edilen bir servis aracı ile ya da bazı mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin kendilerine ait araçları ile yapılmakta olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle yapılan derinlemesine görüşmelerden, servis araçları ile çalışma bölgesine ulaşımı sağlanan tarım işçisi ebeveynler, araçların kapasitesinden fazla kişi ile yolculuk yapıldığı için çoğunlukla çocukların kucaklarına oturduğunu belirtmiştir. Bu iki alan arasındaki

mesafe her ne kadar kısa gibi gözükse de çocukların aileleriyle birlikte mevsimlik tarım işi kapsamında, sabahın 06:00-07:00’inde yola çıkıp, çadırlara dönüş saatlerinin akşam 19:00-20:00 bulunduğunu düşündüğümüzde, okula gitmek yerine çalışma alanına gitmek zorunda kaldıkları için duygusal açıdan oldukça hırpalayıcı olduğu açıktır. Çocuk için hem zihinsel hem de duygusal ve fiziksel olarak zor başlayan günün ve gün içerisindeki ağır çalışma şartlarının sonunda yorulan fizik ve duygusal bedenlerinin, ulaşım araçlarında da ebeveynlerinin kucaklarının üzerinde gerçekleşiyor olması üzerinde durulması gereken bir konudur. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları ile ilgili 2024 çıkarılan genelgenin, “Ulaşım ve Güvenlik” başlıklı maddesi;

“İşçileri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından mevsimlik tarım işçilerinin göç dönemlerinde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı yapılabilmesi amacıyla, göç alan ve göç veren yerle arasında trafik denetimleri arttırılacak, araç ve yol güvenliğinin gerektirdiği kontroller hassasiyetle ve sıklıkla yapılacak ve gerekli bütün tedbirler alınacaktır” şeklindedir.

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ikame ettikleri yerlerden çalışmak için geldikleri bölgelere, göç yolları devletin ilgili kurumlarının denetimine tabii iken, çadır bölgeleri ile çalışılan tarım arazileri arasındaki ulaşım araçları hakkında herhangi bir düzenleme bulunmaması, çocukların güvenli bir şekilde yolculuk edememesinin temel sebebi olarak durmaktadır. Bu konudaki ilgili mevzuatın kapsamı genişletilmeli ve özellikle çadır bölgeleri ile çalışılan tarım arazisi arasında mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının ulaşımını sağlayacak araçlar gerekirse ayrı olarak tahsis edilmeli ve bu güzergâh (çadır bölgeleri – tarım arazileri) içinde düzenli trafik denetimleri yapılmalıdır.

Çocukların yaşam koşullarını olumsuz etkileyen bir başka konu ise, tarım işçisi ebeveynler ile birlikte tarım arazisinde çok uzun saatler (ortalama 10 saat) çalışıyor olmalarıdır. Çocukların yemek yemek için dahi sınırlı bir süreye (gün içerisinde yemek molası ortalama 1,5 saat olması) sahip olması onların sadece çocukluklarını yaşamalarını engellememekte aynı zamanda çocuk yaşta “yetişkin gibi” düşünme sorumluluğunu omuzlarına yüklemektedir. Bununla birlikte çocuk gelişimi bilgileri

kapsamında düşünöldüğünde bir çocuğun 50 dk sonra okullarda ders dinlerken dikkatinin dağıldığı bilinmektedir. Fakat, çocuklar günde ortalama 10 saat tarımsal faaliyetlerde benzer işlemleri günde sadece yemek ve 1 saatlik molalalar haricinde sürekli yapmaktadır. Bu durum, çocukların zihinsel ve duygusal olarak çocukların çok ağır bir baskı altında olması durumuna neden olmaktadır. Çocukların tarım işçisi ebeveynleri ile birlikte çalışma durumu, yasal olarak ağır yaptırımlara tabii tutulmalı ve çocukların yaşam koşullarının niteliği arttırılmalıdır.

-Çocukların sağlıklı ve dengeli beslenmelerine ilişkin öneriler: Mevsimlik tarım işçisi ailelerin gerek yaşam koşulları gerek de çalışma koşullarının zorlukları ve birçok imkana ulaşımalarında yaşadıkları sıkıntılar baz alındığında, çocuklarının beslenmelerinin dengeli ve yeterli ölçüde karşılanıp karşılanmadığı öne çıkan önemli bir konudur. Bunu anlayabilmek için tarım işçisi ebeveynlere; “çocuklarınız sağlıklı beslenebiliyor mu?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların (80 kişi), (%38’i; 30 kişi) “Hayır” yanıtını vermiştir. Hayır yanıtını verenlere de; “bu konuda en büyük sorun ne” diye sorulduğunda (30 kişiye), hayır yanıtını verenler sırasıyla (%36,7’si; 11 kişi) “Gıda fiyatlarının yüksek olması”, (%33,3’ü; 10 kişi) “Her türlü meyve ve sebzeye erişim sorunu”, (%23,3; 7 kişi) “Gıdaların muhafazası” ve (%6,7; 2 kişi) “Günlük taze yemek yapılamaması sorunu” olarak belirtmiştir. Verilen yanıtlar çerçevesinde düşündüğümüzde, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının sağlıklı beslenme konusunda, en başta gelen sorunun “Gıda fiyatlarının yüksek olması”dır diyebiliriz. Ülkemizde gıda güvencesinin özellikle alt gelir grubunda bulunan mevsimlik tarım işçisi aileler için sağlanabilmesine derin bir ihtiyaç bulunmaktadır. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisindeki en temel ihtiyaç olan “beslenme ihtiyacı”nın karşılanması her vatandaş için gerekli iken, bu iş kolunda çalışan ve tarımda tarımsal üretimin dinamosu olan mevsimlik tarım işçisi aileler için zaruridir. Bununla ilgili gerekirse temel gıda ürünlerinde enflasyonun gıda fiyatlarına yansımamış hali ile, mevsimlik tarım işçisi ailelere gıdaların satış imkanı sağlanmalıdır. Bu konuda yapılabilecek bir diğer uygulamada, sağlıklı ve dengeli beslenmenin maliyeti günlük olarak mevsimlik tarım işçisi aileler için çıkarıldıktan sonra, aileleri ve çocukları için işverenler tarafından, günlük yevmiye dışında ailelere, aylık nakdi olarak toplu bir şekilde ay başlangıcında verilmelidir. Buna benzer uygulamalar hizmet sektöründe sektörde bazı

işverenler tarafından çalışanlarına uygulanmaktadır. İncelendiğinde, bu işverenlerin çalışanlarına her ay gıda alışverişleri için, belirli marketlerden belirli meblağa kadar alışveriş yapabilecekleri “ticket” denilen imkânlar sundukları görülmektedir. Şayet tarımdaki işverenler bu konuda zorlanacak olursa, merkezi yönetim aracılığıyla, devlet destekli gıda yardımından ziyade “sağlıklı ve dengeli beslenme maliyetinin karşılanması hakkı”nın getirdiği bir hak olarak mevsimlik tarım işçisi aileler için bir eylem planı hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Çocukların sağlıklı beslenmesinin önündeki sorunlardan ikincisi ise; “Her türlü meyve ve sebzeye erişim sorunu” olarak belirtilmiştir. Halbuki mevsimlik tarım işinin yapıldığı bölgeler kırsal bölgelerdir ve tüm meyve ve sebze üretimi bu bölgelerde yapılmaktadır. Fakat maalesef, gerek tarım işçisi ailelerin hanehalkı sayısının fazla olması gerek de hasat edilen bu ürünleri satın almak için yeterli bütçeye sahip olamaması ve diğer bir ifadeyle kırsal kesimin en yoksul kesimini oluşturmaları sebebiyle, -üretim aşamalarının o kadar içinde olmalarına rağmen- her türlü meyve ve sebzeye erişimlerinde sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu konuda, mevsimlik tarım işçisi ailelerin sadece çalıştıkları bölge de değil Türkiye genelinde yetiştirilen meyve ve sebzelerin, araçlara ulaşmadan tarım işçisi ailelerin ve çocuklarının sofrasına ulaşması sağlanmalıdır. Bunun için, Tarım Aracıları Derneği Başkanı ve içerisindeki tüm aracılığı işveren ile mevsimlik tarım işçisi ebeveynler arasında irtibatı sağlamalı ve gerekirse bu konuda her mevsimlik tarım işçisi ailenin çalıştığı bölgede üretim kooperatifleri kurulmalı ve mevsimlik tarım ebeveynlerin kooperatife üye olması hususunda bilgilendirilmelidir. Böylece, mevsimlik tarım işçisi aileler hem en temel yeterli ve dengeli beslenme sorunun çözümü için kolektif bir şekilde hareket edebilecektir hem de üretiminde bizzat bulundukları her türlü meyve ve sebzeye erişim imkânları artacaktır. Bununla birlikte, Türkiye’de gelir eşitsizliğinden en fazla etkilenen yoksul kesimin başında gelen mevsimlik tarım işçilerin ekonomik düzeyinde bir değişim yaratılabilecektir.

Çocukların beslenmesinde sorun konularından bir diğeri de “besinlerin muhafazası” ile ilgilidir. Mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşamış olduğu çadırların içerisinde buzdolabı olduğu, hem sahada elde edilen gözlemlerden hem de mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerle yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Bunu bilgiyi destekler nitelikte,

mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere sorulan; “çocuklarınızın kaldığı yerde yiyeceklerin saklandığı yer var mı” sorusuna ebeveynlerin tümünün (80 kişi); çoğunluğu (%93,4’ü; 73 kişi) buzdolabı, diğer kısmı (%6,6; 7 kişi) ise dışarıya yanıtını vermiştir. Fakat, alandaki derinlemesine yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır ki; yiyeceklerin saklandığı buzdolapları hem çok eski ve büyük ölçüde işlevini kaybetmiştir hem de çadır bölgelerinde mevsimlik tarım işçisi haneler geçici kaldıkları için elektrik aboneliği bulunmaması nedeniyle, çoğunlukla elektrik ihtiyaçlarını köyün içerisindeki trafolardan yasal olmayan şekilde kendi imkanları ile temin etmektedir. Bu durum buzdolabı, televizyon gibi büyük teknolojik aletleri ya hiç çalıştırmamakta ya da elektrik akışı sürekli kesintiye uğradığı için bu aletleri verimli bir şekilde kullanamamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, mevsimlik tarım işçisi haneler her ne kadar besinleri saklayabilecekleri bir teknolojik alete sahipler gibi gözükse de öyle değildir. 6360 sayılı yasa ile yerel yönetimlere, mevsimlik tarım işçisi hanelerin geçici süre kaldıkları çadır bölgelerinin düzenlenmesi hakkındaki yükümlülükler yerine getirilmelidir. Hazine arazileri üzerine yerleştirilen çadır bölgelerinin elektrik, su abonelikleri resmi merciler tarafından ivedilikle gerçekleştirilmelidir. Böylece, mevsimlik tarım işçisi haneler yemek pişirme, yiyeceklerini muhafaza etme, kıyafetlerini yıkayabilme gibi en temel yaşamsal ihtiyaçlarını giderebilmiş olacaktır.

Son olarak çocukların sağlıklı beslenmelerini engelleyen sorun ise “günlük taze yemek yapılamaması” sorunudur; mevsimlik tarım işçisi ebeveynler gündüz tarım arazilerinde yiyecekleri öğle yemeklerini kendileri yapıp, çalışma alanına götürmektedir. Genelde çadır bölgesine geç saatte geri dönebildikleri için akşam yaptıkları yemeği ertesi gün, tarlada çalışırken yemektirler. Bu durum, özellikle çocuklar için her öğünde hem taze hem de çeşitli gıdaları tüketebilmesinin önünde engelleyici bir husustur. Büyüme döneminde olan çocuklar için bu olgu çocukların gerek zihinsel gerek de fiziksel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. İşverenler kendisine bağlı olarak çalışan tüm mevsimlik tarım işçisi hanelerin öğle yemeklerini sıcak ve taze olacak şekilde güvenilir bir yemek firması ile anlaşarak bu problemi çözümlenmelidir.

-Ebeveynlerin koşullarının iyileştirilmesine yönelik öneriler: Mevsimlik tarım işinin geçici olması bu iş kolunda çalışan mevsimlik tarım işçisi ebeveynler için zorlayıcı koşulların başında gelmektedir. Bununla birlikte, mevsimlik tarım işçilerinin gerek yapılan saha çalışmasında gerek de alandaki diğer çalışmalarda çoğunlukla “ilkokul mezunu” olduğu görülmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işi dışında, tarım işçilerinin önündeki iş alternatiflerinin ya hiç olmaması ya da az sayıda olması durumuna neden olmuştur. Bu çerçevede, ilk öncelikle mevsimlik tarım işinin tabi olduğu bir özel kanuna gereksinim bulunmaktadır. Var olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılan METİP genelgeleri (2010,2017, 2024) ve dolaylı yünden, yaşam ve çalışma koşullarını düzenleyen düzenlemeler bulunmaktadır. Fakat bu düzenlemelerin uygulamasının denetlenmemekte olduğu ve yetersiz olduğu görülmüştür. Çıkarılacak özel kanunun ana amacı; mevsimlik tarım işinin geçicilik statüsünden çıkarılması olmalıdır. Çünkü sahada görüşülen mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerden genel olarak gözlemlenen, yaptıkları işin geçici olduğunu seneye yeniden aynı kırsal bölgede mevsimlik tarım işini devam edip edemeyecekleri ile ilgili sürekli bir kaygı halidir. Bu hal ilk öncelikle, yaşadıkları ve çalıştıkları bölgeye olan aidiyet duygularını daha sonra ise yaptıkları işe olan aidiyetlerini etkilemektedir. Her ne kadar sorun ekonomik düzeyde gözüксе de, kırsal kesimin en yoksul kesimini oluşturmaları, sosyal ve psikolojik açıdan sorun çok daha aşılması güç gözükmektedir. Ayrıca geçicilik statüsü, peşisıra güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışmayı ve temel yaşam haklarından mahrum şekilde insana yakışır koşullarda çalışmama sonuçlarını doğurmaktadır.

Yapılacak yasal düzenlemeyle, hem mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışma koşulları (ücret, sağlık hakkı, sosyal güvence vd.) düzenlenmelidir hem de Türkiye’de mevsimlik tarım işini yapmayı sürdürebilir hale getirmek isteyen tüm tarım işçilerinin envanteri çıkartılıp, mevsimlik tarım işi için sadece bir bölgede bu işi devam ettirebilmeleri sağlanmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak istedikleri bölge ile ilgili talepleri ve mevsimlik tarım işindeki deneyimleri baz alınmalı ve bu yasal düzenleme ile kalıcı getirilmelidir. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarında böyle bir düzenleme yapıldığı takdirde, hem mevsimlik tarım işçileri her yıl, “ertesi yıl bu bölgede acaba çalışabilecek miyim?” kaygısı taşımayacak hem de kamu kurumları içerisinde yer alan merkezi ve yerel yönetim birimlerinin, mevsimlik

tarım işçisi ebeveynlere gerek kendileri gerek de çocukları için maddi imkânlar sunmasına gerek kalmayacaktır. Mevsimlik tarım işi güvenceli hale getirildiği için mevsimlik tarım işçisi hanelerin çocuklarından gelecek kazanca ihtiyaç duyma durumu ortadan kalkmış olacaktır.

Benzer şekilde, mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşam alanları ile ilgili düzenlemeler, Türkiye’de METİP kapsamında sadece pilot bölgeler olarak tayin edilmiş yerler olmaktan çıkarılıp, tüm çadır bölgelerinde kalan mevsimlik tarım işçisi haneleri kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Ve METİP kapsamında hala mevsimlik tarım işçisi hanelerin kaldıkları bölgelerle ilgili genelgelerle getirilen düzenlemelerin birçoğunun yaşama geçmediği görülmüştür. Burada, Valilikler METİP kapsamındaki çadır bölgelerindeki fiziksel durumun sıkı takipçisi olmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, başlangıç noktası olan ve daha çok bu amaçla çıkarılmış olan METİP Genelgelerinde de mevsimlik tarım işçisi haneler için de barınma yerleri olarak çadır, konteyner vb. değil, sosyal donatılara da sahip olan sosyal konut projeleri yaşama geçirilmelidir.

-Merkezi ve yerel yönetimlerin çalışan çocukların geleceklerinin planlanması ve çocuk işsiz tarım konusunda yapabileceklerine dair öneriler: Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocuklarının gelecek planlamasına ilişkin düşünsel sürece girebilmeleri için öncelikle yaşam seviyelerinin yükseltilmesi ve bununla ilgili sosyal politikaların hayata geçirilmesi gerekir. Özellikle ebeveynlerin, sağlık, eğitim ve kültürel çalışmalar yoluyla kırsal kesimdeki çalışan çocukların geleceği yararına girişimde bulunmak isteyen Mülki idare amirlerinden destek alacak bir duruma getirilmesi önemlidir. Mülki idare amirlerinde ebeveynlerle birlikte tarımda çalışan çocukların gelecek planlaması üzerine düşünmesi ve eyleme geçmesi oldukça gereklidir. Hatta bu konuda Mülki idare amirleri, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarını, halk eğitim müdürlüklerini aktif bir şekilde harekete geçirebilmedir ki ebeveynler tarımda çalışan çocuklarının geleceklerini planlamaya ilişkin bir düşünceye sahip olabilsin ve uygulamaya geçirebilsin.

Merkezi yönetim ve yerel yönetim birimleri, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerine devam edebilmesini, tamamen milli gelirin içerisinde işçilerin çocuklarının eğitimleri için “eğitim hakkı” başlığı altında bir bütçe ayrılması için yasal düzenlemeler yapmalıdır. Ve bu yasal düzenlemelere dayalı, çocukların salt örgün eğitim imkânlarından faydalanmalarını değil, aynı zamanda gelecekte yapmak istedikleri mesleklerle ilgili yönlendirilebildikleri bir sosyal gelişim ağı içerisinde oluşturulacak sosyal politikalar oluşturulmalı ve yaşama geçirilmelidir.

Yönetim birimleri; örneğin, Valilikler mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları için okullarına bulundukları her bir adresten ulaşımının (servis vd. araçlar) güvenilir bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak imkânlar oluşturmalıdır. Bunun yanı sıra, bu ailelerin çocuklarının hem mental becerilerini (yabancı dil öğrenimi vd.) hem de sosyal becerilerini geliştirecek kursları (spor faaliyetleri; atletizm, yüzme, beyzbol vd. sanatsal çalışmalar; piyano, keman çalma, dans vd.) ücretsiz olarak sunmalıdır. Tüm bunlarla birlikte, Genç ve Spor Bakanlığı özellikle, hem yurt içinde hem de yurtdışında tarım işçisi ebeveynlerin çocuklarına yönelik kültürel geziler düzenlemeli, ailelere ulaşabileceği bir ağ oluşturmalı ve bu konuda mevsimlik tarım işçisi aileler içerisinde bir farkındalık oluşturmalıdır.

Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin, özellikle 11-18 yaş grubundaki çocuklarının okullarını mevsimlik tarım işinden kaynaklı bırakmak zorunda olduğu, bu çalışma kapsamında gözlemlenmiştir. Bu nedenle, aynı zamanda tarım işçisi ebeveynlerin bu yaş grubundaki çocuklarının ileride yapmak istedikleri, eğilimlerinin olduğu mesleklerin belirlenmesine ivedilikle ihtiyaç bulunmaktadır. Yönetim birimleri; başta Milli Eğitim Bakanlığı çocukları ilgi duydukları alanlara ve mesleklere yönlendirebilme hususunda, Aile Bakanlığı ile işbirliği yapmalı ve eğitim politikaları geliştirmelidir. Yine, bu gruptaki çocuklara yönelik geliştirilen eğitim politikaları ile ilgili çocukların hem eğitim süreçleri hem de geleceklerinin planlanması ile ilgili eylemsel kararlar alınmalı ve uygulanmalıdır.

Çocuk İşçisiz tarım konusunda ise, öncelikle ulusal düzenlemelerin hepsinde “çocuk işçiliği” diye geçen ve aslında aslının uluslararası sözleşmelerde “child labour” olarak

geçen kavramın doğru çevirisi olan “çocuk emeği” kavramı kullanılmalı, çocuk işçiliği kavramı ulusal düzeydeki ilgili tüm yasal metinler ve kullanımlardan kaldırılmalıdır. Çünkü, çocuk işçiliği olarak kullanım, yasal olmayan çocukların çalıştırılması durumunu, ifadelerde meşrulaştırmakta ve “çocuk işçisiz” tarımı düşünsel boyutta bile imkansızlaştırmaktadır. Bu nedenle de bu tezin başlığında “mevsimlik tarımda çalışan çocuk” kavramı şeklinde kullanılmıştır. İkinci olarak ise, tarımda ve diğer sektörlerde çocuklarının çalıştırılması durumunda, işverenlere ve ailelerine ağır yaptırımlar uygulanmalı ve bu konuda sıkı denetim mekanizması oluşturulmalıdır.

-Mevsimlik tarım işçisi ebeveynlerin çalışan çocukların geleceklerinin planlanması

ve çocuk işçisiz tarım konusunda yapabileceklerine dair öneriler: Mevsimlik tarım işçisi ebeveynler yaşam ve çalışma koşullarının iyi bir noktaya getirilebilmesi için, kendi aralarında örgütlenerek yönetim birimlerinden kolektif bir dille talepte bulunmalı ve bu hususta ısrarcı olmalıdırlar. Buna koşut olarak, gerekli iyileştirmelerin yapılması durumunda çocuklarını çalıştırmama hususunda kararlı olmalıdırlar. Bunun yanı sıra yapılan çalışmada kendilerine sorulan, “çadır bölgelerinde çocuklarınız için eğitim verecek okullar olsa sizlerde yaygın eğitim imkânlarından faydalanmak ister misiniz?” sorusuna büyük çoğunluğu “evet” yanıtını vermiştir. Verilen yanıtlardan anlaşılmıştır ki, mevsimlik tarım işçisi ebeveynler eğitim durumları hangi düzeyde olursa olsun, öğrenmeye ve değişime açıktır. Yine kendilerine, yönetim birimleri tarafından yaygın eğitime katılabilimleri imkânı sunulduğunda, kararlılıkla farkındalıklarını artıracak bu eğitimlere katılmalıdırlar.

-İşverenlerin çalışan çocukların geleceklerinin planlanması ve çocuk işçisiz tarım konusunda yapabileceklerine dair öneriler:

İşverenlerin çocuk işçisiz tarım konusunda en temelde yapabilecekleri sadece çocukların mevsimlik tarım işinde çalıştırılmaması hususunda, bu konuyla ilgili yasaları uygulamak olmalıdır. Konu çocuklar ve çocukların gelecekleri olduğunda işverenlerin, pragmatik bakış açısını bir tarafa bırakıp sadece çocukların var olan haklarını bilmeleri ve uygulamada da bunu göstermeleridir. Diğer taraftan, mevsimlik tarım işçilerine yakınlık durumu fark etmeksizin insani bir gözle bakmalı ve benzer şekilde işçilerin haklarını gözetmelidirler.

-Tarım aracılarının çalışan çocukların geleceklerinin planlanması ve çocuk işçisiz tarım konusunda yapabileceklerine dair öneriler: Tarım aracıları, mevsimlik tarım işçisi ebeveynlere en yakın olan aynı zamanda kendileri de bu işi yapmış bir kesim olarak, çocukların çocuk işçisiz tarımın gerçekleşmesini sağlayacak şekilde, Tarım Aracıları Derneği çatısı altında bu konuyu gündeme getirmeli ve toplumsal farkındalık oluşturulması için çaba sarf etmelidir. Tarım Aracılar Derneği'ne, Türkiye genelinde kayıtlı olan ve olmayan tüm üyeler düzenli olarak bu konunun daha çok konuşulması için bir araya gelmeli ve var olan yasal düzenlemelerin uygulanması yönünde hareket edeceklerine dair bildiri yayınlamalı ve bu bildiriye uymalıdır. Ve bildirinin manifestosu; “Çocukların Çalışması Yasaktır” olmalı ve bu manifesto gerek işverenler/toprak sahipleri gerek de mevsimlik tarım işçisi ebeveynler tarafından benimsenmelidir. Ve buna koşut olarak; okul çağında olup okula gitmeyen çocuklara ilişkin bilgileri devletin ilgili mercilerine iletmelidirler.

KAYNAKLAR

- Acaroğlu, H. 2010. An Empirical Approach about Some Important Features of Child Labor in Türkiye. Business and Economic Horizons, 3(3), 135-146.
- Adıgüzel, Y. 2018. Göç Sosyolojisi. Nobel Akademik Yayıncılık, 244, Ankara.
- Ahioğlu, S.S. 2008. Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ve Risk Değerlendirmesi. İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü İş Sağlığı ve Güvenliği Enstitüsü, Ankara.
- Akalın, M. 2018. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke Örnekleri. Sosyal Güvence Dergisi, (13), 1-30.
- Akbıyık, N. 2011. Malatya’da çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik sorunlarının incelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 36(10), 132-154.
- Akşit, B., Karancı, N. ve Gündüz Hoşgör, A.2001. Turkey Working Street Children in ThreeMetropolitan Cities: A Rapid Assessment Investigating the Worst Forms of Child Labour, 7, 1-88.
- Akbıyık, N (2008), Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (24): 220-238.
- Ankaralı, E. ve Gözübüyük Tamer, M. 2023. Mevsimlik Tarım İşçisi Aileleri ile Çocuklarının Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Sosyolojik Bir Araştırma: Ordu İli Ünye İlçesi Örneği. Krizler Çağının Toplumsal Halleri. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Eylül, Galatasaray Üniversitesi, Bildiriler Kitabı, 178-184, İstanbul.
- Anonim.2003. İş Kanunu. Web Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857-20140910.pdf>, Erişim Tarihi: 4/3/2022.
- Anonim.2004. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik. Web Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 04/05/2023.
- Anonim. 2010a. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı. Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları.
- Anonim. 2010b. METİP I Genelge 2010/6. Web Sitesi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100324-15.htm>, Erişim Tarihi: 30/4/2024.
- Anonim.2010c.Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma ve Sağlık Sorunları. Web Sitesi: <https://www.bto.org.tr/wp-content/uploads/2018/09/basinmetin.pdf>, Erişim Tarihi:4/2/2022.

- Anonim. 2010d. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği. Web Sitesi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm>, Erişim Tarihi: 3.1.2022.
- Anonim. 2012. Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. Web Sitesi: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/12228.pdf>, Erişim Tarihi: 29/7/2023.
- Anonim.2014a. Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu. Web Sitesi: <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2021/09/mevsimlik-gezici-tarim-isciligi-2014-arastirma-raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 10/5/2022.
- Anonim.2014b. Eskişehir İlinde Bitkisel Üretimde Çalışan Çocuklar Yerel Düzeyde Mücadele Çalıştayları Raporları. Web Sitesi: <https://F:/Eskisehir%20Ilinde%20Ilinde%20Bitkisel%20Uretimde%20Calisan%20Cocuklar.pdf>, Erişim Tarihi: 3/5/2022.
- Anonim. 2017. METİP II Genelge 2017/6. Web Sitesi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf>, Erişim Tarihi:30/4/2023.
- Anonim.2017-2023a.Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023).Web Sitesi:https://www.csgb.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf, Erişim Tarihi: 06/05/2022.
- Anonim.2017-2023b. İstatistiklerle Çocuk.2017-2023. Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Statistics-on-Child-2017-27596>
https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2023.pdf
Erişim Tarihi: 08/05/2023.
- Anonim.2018a. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/BİR-YEVMİYE-BİR-YEVMİYEDİR-TARIM-ARACILARI-VE-TURKIYEDE-TARIMSAL-URETIMDE-COCUK-ISCILIGI.pdf>, Erişim Tarihi: 04/03/2023.
- Anonim.2018b. Çocuk İşçiliğine Genel Bakış ve Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliği. Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı Uluslararası Çocuk Merkezi. Web Sitesi: https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/cocuk_isciligi.pdf, Erişim Tarihi: 7/6/2022.
- Anonim.2019a. Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması. Ankara: Kalkınma Atölyesi. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/YOKSULUN-UMUDU-COCUK.pdf>, Erişim Tarihi: 6/4/2022.
- Anonim. 2019b. Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları. Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>, Erişim Tarihi: 4/2/2022.

Anonim.2019c.İstatistiklerle Çocuk Haber Bülteni. Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2019-33733>, Erişim Tarihi: 14/5/2022.

Anonim.2019d. İstatistiklerle Aile, 2019 Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2019-33730>, Erişim Tarihi: 15/5/2022.

Anonim.2020a.TÜİK'in Anketi Suriyeli Çocukları Kapsamadığı İçin Gerçekçi Değil. Web Sitesi: <https://bianet.org/haber/tuik-in-anketi-suriyeli-cocuklari-kapsamadigi-icin-gercekci-degil-222312> Erişim Tarihi: 6/9/2022.

Anonim.2020b.2019 Yılı Çocuk Emegi Değerlendirme Notu. Çalışma Ortamı. Web Sitesi: <https://calismaortami.fisek.org.tr/icerik/2019-yili-cocuk-emegi-degerlendirme-notu/>, Erişim Tarihi: 6/9/2022.

Anonim. 2021a.İstatistiklerle Çocuk 2021. Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>. Erişim Tarihi: 11.3.2022.

Anonim. 2021b. Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Mevcut Durum Raporu ve Uygulama Programı. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimi ve Kalkınma Atölyesi. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/MEVSIMLIK-TARIMSAL-URETIMDE-COCUK-ISCILIGI -MEVCUT-DURUM-RAPORU.pdf>, Erişim Tarihi:4/3/2022.

Anonim. 2021c. Avrupa Birliği Türkiye 2020 Raporu ve Çocuk İşçiliği, Web Sitesi: https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf, Erişim Tarihi: 1/2/2022.

Anonim.2022a. Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Aileleri ve Çocuk İşçiliği Üzerine Etkileri. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/YayinlarCovid%20Rapor-%20TR%20Rapor.pdf>. Erişim Tarihi:08/10/2022.

Anonim.2022b. Buzdağının Altı Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Çocuklar.Web Sitesi:<https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/ÇocukHaklari/RaporlarY%C3%B6netici%20%C3%96zetiKoronavir%C3%BCs%20Salg%C4%B1nC4%B1nC4B1n%20Ara%C5%9F%C4%B1rmas%C4%B1-%20TR%20.pdf>, Erişim Tarihi: 3.4.2023.

Anonim.2023a. İstatistiklerle Çocuk 2023. Web Sitesi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2023.pdf, Erişim Tarihi: 7/4/2022.

Anonim. 2023b. İşgücü İstatistikleri 2023. Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-53521#:~:text=2023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%204%20milyon%2069,kişi%9Fi%20hizmet%20sekt%C3%B6r%C3%BCnde%20istihdam%20edildi>, Erişim Tarihi: 8/12/23.

- Anonim. 2023c. Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, Mevsimlik tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri 2023. Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarımsal-Isletme-Isgucu-Ucret-Yapisi-2023-49686#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Tar%C4%B1msal%20i%C5%9Fletmelerde%202023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20mevsimlik,13%20bin%20435%20TL%20oldu>, Erişim Tarihi: 8/12/23.
- Anonim. 2021-2025. Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025). Web Sitesi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@ilo-ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf, Erişim Tarihi: 08/06/2022.
- Anonymous.1999. Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182). Web Sitesi: https://normlex.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182, Erişim Tarihi: 06/06/2022. *
- Anonymous.2000.Safety and Health in Agriculture. Web Sitesi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_dialogue/%40sector/documents/normativeinstrument/wcms_161135.pdf, Erişim Tarihi:1/2/2022.
- Anonymous.2004. Understanding Children’s Work (UCW) Program – Addressing Challenges of Globalization: An Independent Evaluation of the World Bank’s Approach to Global Programs. The World Bank. Web Sitesi: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/659141468167956239/pdf/32910a10Understanding0childrens0OEDwp.pdf>, Erişim Tarihi: 07/03/2023.
- Anonymous.2012-2016. Global Estimates of Child Labour Results and Trends, 2012-2016.Web Sitesi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf, Erişim Tarihi:7/6/2022.
- Anonymous.2016a. World Employment and Social Outlook 2016: Trends for youth. Geneva. Web Sitesi: https://www.researchgate.net/publication/309487691_World_Employment_Social_Outlook_2016_Trends_for_Youth#fullTextFileContent, Erişim Tarihi: 9/5/2022.
- Anonymous. 2016b. The Fair Labor Standards Act (FLSA) Child Labor Provisions. Web Sitesi: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R44548.pdf>, Erişim Tarihi: 06/06/2024.
- Anonymous. 2017 Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage (Geneva, International Labour Organization, 2017.Web Sitesi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf. Erişim Tarihi: 07/05/2022.
- Anonymous.2021a. Global Estimates of Child Labour, Trends and The Road Forward, 2020. Web Sitesi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_norm/%40ipcc/documents/publication/wcms_797515.pdf, Erişim Tarihi: 5/5/2022.

- Anonymous.2021b. The state of the World's children 2021: On my mind - promoting, protecting and caring for children's mental health. UNICEF. Web Sitesi:<https://www.unicef.org/eu/media/2021/file/State%20of%20the%20World's%20Children%202021.pdf>, Erişim Tarihi: 06/07/2023.
- Anonymous.2023. Child Rights r-Risks in Global Supply Chains: Why a 'Zero Tolerance' Approach is not Enough. Web Sitesi: https://www.savethechildren.defileadmin/user_upload/Downloads_Dokumente/Berichte_Studien/2023/save-the-children-child-rights-risks-in-global-supply-chains-2023.pdf, Erişim Tarihi: 07/07/2023.
- Anonymous.2024a. Web Sitesi: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/child-labour?q=child+labor>, Erişim Tarihi: 06/07/2024.
- Anonymous.2024b. Web Sitesi: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/child-labour>, Erişim Tarihi: 06/07/2024.
- Akşit, B., Karancı, N. ve Gündüz Hoşgör, A. 2001. Turkey Working Street Children in Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment. Investigating the Worst Forms of Child Labour, 7, 1-88.
- Aypay, A., Cemaloğlu, N., Sarpkaya., R., Tomul. E., Baştürk., R., Ellez. A.M., şahin, B. Yolcu.H., Karakaya. İ.ve Turgut. Y. 2021. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Anı Yayıncılık,304, Ankara.
- Bakırcı, K. 2004. Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması; Uluslararası, Bölgesel ve Türk Hukuku Açısından. Beta Basım Yayın, 481, İstanbul.
- Baştaymaz, T. 1995. Çocuk İşçiler ve Enformel Sektör, içinde Türk-İş Deri İşkolunda Çalışan Çocukların Eğitim Semineri, 16-42, İstanbul.
- Benek, S. ve Ökten, ř. (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (şanlıurfa) Örneği. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (12), 653-676.
- Benek, S., Baydemir, R. ve Bozdoğan, S. (2020). Covid 19 Pandemi Sürecinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği ve Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme. Türk Coğrafya Dergisi, 76, 82.
- Beşoluk, E. ve Parlak, Z. 2022. Temel Bir Çalışma Standardı Olarak Gelişmekte Olan Ülkelerde Çocuk İşçiliği. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 5 (1), 54-67.
- Beyazova, A. 2020. Kapsayıcı ve Katılımcı Okullar için Eğitimcilere Yönelik Çocuk İşçiliği ve Ayrımcılıkla Mücadele Rehberi: Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocukları ve Eğitim İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi,15. Web Sitesi: <https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2021/06/24/mevsimlikgezicitarimisciligi-egitim-rehber.pdf>, Erişim Tarihi:6/6/2022
- Beydili Gürbüz, E. ve Yılmaz, Ç. 2021. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çalışma Sürecinin İşçi, Aracı ve İşverenler Açısından Değerlendirmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 32 (3), 959.

- Bilgin, V.1994.Çalışan Çocukların Toplumsal Profili”, Türk-İş Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri, İstanbul 1994.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), (2015) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Web Sitesi, <https://www.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>, Erişi Tarihi: 16/6/2024.
- Boyacı, E. 2022.Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Çocuk İşçilik: Denizli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı,125,Pamukkale.
- Cizrelioğulları, M.N. ve Kilili, R. 2021. Ebeveyn Tutumlarının Çocukların Yetenek ve Becerilerine Etkisi. European Journal of Educational & Social Sciences, 6(1), 130-142.
- Çamurcu, S. ve Seyhan, T. G. 2015. Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3(3),549-552.
- Çelik, H. 2019. Çocuk İşçiliği (Sivas Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 135, Sivas.
- Çetinkaya, Ö. 2008. Farm Labor Intermediaries In Seasonal Agricultural Work In Adana -Çukurova. Yüksek lisans Tezi (basılmamış). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 146, Ankara.
- Çevlik, Ç., Kılıç, H., Damaksız, M., Dinçel, L. ve Mihricihan, M. 2022. Mevsimlik Tarım İşçiliği Göçü ve Erken Çocukluk Dönemi Gelişimi. Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1(10), 19-30.
- Çınar, S ve Lordoğlu, K. 2010. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri. Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 38, 23-33.
- Çınar, S. ve Lordoğlu, K.2011.Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine, Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III, 25-26 Ekim 2011, Kocaeli Üniversitesi, III. Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı,25-26 Ekim 2011,419-448, Kocaeli.
- Çınar, S. 2012. Bağımlı Çalışma İlişkileri Kapsamında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Malatya Örneği Üzerinden Analizi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 213, İstanbul.
- Dayıoğlu, M. ve Assaad, R. 2003.The Determinants of Child Labor in Urban Turkey. Web Sitesi: https://www.researchgate.net/publication/241757192_The_Determinants_of_Child_Labor_in_Urban_Turkey#fullTextFileContent, Erişim Tarihi: 2/1/2023.

- Dedeoğlu (2018) ‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’ Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/BİR-YEVMİYE-BİR-YEVMİYEDİR-TARIM-ARZACILARI-VE-TURKIYEDE-TARIMSAL-URETIMDE-COCUK-ISCILIGI>, Erişim Tarihi: 4/3/2023.
- Dedeoğlu ve Bayraktar. 2019. Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması. Ankara: Kalkınma Atölyesi. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/YOKSULUN-UMUDU-COCUK.pdf>, Erişim Tarihi: 6/4/2022.
- Dedeoğlu, S. 2022. Syrian Refugees and Agriculture in Turkey: Work, Precarity and Survival. Bloomsbury Publishing, 178, London.
- Dirikoç, A. 2023. Mevsimlik Tarımda Çocuk Emeği: Çok Boyutlu Sömürünün Niğde İli Özelinde İncelenmesi. Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 148, Mersin.
- DİSK. 2023. Eylül 2023 Açlık ve Yoksulluk Sınırı Web Sitesi: <https://arastirma.disk.org.tr/?p=10467#:~:text=B%C4%B0SAM%20Eyl%C3%BCI%202023%20d%C3%B6nemi%20raporu,D%C4%B0SK%20DAR%2C%20D%C4%B0SK%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Merkezi>, Erişim Tarihi: 4/12/2023.
- Duruiz, D. 2011. Seasonal Agricultural Workers in Manisa: Materialization of Labor, Bodies and Places Through Everyday Encounters. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 246, İstanbul.
- Efe, H. ve Uluoğlu, S. A. 2015. Dünyada Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 13 (51), 46-72.
- Erdoğan, E. ve Uyan Semerci, P. 2019. Türkiye’de 2000 Sonrası Akademik Yazında Çocuk İşçiliği Çalışmalarının Değerlendirilmesi. Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 4(63), 2503-2538.
- Erol, S. I. 2021. Covid-19’un Çocuk İşçiliği Üzerindeki Etkileri: Alınması Gereken Önlemler. Sosyal Çalışma Dergisi, 5 (1), 27-35.
- Etiler, N. 2007. Türkiye’de Çocukluk Politikaları. Toplum ve Hekim Dergisi, 22 (6), 402- 408.
- Fereli, S., Aktaç, Ş. ve Güneş, F. 2016. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları ve Görülen Sorunlar. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1 (3), 36-47.
- Fişek Enstitüsü. 2020. 2019 Yılı Çocuk Emeği Değerlendirme Notu. Çalışma Ortamı Dergisi, 162, 6-9.

- Geçgin, E. 2009. Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (1), 1-33.
- Gökçe, B, 2007. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar. Savaş Yayınları, 373, Ankara.
- Gökmen, G. P. ve Egemen, A. 2021. Türkiye’de Gezici Mevsimlik Tarım İşçilerinin Geçici Barınma Sorunları, Mekân ve Karşıtlıklar. Yıldız Özkan, D. ve Alkışer Bregger, Y.(editörler), İTÜ Vakfı Yayınları, 296, İstanbul.
- Görücü, İ. ve Akbıyık, N.2010. Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği: sorunları ve çözüm önerileri. Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5, 189- 219.
- Görücü, İ. ve Demirbaş, M. 2013. Türkiye’de Tarım Aracılığı: Uygulama, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(12),133-153.
- Gülçubuk, B. 2012. Tarımda Çocuk Emegi Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık. Çalışma ve Toplum/Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2(33),75-94.
- Güriş, S. ve Çağlayan Akay, E. 2018. Ekonometri. Der Yayınları, 815, İstanbul.
- Gürsoy Ö. B. 2010. Bir Yaşam Biçimi Olarak Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri, içinde: Sınıftan Sınıfa, der. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 33-65. İstanbul.
- Heikkilä, E.2020. Foreign Seasonal Migrants in Agriculture and Covid-19. Migration Letters, 17 (5), 563-567.
- Hurst, P., Termine, P. ve Karl, M. 2007. Agricultural Workers And Their Contribution To Sustainable Agriculture And Rural Development / FAO-ILO-IUF.- Geneva: ILO.Web Sitesi: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dialogue/@actrav/documents/publication/wcms_113732.pdf, Erişim Tarihi: 4/4/2023.
- İmrek, H. 2015. Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları ve Örgütlenme Sorunları. Web Sitesi: <https://www.ozgurlukdunyasi.org/2013/08/08/tarim-iscilerinin-calisma-kosullari-ve-orgutlenme-sorunlari-1/>, Erişim Tarihi: 3/4/2021. .
- İpekçioğlu, Ş., Büyükhatipoğlu, Ş., Monis, T., Özel, R. ve Bayraktar, M. 2012. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ekonomik-Sosyal Sorunları ve Çözüm Önerileri. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Bildiri Kitabı, 214-217, Konya.
- İş, E. ve Özkan, B. 2024. Mevsimlik Tarım İşçisi Olarak Çalışan Ailelerin Çocuklarının Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar. Ekev Akademi Dergisi, (98), 62-74.
- Kapar, R. 2019. Çocuk Emeginin En Kötü Biçimleri ve Türkiye. Çalışma ve Toplum Dergisi,4(63), 2461-2502.

- Karademir, D. ve Yurtseven, M. 2022. Şanlıurfa’da Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Öğrencilerin Göç Süreçleri. *International Journal of Management Academy*, 5(1), 163-176.
- Karakaş, B. ve Çevik, Ö. C. 2016. Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 887-906.
- Karaman, K. ve Yılmaz, A. S. 2011. Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun’da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 3(1), 211-226.
- Karataş, K., Attepe, S., Ege, A., Fırat, E., Erim, F. ve Aslan, H. 2016. Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar Araştırma Raporu. ISBN: 978-. Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık,170,Ankara.
- Karatay, A. 2000. İstanbul’un Sokakları ve Çalışan Çocuklar, içinde İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı. Sayita, S.U. ve Şirin, M.R. (der), İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı, 563, İstanbul.
- Kasatura, İ. (2002). Sokaktaki Çocuklar Sokakta Çalışan Çocuklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2, 211-227.
- Kay, C. 2000. Latin America's Agrarian Transformation: Peasantization and Proletarianization. Practical Action Publishing, (123-138), London.
- Kaya, H. E. 2014. Küreselleşme Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Gerçeği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(2), 91-111.
- Keleş, R. 2023. Kentleşme Politikaları. İmge Yayınevi, 752, Ankara.
- Keskin Paktuna, S. 2012. Çöp Çocuk, Çocuk Çizgilerindeki Giz. Boyut, İstanbul.
- Kılıç, M. 2006. 4857 sayılı yeni iş kanunu kapsamında tarım işçilerinin hukuki durumu. *Tarım Ekonomisi Dergisi*,12 (1), 39-49.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. 2012. Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Kömürcü, B. ve Nergis, N. A. 2016. Kentsel Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan-Çalıştırılan Çocuklar: Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 971-994.
- Lareau, A. 2011. Unequal Childhoods: Class, Race, and Family life. University of California Press, 480, California.
- Memiş, E. ve Kaya, S.A. 2019. Türkiye’de çocuk emeği: işgücü anketlerinden ve zaman kullanım anketlerinden gözlemler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4(63), 2539 – 2564.

- MSG Yayın Kurulu.2010. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yasal Durumu. Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 38, 2-3.
- Narmanlıoğlu, Ü.2014. İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I. Beta Basım Yayım, 744, İstanbul.
- Onur, B. 2007. Çocuk Tarih ve Toplum. İmge Kitabevi, 428, Ankara.
- Orhan, F. ve Akpınar, E. 2018. Türkiye’de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek: Gezici Tarım İşçiliği. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 412, Ankara.
- Ökten, Ş. 2021. Şanlıurfa’da Yaşayan Gezici Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma İlişkileri, Yaşam Koşulları, Sorunları ve Gelecek Beklentilerinin İrdelenmesi Projesi. Web Sitesi: http://www.haliliye.gov.tr/kurumlar/haliliye.gov.tr/Haber%20Resim/2021/Ekim/Duyuru/RAPOR-_MTI_-Teslim.pdf, Erişim Tarihi: 3/5/2022.
- Özen, S., Dedeoğlu, S. ve Özbek, Ç. 2017. Fındık Üretiminde İş Sağlığı Güvenliği ve Risk Grupları. Muğla.
- Özpekmezci, Ş. ve Sahil, S.2004. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik Ve Barınma Sorunlarının Analizi, Gazi Üniversitesi. Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 19(3), 261-274.
- Öztürk, G. 2019. Çocuk İşçiliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma – Karaman Örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 208, Karaman
- Rende, S. ve Erkin, C. 2005. Çocuk Emeği: Bizde Ucuz, İstedığınız Kadar Kullanın. Birikim Dergisi, 192, 40-45.
- Rye J.F. ve Andrzejewska, J. 2010. The Structural Disempowerment of Eastern European Migrant Farm Workers in Norwegian Agriculture. Journal of Rural Studies,26 (1), 41-51.
- Sallan Gül, S., Türkmen, E. ve Kahya Nizam, Ö. 2019. Türkiye’de Emeğin En Savunmasız Hali: Şanlıurfa’da Suriyeli Mülteci Çocuk İşçi Olmak. Çalışma ve Toplum Dergisi, 4(61), 917-940.*
- Sevinç, M. R.2015. Adana İlinde Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Geleceği, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 266, Adana.
- Sevinç, M. R. ve Davran, M. K. 2017. Adana İlinde Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Sosyo Ekonomik Yapısı ve Geleceği. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) Yayın No:283,196, Ankara.

- Sevinç, M. R., Davran, M. K., Remziye, Ö. ve Sevinç, G.2015.Şanlıurfa Semt Pazarlarında Taşıyıcılık Yapan Çocuk İşçiler, Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 18(3),21-31.
- Sevinç, M. R. ve Davran, M. K.2022. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planlarının (Metip I Ve Metip II) Uygulanmasına Yönelik Eleştirel Bir Yaklaşım (Adana İli Örneği), International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 8(65), 2057-2066.
- Süzek, S. 2024. İş hukuku. Beta Basım Yayın, 1088, İstanbul.
- Şahinalp, M. S. 2019. Suruç Şehrinde Mevsimlik Tarımsal İşgücü Göçü. 4.GAP Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. 29 Kasım-1 Aralık 2019. Kongre Tam Metin Kitabı, (879-889); Şanlıurfa.
- Şensoy Bahar, Ö. 2014. “An Overview of the Risk Factors That Contribute to Child Labor inTurkey: Implications for Research, Policy and Practice”, International Social Work, 57(6), 688-697.
- Şentürk, Ü. 2012. Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi. Kum Saati Yayınları, 479, İstanbul.
- Şimşek, Z. 2012. Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011: Nüfus / Tarım İşgücü Göçü / Yaşam Koşulları / Üreme Sağlığı, Ankara. Web Sitesi: https://mevsimliktarimiscileri.org/files/dosya/1_3_635375887123669165.pdf, Erişim Tarihi: 4/7/2022.
- Tanır, F. 2012. Adana’da mevsimlik tarım işçiliğinin sorunları. I. Tarım Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu. (Yayınlanmamış bildiri). Şanlıurfa.
- Tiryaki, O., Çan, G., Topbaş, M. ve Beyhun, N. E. 2023. Fındık Tarımı Çalışanlarında İş Sağlığı Ve Güvenliği Eğitiminin Fiziksel ve Ergonomik Tehlikelerle İlgili Bilgi Düzeylerine Etkisi. Sakarya Tıp Dergisi, 13(3), 440-411.
- Türkaslan, N., 2012. Sosyolojiye Giriş. Detay Yayıncılık, 210, Ankara.
- TÜRK-İŞ, 2024. Mayıs 2024 Açlık ve Yoksulluk Sınırı. Web Sitesi: <https://www.turkis.org.tr/turk-is-mayis-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>, Erişim Tarihi: 7/7/2024.
- Tor, H. 2010. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, 2 (2), 25-42.
- Tunçcan Ogan, N. 2017. Kapitalizm ve Çocuk Emegi. Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 16(62), 4-10.
- TÜİK.2013. Çalışan Çocuklar =Working Child 2012. Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası,65, Ankara.

- Türkoğlu Üstün, K. (2020). Kadının ücretsiz bakım emeğinin azaltılması kapsamında kurumsal çocuk bakım hizmetlerine erişim (kreş) hakkı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(66), 1557-1590.
- Türkyılmaz, Ü. 2019. Müge İplikçi'nin Kömür Karası Çocuk Adlı Yapıtında Göç Olgusunun Çocuk Boyutu. IX Ulusal Sosyoloji Kongresi, 19-21 Eylül, IX Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, 693-702, Ankara.
- Uyan Semerci, P. ve Erdoğan, E. 2022. The Wellbeing of Children in the Vulnerable Context of Seasonal Migrant Workers in Turkey, *Handbook of Children's Risk, Vulnerability and Quality of Life*, Habib Tiliouine, Denise Benatuil, Maggie K.W. Lau (der.), Springer International Publishing, 253-266.
- Uysal, M., Sayılan, F., Yıldız, A., Türk, E., Türkmen, N. ve Korkmaz, Nurcan K. 2016. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Temel Eğitim Sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 183-202.
- Uzun, A. ve Şahan, G. 2021. Mevsimlik Tarım İşçisi Anneleri Ve Çocuklarının Eğitimlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(84), 1-18.
- Ünal, B. 2013. Mobil Konutların İç Mekân Tasarımlarının Görsel Algı Açısından İncelenmesi; Geçici Afet Konutları Örneği. Yüksek Lisans Tezi (basılmamış). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara.
- Yasin, Y. ve Sürmeli, A. 2018. Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri. Web Sitesi: <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Haklari/Raporlar/TARIMSAL-URETIMDE-CALISAN-COCUKLARIN-KARSILASTIKLARI-SAGLIK-RISKLARI.pdf>, Erişim Tarihi: 3/7/2022.
- Yavuzer, H. 2013. Okul Çağı Çocuğu. Remzi, İstanbul.
- Yavuz, M. 2019. Mevsimlik Tarım İşçisi Çocukların Eğitimde Yaşadıkları Sorunlara Yönelik Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşleri: Şanlıurfa İli Örneği. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 126, İstanbul.
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. ve Kılıç, M. 2003. Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları. *Tarım İş Sendikası*, 264, Ankara.
- Yıldırım, U. D. 2021. Türkiye'de Kırsal Dönüşüm Süreçleri ve Tarımda Mevsimlik İşçi Göçleri: Sakarya Örneği. *Gaziantep Üniversitesi İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 5(5), 128-135.
- Yıldırım İşler, A.S. 2022. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Karşılaştığı Sorunların Sosyal Hizmet Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya

Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 85, Sakarya.

- Yıldırım, M. ve Karakoyun, O. 2023. Mevsimlik Tarım İşçiliği Üzerine Bir Araştırma: Çarşamba (Samsun) İlçesi Örneği. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi. 4(2), 61-81.
- Yıldız, N. 2008. Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (11), 13-32.
- Yıldız, A. Ural, A., Yüksel, A., Sayılan, F., Aydın, H., Güven, İ., Kocabaş, K., Çilingir, L., Göğüş Tan., M., Altınbaş, M., Altunya, N., Somel, R.N., Esen, Y. ve Sarıhan, Z. 2022. Sınav Merkezli Eğitim ve Yıkıcı Etkileri, İçinde Cumhuriyet ve Çağdaş Eğitim. Bayraktar, Ç. (editör), 189- 258, Ankara.
- Yiğit, B., Çiçek, Ö. ve Öztürk, M. 2017. Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri İle Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği. Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 1-25.
- Yücel, R. ve Ömercioğlu, A. 2016. İş ve Borçlar Hukuku Temelinde, Tarım Çalışanları İle İnsan Kaynakları Yönetimine İlişkin Bir Çalışma. Ankara Barosu Dergisi, (1), 245-272.

EKLER

EK 1 Başbakanlık METIP Genelgesi

24 Mart 2010 ÇARŞAMBA

Resmî Gazete

Sayı : 27531

GENELGE

Konu : Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi.

GENELGE

2010/6

Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla, bulundukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden vatandaşlarımızın bu süreçte ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik olarak aşağıda belirtilen çalışmalar, ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle yürütülecektir.

1. Merkezde, konuyla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yürütülmesi gereken faaliyetlerin izlenmesi, uygulama sırasında doğabilecek sorunlara çözüm üretilmesi ve bir veri tabanı oluşturulması için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısının Başkanlığında; İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Türkiye İş Kurumu, tarım işkolunda örgütlü en çok üyeye sahip işçi sendikası ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği temsilcilerinin katılımıyla “Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu” oluşturulacaktır.

2. Mevsimlik gezici tarım işçisi (İşçi) gönderen ve alan her il ve ilçede, mülki idare amirinin başkanlığında; o ildeki ve ilçedeki ilgili kurum ve kuruluş, işçi, aracı ve işveren (toprak sahibi/işleyen) temsilcilerinin katılımı ile “İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu” oluşturulacaktır.

3. İşçilerin göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla; göç alan ve veren yerler arasında ulaşım ile ilgili koordinasyon sağlanacak, trafik denetimleri artırılacak, araç ve trafik güvenliğinin gerektirdiği kontroller hassasiyetle ve sıklıkla yapılacak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca gerekli bütün tedbirler alınacaktır.

4. İhtiyaca göre tren seferleri artırılacak, işçilerin il ve ilçe merkezlerinde geçici konaklamaları için ihtiyaç halinde ve imkanlar dahilinde kamuya ait alan ve tesislerden yararlanma imkânı sağlanacak, şehir içinde, otogar ve istasyonlarda, parklarda vs. gelişi güzel konaklama ve beklemlerine fırsat verilmeyecektir.

5. İşçilerin ihtiyaç duyduğu ekmek ve yemek pişirme, çamaşır ve bulaşık yıkama ile tuvalet ve banyo mahalleri gibi asgari ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işverenlerce karşılanması sağlanacak, bunun sağlanamadığı bölgelerde; işçilerin yoğun olarak çalıştığı

yerlere en yakın mesafede, alt yapısı il özel idarelerince hazırlanacak toplulaştırılmış uygun yerleşim yerleri oluşturulacaktır.

6. Yerleşim alanlarının; doğa olaylarından fazla etkilenmeyecek, elektrik, su, kanalizasyon, yol gibi hizmetlerin sunumunun kolaylıkla sağlanabileceği, sağlık şartları uygun, tehlikeli tesislere ve girilmesi yasak yerlere yeterli mesafede, barınacak işçilerin sayısına uygun büyüklükteki hazine arazileri arasından seçilmesine özen gösterilecektir.

7. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinde il özel idarelerince seyyar kolaylık tesisleri kurulacaktır. Kolaylık tesislerinde; tuvalet, banyo, çamaşır ve bulaşık yıkama yerleri ile ekmek pişirme imkânları ve gerektiğinde derslik olarak kullanılacak sosyal tesis bulundurulacaktır. İhtiyaç duyulacak çadır ve seyyar kolaylık tesisleri imkânlar ölçüsünde öncelikle bölgedeki Türkiye Kızılay Derneği, valilikler ve belediyelere ait depolardan temin edilecektir. İhtiyaçların bu şekilde karşılanamaması halinde il özel idarelerince kiralama ve hizmet satın alma yoluna gidilecektir.

8. Bu yerleşim yerlerindeki içme ve kullanım suyu ile elektrik ihtiyacı; şebeke tesisi, mahallinde sondaj, su tankı/tankeri, elektrik hattı tesisi veya jeneratör temini suretiyle il özel idarelerince sağlanacak ve kullanım bedelleri kullananlardan alınacaktır.

9. Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinin belli aralıklarla her türlü haşerelere karşı ilaçlanması ile çöplerin alınması, mücavir sınırlara göre ilgili belediye veya il özel idaresi tarafından yerine getirilecektir.

10. İşçilerin ve ailelerinin kimlik bilgileri 1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu esaslarına göre alınacak, ayrıca, mahalli kolluk kuvvetlerince bunların konakladıkları bölgelere gece ve gündüz mutat zamanlarda güvenlik amaçlı devriye faaliyetleri yapılacaktır. Ayrıca bu işçiler ve ailelerine ilişkin bilgiler Türkiye İş Kurumunca alınacak ve bunlar hakkında veri tabanı oluşturulacaktır.

11. İşçilerin ve ailelerinin bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı düzenli sağlık taramaları, çocukların gelişimi ve gebelik takipleri periyodik olarak yapılacaktır, bu hizmetler için gerekirse mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Bunların aileleri ve çocukları sosyal hizmetler kapsamında bilgilendirilecek, psikolojik destek verilecek ve varsa özürlü ve yaşlıların Devletimizin bu kesimler için sunduğu imkân ve hizmetlerden yararlandırılmaları sağlanacaktır.

12. İşçilerin zorunlu öğretim çağındaki çocuklarının eğitimlerini devam ettirmek üzere; kendi yörelerindeki veya gittikleri yerlerdeki Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına misafir öğrenci olarak alınmaları veya taşınmalı eğitim veya mobil eğitim gibi imkanlardan en uygun olanı seçilerek çocukların okula devamları sağlanacaktır. Bu hususta şartlı nakit transferi gibi özendirici tedbirler etkin şekilde uygulanacak, çocukların okul kıyafetleri ve malzemeleri İl/İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca temin edilecektir.

13. İşçilerin geri dönüşlerinde başta kadın ve genç kızlar olmak üzere, yetişkinlere okuma yazma, sosyal-kültürel faaliyetler ve meslek edindirme kursları düzenlenmesi hususunda gerekli imkanlar hazırlanacaktır.

14. İşçilerin sosyal güvenlikleri açısından mevcut durumları Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yürütülecek çalışmalarla iyileştirilecektir. Çocuk işçiliği ve çocuk emeğinin istismarı ile etkin mücadele edilecektir.

15. Tarımda iş araçlarının belgelendirilmesi zorunlu hale getirilecek, belgesi olmayan iş araçlarının işçi temin etmelerinin önlenmesi ve iş araçları ile işverenler veya doğrudan işçiler

ile işverenler arasında sözleşme yapılmasının sağlanması için gerekli tedbirler alınarak, vaki uyuşmazlıklarda mağduriyetlerin önüne geçilecektir. İşveren/iş aracı ve işçi arasındaki ücret alacağına ilişkin uyuşmazlıkların öncelikle il ve ilçelerde kurulacak izleme kurullarında çözümlenmesine çalışılacaktır.

16. Belgesi olmayan ve sözleşme imzalamadan iş alan araçlar Türkiye İş Kurumu tarafından “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Araçların Denetimi Hakkında Yönetmelik” hükümleri çerçevesinde denetlenerek, ilgili mevzuatı çerçevesinde gereği yapılacaktır.

17. Tüm bu tedbirler ve çalışmalar valiliklerin gözetim ve denetiminde icra edilecek, tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için göç veren illerde işçiler ve araçlara, göç alan illerde ise işverenlere ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları planlanacak, il düzeyinde alınacak tedbirler valiliklerce ilan edilecek, aykırı davranışlar hakkında idari ve cezai yaptırım uygulanması için gerekli işlemler geciktirilmeden yapılacaktır.

18. Tüm bu faaliyetler için ihtiyaç duyulan kaynak, valiliklerce hazırlanacak projeler doğrultusunda; 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun geçici 6. maddesinde yer alan ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımları için işsizlik sigortası fonundan aktarılan kaynaklardan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca il özel idarelerine gönderilecek ödenekler ile imkanlar ölçüsünde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ve il özel idarelerinin bütçelerinden karşılanacaktır.

19. İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurullarınca, mevsimlik çalışma döneminin başında ve sonunda, o il ve ilçede yürütülen faaliyetler, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulunda görüşülmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca gönderilecektir. İşçilerin ve yöre halkının birbirinin emek ve işine duydukları ihtiyaç, kardeşlik ve dayanışma bilincini güçlendirmeye yönelik olarak yukarıda sıralanan faaliyetler ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, meslek teşekkülleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla uygulanacaktır. İstismara yol açacak sosyal ve siyasal sorunlara fırsat verilmeyecek, özellikle Devletin tarafsızlığına gölge düşürecek her türlü söz, eylem ve uygulamadan kesinlikle kaçınılacaktır.

Bilgilerini ve gereğini önemle rica ederim.

Recep Tayyip ERDOĞAN

Başbakan

EK 2 ÇSGB Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği

27 Mayıs 2010 PERŞEMBE Resmî Gazete Sayı : 27593

YÖNETMELİK

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından:

TARIMDA İŞ ARACILIĞI YÖNETMELİĞİ

BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğın amacı, tarım aracılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile bunları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi hakkında usul ve esasları belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik, tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere Kurumdan izin alan gerçek veya tüzel kişiler ile mevsimlik gezici tarım işçileri ve bunları çalıştıran işverenler hakkında uygulanır.

Dayanak

MADDE 3 – (1) Bu Yönetmelik, 25/6/2003 tarihli ve 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasının (d) bendine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4 – (1) Bu Yönetmelikte geçen;

Aracı: Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere Kurumca izin verilen gerçek veya tüzel kişileri,

Aracılık belgesi: Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere Kurum tarafından verilen belgeyi, Genel Müdürlük: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğünü, İl Müdürlüğü: Türkiye İş Kurumu İl Müdürlüğünü,

İşçi: Tarım işinde mevsimlik gezici olarak çalışan işçileri, İşveren: Mevsimlik gezici tarım işçilerini çalıştıran işverenleri,

İşyeri: Konaklama yerinin mücavir alanında bulunan tarım işinin yapıldığı işyerini, Konaklama yeri: Tarım işçilerinin konakladığı ve tarım işyeri ile aynı mücavir alan sınırlarında bulunan yerleri,

Kurum: Türkiye İş Kurumunu, Mahalli Mülki İdare Amirliği: İşyeri ile konaklama yerinin sınırları içinde bulunduğu il valiliğini veya ilçe kaymakamlığını,

Şube Müdürlüğü: Türkiye İş Kurumu Şube Müdürlüğünü, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı, Aracıda Aranılan Nitelikler Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı 176

MADDE 5 –

- (1) Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı, esas itibarıyla Türkiye İş Kurumunca yapılır.
- (2) Ancak, Kurum il veya şube müdürlüğü bulunmayan ya da olmasına rağmen haberleşme, ulaşım ve koordinasyon güçlüğü olan yerlerde, Kurum tarafından gerçek veya tüzel kişilere aracılık yapmaları için izin verilebilir.
- (3) Kurumdan izin alınmadan aracılık yapılamaz.
- (4) Aracıların işçilerden ücret almaları yasaktır. Ücret yalnızca işverenden alınır. Aracıda aranılan nitelikler

MADDE 6 –

- (1) Aracılık yapacak gerçek kişiler ile tüzel kişileri idare, temsil ve ilzama yetkili kişilerde aşağıdaki nitelikler aranır: a) Türk vatandaşı olmak, b) 18 yaşını bitirmiş olmak, c) Kamu haklarından yoksun bulunmamak, ç) Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak, d) En az ilkökul mezunu olmak.
- (2) Ayrıca, Kurumca belirlenen miktardaki masraf karşılığının yatırılması ve tüzel kişilerce şirket kuruluş sözleşmesinin yayımlandığı ticaret sicil gazetesinin bir örneğinin Kuruma ibraz edilmesi şarttır. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Aracı Belgesi, Aracı Belgesinin Geçerlilik Süresi, Aracı Sicili, Aracılığın Devredilemeyeceği Aracı belgesi

MADDE 7 – (1) Aracılık yapmak üzere başvuran ve Kurum tarafından tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapması uygun görülen gerçek veya tüzel kişilere, Kurum il veya şube müdürlüklerince yazılı olarak bilgi verilir. Talepleri uygun bulunan gerçek veya tüzel kişilerden Kurumca belirlenen miktarda masraf karşılığının tahsil edilmesini müteakip Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı Belgesi verilir. Tüzel kişiler için bu belgede, tüzel kişiliği idare, temsil ve ilzama yetkili kişiler de gösterilir. Aracılık belgesinin geçerlik süresi

MADDE 8 – (1) Aracılık belgeleri üç yıl süre ile geçerlidir. Bu süre sonunda aracılığı sürdürmek isteyenlerin belgeleri izin yenileme masraf karşılığının yatırılması ve uygun görülmesi halinde üçer yıllık olarak Kurum tarafından yenilenir.

Aracı sicili

MADDE 9 – (1) Kurumca her aracı için bir Aracı Sicili düzenlenir. Bu sicilin içeriği Kurumca belirlenir. Aracı sicilleri ilgili Kurum il veya şube müdürlüğünde saklanır. Aracılığın devredilemeyeceği

MADDE 10 – (1) Aracılık, yalnız aracılık belgesi almış olanlarca yapılır; başkasına devredilemez, vekalet yoluyla yürütülemez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Yükümlülük, Sözleşme Düzenlenmesi, Rapor Verme, Aracılık Belgesinin İptali Yükümlülük

MADDE 11 –

(1) Aracılık yapmak üzere, izin verilen gerçek veya tüzel kişiler; a) İşverenler ve işçiler ile örneği Yönetmelik ekinde bulunan Kurumca hazırlanmış sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere Kuruma ulaştıracaklarını, b) İşçilerden ücret almayacaklarını, hizmetlerinin karşılığını yalnız işverenlerden isteyeceklerini, Kurumca onaylanmış bu sözleşmelerde gösterilen dışında, harç, masraf ve ücret alamayacaklarını, c) İşçilere işe başlamadan önce yapılacak iş, ücret ve diğer hususlar hakkında gerekli bilgileri vereceklerini, ç) İşçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımının sağlanması hususunda işverenle birlikte doğrudan kontrol ve gözetim yapacaklarını, d) Ücretlerin kararlaştırılan ödeme biçimine göre (günlük, haftalık, aylık, parça başına, götürü, vs.) işverence her işçinin kendisine ödenmesini sağlayacaklarını, e) İşçilerin günlük brüt kazançlarının 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olmayacağını, f) İşçilerin barınma yerlerini, yeme ve yatma durumlarını sağlığa ve barınma koşullarına uygun biçimde sağlamak için mahalli mülki idare amirlikleri nezdinde gerekli başvuruları yaparak takip etmeyi, kabul ve taahhüt ederler. Sözleşme düzenlenmesi

MADDE 12 – (1) Ücret ve çalışma koşulları ile karşılıklı yükümlülüklerin aracı, işveren ve işçiler arasında yazılı sözleşmelerle belirlenmesi zorunludur. Aracının olmadığı yerlerde sözleşme işveren ile işçiler arasında imzalanır. İşveren veya aracı Yönetmelik ekinde yer alan sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere Kuruma ulaştırmak zorundadır. (2) İşçilerin günlük brüt kazançları, 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olamaz, ücretler kararlaştırılan ödeme biçimine göre işverence her işçinin kendisine ödenir. Rapor verme

MADDE 13 – (1) Aracılar, yaptıkları çalışmalara ilişkin olarak yılda bir kez Kuruma rapor vermek zorundadır. Bu raporun içeriği ve biçimi ile verileceği tarih Kurumca belirlenir. Aracılık belgesinin iptali

MADDE 14 – (1) Bu Yönetmeliğin; a) 6 ncı maddesinde yazılı nitelikleri yitiren veya başlangıçta bu nitelikleri taşımadığı sonradan anlaşılan, b) 10 uncu maddesi hükümlerine uymayıp aracılığı başkasına devreden, c) 13 üncü maddesinde yer alan raporu iki kez süresi içinde vermeyen ve/veya raporda gerçeğe aykırı bilgi veren, ç) 15 inci maddesine göre yapılacak denetim sonucunda aracılık yapmasında sakınca görülen veya iş bulduğu işçilerden ücret aldığı tespit edilen, 178 aracılardan belgeleri Kurumca iptal edilir. (2) Aracılık belgesi verilenler ve belgesi iptal edilenler Kurum tarafından yerel gazetede ve Kurum internet sitesinde duyurulur. (3) Belgesi iptal edilen aracılar en az 1, en çok 3 yıl süreyle yeniden belge verilmez.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler Denetleme

MADDE 15 – (1) Aracıların görevlerini, bu Yönetmelikte bildirilen hususlara uygun olarak yapıp yapmadıkları, Türkiye İş Kurumu ile mahalli mülki idare amirlerince denetlenir.

İdari para cezası

MADDE 16 – (1) Kurumdan izin belgesi almadan veya geçerlilik süresi sona eren aracı belgesini yeniletmeden tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yaptığı tespit edilenler ile tarım işverenleri ve tarım işçileri ile Kurumda sözleşme imzalamayan ya da kurum dışında imzaladığı sözleşmeyi Kuruma süresi içinde ibraz etmeyenlere, eylem başka bir idari ihlal oluştursa dahi 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun 20 nci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi uyarınca idari para cezası verilir. (2) Kurumca istenen bilgi ve belgelerle, bu Yönetmeliğin 13

üncü maddesinde belirtilen raporu vermeyenlere aynı Kanunun 20 nci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi uyarınca idari para cezası verilir. (3) Mahalli mülki idare amirlerince verilen emre aykırı hareket edenlere ise 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 32 nci maddesi uyarınca idari para cezası verilir.

Yürürlükten kaldırılan yönetmelik

MADDE 17 – (1) 14/3/2004 tarihli ve 25402 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

İlkokul mezunu olma şartının aranmaması

GEÇİCİ MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihte "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı" belgesi almış olanlardan, aracılık görevini devam ettirdikleri sürece "ilkokul mezunu" olma koşulu aranmaz. Verilmiş aracı belgelerinin geçerlilik süresi

GEÇİCİ MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik yürürlüğe girmeden önceki mevzuat gereği alınan aracı belgeleri izin süresi sonuna kadar geçerlidir.

Yürürlük MADDE 18 – (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme MADDE 19 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı yürütür.

EK 3 Ankara Üniversitesi Alt Etik Kurulu Karar Örneği

ANKARA ÜNİVERSİTESİ ALT ETİK KURULU KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 13.05.2024

Toplantı Sayısı : 03

Karar Sayısı : 12

12- Üniversitemiz Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Öğr. Üyesi **Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK**'un danışmanlığını yaptığı, doktora öğrencisi **Gülşah EREN**'in, "Mevsimlik Tarımda Çalışan Çocukların Gelecek Planlamasında ve Çocuk İşçisiz Tarım Konusunda Ebeveynlerin Düşünceleri ile Buna Etkili Olan Faktörler" başlıklı tezi ile ilgili 11.03.2024 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Öğr. Üyesi **Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK**'un danışmanlığını yaptığı, doktora öğrencisi **Gülşah EREN**'in, "Mevsimlik Tarımda Çalışan Çocukların Gelecek Planlamasında ve Çocuk İşçisiz Tarım Konusunda Ebeveynlerin Düşünceleri ile Buna Etkili Olan Faktörler" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

**ASLININ AYNIDIR
13.05.2024**

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı